

Günday Kut

ORHAN ŞAİ GÖKYAY

Hayata ve Eserleri

Diploma numarası

118

Türkiye Cumhuriyeti
İSTANBUL DARÜLFÜNUNU

EDİSİM
Kütüphanesi Arşivi
no 059-27/1

Edebiyat Fakültesi me'zuniyet diplôması

İstanbul Darülfünunu Edebiyat Fakültesi Edebiyat zümresinde tahsilini bitiren İnebolu' da doğmuş Mehmet Cevdet ef. oğlu Hüseyin Vehbi Saik et teşkil edilen mümeyyizler hey'eti huzurunda nizamnameye göre devamı mecbur bulunduğu Edebiyat zümresinin Türk Edebiyatı Tarihi , Arap Edebiyatı Tarihi , Türk Lisaniyatı Melin Şerhi derslerinden imtihan edilerek 1929-30 ders senesinde me'zuniyet diplômasını almaya hak kazanmış olmağla kendisine bu diplôma verilmiştir. 15 Teyrini ervel 1930

Maarif Vekili

Darülfünun Emni

Fakülte Reisi

TDV İSAM
Kütüphanesi Arşivi
No 059-27/2

ORHAN ŞAİK GÖKYAY

HAYATI ve ESERLERİ

Hazırlayan

Günay KUT

Yetişmemde engin katkısı bulunan
Hocam Orhan şaik Gökay'a ve
Saygıdeğer eşi Ferhunde Hanım'a.

Bu Vatan kimin?

İleri atılıp Sollercesine,
Akrından vurulup tam ercesine;
Biz gül bağcesine girencesine
Şu kara toprağa gizenlerindir..

Ölümün kurtarıcıları

ÖNSÖZ

Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın "Türk Büyükleri Dizisi" adı altında şimdiye kadar yayımladığı kişilere baktığımızda hepsinin uzak ya da yakın geçmişte yaşadığını görürüz. İlk kez, yaşayan bir büyüğümüzün hayatı ve eserleri bu seride yayımlanmak üzere tarafımdan hazırlanmış bulunmaktadır. Bu edebiyatçımız kendisini 1956 yılında şahsen tanıdığım, 1956 yılından çok önce de öğrencisi olan rahmetli babamdan şiirlerini dinlediğim Orhan Şaik GÖKYAY'dır. 1956 yılından başlayarak önce öğrenciliğini yaptığım Hocam'la olan ilişkilerim bugüne dek devam etmiştir. Resmî öğrencilik sona ermiş bu kez öğrenmenin boyutları sınıfların dışına taşmıştı. Böylece Hocamı daha yakından tanıma imkânını bulmuştum. Bütün çalışma hayatım boyunca ben böylesine öğretmeye ve aynı ölçüde öğrenmeye susamış çalışkan, sevecen ve kapısı her öğrenmek isteye^{ne} açık bir araştırmacı tanımadım, diyebilirim.

Orhan Şaik Gökyay hem kendine mahsus kişiliği hem de edebiyat alanındaki orijinal çalışmaları ile ölümsüzleşmiştir. Ne mutlu ki bu görev bana verildi. Severek gönülden kabul ettiğim bu çalışma beni mutlu ettiği derecede zorluklar da taşıyordu. Bu zorluk, Orhan Şaik Gökyay'ın şairliğini, yazarlığını, eleştirmenliğini ve öğretmenliğini gereği gibi değerlendirmekteydi. Bunu hiçbir zaman istediğim gibi yapamayacaktım. Bunu bile bile çalışmaya başladım. Elimdeki eser oluştu.

Kitabın belli hacimde olması gerçeği ile karşıkarşıya kaldığım için Orhan Şaik Gökyay'ın bu kitapta olmasını istediğim kimi yazılarını örnekleyemedim. Örnek olarak alınan yazıların aynen alındığını, ifade etmek isterim. Orhan Şaik Gökyay, benim hocam olduğu gibi bugün Türkiye'nin her bir köşesine yayılmış pek çok öğretmenin veya başka meslekteki kişilerin de hocalığını yapmıştı. En azından tanıdıklarımı Orhan Şaik Gökyay için birkaç söz söylemekten mahrum etmek istemedim; daha doğrusu Orhan Hoca'yı değerlendirirken öğrencilerinin de fikrini almak istedim ve böylece bu kitabın sonunda Öğrencileri Ne Dediler bölümü oluştu. Bu bölümdeki yazılar en eski öğrencilerinden başlayarak bugünlükere kadar kronolojik bir sırada düzenlenmiştir. Yalnız bunlardan Esenbike Togan'ın yazısı bu kategorinin dışındadır.

Esenbike Togan, Orhan Şaik Gökyay'ı babasının arkadaşı olarak tanımış ve bize Orhan Şaik Gökyay'ı çok duygusal bir biçimde anlatmıştır.

Bu kitabın hazırlanması sırasında Orhan Şaik Gökyay'ın şiirlerinin, makale ve kitaplarının tesbitinde bana yardım eden Hatice Aynur'a Necdet Saka oğlu ve Gündoğ Kayaoğlu'na; kitabın daktilo yazımını titizlikle gerçekleştiren Muzaffer Boyacıoğlu'na teşekkürü bir borç bilirim. Son olarak insanın sevdiği bir hocası için -hele bu hoca Orhan Şaik Gökyay ise- bir kitap hazırlanmasının ne denli zor olduğunu bir kez daha vurgulayarak bu eserin hatasıyla değil ama eksikliğiyle kabulünü okuyuculardan bilhassa Orhan Şaik Gökyay'ın öğrencilerinden isteme hakkım olduğuna inanıyorum.

Günay KUT
Fatih, 1989

ORHAN ŞAİK GÖKYAY

HAYATI VE ESERLERİ

Önsöz	
İçindekiler	
1. HAYATI	
1.1 Öğrenimi	
1.2 Öğretmenlik Yılları	
1.3 Lise Öğrenimi	
1.4 Üniversite Öğrenciliği ve Hocaları	
1.4.1 Ünlü Orientalistlerle Tanışması	
1.5 Lise Öğretmenlik Yılları ve Evliliği	
1.5.1 Kastamonu Lisesi	
1.5.2 Malatya Ortamektep	
1.5.3 Edirne Kız Öğretmen - Erkek Öğretmen Okulu ve Erkek Lisesi	
1.5.4 Eşi Ferhunde Gökyay (Sarioğlu)	
1.5.5 Ankara Erkek Lisesi	
1.5.6 Eskişehir Lisesi	
1.5.7 Bursa Lisesi	
1.5.8 Konservatuvar Müdürlüğü	
1.5.9 Galatasaray Lisesi	
1.5.10 Milli Eğitim Bakanlığı Müfettişliği ve Londra Kültür Ateşeliği	
1.5.11 İstanbul Eğitim Enstitüsü	
1.5.12 School of Oriental and African Studies	
1.6 Üniversite Hocalığı	
1.6.1 Marmara Üniversitesi	
1.6.2 Mimar Sinan Üniversitesi	
1.7 Kongreler-Konuşmalar vb.	
1.8 Orhan Şaik Gökyay Armağanı	
1.9 Aldığı Ödüller	
1.10 Seyahatları	
1.11 Keyifleri-İnançları	

2	ESERLERİ	
2.1	Şiirleri (Kaynakça)	
2.2	Şiirleri Üzerine	
2.2.1	Bu Vatan Kimin?	
2.2.2	Anıtkabir Senaryosu	
2.3	Şiirlerinden Örnekler	
2.3.1	İzmir Yolunda	
2.3.2	İzmir'in Rüyası	
2.3.3	Beyan-ı Aşk	
2.3.4	Gurbet Acısı	
2.3.5	Koşma	
2.3.6	Maraş Türküsü	
2.3.7	Yarı Çekilen Bayrak (Manzara-Destan-Yas) . . .	
2.3.8	Gurbet	
2.3.9	Bana Bir Seslenen Var	
2.3.10	Bayburt Türküsü	
2.3.11	Budin Türküsü	
2.3.12	Bu Vatan Kimin?	
2.3.13	Konservatuvar Marşı	
2.3.14	Yalnızlığın Tarihi	
2.3.15	Karmakarışık	
2.3.16	Çağrı	
2.3.17	Hey Ne Şirindir Bu Dünya	
2.3.18	Ağıt-Destan	
2.3.19	Netsem Yolu Yok	
2.3.20	İstiklâl Savaşı Destanından-19 Mayıs 1919 . .	
2.3.21	Adres	
2.4	MAKALELERİ (Kaynakça)	
2.5	Makaleleri Üzerine	
2.5.1	Düzyazıları	
2.5.2	İnceleme, Eleştiri ve Tanıtma Yazıları	
2.6	MAKALELERİNDEN ÖRNEKLER	
2.6.1	Dilimizin İfade Zenginliği	
2.6.2	Dedem Korkut Kitabı'nın İngilizce Çevirileri .	
2.6.3	Türk Çalgıları Üzerine	
2.6.4	Unutulmuş Bir Ek mi?	

2.6.5	Birkaç Deyim Üzerine
2.6.6	Kenzü'l-Kübera ve Mahakkü'l-Ulemâ
2.6.7	Aşık Çelebi Tezkiresi
2.6.8	Bir Fetva da Bizden
2.6.9	Burhan-ı Katı Çevirisinin Türkçe Açısından Önemi
2.6.10	Rüyalar Üzerine
2.6.11	Anıtkabir Senaryosu
2.6.12	1599'da Kahire'de Günlük Hayat
2.7	Kitapları ve Çevirileri (Kaynakça)
2.8	Kitapları Üzerine
2.9	Destursuz Bağa Girenler ve Diğer Eleştirileri
2.10	Çevirileri
2.11	<u>Kitaplarından Örnekler</u>
2.11.1	Kabusname 'den
2.11.2	Dedem Korkut'un Kitabı'ndan "Oğuz Beyleri" . .
2.11.3	Ziyafet Sofraları: Önsöz
2.11.4	Kâtip Çelebi. Hayatı
3	KİŞİLİĞİ VE ÖĞRETİCİLİĞİ
4	<u>Öğrencileri Ne Dediler</u>
4.1	Ziya Umur: Orhan Şaik Gökyay'dan Hatıralar . .
4.2	Agah Simbenk: Bana Çırac Orhan Şaik Bey
4.3	Vedat Alpaslan: Bir Efsane Adem
4.4	Aydın Gün: Orhan Şaik Gökyay Hocamız
4.5	İsenbike Toğan-Arıcanlı: Orhan Şaik Ağabey . .
4.6	Birol Emil: Hocam Orhan Şaik Gökyay
4.7	Gönül Alpay Tekin: Orhan Şaik Gökyay
4.8	Güler Güven: Orhan Şaik Gökyay
4.9	Kudret Ünal: Sevgi Pınarı Orhan Hoca
4.10	Nesrin Sarıahmetoğlu: Tanıdığım Orhan Şaik Gökyay
4.11	S. Nur Atalay: Bir Derste Orhan Şaik Gökyay. .
4.12	Emine Aslı Mavi: İzmir-Amerikan Kolejinde Konuşma
	Bibliyografya ve Kısaltmalar
	Levhalar

Büyük
harf.

Büyük
harf.

1. HAYATI →

Orhan Şaik Gökyay 16 Temmuz 1902 yılında İnebolu'da dünyaya geldi. Babası Mehmet Cevdet Efendi ailesi ile birlikte 1293/1876 yılında, bugün Bulgaristan'da bulunan Filibe'nin Çırpan ilçesine bağlı Uysal köyünden Türkiye'ye göç etti. Babası öğrenimini bitirince kendisine meslek olarak ilkokul hocalığını seçti ve önce Bolu'ya bağlı Göynük ilçesinde daha sonra da Kastamonu'ya bağlı İnebolu'ya naklederek orada öğretmenlik hayatına devam etti. Babasıyla daha çocukken hem cami hem de tekke olan Şeyh Merdan Efendi tekkesine gitmeğe başlayan Orhan Şaik, namazdan sonra ayine kalır ve ayine katılanlarla birlikte eline konan çakıl taşları sayısınca Şeyh Efendi'nin söylediği sûreyi tekrarlardı. Bu sûre ekseriya İhlâs sûresi kimi zaman da "Lâilâhe illallah" olurdu. Orhan Şaik, ayrıca aynı mescide hatimle teraviye de gitmiş böylece küçük yaştan itibaren Kur'an'ı katmetmiş bu yolla da Arapçaya hakimiyetini güçlendirmiştir. Nitekim Üniversite mezuniyet tezi de Arap şairlerinden Abdübeni el-Hashas'ın divanı üzerinedir. İnebolu'da 20 yıl hocalık yapan Mehmet Cevdet Efendi aynı zamanda Nakşibendi tarikatine bağlı idi. Orhan Şaik'in Annesi Şefika Hanım ise yine Filibe'nin Çırpan ilçesine bağlı Balcılar köyündendir. Okur yazar bir ailenin kızıdır. Dindar olan babası köyünde Rüstem Hoca olarak tanınıyordu. Orhan Şaik'in babasının babası da Rüstem idi.

Gerek baba, gerekse anne tarafından okur yazar bir aileye mensup olan Orhan Şaik Gökyay yedi kardeştir. Orhan Şaik'in aileye katılmasını babası yazdığı bir notla zaman açısından vesikalandırmış ve ayrıca bu notla oğlu için Tanrı'dan bir takım dileklerde bulunmuştur. Bu notun bir cümlesi dışında özellikle dilekler kısmı Arapça olarak kaleme alınmıştır. Burada Türkçe kısmı aynen Arapça kısımlarını ise mealen alıyoruz:

"Oğlum Hüseyin Vehbi 9 rebiülahır sene 1320 Salı günü ve 2 Temmuz 1318'de dünyaya ayak basmıştır. Yüce Allah onu keremiyle iman, iyilik ve tuttuğu işlerde zaferle ve bol bir rızıkla rızıklandırırsın. Çünkü Allah'ın bağışlaması ve rahmeti geniştir. Ve kendisini kâmil, bilgin, akıllı, abdestinde namazında, dindar; Celâl, Cemal ve İkrâm sahibi olan yüce Allah'ın buyruklarını tutar, ulu Peygamber'in yolunda yürür, anasına ve babasına

itaatli kılsın ve onun sonunu önünden hayırlı etsin."

Böylece babasının adını Hüseyin Vehbi koyduğunu öğrendiğimiz Orhan Şaik Gökyay adını daha sonra değiştirdi. Bunun sebebi Hamdullah Suphi Tanrıöver'in Milli Eğitim Bakanı olduğu yıllarda her öğrencinin bir Türk adı almasıyla ilgili çıkartmış olduğu genelge idi. Bu genelge gereğince Hüseyin Vehbi de adını Orhan olarak değiştirmiş, Şaik adını ise daha sonra kendisi çok sevdiği bir arkadaşının adından almış ve bu ismi mahkeme kararı ile nüfus kâğıdına işletmiştir. Soyadı Kanunu ile de Gökyay soyadını olarak Orhan Şaik Gökyay olmuştur. Fakat Nüfus kâğıdında halen Hüseyin Vehbi Şaik Gökyay'dır.

Öğretmen ailesinden gelen Gökyay'ın 7 kardeşten kendisi dışında bugün 1'isi hayattadır. Kendisinden başka iki ağabeyi ve kızkardeşi de öğretmenlik mesleğini seçmişlerdir. Kızkardeşi Meserret Şaylan (Ergin) ve Orhan Şaik'in muhterem eşi Ferhunde Hanım da öğretmen olarak yıllarca öğrenci yetiştirmişlerdir.

1.1 Öğrenimi

İlköğrenimine Kastamonu'da Yarıpçı okulunda başlayan Orhan Şaik Gökyay daha sonra yine aynı şehirde Mümüne-i İptidai ilkokuluna nakletmiş ve bu okuldan mezun olmuştur. Ortaokula yine Kastamonu'da başlamış fakat daha sonra ağabeyinin öğretmen olarak bulunduğu Aydın Sultanîsine naklederek orada bir yıl süre ile okumuştur. Bu sıralarda Orhan Şaik'in ailesi malî sıkıntılar içindeydi. Ailesinin malî sıkıntılarının gitgide artması yüzünden öğrenimini 9. sınıfta yarım bırakmak zorunda kalan Orhan Şaik, ailesine yardım edebilmek amacı ile Kastamonu Özel İdaresi'nde tarik kâtibi ve İstatistik Müdürlüğü'nde yazıcı olarak çalışmaya başladı. Okulu bırakmış olmak kendisini ziyadesiyle üzüyor fakat yine de kendi kendisine öğrenmek için birtakım yollar arıyordu. İnsanlarla olan teması ve sıcakkanlı kişiliği sayesinde pek çok arkadaş edinmişti. Bu arkadaşlarıyla olduğu zamanlarda o yöre dilinin bütün özelliklerini öğrenmiş ve öğrendiği bu bilgiler daha o yaşında bile Orhan Şaik Gökyay'ı heyecanlandırmış ve Türk dilinin zenginliği ve inceliklerini sezinlemeğe başlamıştır. Bunun yanı sıra daha sonra gerek edebiyat gerekse dil sahasındaki yazılarında görülen geniş bakış açısını oluşturacak birikimini de Orhan Şaik'in

bu yıllardaki ilişkilerine kadar uzatabiliriz. Zira 0, 14-15 yaşlarında olan bu gençlerle olan arkadaşlığında şimdilerde âdeta unutulmaya başlayan halkın geleneklerini ve âdetlerini tanımış; kimilerini ise birlikte uygulamıştır. Meselâ dikenli çalıları yakıp üzerinden atlamakla kendilerini yıkanmış saymaları gibi. Bir başka bir âdet ise çocukların çabuk yürümelerini sağlamak için annelerinin Cuma günleri Camiye gelerek kapıda namazdan ilk çıkan kişinin ipile ayakları bağlı olan çocuğun ayaklarındaki ipi kesmesini istemeleri idi. Böylece çocuğun çabuk yürüyeceğine inanılırdı. Bu aynı zamanda bir oyun gibi idi. Orhan Şaik bu oyunu çok sever ve Camiden ilk çıkan da o olurdu.

Bu dönemde Orhan Şaik okulda geçen hayatından daha fazlasını halkın arasında geçirmiştir. Okul arkadaşları kadar zenaatkâr arkadaşları da vardı. Bu dostlarıyla da ilişkilerini sürdüren Orhan Şaik, genellikle bu arkadaşlarıyla kahvede buluşurdu. Özellikle kış günlerinde kahvede oyunda kaybeden kişi, hafta sonunda evinde hindi dolması yaptırır, sazlı sözlü bir toplantı düzenlerdi. Eski bir Türk geleneği olan helva sohbetleri de düzenlenirdi. Mahalle arkadaşları ile de yine geleneksel oyunlar oynardı. Ramazan aylarında Camiye giden yolun üstünde ateş yakılır, teraviye giden erkeklerden;

Yer altında Hazret-i pîr

On para ver de cennete gir

manisini söyleyerek para isterler, kadınlardan ise kuru yemiş alırlardı.

İşte böylesine halkla içiçe yaşayan Orhan Şaik'te halk edebiyatına duyduğu köklü sevginin ilk tohumlarının bu yıllarda atıldığını görüyoruz.

Orhan Şaik Gökyay daha sonra Ankara Darülmuallimin^{'ine} (Öğretmen Okulu) girmiştir. Yıl 1922, İstiklâl Harbi devam ediyor. Herkes heyecanlı ve tedirgin. Tarih öğretmenlerinden Vasıf Çınar, Ulus'ta yapılan toplantılarda heyecanlı ve ateşli konuşmalar yapıyor. Derslerde de aynı heyecanı sürdüren hocası, Orhan Şaik'i oldukça etkilemiştir. Orhan Şaik işte bu sıralarda İstiklâl Harbi'nin de verdiği ruh haleti ile İzmir'e ait ^(ikinci) ~~ilk~~ şiirini kaleme alıyordu. Şiirin konusu İzmir'in işgali ile ilgilidir. Adı da İzmir'in Rüyası. Bu şiir sadece bir gün

çıkarılan İzmir'e Doğru adlı gazete de yayımlanmıştır. Şiir kısa sürede etkinliğini göstermiş ve İzmir'de bazı milletvekilleri Orhan Şaik'i tanımak üzere çağırmışlarsa da Orhan Şaik bu çağrıya nedense cevap vermemiştir.

Orhan Şaik Gökyay Ankara, Darülmuallem'i 1922 yılında bitirerek, çok sevdiği öğretmenlik hayatına ayak basmıştır.

1.2 . Öğretmenlik Yılları:

İlk ataması Giresun'da halk arasında Abdal adıyla tanınan Piraziz nahiyesine yapıldı (1338 Rumî/13.9.1922 Miladî). O yıllar Türkiye savaş içinde olduğu için kimsede para yok. Bu sebeple pekçok kişi gibi Orhan Şaik'de Öğretmen Okulu'ndan verilen okul elbiseleriyle görev başı yapmıştır. O sıralarda öğretmene aylığını devlet ödemiyor, her şehir kendi bütçesinden ödeme yapıyor, kimi zaman da ödeme miktarı şehirden şehire değişebiliyordu. Aslında önce Çankırı'ya tayini yapılan Orhan Şaik Gökyay verilen 22TL. aylığı beğenmeyerek 35 TL. veren Giresun'a gitmeyi tercih etmişti ama sonunda kendisine hiçbir ödeme yapılamamıştı. Buna rağmen orada geçirdiği öğretmenlik yıllarını hiç unutmamış, hep coşkuyla anlatmış. "Ben galiba sevmeyi orada öğrendim" demiştir. O yıl, Orhan Şaik, 20 kadar öğrencisi ile birlikte ilk öğretmenlik yılının mutluluğunu yaşamış, hatta o yılın yazında öğrencileriyle birlikte yaylaya çıkmıştır. Bu öğretmenlik yılından Orhan Şaik'in hatırladığı bir öğrencisi Naim Tirali'nin babası Ahmet Tiralioglu Beydir. Bu okulda sadece bir sınıf bir de muallim odası mevcuttu ve öğretmen de muallim odasında halkın temin ettiği yatakta yatıp kalkıyordu. Yemekler mükemmel ve mükellef olarak yine halk tarafından gönderiliyordu. Bu yıldan öğrencisi olan Ahmet Tiralioglu, 62 yıl sonra Orhan Şaik'i ziyaret etmiş, hoca öğrenci ilişkisi böylece 4 yıl daha devam etmiştir.

1923 öğretim yılında Orhan Şaik, öğleden sonraları Fransızca öğretim yapılan Samsun İstiklâl Numune-i İptidaisi'ne nakledilmiş; burada geçen iki öğretim yılında da öğrencilerle çok iyi anlaşmış, onlarla

"teneffüs"lerde oynamış, yazları da "cirit" atmıştır.

1924 ~~yılı~~ ders yılında ise Orhan Şaik Gökyay, Balıkesir'e bağlı Hacı İlbey Umumî İptidaisi'nde idi. Burada iki yıl öğretmenlik yapacak olan Orhan Şaik'in öğrencileri arasında ~~grip~~ bir tesadüfle rahmetli babam İsmail Hakkı Alpay'da vardı. Yıllar sonra, belki 25 yıl sonra ben babamdan Orhan Şaik Gökyay'ı ve onun şiirlerini dinleyecek kendisini tanımadan ona hayran olacak ve aynı zamanda da yakınlık hissedecektim. Orhan Şaik Gökyay, Balıkesir'de bulunduğu sırada Balıkesir Askerlik Şubesi Kalem Reisliği'nde kısa hizmetli (hizmet-i maksureli) olarak askerlik hizmetini de yapmıştır. Bu süre içinde okuma-yazma bilmeyen erlerin mektuplarını da aynen onların söylediği biçimde kaleme alan Orhan Şaik, halkın dilini, daha zengin bir biçimde öğreniyor ve öğrendikleri kendisini daha çok öğrenmeye ve bu öğrendiklerini bir kalıba dökmeğe zorluyordu. Balıkesir'de geçen bu iki yılda bir yandan öğrenci yetiştirip bir yandan askerlik hizmetini yaparken içindeki taşkın enerjisi ile öğrencilere koşma, top oynama gibi sporlarda da önderlik ediyor onları eğitiyordu. Diğer yandan da rahmetli şair Edremit'li Ruhi Naci'nin maddi ve manevi desteği ile Çağlayan adlı bir aylık dergi çıkarmağa başlamıştır. İçinde rahmetli Mehmet Âkif'in, Tokadî-zâde Şekib'in ve Hasan Basri Çantay'ın yazıları da yer alan bu dergi onun Balıkesir'den ayrıldığı tarih olan Mayıs 1926'ya kadar aksamadan çıkmaya devam etmiş ve onbeş sayı çıktıktan sonra kapanmıştır.

1.3. Lise Öğrenimi :

İçindeki öğrenme hırsı volkan gibi kaynıyordu. Daha çok bilmek, daha çok öğrenmek ve öğretmek istiyordu. Buna Orhan Şaik "bu bir hırs olamaz, ancak aşk² olabilir" diyordu. Bu dayanılmaz arzu ile Balıkesir'den ayrılmış ve liseyi bitirebilmek amacı ile Kastamonu'ya gelmiştir. Kastamonu Lisesi'ne, son sınıfına imtihanla kabul edilen Orhan Şaik (1926), 30.6.1927 tarihinde liseden mezun olmuş ve aynı yıl İstanbul Darülfünunu Edebiyat Fakültesine kaydını yaptırmıştır. Aynı zamanda Yüksek Öğretmen Okulu imtihanını da kazanan Orhan Şaik bundan sonraki öğrenimini hem üniversitede hem de Yüksek Öğretmen Okulu'nda sürdürecektir.

1.1.4 Üniversite Yılları ve Hocaları :

Daha ¹Üniversitede dersler başlamadan öğrencilerle yapılan bir

mülâkatta, Prof. Fuat Köprülü'yü tanıyan Orhan Şaik daha başlangıçtan itibaren bu hocasından çok etkilenmiş ve bu etki bütün öğrencilik yıllarında devam etmiştir. O sırada Fakülte dekanı olan Fuat Köprülü ile mülâkat 1927 yılının yaz ayında çok sıcak bir güne rastlamıştı. Dört öğrenci mülâkat için Köprülü'yü bekliyorlardı. Nihal Atsız¹, Orhan Şaik Gökyay, Pertev Naili Boratav ve Ziya Karamuk. Mülâkat sırasında herkes birbirini dinliyordu. Fuat Köprülü öğrencileri tanıdıktan sonra özellikle hep aynı soruyu soruyordu: Hangi dili biliyor sunuz? Diğer üç öğrenci Köprülü'ye İngilizce, Fransızca gibi cevaplar vermişti. Orhan Şaik ise, herhangi bir dili tam anlamıyla bilmiyor, yalnız Almanca'yı lise bilgisi çerçevesinde algılıyordu. Orhan Şaik'le yaptığım sohbetlerin birinde bu hadiseyi bana şöyle anlattı:

"Mülâkat sırası bana gelince bana da hangi dili bildiğimi sordu. Hiç düşünmeden "Almanca" dedim. Mülâkattan sonra dördümüzde Yüksek Öğretmen Okulu'na kabul edildik. Dersler başlar başlamaz yani iki ay sonra Köprülü bana Schasht'ın fıkıhla ilgili Almanca bir makalesini vererek Türkçe'ye çevirmemi istedi. Ağır bir dille yazılmış olan bu makaleyi çevirebilmek için bakmadığım sözlük, sormadığım öğretmen kalmadı. Çok yorulдум ama işin içinden yüzümün akıyla çıktım ve tercümeyi Köprülü'ye teslim ettim. Bundan bir kaç ay sonra bana tekrar Almanca bir makele vererek, bu makaleyi daha evvel bir başkasının tercüme ettiğini fakat iyi yapamadığını söyleyerek benim yapmamı istedi. Demek daha evvelki tercümemde muvafak olmuştum. Buna çok sevinerek makaleyi tercüme etmek üzere aldım. Başkalarının istismar olarak aldığı bu şey gerçekte benim Almanca'yı öğrenmem için çok büyük teşvik oldu."

Orhan Şaik Gökyay'ın İstanbul'da okuyabilmesi ancak Yüksek Öğretmen'e girmesi ile gerçekleşebilirdi. Babası emekli olduğu için oğlunu ve onunla birlikte İstanbul'a giderek Fen Fakültesi'nin Kimya Bölümü'ne giren kardeşi Meserret Hanım'ı birlikte okutabilmesi için ^{mali}imkânları ile bağdaşmıyordu. Her iki kardeşin de Yüksek Öğretmen'e girmesi hem babasını hem de iki kardeşi pek çok sıkıntıdan kurtar-

¹Nihal Atsız Türk Büyükleri Dizisinden çıkmıştır. Osman F. Sertkaya, Hüseyin Nihâl Atsız (Ankara, 1987), 179 s.

miştı. Meserret Hanım da bir kaç ay sonra Kimya Bölümü'nü bırakıp ağabeyinin okuduğu Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'ne geçecekti.

O zamanlar Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde Türk Dili Ragıp Hulusi, Garp Edebiyatı Yusuf Şerif Bey, Arap Edebiyatı O. Rescher, Şerhü'l-mütûn Ali Ekrem Bolayır, Türk Tarihi Zeki Velidi Togan, İran Edebiyatı Tarihi Ferit Kam, İctimaiyât İ. Baltacıoğlu ve Türk Edebiyatı Tarihi Fuat Köprülü tarafından okutuluyordu.

Fuat Köprülü derslerini Türkiyat'ta (bugün profesörler evi) yapıyordu. O zamanlar Yüksek Öğretmen Okulu'nun yeri Zeynep Hanım Konağı (bugün Fen ve Edebiyat Fakültesi'nin bulunduğu yer) idi. Orada yatılıp-kalkılıyor, gündüzleri ise üniversiteye derse gidiliyordu. Dersler dışında Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde daha birinci yılda öğrencilere "travay" adı altında, bir konu üzerinde araştırmalar veriliyordu. Orhan Şaik Gökyay'ın ilk travayı 15. yüzyıl şairlerinden Ahmet Paşa'nın divanındaki gazeller üzerine bir çalışma, ikinci travayı ise yine 15. yüzyıl şairlerinden Firdevsi-i tavi, Uzun Firdevsi, Firdevsi-i Rumî ya da Türk Firdevsi'si adlarıyla tanınan Firdevsî'nin Kutb-nâme² adlı mesnevi nazım biçimiyle yazdığı eseri üzerine olmuştur. Böylece Orhan Şaik Gökyay daha öğrenciliğinin ilk yıllarında yazma eserlerin içine girmiş ve edebî eserlerin problemleri üzerine düşünmeğe başlamıştır. Aslında metinler şerhi dersini, Namık Kemal'in oğlu Ali Ekrem Bolayır'dan gördükleri halde yakın arkadaşı olan Ziya Karamuk'la birlikte haftada bir akşam Ferit Kam'ın evine giderek ondan bir şeyler öğrenmeğe çalışmışlardır. Bu hocaların çok sevdiklerini, sohbetinden sonsuz zevk aldıklarını Orhan Şaik Gökyay defalarca konuşmalarında zikretmiştir. Ali Ekrem Bolayır'dan bir gazel bile okumadan öğrenimlerini tamamladıklarını yine sohbetlerinde söyleyen Orhan Şaik arkadaşı Ziya Karamuk'la birlikte Fuzulî, Bakî, Nef'î ve Nedim Divanlarını baştan sona okumuşlardır. Divanları ilk kez eline aldıklarında pek çok meseleyi halledememişler ve kendi kopyelerinin sayfalarına soru işaretleri koymuşlardır. Orhan Hoca "yıllar sonra divana baktığımda bu soruları neden koymuşum, şaşı-

²Bu eserin basımı bk. Firdevsi-î Rumî, Kutb-nâme, Haz: İbrahim Olgun ve İsmet Parmaksızoglu (Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1980) XXXV-367 s.

yorum" diyor. Öğrenci birikimi, yıllar içinde yerini daima okuyan, daima öğrenen Orhan Şaik Hoca'ya bırakmıştı da ondan. Burada yine Orhan Şaik'in hem sınıfta hem de sınıf dışındaki öğrencilerine söylediği bir beyti sizlere de aktarmak istiyorum. Bu beyit bir yazma örnekten alınmıştır:

Bilmez ki sorsun, Sormaz ki bilsin
Sorsa bilirdi, Bilse sorardı.

diğer
s'radı

1.4.1 Ünlü Orientalistlerle Tanışması

1928-29 yılında Menzel ile Teaschner İstanbul'a gelince kendilerine Türkçe dersleri verecek birini aramışlar, Fuat Köprülü'de Orhan Şaik Gökyay'ı tavsiye etmiştir. Bundan böyle, daha sonraları da dışarıdan gelen orientalistlere ders vermeğe devam etmiş ve pek çok yabancı Türkolog ve tarihçiyle daha öğrencilik yıllarında arkadaşlık kurmuştur. Bir ay kadar İstanbul'da kalan bu iki bilim adamına ders dışında da Türk kültürünü tanıtmaya gayret eden Orhan Şaik onlarla İstanbul'u gezmiş ve orta oyununa gitmiştir. Bunlardan Prof. Paul Wittek ile olan ilişkisi Peçevi Tarihini okumakla başlamış ve bu ilişki arkadaşlığa dönüşmüş ve Prof. Wittek'in ölümüne kadar devam etmiştir. Her iki bilim adamının da birbirinden öğrendiği pek çok şey olduğuna şüphe yoktur. Orhan Şaik, Wittek'le olan çalışmalarını şöyle anlatır: "1928-30 yılları arasında Prof. Paul Wittek'le Peçevi okuduk. Haftada bir gün Cihangir'e onun Müdür Muavini olduğu Alman Arkeoloji Enstitüsü'ne gidiyordum. Peçevi Tarihi'ni okurken kendim de pekçok şey öğrendim. Metinde geçen Slav kökenli kelimeler gibi. Ayrıca kitabeler üzerinde de birlikte çalışıyorduk. Ben ondan dikkat öğrendim. Benim mezuniyetimden sonra, benden Evliya Çelebi'deki kitabeleri çıkarmamı istedi. Bu çalışmam karşılığında bana 200 Marklık bir çek gönderdi. Hayatımda ilk kez çek ve mark görüyordum. Bankayı da belki ilk kez gördüm." Yine Prof. Duda ile dostluğu da Duda'nın Türkiye'de bulunduğu sırada kendisinden Türkçe dersi alması ile başlamış ve bu dostluk Duda'nın ölümünden sonra ailesi ile devam etmiştir. Duda, Ahmet Haşim üzerine kitabını hazırlarken Orhan Şaik kendisine bu konuda da yardım etmiştir.

ilk 6 cildini böylece tamamlamıştır.

gerek
C C

Yine öğrenciliği sırasında, Rus Elçiliği başkâtibi Mikhaıl Mikhaılov'un hazırladığı Türk Argosu Sözlüğü için de yine öğrenci Orhan Şaik'in yardımları gerekmiş, Orhan Şaik bu konuda da yol göstericilik yapmıştır.⁴

Gürcistan'da, Tiflis'te uzun yıllar Türk Dili ve Edebiyatı Kürsüsü'nde başkanlık ettikten sonra emekliye ayrılan ve çalışmalarını sürdüren C. Cikiya'ya, Türkiye'ye Türkçe öğrenmeye geldiği sırada Türkçe öğretmiştir. Bu sırada Orhan Şaik yine öğrencidir. Öğretmenlik bitmiş ama dostlukları devam etmiştir.

Londra'da iken tanıştığı British Museum'un (şimdi British Library) o zamanki Şark Yazmaları Bölümü'nün müdürü olan G.M. Meredith-Owens ile yakın arkadaşlık kurmuş ve Meredith-Owens'in Âşık Çelebi Tezkiresi'nin tıpkıbasımını hazırlamasını desteklemiş ve karşılaştığı güçlükleri çözmekte kendisine yardımları olmuştur.⁵

İşte Orhan Şaik Gökyay'ın üniversite yılları böylesine dolu ve hareketli geçmiş, daha öğrencilik yıllarında bir bilim adamı gibi masa başı çalışmasına ve düzenli çalışmaya alışmıştır. Orhan Şaik Gökyay'ın mezuniyet tezini hazırlamak için seçtiği konu ise çok ilginçtir. Bunda çocukluk yıllarının etkisi olduğu muhakkak. Sonra Şerefettin Yaltkaya (Ed. Fakültesi'nde İlahiyat dersleri hocası) ve İsmail Saib Efendi'nin de bu tezi seçmesi üzerinde etkileri olduğu da muhakkak. Zira Orhan Şaik, tez konusu olarak Türk edebiyatından bir konu seçmiyor. Arap edebiyatından Abd benî el-Hashas'ın Divanı üzerine bir çalışma yaparak Edebiyat Fakültesi'ne 15 Ekim 1930 yılında bitirmiştir. Aynı yılın Mart ayında Orhan Şaik için hayatının yeni bir devresi daha başlamıştı. Talihin kendisine oynadığı güzel bir oyunla Orhan Şaik Gökyay Kastamonu Lisesi, edebiyat öğretmeni olarak 29.3.1931 yılında görevine başladı.

1.5 Öğretmenlik Yılları ve Evliliği

29.3.1931 yılından 13 Temmuz 1967 yılına kadar çeşitli liselerde eğitim enstitüsü, İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi'nden edebiyat

⁴Mikhaıl Mikhaılov, Materiaux Sur l'Argot et les Locutions populaires Turco-Ottomans (Leipzig, 1930).

⁵Âşık Çelebi, Mesa'irü's-şu'ara or Tezkere of Âşık Çelebi, ^{hazırlayan;} G.M. Meredith-Owens (London, 1971).

dersleri vermiş ve yaş haddinden emekliye ayrılmıştır. Fakat öğrencilerle ve edebiyat dünyası ile ilişkisini hiç kesmediği için ona giden herkese yardım etmiş, bu arada kimi doktora öğrencilerine de doktoralarını başarı ile bitirmelerinde katkılarda bulunmuştur. Gerek edebiyat, gerekse Üniversite çevresinde Orhan Hoca'nın bu özellikleri takdirle karşılandığı gibi kendisinden daha çok yararlanılması amacı ile 1983 yılında Marmara Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı bölümüne öğretim görevlisi olarak atanmış, Türkoloji ve Tarih öğrencileriyle başbaşa olmak, onlara birşeyler öğretebilmek kendi deyimi ile de onlardan birşeyler öğrenmek Orhan Şaik Gökyay'ı çok mutlu etmiştir. Bu görevi kabul ettiği yıl 81 yaşında olan Orhan Şaik Gökyay 1987 yılında görevinden ayrılmış fakat 1988 yılından itibaren Mimar Sinan Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyat Bölümü'nde ders vermeye başlamıştır; halen bu görevini sürdürmektedir.

5.1 Kastamonu Lisesi. (29.3.1931 - 10.10.1931) Üniversiteyi bitirince lise edebiyat öğretmeni olarak Kastamonu Lisesi'ne atanan Orhan Şaik Gökyay, öğretmenlik hayatının ikinci devrine başlamıştır. Orada bulunduğu 6 ayı aşkın zamanda öğrencileri genellikle eskiden tanıdığı ve kimileriyle kahvede buluşup görüştüğü kişiler olmuş, hoca-öğrenci ilişkisi, ağabey-kardeş ilişkisine dönüşmüş; fakat öğrencilerinin kendisine olan saygısı ve sevgisi hiç bir biçimde lâubaliliğe dönüşmemiştir. Aynı yılın Ekim ayında Malatya Ortamektep Türkçe öğretmenliği'ne tayini çıkan Orhan Şaik Gökyay Malatya'ya görevinin başına gitmiştik.

5.2 Malatya Ortamektep Öğretmenliği. (10.10.1931 - 20.5.1933) Hayattan hiç bir biçimde şikâyet etmeyen Orhan Hoca Malatya'ya Sivas üzerinden otobüsle 24 saatte gitmiş ve hemen derslerine başlamıştır. Malatya'da kaldığı 3 yıl içinde imkânları kısıtlı olduğu için üç aile ile birlikte medrese gibi bir evde oturmuştur. Ama tabiatı gereği bu ailelerle de dostluk kuran Orhan Hoca, buradaki yıllarını da verimli ve insan ilişkilerinin en güzel örneğini vererek geçirmiş; bu sayede öğrenme dağarcığına da pek çok şey katmıştır. Tabiata olan merakı

Malatya'da da kendini göstermiş, ilkbaharda ve güzel havalarda öğrencileriyle geziler yapmış, hatta kimi derslerinin de buralarda vermiştir. Yazın bahçelerde toplanılmış ilkbaharda da Malatya'daki "kaynak" olan bir yere gidilmiş.

Derken 1 Mayıs sabahı Milli Eğitim Bakanlığı'ndan gelen bir telgrafla kendine Edirne Kız Öğretmen Okulu ve Erkek Öğretmen Okulu'nda öğretmenlik kabul edip etemeyeceği sorulur. Bu teklif yolluksuz olmasına rağmen teklifi kabul eden Orhan Hoca Malatya'dan Edirne'ye trenle ikinci mevkide Adana'ya kadar tek yolcu olarak gelir. Tren karanlıktır, mum ışığı gibi bir ışıktaki Orhan Şaik sıkıntıdan sık sık yemek yiyerek yolculuk yapar. Hatta daha sonra Nihal Atsız'a yazdığı bir mektupta bu seyahatından bahsederken "yalnızlıktan yemek yemesini ben icat ettim" diye yazacaktır.

1.5.3 Edirne Kız Öğretmen-Erkek Öğretmen Okulu ve Erkek Lisesi

Edebiyat Öğretmenliği. (20.5.1933 - 1.7.1934)

Edirne'de iki yıl öğretmenlik yapan Orhan Şaik Gökyay, 1933 yılında Temmuz ayında Ferhunde Hanım'la evlendikten sonra Ankara Erkek Lisesi Edebiyat Öğretmenliğine atanmıştır. Edirne'ye gelen müfettişler Orhan Şaik'in ya Ankara'da ya da İstanbul'da görev almasının daha yararlı olacağını zamanın Milli Eğitim Bakanı Hasan Âli Yücel'e raporlarında bildirmeleri üzerine Orhan Hoca 1933-34 yılından itibaren Ankara'ya ama bu kez evli olarak gitmiştir.

1.5.4 Eşi Ferhunde Gökyay (Sarıoğlu)

Eşiyle evlenme tarihleri olan 1934 yılından daha önce üniversite yıllarında birbirlerini tanımışlar. Güzel arkadaşlıkları olmuş. Daha 1928-29 yılında birbirini tanıyan bu iki genç 1930 yılında nişanlanmışlardır. Orhan Şaik Gökyay tam kendine özgü bir biçimde Ferhunde Hanım'ı niçin beğendiğini şöyle anlattı:

"Ben sıradan bir insan değildim. Ferhunde'de değildi. Ortak çok şeyimiz vardı. Bir kere Bursa'lıydı". Ferhunde Hanım ise Orhan Şaik'i gerçekten güzel tanımlıyor: "Keşeli bir adam, nükte uğruna can bile yakar. Hayattan hiç şikâyeti yoktur". İki sene nişanlı kalan Ferhunde Hanım, 1934 yılında Orhan Şaik'le hayatını birleştirmiş. Sakin, mantıklı, sevecen ve daima Orhan Hoca'nın desteği olan ve "Orhan Şaik'in eşi olmak bana yetmez mi?" diyen bu saygıdeğer öğretmen, yaş haddine kadar mesleğini sürdürmüş ve tercüme ettiği eserleriyle de edebiyatımıza katkıda bulunmuştur.

6 Orhan Şaik Gökyay'ın İzmir'den sonra en sevdiği şehir.

1.5.5 Ankara Erkek Lisesi. (30.9.1934 - 28.8.1936) Edirne'den çok memnun olan Orhan Şaik Gökyay, Ankara'ya gitmek istemişse de yine hayat düsturu olan görevi yerine getirme ve hiç bir şeyden şikâyet etmeme prensibine uyarak Ankara'ya gitmiştir.

Ankara büyük şehir. Kiralar oldukça yüksek, eşi Ferhunde Hanım'ın da Kurtuluş Ortaokulu'nda hocalık etmesine rağmen maaşlarının bir tanesi kiraya gidiyor diğeri ile de ay sonu güçlük getiriliyordu. O sırada Kırıkkale Askeri Sanat Lisesi'nden ücretli ders teklifi alan Orhan Şaik, kendi derslerinin dışında Kırıkkale'ye giderek 8 saat de orada ders veriyor; böylece; yaşamlarını daha kolaylaştırıyordu. Mali güçlük çekiyordu ama bu o yıllar için bütün öğretmenlerin ortak sıkıntısıydı. O sırada Orhan Şaik 73 TL. maaş alıyor, Kırıkkale'deki ek derslerden 120 TL. kazanıyordu.

Yine bu sıralarda Orhan Şaik Gökyay'ın hayatında onun kişiliğini belirleyen bir olay daha oldu. Staj için 45 günlük askerlik yapacaktı. Ama Bakanlık da 40 kişilik bir grubu Moskova'ya gönderiyordu; bu grubun içinde Orhan Şaik Gökyay'da vardı. Bu iki seçenektен askere gitmeyi tercih eden Orhan Şaik Gökyay, kişiliğindeki çok baskın bir biçimde belirgin olan görev aşkını bir kez daha ispatlıyordu. Bunun yanı sıra küçük yaştan beri askerliğe olan tutkusu da bu seçenekteki etkenlerden biri idi. 1936 yılına kadar Ankara'da öğretmen olarak çalıştı.

1.5.6 Eskişehir Lisesi. (23.9.1936 - 23.3.1937) 1936 yılı, ders yılı için Eskişehir'e Erkek Lisesi edebiyat öğretmenliğine ve müdürlüğüne atanan Orhan Şaik Gökyay aynı yılın sonunda Bursa Lisesi, Edebiyat öğretmenliğine atanmıştır.

1.5.7 Bursa Lisesi. (1.4.1937 - 1939) Daha görmeden çok sevdiği Bursa'ya atanması Orhan Şaik'i çok sevindirmişti. Konuşmalarında en sevdiği şehir olarak sık sık Bursa'yı ve İzmir'i zikreder. Nihayet Bursa'da da öğretmenlik yapacağı fikri onu hem duygulandırmış hem de heyecanlandırmıştı. Orhan Şaik 3 yıl kadar bu görevde kaldı. Bu üç yıl içinde de şiir ve yazı yazmaya devam etti. Onun hemen hemen bütün Türk gençleri tarafından bilinen hatta kimilerinin de ezbere okuduğu "Bu Vatan Kimin?" adlı şiiri de Bursa'da kaleme alındı. Yine edebiyatımızın en önemli düzyazı örneklerinden olan Dede Korkut

Hikâyeleri'nin basıma hazırlanması da Bursa'da bulunduğu yıllara rastlar. Öğretmenlik, araştırmacılık ve şairliği bir arada yürüten Orhan Şaik bütün bu hareketleriyle muhakkak ki dikkatleri üzerine çeken bir kişiydi.

1.5.8 Konservatuvar Müdürlüğü. (21.6.1939 - 31.5.1940) Orhan Şaik Gökyay, 1939 yılının Mayıs ayında Musikî Öğretmen Okulu öğretmenliğine ve müdürlüğüne getirildi. O zamanlar bir hayli düzensiz olan Musikî Muallim Mektebi 1941 yılında Devlet Konservatuvarı olarak yeniden ele alındığında bütün düzensizlikleri ve başıbozukluğu düzelterek çalışkan ve dirayetli bir müdür arandı ve Milli Eğitim Bakanı Hasan Âli Yücel bu görevin başına getirildi.

Hasan Âli Yücel kendisine "sen çığrından çıkmış bir yeri okul haline getireceksin" diyerek, Müdürlüğü kendisine tevdi etmiş ve kendisini diğer çalışma arkadaşlarına tanıtmıştır. "Mincihetin Sanatla alâkalı arkadaşımdır" diyerek gerçekten de Orhan Şaik Gökyay'ın müdür olarak geldiği okulda birtakım bozukluklar vardı. Bir takım öğrencilerin okuldan atılmasına karar verilmişti. Orhan Şaik, ilk olarak teker teker konservatuvara kazandırdı. Disiplini ve öğrenciye sevgisi ve saygısı sayesinde kısa zamanda okul gerçek bir okul bünyesine büründü. Yalnız okulun şartlarına uymayan bir kız öğrencinin okuldan atılması bazı olaylara sebep olduysa da, okuldan atılan kızın okulu mahkemeye vermesiyle ve Orhan Şaik Gökyay'ın bizzat mahkemede savunması ile dava düştü ve olay kapandı. Konservatuvarda Tiyatro Bölümü, Şan Bölümü, Enstrüman Bölümü ve Ritmik Jimnastik gibi bölümler vardı. Orhan Bürhan İngiliz Tiyatrosu Tarihi, Bedrettin Tuncel Fransız Tiyatrosu Tarihi, Nurettin Sevin ve Sabahattin Ali Diksiyon dersleri veriyordu. Okulda Türk hocaların yanı sıra 35 Alman hoca da ders vermekte idi.

Okuldaki diğer faaliyetler ise her hafta verilen konserlerdi. Leyli bir okul olan Konservatuvar'da, Orhan Şaik Gökyay gündüzleri olduğu kadar geceleri de kendini sorumlu hissetmiş ve geç vakitlere kadar okulda kalmıştır. Orhan Şaik Gökyay konservatuvar müdürlüğünde çok sevilmiştir. Bunu yine bir olaya bağlı olarak Orhan Şaik Gökyay şöyle anlatır: "5-6 yıl sonra o zamanki öğrencilerinden biri ile karşılaştım. Hocam okulda prova var; haydi gidelim, dedi. Önce nazlandımsa da sonra gittik. Tanımadığım bir sürü genç boynuma sarılıp

beni öptü. "Hocam sizi ağabeylerden, ablalardan öylesine dinledik ki artık sizi tanıyoruz" dediler. Hoca diye düşündüm. Demek ki sevilmişim. Elbette sevillecektim çünkü, ben onları çok sevmiştim.

OrhanŞaik Gökyay, edebi alanda da şiir ve yazılarını bu devrede de devam ettirmiştir. Konservatuar Marsı ile Devlet Konservatuarı Tarihçesi bu devrenin ürünleridir.

31.5.1944 yılına kadar bu görevde kalan Orhan Şaik Gökyay, bu görevinden alınmış, başta Mihal Atsız olmak üzere 34 kişilik bir grupla İstanbul 1 numaralı Sıkıyönetim Mahkemesi'nde Irkçılık, Turancılık davası adı verilen davada yargılanmaya başlanmıştır. Çok sevdiği öğrencilerinden, eşinden ve toplumdan uzak bir 11 ay geçirdikten sonra aklanmıştır. Bu süre içinde de hayat anlayışını değiştirmeyen ve hiçbir şekilde bedbinliğe düşmeyen Orhan Şaik Gökyay, 15. yüzyılın önemli kaynaklarından olan Mercimek Ahmed'in Habusnâme çevisini Milli Eğitim Bakanlığı adına baskıya hazırlamış, Brockelmann'ın İslâm Devletleri Tarihi adlı eserini Türk Tarih Kurumu için Almanca'dan Türkçeye çevirmiştir. Ne yazık ki bu çeviri basılmadan kalmıştır.

4.5.9 Galatasaray Lisesi. (30.11.1946 - 51) 30.11.1946 tarihinde Galatasaray Lisesi edebiyat öğretmenliğine atanan Orhan Şaik Gökyay, 1951 yılına kadar bu görevini sürdürmüştür.

4.5.10 Millî Eğitim Bakanlığı Müfettişliği ve Londra Kültür Ateşeliği: (10.8.1951 - 54) 10.8.1951 tarihinde Milli Eğitim Bakanlığı Müfettişi olan Orhan Şaik, kısa bir süre sonra Londra Kültür Ateşesi ve öğrenci müfettişliğine atanmıştır. Üç yıl bu görevde kalan Orhan Şaik, Londra'da pek çok arkadaş edinmiş ve daha evvel tanıştığı Prof. Paul Wittek'le olan dostluğunu ve çalışmalarını sürdürmüştür. Çok daha sonraları eleştiri yazılarını bir araya toplayarak yayımlayan Orhan Şaik, bu kitabının adı olan Destursuz Başa Girenler'in isim babalığı yapan ve o sırada School of Oriental and African Studies'te öğretim üyesi olarak çalışan Fahir İz'le arkadaş olmuştur. Bu arkadaşlık bugüne kadar aynı sevgi ve saygı içinde devam etmektedir.

Yine bu yıllarda British Museum'un o zamanki Şark Yazmaları Bölümü müdürü olan G.M. Meredith-Owens ile yakın arkadaşlık kurmuş ve Meredith-Owens'in Aşık Çelebi tezkiresinin tıpkı basımını hazırlamasını desteklemiş ve karşılaştığı güçlüklerde kendisine yardımcı olmuştur.

1.5.11 İstanbul Eğitim Enstitüsü. (1954 - 59) 21.1.1954 yılında yurda dönen Orhan Şaik, aynı yılın Ağustos ayında İstanbul Çapa Eğitim Enstitüsü'ne edebiyat öğretmeni olarak atanmıştır. Eğitim Enstitüsü'ndeki öğretmenliği sırasında aynı binada yatıp kalkan Yüksek Öğretmen Okulu öğrencilerine de edebiyat dersleri vermiştir.

Bu satırların yazarı da 1956-60 yıllarında Çapa Yüksek Öğretmen Okulu'nda okuduğu için Orhan Şaik'in öğrencisi olmak mutluluğuna erişmekte öğünmektedir. Orhan Şaik Gökyay'ın öğrencileri ile olan ilişkisi sadece sınıfın dört duvarı arasında kalmamış onlarla yakın arkadaş olabilmiş, onların saygısı yanısıra sevgilerini ve güvenlerini de kazanmıştır. Onlara sadece edebiyat derslerinde yardımcı olmamış diğer derslerle olan müşküllerinde de yardım etme yollarını aramış Örneğin kimi zamanlar eşi Ferhunde Hanım bu öğrencilere parasız İngilizce dersleri vermiştir.

Bunun dışında öğrencilerine kendi konularında bir araştırma nasıl yapılır, bir metinde nelere dikkat edilir, lûgata nasıl bakılır ve oradaki kelimeler nasıl değerlendirilir öğretmeye çalışmıştır.

Yüksek Öğretmen Okulu'nda geceleri ders veren Orhan Şaik, öğrenciler az sayıda olduğu için her birisi ile ayrı ayrı uğraşmak imkânını buluyor, böylece öğrenciler de bütün sormak istedikleri soruları rahatlıkla sorabiliyor ve cevaplarını alıyorlardı. O yıllarda evi Çapa Yüksek Öğretmen Okulu'na çok yakın olduğu için çoğu zaman öğrencilere evini de açıyor, onlara kitap gösteriyor, lûgatlarla ilgili uygulamalı dersler veriyordu.

1.5.12 School of Oriental and African Studies. (1959 - 62) Orhan Şaik Gökyay 1959 yılında Londra'ya Türk Dili ve okutmanı olarak davet alındı. Üç yıllık verimli bir çalışmadan sonra tekrar eski görevi olan Eğitim Enstitüsü edebiyat öğretmenliğine döndü. Emekli olduğu 1967 yılına kadar bu okuldaki görevini sürdürdü. 13 Temmuz 1967 yılında yaş haddi yüzünden emekliye ayrıldı. Çok sevdiği öğrencilerden ve derslerinden ayrılmak Orhan Şaik Gökyay'ı üzmüştü. Sonunda bu ayrılığa dayanamayarak Millî Eğitim Bakanlığı'na bir dilekçe vermiş ve herhangi bir ücret talep etmeksizin ders vermek istediğini bildirmiştir. O devrin Millî Eğitim Bakanı İlhami Ertem aynı zamanda Orhan

Şaik Gökay'ın Edirne Lisesi'nden öğrencisi idi. Orhan Şaik Hoca'yı tanıyordu. Orhan Şaik ona bu isteğini bir İstanbul ziyaretinde bizzat tekrar edince bu arzusu kabul edilmiş ve Orhan Şaik Gökay üç yıl daha öğretmenliğini sürdürmüştür. Ama bu üç yılın sonunda üzülerek görevinden ayrılmış; Göztepe'deki evinde çalışmalarını sürdürmüş fakat öğrencileri ile ilişkisini asla kesmemiştir. Diğer bir deyişle öğretmenlikten ayrılmamış hatta öğretmenliğini sınıfların ötesine yurt sathına yaymıştır.

1.6 Üniversite Hocalığı:

Öğretmenliğe ve öğretmeğe aşık, içinin ateşi hiç sönmeyen, devamlı olarak öğretmek ve öğretirken de öğrenmek peşinde şevkle koşan Orhan Şaik Gökay'a belki de dünyaya kimsese nasip olmayan birşey nasip olmuş , emekliliğinden 13 yıl sonra tekrar sınıfta ama bu kez Üniversite sınıflarında ders vermek gibi bir mutluluğa kavuşmuştur. Aslında asıl mutluluk öğrencilerin ama Orhan Hoca için öğretmek daima kendisini yenileyen bir unsur olmuştur hayatta.

1.6.1 Marmara Üniversitesi:1983-86

Bu Üniversitenin Fen-Edebiyat Fakültesi'nde öğretim görevlisi olarak çalışmaya başlayan Orhan Şaik Gökay, 61 yaşında olmasına rağmen Göztepe'deki evinden gelerek yepyeni bir heyecanla ders vermeğe başlamıştır. Bu dersler 1986 yılına kadar devam etmiş, sonra bu görevinden ayrılmıştır.

1.6.2 Minar Sinan Üniversitesi: 1988-

1988 yılından itibaren de Minar Sinan Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde "Eski Türk Edebiyatı" okutmağa başlamıştır.

4.7 Kongreler - Konuşmalar - vb. Orhan Şaik Gökyay yurt içinde ve yurt dışında olmak üzere çeşitli ülkelerde kongrelere katılmış, ayrıca yurt içinde konferanslar vermiştir. Katıldığı kongrelerde verdiği bildiriler daima ilgiyle karşılanmış, hemen hepsi daha sonra yayımlanmıştır (Bkz.24Makaleleri).

Türk Dil Kurumu'nun Kurultay'larında düzenlenen bilimsel çalışmalar, Millî Türkoloji ve Milletlerarası Türkoloji kongrelerine Kültür ve Turizm bakanlığı, Millî Foklor Araştırmaları Dairesi'nce düzenlenen kongrelere ve Millî Kültür Şurası toplantılarına katılmıştır. Yurtdışında katıldığı kongreler ise 1951 yılında Hollanda'da Delft şehrinde yaz aylarında Teknik Üniversite öğrencilerinin mübadeleleri konusu üzerinde iki hafta süren kongreye, Edinburg'da yapılan Milletlerarası House Economic kongresine 1976 yılında Belçika'da Knokke-Heist şehrinde yapılan Dünya Sairleri Kongresi'ne, 1979 yılında Yugoslavya'da Sarayova'da yapılan Milletlerarası Türkoloji Kongresi'ne katılmıştır. 1988 yılının 1-8 Temmuz'unda Moskova'da yapılan Dede Korkut Kollokyumu'na, Türkiye'den katılan yedi kişilik bir grupta Orhan Şaik Gökyay'da bulunmaktaydı. Bu kongrenin konusunun Dede Korkut olması pek tabii ki, Dede Korkut üzerine yaptığı çalışmalarını düşünecek olursak Orhan Şaik Gökyay'ın orada olmasını gerektiriyordu. Netekim Orhan Şaik Gökyay bu kollokyumda âdeta toplantının merkezi olmuştur. Kollokyuma Azarbeycan'dan, Kazan'dan ve Türkmenistan'dan katılan bilim adamları da bulunmaktaydı. Orhan Şaik Gökyay'ın konuşması Dede Korkut Neşirlerinde Görülen Yanlışlar ve kendi Dede Korkut yayınlarında yanlış okunduğu iddia edilen kelimelerin yanlış olmadığı üzerine idi.

1988 yılının Ekim ayında ise Princeton Üniversitesi'nce düzenlenen Kanuni Sultan Süleyman Devrinde Edebiyat konulu bir kongreye davet edilmiştir. Bu kongrede "Osmanlı Fütuhatının Gelişmesinde Edebiyatın Rolü" üzerine bir bildiri vermiştir.

Yurt içinde çeşitli şehirlerden konuşma yapması için davet edilen Orhan Şaik Gökyay, bu davetlerin hemen hepsine katılmıştır. Eskişehir, Bursa, Bolu, İzmir, Konya, Mersin, Tokat gibi şehirlerden davet alan

Orhan Şaik Gökyay, Eskişehir'de ilkokul dahil kimi okullarda konuşmalar, Mersin'de ise üç gün içinde dokuz ayrı konuşma yapmıştır.

4.8 Orhan Şaik Gökyay Armağanı. Journal of Turkish Studies, Türklük Bilgisi Araştırmaları'nın 6. ve 7. sayıları Orhan Şaik Gökyay Armağanı olarak ikicilt halinde yayımlanmıştır (1984). Bu derginin editörleri Şinasi Tekin ve Gönül Alpay Tekin'dir. Misafir editörleri ise Ahmet Turgut Kut ve Günay Kut'dur. I. cilt 1-249, II. cilt 251-485 sayfa tutarındadır. 473-485. sayfalarda iki tenkit yazısı yer alır.

Bu armağan, Orhan Şaik Gökyay'ın 80. yaş gününü kutlamak münasebetiyle hazırlanmış, fakat dergi ancak 1984 yılında yayına girmiştir. Bu Armağan'da Orhan Şaik Gökyay'ı tanıyan yerli ve yabancı 31 araştırmacının yazısı yer almaktadır. Yazılar Türkçe, Almanca ve İngilizce olmak üzere üç dildedir. Armağan'ın I. cildinin başında hayatı ve eserleri konu edilen "Orhan Şaik Gökyay" (I-IX), "Orhan Şaik Gökyay'ın Bibliyografyası" (X-XVII) ve "Orhan Şaik Gökyay'ın Şiir Dünyası" (XVIII-XX) adlı makaleler Orhan Şaik Gökyay'la ilgili olup, diğerleri çeşitli ilmi meseleleri konu edinmektedir.

Armağan'ın kapak düzeni diğer sayılarından daha değişik olmuştur. Kapakta Orhan Şaik Gökyay'ın adlarından oluşan bir tuğra yer almaktadır. Tuğrayı Orhan Şaik kelimeleri oluşturmakta sağ köşede de "Gökyay" adı görülmektedir. Tuğralarda görülen "el-Muzaffer daima" kelimelerinin yeri ise doldurma biçiminde düzenlenmiştir. Orhan Hoca'nın eleştiri yönünden kaynaklanan bir çağrışımla Tarih ve Toplum dergisi, kitabın ilânını verirken üstüne tırnak içinde bir "El Muhâcim Dâimâ" cümlelerini koymuştur.

Orhan Şaik Gökyay, 1988 yılının sonbaharında Princeton'daki kongreye katıldığında Armağan'ın editörlerinden eski öğrencisi Gönül Tekin kendisini Boston'a davet etmiş ve orada kendisi için özel bir gece düzenlenmiştir. Bu toplantıda Türkiye'nin Amerika Büyükelçi'si Şükrü Elekdağ, Profesör Bernard Lewis ve Profesör Heat Lawry birer konuşma yapmışlar o kadar, Orhan Şaik Gökyay kimileri kendi şiirlerinden olmak üzere şiirler okumuştur.

1.9 Aldığı Ödüller. Orhan Şaik Gökyay, bugüne kadar çeşitli dallarda ödüller kazanmıştır. Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın "Anıt-Kabir

Senaryosu Yarışması" birincilik ödülünü 1972'de, yine aynı Bakanlığın "Türk Kültür ve Sanatı Hizmet Ödülü"nü 1981 yılında almıştır. Ayrıca 1982'de Ankara Folklor Araştırmaları Kurumu'na "İhsan Hınçer Türk Fokloruna Hizmet Ödülü"ne lâyık görülmüş ve 1988'de de Türk Yazarlar Birliği'nin "Türk Kültürüne Hizmet Ödülü"nü kazanmıştır.

1.10 Seyahatları. Yürümek ve seyahat etmek fikri Orhan Şaik Gökyay' da âdetâ bir çocuk heyecanı ve sevinci yaratır. Okumak ve yazmak yani kısacası çalışmaktan sonra hayatının en büyük zevki seyahat ve yürüyüş yapmaktır. Aslında bir halk çocuğu olan Orhan Şaik Gökyay'ın sıcacık ve yumuşak yüreğinin yanısıra dayanıklı, güçlükleri kolaylıkla aşan bir bünyesi vardır. Uykusuzluk ya da yorgunluk ya da rahatının kaçması onu hiç etkilemez kendini o sıradaki seyahatin havasına kaptırır. Daha Kastamonu'daki öğrencilik yıllarında sınıf arkadaşı rahmetli Arif Nihat Asya ile birlikte hafta sonlarını Ilgaz dağlarında yürüyerek ve akşam olurken en yakın köylerden birinde konaklayarak geçirmişlerdir. Kışın hava ne kadar sert olursa olsun, okul dağıldıktan sonra, hemen her akşam yanına bir arkadaş alarak bir saatlik yürüyüşler yapmıştır. Bugün bile hâlâ kısa mesafelerde kesinlikle otobüse binmez ve yürümeyi tercih eder.

Yürüyüşe, yeni yerler ve yeni insanlar tanımaya çok meraklı olan Orhan Şaik Gökyay bir keresinde Samsun'da öğretmenlik ettiği yıllarda bir öğretmen arkadaşı ile Samsun - Kavak - Havza - Vezirköprü - Bafra - Samsun halkasını yürüyerek bir haftada tamamlamıştır. Vezirköprü - Bafra arasını Orhan Şaik Gökyay Kızılırmak üzerinden kayıkla, arkadaşı ise atla geçmiştir.

Köy ve kır hayatı, hayvan beslemek ve tabiatla içiçe olmak en çok sevdiği şeylerdendir. Bu düşünce ile evini, bir zamanlar Göztepe'nin etrafında hiçbir ev olmayan yerinde yaptırmış, tavukları, köpeği ve kütüphanesi ile sakin ve verimli bir çalışma düzenine girmiştir. Orhan Hoca'nın her türlü çalışma kolaylığı, giyimi kuşamına değin eşi Ferhunde Hoca'nın becerikli elleriyle ve seven kalbiyle gerçekleşmiştir. Ama ne yazık ki bugün evinin etrafı başka evlerle doludur. Ondaki bu köy ve kır hayatı sevgisi çok küçük yaşlarda başlamış, daha öğrenim yıllarında iken birçok yazını ağabeylerinin yaşadığı Bölceağaç köyünde geçirmiş ve köy hayatının bütün özelliklerini yakından tanımıştır. Tarlalara gitmiş, düven sürmüş, koyun gütmüş ve

dağa oduna çıkmıştır. O bütün bunları zevk için yapmıştır ama belki de bugünkü sağlığını ve gücünü bu yaşantısına borçludur.

Öğretmenliği ve merakı dolayısıyla yurdun hemen hemen bütün şehirlerini ve kasabalarını görmüştür. Yurt dışında gördüğü yerler ise çoğunlukla ya görev ya da davet yolu ile gerçekleşmiştir. Hollanda'da Amsterdam, Utreht, Lahey, Delft, Rotterdam; Belçika'da Brüksel, Ostent, Knokke-Heist (1971), Bulgaristan'da Filibe, Çırpan, Sofya (1971), Romanya'da Bükreş, Köstence, Cluş; Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Birliği'nde Moskova (1972-1988), Gürcistan'da Tiflis (1972), Azerbeycan'da Bakü (1972); öğrenci müfettişliği ve kültür atasesi olarak da İngiltere, Galya ve İskoçya'nın hemen hemen bütün her tarafını görmüş ve her bir şehirde günlerce kalmıştır. Danimarka'da Kopenhag; İsveç'te Stokholm, Malmö; Norveç'te Oslo ve Bergen'i; Macaristan'da Budapeşte'yi (1985), 1988 yılında da Amerika Birleşik Devletleri, Princeton Üniversitesi'nce davet edilince Princeton'u ve Boston'u bu vesile ile de Boston'u görmüştür. Avrupa'nın diğer birçok yerini de seyahat ve tanımak maksadı ile ziyaret etmiştir.

1.44 Keyifleri-İnançları. Orhan Şaik Gökyay hiçbir şeye tiryaki olacak derecede alışmamıştır. Yalnız sevdiği kişilerle olunca yemek-içmek yanısıra sigara içmek, nargile içmek gibi keyif verici şeyleri kullanmaktan çekinmez. Kimi zamanlarda öğrencileriyle yaptığı sohbetler sırasında iki nargileyi üst üste keyfini çıkararak içtiği de olur. Yine bu tip toplantılarda içki de içer. Bunun yanısıra yetişmesi icabı inançlı birisidir. Orucunu hiçbir zaman kaçırmaz ve Cuma namazlarına da devamlı gider.

2. ESERLERİ

Yayın hayatına şiirle atılan Orhan Şaik Gökyay, daha ziyade araştırmacılığı ve eleştirmenliği ile dikkatleri üzerine çekmiştir. Duygusalılığı ve heyecanı şiirlerinde açıkça görülen Orhan Şaik, dikkati ve titizliği ile de iyi bir araştırmacı ve eleştirmendir. Bu sebeple eserlerini üç kısma ayırarak tanıtmaya karar verdik. Şiirleri, makale ve eleştirileri, kitap ve çevirileri.

2.1 ŞİİRLERİ (Kaynakça)

*Orhan Şaik Gökyay
Şiirleri*

2.1

S İ İ R L E R İ (Kaynak)

1338/1922

1. "İzmir Yolunda". Açıksöz Gazetesi, Kastamonu, 19 Kânunısani 1338/1922 , sayı 390, 2;
Yarın, 17 (9 Şubat 1338/1922), 10. Siir ayrıca Giresun'da yayımlanan Işık dergisinde de 58 (1345)
2. "Annemin Mezarında". Açıksöz Gazetesi, Kastamonu, 30 Kânunısani 1338/1922 , sayı 399, 2.
3. "İzmir'in Rüyası". İzmire Doğru Gazetesi, Ankara, 15 Mayıs 1338 .
4. "Gurbet Acısı". Işık, 58 (15 Tesrinisani, 1338/1922), 7.

1341/1925-26

5. "Gurur". Çağlayan, I/1 (20 Tesrinievvel, 1341/1925), 4.
6. "Beyan-ı Ask". (Kardeş Esat Adil'e). Çağlayan, I/2 (1 Tesrinisani, 1341/1925), 5.
7. "Canan Hasrında Sabah". Çağlayan, I/3 (15 Tesrinisani, 1341/1925), 4.
8. "Mücrim Güzellere". Çağlayan, I/4 (1 Kânunievvel, 1341/1925), 3.
9. "Kargıkarıya". (Bir Kontese). Çağlayan, I/5 (15 Kânunievvel, 1341/1925), 3.
10. "Hiove Misal". (Meçhul imzasıyla). Çağlayan, I/5 (15 Kânunievvel, 1341/1925), 7.
11. "Kervan". Çağlayan, I/6 (1 Kânunısani, 1926), 1.
12. "Medhe Misal". (Meçhul imzasıyla). Çağlayan, I/6 (1 Kânunısani, 1342/1926), 11.
13. "Sevdam Can Verirken". Çağlayan, I/7 (15 Kânunısani, 1926), 5.
14. "Kıt'a". Çağlayan, I/7 (15 Kânunısani, 1926), 7.
15. "Duydum ki". Çağlayan, I/7 (15 Kânunısani, 1926), 7.
16. "Ölü". Cevriye Nâlân imzasıyla). Çağlayan, I/7 (15 Kânunısani, 1926), 11.

17. "Kıt'a". Çağlayan, I/7 (15 Kânunisanı, 1926), 15.
18. "Dilsiz Gönül". Çağlayan, I/9 (15 Şubat, 1926), 9.
19. "Bir Şiirden". (İmzasız) Çağlayan, I/9 (15 Şubat, 1926), 9.
20. "Bir Esmer Güzeline" (Nüzhet Şükrü'ye). Çağlayan, I/10 (1 Mart, 1926), 5.
21. "Mezaristan". Çağlayan, I/13 (15 Nisan, 1926), 5.
22. "Yanardağ". Çağlayan, I/13 (15 Nisan, 1926), 4.
23. "Şarab-ı Subh". (Hamid'e) Çağlayan, I/13 (15 Nisan, 1926), 7.
24. "Gazel". (Birisi imzasıyla). Çağlayan, I/13 (15 Nisan, 1926), 16.
25. "Gazel". (Meçhul imzasıyla). Çağlayan, I/14 (1 Mayıs, 1926), 8.
26. "Sakarya". (Meserret imzasıyla). Çağlayan, I/14 (1 Mayıs, 1926), 10.
27. "Kıt'a". Çağlayan, I/14 (1 Mayıs 1926), 13.
28. "Hitap". (Tokadizade Şekip Beyefendi'ye). Çağlayan, I/15 (15 Mayıs, 1926), 1.
- "Gurbet Acısı". Çağlayan, I/15 (15 Mayıs 1926), 4. için bkz. nr. 4.

1931

29. "Koşma". Atsız Mecmua, 3 (15 Temmuz, 1931), 63.

1933

30. "Üç Nehir". Orhun, 1 (5 Kasım, 1933), 3.
31. "Gurbet". Orhun, 2 (5 Aralık, 1933), 45; Ayrıca Yücel, VII/37 (Mart, 1938).

1937

32. "Maraş Türküsü". Ülkü, IX/51 (6 Mayıs, 1937), 210. Ayrıca bu şiir Büyük Memleket Şiirleri Antolojisi. Haz: Osman Attılâ, III. baskı (İstanbul, 1964), 196'da yayımlandı.
33. "İçlenme". Ülkü, X/56 (Birinci teşrin, 1937), 136.

1938

34. "Bana Bir Seslenen Var". Ülkü, XI/61 (Mart, 1938), 42.
35. "Dağlarda". Yücel, VI/40 (Haziran, 1938), 137.
36. "Bayburt Türküsü". Ülkü, XI/64 (Haziran, 1938), 339.
37. "Budin Türküsü". Yücel, VI/40 (Haziran 1938), 147. Bu şiir, Çağrı, 5 (Şubat, 1958), 2'de tekrar yayımlanmıştır. ^{↑ ve TD, XIV, 431 (Kasım, 1987), 236}
38. "Bu Vatan Kimin?". Ülkü, XII/69 (İkinciteşrin 1938), 208. Bu şiir ayrıca Memleket Şiirleri Antolojisi. Haz: Osman Attılâ, (Ankara, 1950), 7; Doğu, I/1 (İkinciteşrin 1942), 10; TD, XLIX/401 (Mayıs, 1985), 488'de de yayımlandı.
39. "Yarı Çekilen Bayrak". (Manzara-Destan). Ülkü, XII/70 (Birinci-kânun, 1938), 308.
40. "Yas". Ülkü, XII/70 (Birinci-kânun, 1938), 298. (Aslında "Yarı Çekilen Bayrak" adı altında "Manzara-Destan-Yas" şiirleri, birlikteken yanlışlıkla ayrı sayfalara konmuştur). Bu şiir ayrıca Atatürk ve Anıt-Ebîr. Haz: Necdet Evliyagil, (Ankara, 1988), 117'de yayımlandı.

1939

41. "Zeytin Dalı". Yücel, VIII/47 (Sonkânun, 1939), 247.

1941

42. "Konservatuvar Marşı". Güzel Sanatlar, 3 (Ankara 1941), 66. ^{(Şiir "Devlet Konservatuvarı Marşı" adı ile F. Kâzım Akses ve U. Cemâl Erkin tarafından bestelenmiştir (Ankara 1954).}
- "Bu Vatan Kimin?" Doğu I/1 (1942), 10 için bkz. nr. 38.
43. "Sitem". Doğu I/5-6 (Şubat, 1943), 11. Ayrıca Şiirimizin Cumhuriyeti, I, Haz: Hüseyin
- 1947
44. "Has Bahçe". Galatasaray Yıllığı, (İstanbul, 1947-1948).

1949

45. "Nefes". Doğu, IV/82-96 (Eylül-Aralık, 1949 - Ocak-Ekim, 1950), 86.

1950

46. "Yalnızlığın Tarifi". Yücel, yeni seri I/2 (Şubat, 1950), 15.
- "Bu Vatan Kimin?". Memleket Şiirleri Antolojisi. Haz: Osman Attilâ , (Ankara, 1950), 7 için bkz. nr. 38.

1958

- "Sitem". Şiirimizin Cumhuriyeti. 1, Haz: Hüseyin Karakan (İstanbul, 1958), 149.

1960

47. "Karmakarışık". Türk Yurdu, III/4 (Temmuz, 1960), 40. Bu şiir ayrıca Hisar, 149 (Mayıs, 1976), 4'te tekrar yayımlandı.

ve TD, LIV/429 (Eylül, 1987), 130'

1963

48. "Çağrı". TD, XIII/146 (1 Kasım, 1963), 71.
49. "Kapı". Çağrı, 70 (Kasım, 1963), 3.

1964

50. "Hey Ne Şirindir Bu Dünya". TD, XIII/148 (3 Ocak, 1964), 219.
- "Maraş Türküsü". Büyük Memleket Şiirleri Antolojisi, Haz: Osman Attilâ , III. baskı, (İstanbul, 1964), için bkz. nr. 32.

1965

51. "Soylama". TD, XV/170 (Kasım, 1965), 70.
52. "Gelibolu'da Yazıcıoğlu'nun Çilehanesinde". TD, XV/171 (Aralık, 1965), 160.

1966

53. "Ağıt-Destan". TD, XVI/182 (1 Kasım, 1966), 91.

1967

54. "E'tsem Yolu Yok". TD, XVII/194 (Kasım, 1967), 89.

1973

55. "Kurtuluş Destanından. 19 Mayıs 1919'da Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a Çıkışı". TD, XXIX/266 (1 Kasım, 1973), 99. Bu şiir (1972) yılında birincilik alan Anıtkabir Ses ve Işık Senaryosu'nda yer almaktadır. Ayrıca "Anıtkabir Senaryosu", TT, 11 (Kasım, 1984), 10. adlı yazıda yayımlandı.

1974

56. "Sayende". TD, XXX/278 (1 Kasım, 1974), 886.

1976

- "Karmakarışık". Hisar, 149 (Mayıs, 1976), 4 için bkz. nr. 47.
- 57. "Adres". Hisar, 150 (Haziran, 1976), 7; Ayrıca TD, ^{LIV}/428 (Ağustos, 1987), 86-88.

1984

(Aşağıdaki şiirler, 1972 yılında açılan yarışmada birincilik almış olan Anıtkabir Ses ve Işık Senaryosu'nda yer almış olan parçalardır. "Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a Çıkışı" nr. 55'de geçti. Şiirlerin hepsi "Anıtkabir Senaryosu". TT, 11 (Kasım, 1984), 9-12'de yayımlandı.

58. "Sevr Antlaşması". TT, 11 (Kasım, 1984), 11.

59. "İzmir'in Yunan Ordusu Tarafından İşgali". TT, 11 (Kasım, 1984), 10.

60. "İstanbul'un İşgali". TT, 11 (Kasım, 1984), 11.

61. "Mustafa Kemal Paşa'nın Ankara'ya Gelişi". TT, 11 (Kasım, 1984), 11.

1987

- "Adres". TD, LIV/428 (Ağustos, 1987), 86-88. için bkz. nr. 57.

1988

"Yas". Atatürk ve Anıtkabir, Haz: Necdet Evliyagil , (Ankara, 1988), için bkz. nr. 40.

- "Karmakarışık". TD, LIV/429 (Eylül, 1987), 130. için bkz. nr. 47.
- "Budin Türküsü". TD, LIV/431 (Kasım, 1987), 236. için bkz. nr. 37.

2.2 Şiirleri Üzerine: Orhan Şaik Gökay, ilk şiirlerini Pastanocu'da yayımlanan Açıköz Gazetesi'nde, 1922 yılında yayımladı. "Annemin Mezarında" adlı bu şiir kardeşi Ken'an'a ithaf edilmiştir. İlk yazdığı şiirler belki de öğretmenlerinin etkisiyle aruz vezniyledir. Ama Orhan Şaik'in asıl başarılı olduğu şiirler koşma ve türkü nazım biçimiyle

Orhan Şaik Gökay
1922 yılında
yayımladı.

yazdıklarıdır. Elde mevcut 61 şiirinden 2/ tanesi aruz vezniyle, 29 tanesi hece vezniyle, 11'i de serbest vezinle kaleme alınmıştır.

Canan Kasrında Sabah şiirinde iki vezin kullanmıştır. On dörtlükten oluşan bu şiirde biri uzun bir kalıp olan mefâilün feilâtün mefâilün feilün ile kısa bir kalıp olan feilâtün mefâilün feilün vezinlerini kullandığı görülür.

(kullandığı şiirleri vardır. "Gökyay" mahlâsını ilk kez 1932 yılında)

Orhan Şaik şiirlerinde genellikle "Gökyay" mahlâsını kullanmıştır. Fakat Gökyay mahlâsı dışında "Şaik ve meçhul" mahlaslarını da yayımladığı içleme adlı şiirinde kullanır. Gökyay mahlâslı 10 şiiri vardır. Bir şiirinde "Şaik" diğer ikisinde de "Meçhul" mahlâslarını kullanmıştır. Diğer şiirlerinde ise mahlâs yoktur. Şiirlerinin pek çoğunu yakınlarına ve arkadaşlarına ithaf eden Orhan Şaik, iki tanesini de kendisine ithaf eder. Mahlâsı olmayan şiirlerinin kimisinde yazan kısmında takma adlar kullandığı görülür. Bunlar Cevriye Kâlân (Ölü şiiri), Birisi (Gazel şiiri), Meserret (Sakarya adlı şiiri).

İthafli şiirleri ise şunlardır.

Annemin Mezarında (Kardeşim Kenan'a), İzmir Yolunda (Aydın mebus-ı Muhteremine), İzmir'in Rüyası (Vasıf Beyefendi'ye ithaf), Beyan-ı Aşk (Kardeş Esat Adil'e), Hitab (Tokadizade Şekip Beyefendi'ye), Gelibolu'da Yazıcıoğlu'nun Çilehanesinde (Aysan Ediskun'a), Ölü (Orhan Şaik Bey'e hürmetlerimle), Sakarya (Orhan Şaik Ağabeyime), Netsem Yolu Yok (Behçet Kemal Çağlar'a), Soylama (Ankara'lı Aşık Ömer'e), Bir Esmer Güzeline (Nüzhet Şükrü'ye), Şarab-ı Subh (Hamid'e), Karşı Karşıya (Bir Kontese).

Orhan Şaik Gökyay ilk şiirlerini Kastamonu'da Açıksoz Gazetesi'nde yayımlanmıştır. Hatta birkaç şiirini de Mehmet Âkif'e yine Kastamonu'da göstermek fırsatını bulmuş ve onun beğenisini kazanmıştır. İstiklâl Savaşı yılları olduğu için pek çok zevat Ankara'ya geçiyor ve bu arada da izlenen yol İnebolu üzerinden okuyordu. İşte o zamanlar Orhan Şaik Gökyay lisede öğretmen. Mehmet Âkif, Mehmet Emin Yurdakul ve pekçok kişi Kastamonu'ya geldiklerinde buraya da uğruyor konuşmalar yapıyorlardı. İşte Mehmet Âkif'le tanışması böyle olmuştur. Bunun dışında şiirleri Çağlayan, ^{D.Ö.Ş.}Varın, Işık, Oluş, Galatasaray Dergisi, Ülkü, Yücel, Hisar, Türk Dili, Atsız Mecmua ve Güzel Sanatlar Mecmuası ile Galatasaray Yıllığı'nda yayımlanmıştır.

Bu dergilerden Çağlayan, Orhan Şaik'in Balıkesir'de bulunduğu 1924-26 yılları arasında bizzat kendisi tarafından ışık gözlük bir dergi olarak çıkarılmış ve Orhan Hoca'nın Balıkesir'den ayrılmasına kadar 15 sayı çıkmıştır. Dergiyi Şair Edremit'li Ruhi Naci malî açıdan desteklemiş ayrıca şiirler de yazmıştır. Çağlayan'da Mehmet Âkif, Tokadizade Şekip ve Hasan Basri Çantay gibi devrin önemli yazarlarının da yazıları yer alıyordu.

Orhan Şaik Gökyay İzmir'in işgaliyle derinden sarsılmış, belki de işgalinden dolayı çok sevdiği İzmir için iki şiir yazmıştır. İzmir Yolunda ve İzmir'in Rüyası. İzmir'in Rüyası lisedeki edebiyat öğretmeni olan Vâsîf Beyefendi'ye ithaf edilmiştir. Bu öğretmenin Orhan Şaik üzerindeki etkisinden daha önce bahsedildiği için burada tekrara gerek görmedik. İzmir Yolunda ise Aydın Mebus-ı Muhtereminin'e ithaftır. Her iki şiirde aruz ve mesnevi nazım biçimi ile kaleme alınmıştır. Bu iki şiirde 1922 yılında yani Orhan Şaik 20 yaşında bir gençken kaleme alınmıştır. Gerek İzmir Yolunda, gerekse İzmir'in Rüyası'nda İzmir karşımıza bir genç kız güzelliğiyle çıkar. İzmir, Orhan Şaik için bir aşktır, bir tutkudur ve erişilmez bir güzelliştir.

Bilsem, bu kız hayali acep kim bilir kimin?
Kayboldu bir şınap gibi, sislerde kız demin...
Bir çağlayan döküldü uzaktan, dedim, sakın
Bir hûra benzeyen bu güzel, İzmir olmasın

Ey İzmir'in hayali!... Sen ey gönlümün kızı
Gezdik peşinde, kalmadı bir yer sorulmadık;
.....
İzmir'le böyle yapayalnız karşı karşıya,
Baktık uyur gibiydi ışıık gözlü sevgili

(İzmir'in Rüyası)

İzmir'in Rüyası, İzmir'in işgali üzerine Ankara'da tek nüsha olarak 15 Mayıs 1338/1922'de yayımlanan İzmir'e Doğru adlı gazetede yayımlanmıştır.

Orhan Şaik Gökyay'ın Budin, Bayburt ve Maraş Türküleri adındaki üç şiiri aslında İzmir'in Rüyası ve İzmir Yolunda adlı şiirlerinden

daha başarılı, daha akıcıdır, dili daha sade kullandığı vezin ise hece veznidir. Bu şiirlerinde Orhan Şaik Gökyay'ın olgunlaştığını ve kelimeleri çok yerinde kullandığını görürüz. Bunda Orhan Şaik'in halkı ve halkın dilini tanımasının çok payı olduğu muhakkaktır; deyimler ve halk dilinden alınmış deyişlerle beslenen bu şiirleri daha bir coşkulu, daha bir anlamlı, daha bir tabiidir.

Kızları var, yosma yosma bakışır,
Gül bedenine giysiler yakışır,
Kâkılı ile fesleğenler tokuşur,
Güzellerle hoştur başı Budin'in

(Budin Türküsü)

Maras'ı dolaştım bir uçtan uca
Kimseler sormadı ahvalin nice,
Ne gündüzüm gündüz, ne gecem gece!
Toprağı mezardır, suları seldir
Dostları düşmandır, aşnası eldir.

(Maras Türküsü)

Bu hamasî şiirlerinin yanısıra duygusal, kendine dönük şiirleri de vardır. Orhan Şaik'in bu şiirlerinde de hayâl dünyası yine halkın hayâl dünyasıdır. Şiirlerinde ençok Vatan, Tabiat, Kahramanlık, Yalnızlık temlerini kullanmıştır. Çağrı şiirinde karşımızda adetâ Köroğlu'nu görür gibi oluruz. Öylesine bir kahraman bekler gibi hissedimiz kendimizi.

Bre koç yiğitler bre kocalar
Bir destan söyleyim, divan kurulsun!..
Böylesi destanı almaz heceler
Meydan sazlarına meydan verilsin!..

Karşıya çıkılsın bütün illerde,
Bir daha anılsın adı dillerde,
Ha geldi gelecek diye yollarda
Toz duman içinde hep o görülsün.

Sıyrılsın kılıçtar yıllık pasından,
Şılasın sancaklar gün ortasından,
Vazgeçsin gönüller sonsuz yasından
Onun günündeki eyyam sürülsün.

Yalnızlık temini işlediği şiirlerinde de genellikle tabiatla baş-baş görürüz Orhan Şaik Gökyay'ı. Tabiat karşısında kendini yalnızlığa kaptıran fakat bu yalnızlığı yine tabiatla gideren kendini tabiatla, tabiatı içinde yaşatan bu içli şiirlerde Orhan Şaik Gökyay kahramanlık şiirlerinde gördüğümüz Orhan Şaik değildir. Şikâyetçidir, dertlidir ve aşiktir. Kiminde Karacaoğlan'dır kiminde Yunus. . Gurbet, İçlenme, Sitem ve Karmakarışık şiirleri işte bu duygularla yazılmış şiirlerdir:

GURBET

Beni koyup giden cefacı dilber,
Koyduğum yerlerde duramıyorum;
Beni de alsaydın n'olur beraber,
Derdimi kimseye veremiyorum.

Çıksam şu dağların yücelerine
Eş olsam gurbetin gecelerine
İmrenir dururum nicelerine
Bir ben mi murada eremiyorum.

.
Bağrında koç gibi dağlar yatışır
Görünmez dallarda kuşlar ötüşür
Bir yerim var benim yanar tutuşur
Bir yerim kanıyor saramıyor.

(Gurbet'ten)

Hey. Akarsulara saldım kendimi
Köpüre köpüre yıktım bendimi
Bir hoş olur gönül, sıla dendi mi
Sular gider, ben kalırım çok demdir...

.

Bir kâğıttan kayık yaptım yüzdürdüm.
Kenarına selâm sabah dizdirdim.
Tâ gönülden sana mektup yazdırdım.
Mektup gitsin, ben kalayım, sitemdir.

(İçlenme'den)

Yalnızdır orman, baksan ağaçlar çok çok,
Şehir de böyle miydi gittiğin akşam?
Ben bunu hangi dilde nasıl anlatsam?
Kehirler çağıl çağıl sular melil melil
İçim yeraltı nehri ıssız mı ıssız...

(Yalnızlığın Tarifi'nden)

Ay geçti, yıl döndü, unuttun beni
Üstüne adını yazdığım ağaç
Açtın derdimi kanattın beni
Altında türküler düzdüğüm ağaç,
Sendeki yemişler böyle değildi.

.....

Soran olmaz bizi yardan, ağıyardan
Ne çare namımız çoktan yitmiştir,
Yol üstü çeşmeler bakar kenardan
Bizi bilen sular akıp gitmiştir
Mermerde nakışlar böyle değildi.
(Sitem'den)

Çoktan kendimden haber alamadım,
Gecenin bir vakti zincirden boşandım,
Uyurla uyanık bir mektup döşendim,
Elegim sağma rengi, karalı-aklı;
Baş yanı hal-hatır, sonu firaklı.
Umduğum yerlere baktım bulamadım;
Neyleyim, nideyim, hiç bilemedim,
Mektup öyle kalakaldı elimde,
Adresim kayıp!

.....

Dil bilmez illerde Türkçe'ye hasret;
Ne yana çevrilse o yana gurbet,
Yabancı kuşlardan umarak medet,
Basını alıp
Ormanlarla, dağlarla, göllerle,
Deli poyrazlarla, kara yellerle,
Hereye çıkacağı bilinmeyen yollarla,
Haritalarda kaybolup gitmiş göllerde
Sakaryalarla, Tunalarla, Milllerle;
Nice adsız sularla arkadaş olup,
Konuşa konuşa kendi kendiyile
Vara vara bir renksiz derine dalıp
Bir akşam vakti dolup boşalıp
Batan güneşle birlikte batmış olmalı.

.

Yok iste yok!
Besbelli, dünyadan
Adres bırakmadan gitmiş olmalı.

(Adres Şiirinden)

Orhan Şaik Gökyay, bir şiirinde "dünya" üzerinde durmuş ve dünyanın geçiciliğini yani fani oluşunu ama buna rağmen insanoğlunun ona bağlılığını incelemiştir. Bu düşünce tarzı hem İslâmiyet'te hem de Tasavvuf'ta bulunmakta. Hattâ divan edebiyatımızın ilk verilerinden olan Ahmet Fakih'in Çarh-nâme kasidesi ve pekçok tasavvufî eser dünyanın faniliği dolayısı ile güvenilmezliği üzerinde durmuş, dünyaya bağlananları yermiş, bütün büyük insanları yutan bu dünyaya bel bağlamamayı öğütlemiştir. Dünya insana önce şirin yüz gösterir ama sonra acılar çektirir... Dünya ayrıca felek olarak da ele alınır. Halkın inanışında da bu vardır. İşte Orhan Şaik Gökyay, "Hey Ne Şirindir Bu Dünya" adlı şiirinde de aşağı yukarı bu konuları ele almış ama bunu kuru olarak değil çok duygusal bir biçimde ifade etmiştir:

Hey ne kara aznavurdur bu dünya
Nice yiğit yıkar kendi eğilmez:
Binmeyigör bir kez bu huysuz taya
Alır gider seni geri dönülmez
Uçardan ileri yürür bu dünya.

.

Vaktinde biz de bir iş işleridük
Yemişler devşirir, kuş kuşlaridük
Bengi su içmişçe düş düşleridük
N'oldu ya? Birinin adı anılmaz
Ne dolu bu dünya, ne hoş bu dünya.

Orhan Şaik Gökyay'ın şiirlerindeki özellikleri anlattıktan sonra ayrıca "Bu Vatan Kimin?" adlı şiiriyle Anıtkabir Senaryosu'ndaki şiirlerinden de söz edeceğiz.

Bu Vatan Kimin. Orhan Şaik Gökyay'ın duygusal olduğu kadar gür sesini Bu Vatan Kimin? adlı şiirinde buluruz. Şiirin yazılış nedenini kendisine sorduğumuzda Orhan Şaik aynen şunları söyledi: "Yıl 1937. Bursa'dayım. Bir yerlerden geliyorum. Tam bizim evin oralarda resmî bir daire var. Karakol mu ne? Bayrağı direkte unutmuşlar. Rüzgâr da yok. Bayrak kendisini bırakıvermiş. Bu bana öylesine dokundu ki... Bu, içimde bir yerlerde "asker" oluşumundan kaynaklanıyor. Biz İstiklâl Savaşı'nda yetiştik. Gençliğim harb-i umumînin bozgunlarıyla başladı. İşte bayrağımın bu hali bana hemen daha oracıkta şiirimin ilk mısralarını yazdırdı."

Birçok Türk çocuğu Orhan Şaik Gökyay'ı bu şiiriyle tanımıştır. Bu şiiri ya babasından duymuş, ya da öğretmeninden dinlemiştir. O şiirle heyecanlanmış, o şiirle Orhan Şaik Gökyay'ı tanımadan sevmiş, saymıştır. Burada bu münasebetle kendisine gelen bir mektuptan bahsetmek yerinde olacaktır. Mektup, 13.7.1988 tarihinde Almanya'dan Göttingen'den geliyor. Aynen şöyle:

"Pek kıymetli Hocam, İzninizle 86. doğum yıldönümünüzü yürekten kutlamak isterim. Dilerim, daha nice uzun yıllar göresiniz.

Bu vatan toprağın kara bağrında
Sıra dağlar gibi duranlarındır;
Bir tarih boyunca onun uğrunda
Kendini tarihe verenlerindir.

Bu sözler kulağımızda çınlarken, vatan ve yavruları sizin adınızı da unutmayacaktır. Çok yaşayın Orhan Şaik Hocamız.

Sağlık, huzur, esenlik dileklerimle, saygıyla selâmlarım.

Sultan Tulu"

"Bu Vatan Kimin?" altı dörtlükten oluşur. Orhan Şaik bu şiirde Gökyay mahlâsını kullanmıştır. Şiirde İstiklâl Savaşı'nın izlerini görmek mümkün. Destanlaşan bir savaşta taşıyla, nehirleriyle, dağlarıyla kişileşen vatan, bütünüyle vatani savunanların ve ona canını veren şehitlerin, gazilerin ve savaşanlarındır. Kutsaldır, sevgilidir. Vatan'dır...

İleri atılıp sellerkesine
Göğsünden vurulup tam ercesine
Bir gül bahçesine girercesine
Su kara toprağa girenlerindir.

Tarihin dilinden düşmez bu destan,
Nehirler gazidir, dağlar kahraman,
Her taşı bir yakut olan bu vatan
Can verme sırrına erenlerindir.

Anıtkabir Senaryosu. Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın 1972 yılında açmış olduğu Anıtkabir Senaryosu yarışmasına önce yüzden fazla katılan aday olmuşsa da hiç biri değerli bulunamamış, daha sonra Reîs-i cumhur'un Genel Sekreteri Cihat Alban telefon ederek Orhan Şaik Gökyay'a da katılmasını söylemiş ve böylece Orhan Şaik Gökyay kendisine verilen bir aylık süre içinde Anıtkabir Senaryosu'nu yazarak yarışmaya katılmış ve birinci gelmiştir. Bu senaryoda Orhan Şaik Gökyay İstiklâl Savaşı'nı yaşamış, 15 Mayıs 1919'da İtilâf Devletlerinin muvaffakatiyle İzmir'in işgalini:

Bir kara duman çöker
İzmir üstüne;
Bir gâvur duman.

19 Mayıs 1919'da Atatürk'ün Samsun'a çıkışını, bir milletin kurtuluşunda bütün ümidini bağladığı Atatürk'ü:

Bir ordu gibi çıkar o tek asker Samsun'a
Kuşanır bir kılıç gibi Anadolu'yu,
Bir kılıç gibi kuşanır onu
Anadolu...

Mustafa Kemal Paşa'nın Ankara'ya gelişini ve Ankara'nın bu gelişle canlanışını:

Ankara'da başlar bir yürek çarpmaya,
Bir damar atmaya,
Kuru damarlarda bir kan dolaşır,
İlgıt ılgıt,
Ankara'm heyecan, Ankara'm kan,
Ankara'm can bulur...

diyerek gerçek olan bu olayları güçlü bir şiirle tekrar yazmıştır. Sevr Anlaşması'nın nasıl Türk Milleti'nin aleyhine olduğunu, Anadolu'nun parçalandığını, toprağının çignendiğini gören Millet'in bunu şiddetle reddedişini de bir tablo fakat şiirden bir tablo olarak gözler önüne sermiştir.

Cümbüşler kurulmuş bir yaban yerde
Türkü söylenir, saz benim değil.
Bir çömlek düzülür Sevr'de,
Kara nakışlı,
Yazılar üstünde karadan kara,
Dil benim değil, söz benim değil.
Bir yazısız harta gibi sermişler Anadolu'mu
Masanın üstüne,
Rasgele bir boya vurulmuş, o yana
Bu yana,
Alaca bulaca...
Parçalanmış Anadolu'm, Türkiye'm
Kan oturmuş yüreklere.
Alaca bezler çekilmiş direklere,

Bu pörsük, bu kansız bez benim değil...
Çiğnenmiş topraklar benim,
İndirilen al bayrak benim.

Orhan Faik Gökay gerçekten de İstiklâl Savaşı'nın safhalarını nesir-nazım olarak Anıtkabir Senaryosu'nda dile getirmiş, arkadan Atatürk'ün Türk Milleti'ni yükseltmek ve medenî devletler arasında yerini almasını sağlamak amacıyla yaptığı devrimleri. Atatürk'ün sözlerini de kullanarak çok veciz, çok açık ve düzyazı olmasına rağmen şiirsel bir anlatımla vermiştir:

"Yüzbir pâre top gürlür ufuklarda. Cumhuriyet ilân edilmiştir. Hâkimiyet bilâ kayd ü şart milletindir. Yapılan "işlerin en büyüğü, temeli, Türk kahramanlığı ve yüksek kültürü olan Türkiye Cumhuriyeti'dir". Bundan dolayı da "medenî ve beynelmîlel kıyafet bizim için çok cevherli, milletimiz için lââyık bir kıyafettir". "Kadınlarımız da bizim gibi müdrîk ve mütefekkir insanlardır. Onlar yüzlerini cihana gösterebilirler ve gözleriyle cihani dikkatle görebilirler" "Çünkü sefil olursa kadın, alçalır beşer".

Senaryo'da geleceğin Türkiye'si için Atatürk'ün görüşleri ve direktifleri yer almaktadır. Türkiye'nin ekonomisi, kalkınması, diğer milletlerle olan ilişkileri ile Cumhuriyet'in yaşaması için, içerde ve dışarda saygınlık kazanması ve nihayet Türk İstiklâlinin ve Türk Cumhuriyetinin gençlere emaneti ile senaryo tamamlanır:

(gereği vurgulanır)

"Atatürk bu Cumhuriyeti, onu yaşatacak olan bu devrimleri Çalışkan, zeki, birlik ve beraberlikle güçlükleri yenmesini bilmiş olan Türk Milleti'nin.... içerde ve dışarda saygı ile tanınan yeni vatan, yeni sosyete ve yeni bir Devlet'in sahibi olan Türk Milleti'nin gençlerine emanet etmiştir:

"Ey Türk gençliği, birinci vazifen Türk İstiklâlini, Türk Cumhuriyetini ilelebet muhafaza ve müdafâa etmektir... Muhtaç olduğun kudret damarlarındaki asil kanda mevcuttur.

"Ne mutlu Türküm diyene."

Orhan Şaik Gökyay'ın bu Anıtkabir Senaryosu, bir İstiklâl Savaşı destanıdır. İstiklâl Savaşı destanını böyle birkaç sayfalık bir yazıya sığdırmak imkânsız pek tabii... Fakat Orhan Şaik Bey bunu öylesine ustaca yapmış, öylesine can alacak noktaları vurgulamış ve öylesine yoğun cümleler ve mısralar kullanmıştır ki gerçekten de bizlere Kurtuluş Savaşı'nı bütün acılarıyla, bütün heybetiyle, kadınıyla, çocuğuyla, erkeğiyle, bir bütün olarak Atatürk'ü "Bir kılıç gibi kuşanarak" felâketlerden, karanlıklardan çıktığını destan gibi anlatmıştır. Ama bu destanda hiçbir abartı yoktur, gerçeğin ta kendisidir. Her Türk çocuğunun okuması ve yaşaması gereken bir destandır.

Eğilim

2.3 Şiirlerinden Örnekler

2.3.1 İZMİR YOLUNDA

DİTALANCA

- Aydın Mebus-ı muhteremine -

Akşam kızıl ufuklara vurmuştu bir hayal
 Bir kız hayali baktı ufuktan zebûn ve lâl.
 Munis bakışlarıyla süzerken ufukları,
 Alnından öptü yâd elinin gamlı rüzgârı...
 Sordum, dedim ki: Yoksa eğer âşîyanınız
 Düştüyse arza -bilmiyorum- âsmanınız
 Rüyama girdiğin gibi gir, in de koynuma,
 Artık yeter, düşünme atıl gel de boynuma!
 Baktım hayal silindi ufuktan yavaş yavaş
 Ardından ağladım dökerek bin zehirli yaş...
 Ay baktı korkarak gecenin sisli benzine;
 Bir ağlayan işittim uzaklarda ben yine.
 Hasretle ben miyim acaba yoksa ağlayan?!
 Sordum, kızın o çizdiği son gölge solmadan
 Ufkumda bir hayal gibi yüksek duran aya,
 Daldım uzak ufuklara; altımda bir kaya...
 Bilsem, bu kız hayali acep kim bilir kimin,
 Kayboldu bir şihap gibi sislerde kız, demin;
 Bir çağlayan döküldü uzaktan; dedim sakın
 Bir hura benzeyen bu güzel: İzmir olmasın...
 Gördüm ufuktan yandı o akşam harabeler;
 Bir dem huşua vardı, yeşil gözlü türbeler.
 Kandillerin ziyası sönüp bir nefes gibi
 Rüzgâr dolaştı gökte son kevâkibi
 Baktım ufuklarımda o bâkir hayâline
 Çıktım sabaha ağlayarak, işte haline!
 Bittim ben âh bitmedi hâlâ tahassürün;
 Rüyamda bâri bir gececik İzmir'im görün!

ALIK

ONUN RÜYASI

Yadında yok, geçen o feci kanlı hatıra,
Yalnız yanan harabelerin rengi kapkara;
Sahillerin şafaklara birden büründüler,
En önde bir hilâl, kayalardan göründüler,
Solgun yanaklarında şafaklar ısıldadı,
Her dalga geldi sahile bir sır fısıldadı:
"Ey geçmişin faciası, artık yeter, çürü!"
Kızlar yıkandı her gece sahilde bir sürü,
Yıldızların akisleri sandım, düşen yere,
Yahut semadan indi bu yüzlerce bâkire...
Hiç kalmamıştı, hepsi unutmuştu yasları,
Artık yabancılarla kesilmiş temasları...

.

Birden silindi ay, uyanıp bir sabah
Hâlâ o eski matemi ağlar görünce ah,
Nevmit dizinde çağıladı sahillerin; yazık
Ah İzmir'im, tam üç senedir, şimdi anladık,
Duyduk bu inkisarını biz, çok acıklıdır,
İndik o dik, o sert kayalardan ağır, ağır...
Lâkin kavuşmamız çok uzak sanma, çok yakın,
Biz gelmeyince bağların ezharı açmasın.

(bende)

2.3.3

BEYAN-I ASK

-Kardaş Esat Adil'e-

Asıkım, başımda savrulup esen
Cünun ikliminin bir hevasıdır;
Halbinden yarattım sevdalımı ben
O, aşk cennetinin ilk Havvâ'sıdır

Öründe nebiler güneşkâr olur,
Bedbahtlar askıyla bahtiyar olur,
Ayak bastığı yer çemenzar olur,
Bu, ona hılkatin iltimasıdır

İns ü cin tapmada cemaline hep,
Bir sair taparsa ne olur acep?
Bendeki bu garip hallere sebep
Elinin elimle bir temasıdır

Bir seher vaktiydi daldım hayale;
Rast geldim hüzn ile giden leyale,
En sonra bildim ki beni bu hale
Düşüren o şuhun tek iymasıdır

Konmadı zülfüne gönül bilerek,
Hayrandır; uçmayı unutsa gerek,
Düşmedim bu hale ben şimdiyedek
Bu, başımın ilk ve son hummasıdır

(Saik) dehr içinde çok âlem gördü,
Sevdiğinden az-çok bir sitem gördü,
Derse ki: Hep hicran hep elem gördü
Divane gönlünün iftirasıdır.

2.2.4

GURBET ACISI

-Bu o acılardan ki
tadını tadan bilir-

İçimde bir acı var
Doğunca sorsam aya;
Gözümün ağlamaya
Ne çok ihtiyacı var

Bu öyle bir sızı ki
Vatandan bkıkılmadan,
Gurbete çıkıkılmadan
Anlasılmaz, bilinmez...

O gurbetin kızı ki;
Saçlarını ay örer;
Ona ait sevgiler
Kavuşmadan silinmez...

Kavuşunca o kıza
Duyduğum ayrılığı,
Ne hıyanet, ne ölüm,
Ne saçı büklüm büklüm
Bir bakışın ışığı
Yakamaz, duyuramaz.
Ne kadar anlatsam az
Gurbet deren acıyı
O gönüller anlar ki
Gurbeti vatan bilir;
Bu onulmaz sancıyı
Gurbette tek başına
Kalarak kana kana
Candan ağlayan bilir...

2.3.5

K O Ş M A

A kız, dedikleri suna senmişin
 Bildikler bir türlü, eller bir türlü
 Bir yaraşmış sana, bir bezenmişin
 O saçlar bir türlü, teller bir türlü!

Nasıl nava yakmam ~~karla~~ kendi kendimi,
 El koynunda gördüm şehlevendimi,
 Hüsnünü yad eder güzel dendi mi
 O gözler bir türlü, diller bir türlü

Dağlarda güneşin battığı anda;
 Ateşler yıkanır âb-ı revanda;
 Çağlar gâh gurbette, gâhi vatanda
 Göz yaşı bir türlü, seller bir türlü

Bir kucak bulmadım yarda, anada;
 Hasretmiş dünyada kismet bana da,
 Sorarım, ses verir sorduğum ada
 Şu dağlar bir türlü, beller bir türlü

Ayrılık çok müşkül, yollar yorucu;
 Bu gurbete çıktı yolumun ucu,
 Burnuma geliyor ah burcu burcu
 Sünbüller bir türlü, güller bir türlü

Yar ulu dağları, geç denizleri,
 Unutur gün gelir o da bizleri,
 Kapatır yollarda bütün izleri
 Yapraklar bir türlü, yeller bir türlü

2.3.6

MARAS TÜRKÜSÜ

Uy Maraş, sılaya nice varayım?
Açılmaz kapılar, çalup durayım,
Anamı bulmadım, kimden sorayım?

Uy Maraş, Maraş da bu nasıl Maraş?
Kara gözlerinde yaş, bağrında atas...

Maraş'ın gölleri ördektir, kazdır,
Yaylası kar, kıştır; ovası yazdır,
Çemende lâledir, içimde közdür
Yücel göklerim yücel, eğil dağ eğil;
Ben bildiğim Maraş, bu Maraş değil...

Maraş'ı dolastım bir uçtan uca,
Kimseler sormadı: Ahvali nice?
İle gündüzüm gündüz, ne gecem gece;
Toprağı mezardır, suları seldir;
Dostları düşmandır, aşnası eldir...

Maraş'ın üstünden aştı turnalar,
Gönlüme bir atas düştü turnalar,
Ben mi şaştım, yol mu şaştı turnalar?
Bu kara göklerde aylar dolunmaz;
Bu yolun ucunda Maraş bulunmaz...

Maraş'ı görünce yandım, yakıldım,
Kan-yaş oldum, yüzden, gözden döküldüm
Oda düşen bir saç gibi büküldüm;
Ben bildiğim Maraş, bu Maraş mıdır?
Maraş mıdır? Atas mıdır? Taş mıdır?

-MANZARA-

Karanlıklar, bulutlar, işte mahşer mahşer olmuştur,
Durur, tek bir alır dağlar, döner göklerde kartallar;
Gönüller hep boşalmıştır ve gözler kanla dolmuştur,
Siyah bir zakkum açmış bir zamanlar yemyesil dallar...

DESTAN

Herden baksak görünen bir dağıydın vatanın,
Ne zaman seslensek, sen bize çağlar gelirdin...
Ne destanlar söyledin, ne coşkun bir nehirdin,
Bir yalın kılıcıydın Türk denen kahramanın,
Yurdu kusatan dağlar alnında çelengindir...

Altında bir küheylân gibi sahlanan dağlar,
Gölgesi göklere vuran askerlerindir;
Topların konduğu yalnız zaferlerindir,
Söyler gezer yankılar adını diyar diyar,
Adın tarihi döğen bir umman, bir engindir...

Serhatlerde açtığın bayraklar bizim için
Çöp kokladığımız sen gaza güllerindir,
Savaş, baba mirası, atalar hüneridir,
Bastığımız her toprak san saklar bizim için,
Ruhumuzda her köse hatıranla zengindir...

Atlar sahlanmalıdır, yaslar saklanmalıdır,
Sesime ses katmalı seller coşkunluğundan,
Gökler haber alın bir kahraman vurulduğundan,
Ordular bir meçhule doğru ayaklanmalıdır.
Sancaklar düşün öne, bu, senin son cengindir!...

Y A S*

Dökün yaprağınızı dallarım dökün,
Akın yaslı yaslı sularım akın,
Bükün boynunuzu bayraklar, bükün
Bir alınmaz kalem vardı, yıkıldı

Durmadan çalkanan bir kızıl deniz,
Bir damla yaş gibi duruyor sessiz,
Vatan ufkundaki en güzel çeyiz,
En şanlı süs, baktım yarı çekildi.

Kara haber: Tipi; eser savrulur,
Bir yanardağ gibi içim kavrulur,
Vatanın kederi bende yuğrulur,
Yas olup, yaş olup gözden döküldü...

Gökyay'ım, dard ile adını anar,
Bir kararsız kuştur, dalına konar,
Neresinde bilmez, bir yara kanar,
Saran gitti, boyuncuğu büküldü...

* Manzara-Destan-Yas, bu üçü Yarı Çekilen Bayrak başlığıyla bir araya toplanacaktır, aslında da zaten böyledir, Büke de yanlışlıkla ayrı yerlerde çıkmıştır.

2.3.2

G U R B E T

Beni_koyup_giden_cefacı_dilber,
Koyduğun_yerlerde_duramıyorum;
Beni_de_alsaydın_neolur_beraber,
Derdimi_kimseye_veremiyorum.

Çıksam_su_dağların_yücelerine,
Es_olsam_gurbetin_gecelerine,
İmrenir_dururum_nicelerine
Bir_ben_mi_murada_eremiyorum?

Aksam_olur,_kuşlar_konar_dallara,
Susamış_yıldızlar_iner_göllere,
Güzeller_dizilir_ince_yollara,
İçlerinde_seni_göremiyorum...

Bir_akar_su_görsem_melil_olurum,
Ben_bu_dertten_hasta_olmam,_ölürüm;
Seni_kaybettiğim_yerde_bulurum,
Murduğun_yerlere_varamıyorum...

Bu_gül_yaprağı_mı,_dudak_değil_mi?
Ne_diye_kıvrılmış,_yazık_değil_mi?
Sana_giden_yollar_uzak_değil_mi?
Korkumdan_bir_türlü_soramıyorum...

Bağrında_koç_gibi_dağlar_yatıştır,
Görünmez_dallarda_kuşlar_ötüşür,
Bir_yerim_var_benim,_yanar_tutuşur,
Bir_yerim_kanıyor_saramıyorum...

2.3.9

BANA BİR SESLENEN VAR

Adını kimseden, hiç işitmediğim,
Bir yerlerden bana bir seslenen var...
Senin bilmediğin, benim gitmediğim
Bir yerlerden bana bir seslenen var...

Dallarını eğip de tutamadığım,
Hoş yemişlerinden tatamadığım,
Gölgesi altında yatamadığım
Ağaçlar içinden bana bir seslenen var...

Bazı yakınlardan, bazı ıraklardan;
Kimi meyvelerden, kimi yapraklardan;
Yoldan gelmişlerden, yola çıkacaklardan,
Yolun kendisinden bana bir seslenen var...

Bir kervana köle deseler satsalar,
Geçen bulutlara su olsam katsalar,
Beni benden alıp bırakıp gitseler
Gidilmez yerlerden bir seslenen var...

İklimler dışından, iklimler içinden,
Varmışla yokmuştan ve Çin'den Maçın'den,
Gelecek günlerin çoktan geçmişinden
İşte bir yerlerden bana bir seslenen var...

2.3.10

BAYBURD TÜRKÜSÜ

Sıla dedim, geldim, gurbete düştüm ,
Gurbetten de beter buldum Bayburd'u .
Kavuşmak diledim, hasrete düştüm ,
Ta bağırında tüter buldum Bayburd'u .

Döne döne akan suları vardı,
Bana bana bakan suları vardı,
Yana yana akan suları vardı,
Bağrı yanık yatar buldum Bayburd'u .

Ne bir filiz, ne bir umut yeşerir,
Bir halin var, yarama köz düşürür,
Baka baka kuru gözüm yasarır,
Derdime dert katar buldum Bayburd'u

Sılan bana ses vermiyor, küs müdür?
Dağdan dağa bir perisan ses midir?
Türk müdür, ağıt mıdır, yas mıdır?
Son deminde, biter buldum Bayburd'u

Gökyayın der, geldiğime peşiman,
Böylemölür, hasretine kavuşan?
Gül dalında bülbülleri perisan,
Yanık yanık öter buldum Bayburd'u.

-Tarihten Akisler-

2.3.11

BUDİN TÜRKÜSÜ

Çıktım yücesine tarihe baktım,
Yoktur bir diyarda eşi Budin'in ;
Beni merak aldı, bir rakam döktüm
Tuna ile birdir yaşı Budin'in

Kızları var, yosma yosma bakışır,
Gül bedene ne geyseler yakışır,
Kâkül ile fesleğenler tokuşur,
Güzellerle hostur başı Budin'in

Bahçelerde elvan elvan gülleri,
Yaz gelince bülbüllenir dalları,
Bozbulanık coşkun akar selleri,
El'aman çığırışır kışı Budin'in

İlham alır gönlüm Tuna boyundan,
Yanık bağrım kanmak ister suyundan,
Selam gelir paşasından, beyinden
Bir türlü kurumaz yaşı Budin'in

Bir ünü var şu dünyayı tutmuştur,
Küffar ile nice cenkler etmiştir,
Budin bizim dizimizde yatmıştır,
Gazi erenlerdir düşü Budin'in

Gökyayım, tarihi serbeser gezdim,
Suñmuş yankıları söylettim, yazdım,
Budin'de aşına bir çehre sezdim,
Ne hoş Türkçe öter kuşu Budin'in.

2.3.12

BU VATAN KİMİN?

Bu vatan, toprağın kara bağrında
Sıradağlar gibi duranlarındır,
Bir tarih boyunca onun uğrunda
Kendini tarihe verenlerindir...

Tutusup, kül olan ocaklarından,
Şahlanup kan akan ırmaklarından,
Hudutlarda gazâ bayraklarından
Alnına ışıklar vuranlarındır...

Ardına bakmadan yollara düşen,
Şimsek olup çakan, sel olup coşan,
Huduttan huduta yol bulup koşan,
Cepheden cepheyi soranlarındır...

İleri atılıp sellercesine,
Göğsünden vurulup tam ercesine,
Bir gül bahçesine girercesine,
Şu kara toprağa girenlerindir...

Tarihin dilinden düşmez bu destan,
Lehirler gazidir, dağlar kahraman,
Her taşı bir yakut olan bu vatan
Can verme sırrına erenlerindir...

Gökyayım ne desen ziyade değil,
Bu sevgi bir kuru ifade değil,
Sencileyin hasmı rüyada değil,
Topun namlusundan görenlerindir...

2.3.13

KONSERVATUVAR MARSI

Şahlanup su dağların köpüren sularından,
Tutuşan gönüllere ses verdik zaman zaman;
Çalkanır içimizde ufka çarpan bir umman,
İlham olur çağıldar şarkımızda bu vatan...

Vatan, senden alıp da sana verdik armağan
Suyundan, toprağından, göğünden, bayrağından...

Kuşların hür göklerde, konuştuğ dillerinden,
Görünmez ağaçların ses verdik dallarından,
Seslerden kanatlara geçtik de illerinden,
Bahar aldık, renk aldık vatanın güllerinden,
Vatan senden alıp da sana verdik armağan,
Suyundan, toprağından, göğünden, bayrağından...

2.3.14

YALNIZLIĞIN TARİFİ

Yalnızdır orman, baksan ağaçlar çok çok,
-Şehir de böyleydi gittiğin akşam?-
Ben bunu hangi dilde, nasıl anlatsam?
Hani derler ya, dille tarif kabil değil;
Nehirler çağıl çağıl, sular melil melil,
İçim bir yer-altı nehri, ıssız mı ıssız...
Rüzgârlarla, kuslarla hep hasir-nesir,
Ulu, kara selviler neler söylerler?
Altında yatanlarsa yalnız mı yalnız...
Dalda son yaprak gibi bombostur iklim,
Etraftaysa takvimler dolusu mevsim;
Bunca resmin içinde yapıyınız resim;
Silinmiş haritası fani dünyanın,
Kalakalmış üstünde bir kuru isim...
Kervan gibi dalgalar, katar katardır,
Üstünde yıldızlardan bir mahşer vardır,
Gülüp söyleyenler de hep yolculardır,
Denizlerde yine de yalnızdır gemi...
Mektubun yok, yolcun yok, gidecek de yok
Madamki gelecek de
Ne diye demirledin karşımda ey gemi?

2.3.15

KARMAKARISIK

Yerlerden göklere ağlar germişim,
Şu akan yıldızlar benim, benim, benim!
Dizinin dibine postu sermişim,
Güler de güler canım, canım, canım!

Yapraklar, çiçekler, meyveler dalı,
Gözlerin, dillerin müjdeler dolu,
Ben de kendimi kapmış koyvermişim,
Başım duman, duman; içim inim, inim!

Yollara düşmüşüm, elsiz, ayaksız;
Türküler düzmüşüm, sözsüz, duraksız;
Sesini almışım, sazımı kırmışım,
Telden uçtu gider ünüm, ünüm, ünüm!

Selâm şu bağıma çarpan yankıya,
Elvedâ Neden'e, vedâ Çünkü'ye.
Bir masala giden yolda durmuşum,
Sana çevrilmiş yönüm, yönüm, yönüm!

Ateşe vermişim dört bir mevsimi,
Tek yaprağa indirmişim takvimi,
Gece olmuş seni düste görmüşüm,
İlle geçmiyor günüm, günüm, günüm!

Bahtım beni almış, çekmiş götürmüş,
Ceylanlar dolusu yere getirmiş,
Sana nişan almışım, kendimi vurmuşum;
Akar da akar, kanım, kanım, kanım!

Sesler döner yoldan; Dünüm, dünüm, dünüm!
Sesler düşer yollara: Sonum, sonum, sonum!
Zehir mi, bal mıdır, bir şey karmışım,
Yemesi güç a benim, benim, benim!

2.3.16

ÇAĞRI

Bre koç yiğitler, bre kocalar,
Bir destan söyleyim, divan kurulsun!
Böylesi destanı almaz heceler,
Meydan sazlarına meydan verilsin!

Her yandan toplaşup biz bize gelüp,
Dağlar taşlar ile avza gelüp
Vurdukça tellerden yalaza gelüp
Parpar parlamayan teller kırılsın!

Karşıya çıkılsın bütün illerde,
Bir daha anılsın adı dillerde
Ha geldi, ha gelecek diye yollarda
Toz-duman içinden hep o görülsün!

Şavkı vursun bize yanarcasına,
Dönsün, zaferlerden dönercesine
Yediden yetmise askercesine
Ayağa kalkılup selam durulsun!

Sıyrılsın kılıçlar yıllık pasından,
Şılasın sancaklar gün ortasından,
Vazgeçsin gönüller sonsuz yasından,
Onun günündeki eyyam sürülsün!

Ben de bozup bahtım ile ahdımı,
Kırk yıl gerilere sürdüm atımı;
Ölümle aramız bir ok atımı,
Asılın yaylara bahtım dirilsin!

Dolular içüp de hasret tasından,
Esrümüs yatarken dâvran kösünden
Gökyayım uyanup senlik sesinden,
Korkulu düşlerin hayra yorulsun!

23.7

HEY NE ŞİRİNDİR BU DÜNYA

Hey ne şirindir bu dünya
Nice yiğit yıkar, kendi yenilmez;
Binmeyi gör bir kez bu huysuz taya
Alır gider seni, geri dönülmez ,
Uçardan ileri yürür bu dünya.

Bu keklik sekişli, gül avazlıymış,
Şu ala gözlüymüş, saz benizliymiş,
Gül-alma yanaklı, al kirazlıymış
Demez, çeker yayı, oku yanılmaz
Ta can evimizden vurur bu dünya.

Dışımız gündöndü, içler kapanık,
Gönül o yana, yüz bu yöne dönük,
Bir kervandır göçtük, adımız konuk
Konuğa ağulu şerbet sunulmaz,
Hey nemene sanki, bu sarhoş dünya.

Vaktinde biz de bir iş işleridük
Yemişler devşirür, kuş kuşlaridük,
Bengi su içmişçe düş düşleridük
Noldu ya? Birinin adı anılmaz.
Ne dolu bu dünya, ne boş bu dünya?.

Gökyayım der, kara yazı, ak yazı,
Tükür bal ağzından şu zıkkım sözü,
Çalmamak üstündür, böyle bir sazı ,
Üst perdeden alt perdeye inilmez
Şirin mi şirindir, bu kahbe dünya.

2.3.12

AĞIT-DESTAN

Bir ağıt söyleyim dağlar dilinden
Dumlu'dan Ağrı'ya ün gitsin gelsin...
Destanlar duyulsun tarih yolundan
O günden dünlere san gitsin, gelsin!

✓
^ Çeksin küheyların atlasın, binsin,
Al yelelerinde yankılar dönsün,
Afyon'dan İzmir'e ordular insin,
Süngü uçlarında can gitsin, gelsin!
Neymiş yarım? Sancak çekilsin uca,
Şılasın göklerde yüceden yüce,
Sormak lüzum değil, halımız nice,
Yanan yüreklerden kan gitsin, gelsin!

Sen ey yayda bir ok gibi kurulu,
Bir ok değdi, düştün yere yaralı!
Dört yanında ak mermerler örtülü,
Sars devir bunları, sin gitsin, gelsin!

Gökyayım neylesin, ıssız çağlarda?
Bir ağlar, bir güler, durmaz kararda,
Bir başka dağ gibi sen dur dağlarda,
Aksamdan sabaha gün gitsin, gelsin!

2.3.19

NETSEM YOLU YOK

-Behçet Kemal Çağlar'a-

Gece-gündüz, dağlar ile, taşlar ile
Döğünürüm, döğünürüm;
Düşte görsem, gözlerimde yaşlar ile
Uyanırım, uyanırım...

Kimi olur, kar üstünde resmin ile,
Kimi olur, kitaplarda ismin ile,
Yalnızlıktan dostun ile, hasmın ile
Avunurum, avunurum...

Yıllar döner, gine gine bayram olur,
Bu bayramlar, nidem, bana haram olur,
İçerimde göz göz olmuş yaram olur,
Devinirim, devinirim...

Başımda bir kara bulut, kara duman,
Yelim yaman, yolum yaman, halım yaman,
Engürü'nün yolları da verse aman,
Ak mermere dayanırım...

Kalk eylesem, yola düşsem, sana varsam,
Kapındaki nöbetçiye selam versem,
'Kemal' dese umursuzca, adın sorsam,
Yerinirim, yerinirim...

Ben yolumca gider iken bora çıkırsa,
Zaman beni tutup çalıp yere yıksa,
Yedi yerden yumurlanup yağı çoksa
Adın ile savunurum...

2.3.20

-İSTİKLÂL SAVASI DESTANINDAN-

19 Mayıs 1919

Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a Çıkışı

Bir gemi açılır engine,
Bu tek gemi, bu küçük tekne
Bir yenilmez donanma heybetinde
Tek başına yarar Karadeniz'i...
İçinde bir asker var, bin asker gibi;
Bir kılıç var belinde, gücü bin kılıç...
Bir ordu gibi çık ar o tek asker
Samsun'a...
Kuşanır bir kılıç gibi Anadolu'yu,
Anadolu kuşanır onu bir kılıç gibi,
Erzurum yaylasında bir safak söker,
Bir bayrağın dinç kızıllığı vurur
Yurdun üstüne.

2.3.21

ADRES

I.

Çoktandır kendimden haber alamadım,
Gecenin bir vakti zincirden boşandım,
Uyurla uyanık bir mektup döşendim,
Eleğim sağma renkli, karalı-aklı;
Baş yanı hal-hatır, sonu firaklı...
Umduğum yerlere baktım bulamadım;
Neyleyim, nideyim, hiç bilemedim,
Mektup öyle kalakaldı elimde
Adresim kayıp.

II.

Sapını ağzıma soktuğum kaşıkta?
Önüme kalece dikilen eşikte?
Mavi boncukların sonsuz dünyasında
Tatlı ninnilerle sallanan beşikte?
Yok!!
Anam, rahmetli,
Helâl, ak sütüne katmış olmalı.

Belki de
İpi kopmuş büyük bir uçurtmada
Gözden kaybolup Kaf Dağını aşmıştır;
Samanyolunda bir yıldıza düşmüştür...
Neresine? Hangisine? Kim bilsin?!
Küçük aklım durup durup şaşmıştır:
Göklerde bir yerde yitmiş olmalı.

Olana ağlamayıp, olmayana gülüp,
Turna katarlarında beraber olup;
Bir göçmen kuş onu
Kervan göçmez, kuş konmaz yollarda bulup
Bir yalnız, bir kuru ağaç dalında
Bir telgraf telinde
Bosluklara karşı ötmüş olmalı...

Dilekler, hayaller, düşler kaynaşan mahşerde,
Kavak yellerinin estiği günlerde,
Rüzgârlar savurup atmış olmalı!

Bir vefalı dost, bir yeminli sevgili,
Dört gözle beklenen yazılmamış mektupta
Adressiz, pulsuz, boş bir zarf üzerinde
Adımla birlikte unutmuş olmalı!

Dil-bilmez illerde Türkçeye hasret,
Ne yana çevrilse o yanı gurbet;
Yabancı kuşlardan umarak medet,
Başını alup,
Ormanlarla, dağlarla, göllerle;
Deli poyrazlarla, kara yellerle;
Nereye çıkacağı bilinmeyen yollarla;
Haritalarda kaybolup gitmiş göllerle;
Sakaryalarla, Tunalarla, Kollarla;
Nice adsız sularla arkadaş olup
-Konuşa konuşa kendi kendiyile-
Vara vara bir renksiz denize dalup,
Bir akşam vakti dolup, boşalup
Batan güneşle birlikte batmış olmalı!

Bir yolculuk biter, başlar bir yolculuk,
Bir sessiz göç olur;
Gelmis-geçmiş durur, bir ıssız hiç olur;
Karanlığı artıran kandiller yanar,
Dualar ortasında ışıklar söner,
Büsbütün;
Konuşmak güç olur, susmak güç olur...
Bir iç yangınından haber vermeye,
Bir yerlerden gelir bir buhurdan iner,
Demek bu buhurdanda tutmuş olmalı.

Gülen resimdeki üzgün bakışta mı?
Gözden ılgıt ılgıt inen yaşta mı?
Yazda mı? Güzde mi? Ya da kışta mı?
Yazısı silinmiş bir devrik taşta mı?
Alt-üst ettim hep, dört bir yanı alt-üst
Gören yok! Bilen yok! Duyan yok!
Yok işte yok!
Besbelli, dünyadan
Adres bırakmadan gitmiş olmalı.

DÜZ YAZILARI

1925-26

Çağlayan Mecmuasında "Aya Mektuplar" başlığı altında çıkan bütün yazılarında Gönül Kızı takma adını kullanmıştır.

1. "Zavallı Ay". Çağlayan, I/1 (20 Teşrinievvel, 1341/1925), 5.
2. "Çağlayan Kenarında". Çağlayan, I/2 (1 Teşrinisani, 1341/1925), 10-11.
3. "Aforoz". Çağlayan, I/3 (15 Teşrinisani, 1341/1925), 12-13.
4. "Ayrılık Çeşmesi". Çağlayan, I/4 (1 Kânunuevvel, 1341/1925), 10-11.
5. "Haset ve Şüphe Çocuklarına". Çağlayan, I/5 (15 Kânunuevvel, 1341/1925), 6-7.
6. "Gönül Diyarı". Çağlayan, I/6 (1 Kânunusani, 1342/1926), 8-9.
7. "Öldüğüm Gece". Çağlayan, I/7 (15 Kânunusani, 1926), 8-9.
8. "Dün Gece". Çağlayan, I/8 (1 Şubat, 1926), 8-9.
9. "Tufan Gecesi". Çağlayan, I/9 (15 Şubat, 1926), 8-9.
10. "Kuruyan Gönül". Çağlayan, I/10 (1 Mart, 1926), 4-5.
11. "Şehit Kızı". Çağlayan, I/11 (15 Mart, 1926), 4-5.
12. "Seher Vaktinde". Çağlayan, I/12 (1 Nisan, 1926), 4-5.
13. "Ruhumda Kasırga". Çağlayan, I/13 (15 Nisan, 1926), 8-9.
14. "Ferman Okunurken". Çağlayan, I/14 (1 Mayıs, 1926), 4-5.
15. "Onun Yadigârları". Çağlayan, I/15 (15 Mayıs, 1926), 10-11.

1946-47

16. "Bitmeyen Mevsim". Galatasaray, (Yıllık, 1946-47). Bu yazı ayrıca Doğu, VII/76-81 (13 Mart-Ağustos, 1949); 19-20'de yayımlandı.

17. "Fetih Yıldönümünde İstanbul'u Arıyorum". Galatasaray Dergisi, I/2 (Mayıs, 1947), 1-2.

1948

18. "Merak". Galatasaray Dergisi, I/5 (Ocak, 1948), 2-3-7.

- "Bitmeyen Mevsim". Doğu, VII/76-81 (13 Mart-Ağustos, 1949), 19-20 için bkz. nr. 16.

19. "Bir İncelemeye Giriş". Galatasaray Dergisi, I/6 (Şubat, 1948), 5, 24.
21. "Kubbedeki Hoş Sadalar". Galatasaray Dergisi, II/8-9 (Kasım-Aralık, 1948), 1.
20. "Bir İncelemeye Giriş". Galatasaray Dergisi, II/7-8 (Mart-Nisan, 1948), 12-13, 14.

1949-50

22. "Okumaktan Şikâyet". Galatasaray Dergisi, III/15 (Aralık, 1950), 13, 18.
23. "Cumartesi". Galatasaray, (Yıllık, 1949-1950).
24. "İki Mektup". Galatasaray Dergisi, VI/18 (Ocak, 1952), 10.

İnceleme ve Eleştiriler-Tanıtmalar

1934

1. "Benderli Cesari". Orhun, 3 (İkincikânun, 1934), 72-76.

1935

2. "Divan Edebiyatında Tasvirler, Şitaiye". Çığır, 27 (Mart, 1935), 12.
3. "Türk Edebiyatında Akrostiş". Ülkü, V/27 (Mayıs, 1935), 186-188.
4. "Destân-ı Ahmet Harami". Türkiyat Mecmuası, V (1935), 345.

1936

5. "Oğuzlara Dair". Ülkü, VII/38 (Nisan, 1936), 148-155. (Eleştiri)
Ayrıca bkz. DBG, 11-19.

1937

6. "Tuhfet-ül-Mahdum". Ülkü, VIII/48 (Şubat, 1937), 427-430.
7. "Codex Cumanicus". Ülkü, IX/51 (Mayıs, 1937), 236-239.
8. "Kul Ata Mesnevisi". Ülkü, IX/53 (Temmuz, 1937), 342-348.

1938

9. "Kahramanlık Edebiyatı". Çığır, 61-62 (Şubat, 1938), 20.
10. "Ludwig Fekete: Palatin Nikolaus Esterhazy'nin Arşivindeki Türkçe Yazıları". Ülkü, XI/63 (Mayıs, 1938), 283-287. (Kitap Tanıtımı).
11. "John Kingsley Birge, The Bektaschi Order of Dervishes". Ülkü, XI/65 (Temmuz, 1938), 477. (Kitap Tanıtımı).

1939

12. "Türk Edebiyatında Alliterasyon'a Ait Notlar". Olus, I/8 (19 Şubat, 1939), 121.
13. "Tepegöz Efsanesine Dair". Olus, I/15 (9 Nisan, 1939), 231.
14. "Bir Hatâ ve Sevap Cetveli". Olus, I/19 (7 Mayıs, 1939), 296. Ayrıca bkz. DBG, 20-25. (Eleştiri).
15. "Bir Kemküm". Olus, I/21 (Mayıs, 1939), 325-329. Ayrıca bkz. DBG, 26-34. (Eleştiri).

1944

16. "Leyla ile Mecnun". Yücel, XVII/99 (Temmuz, 1944), 82.

1946

17. "Bu da Divan Edebiyatı Beyanındadır". Yücel, 112 (Şubat, 1946), 186-193. Ayrıca bkz. DBG, 35-44. (Eleştiri).

1947

18. "Dilimizin İfade Zenginliği". Galatasaray Dergisi, I/1 (Mart, 1947), 5.
19. "Tiyatromuza Ait Notlar". Galatasaray Dergisi, I/3 (Ekim, 1947), 8.
20. "Şehname ve Türkçe Tercümeleri". Yücel, 4 (Nisan, 1950), 61-63. Ayrıca bkz. DBG, 45-49. (Eleştiri).

1955

21. "Kâtip Çelebi". İslâm Ansiklopedisi, VI (1955), 432-438.

1957

22. "Kâtip Çelebi, Şahsiyeti". Bilgi, XI/128 (Kasım, 1957), 3.

1963

23. "Tana Kaldık". TD, XIII/145 (1 Ekim, 1963), 14-18. (Eleştiri).
 24. "Eski Nesirden Örnekler". TD, XIII/147 (Aralık, 1963), 156-159.

1964

25. "Eski-harfli Türkçe Süreli Yayınlar Toplu Kataloğu (Millî Kütüphane)". TD, XIII/150 (Mart, 1964), 376-377. (Tanıtma yazısı).
 26. "Şeyhi'nin Husrev ü Şirin'i Üzerine". Çağrı, VIII/74 (Mart, 1964), 2-8. Ayrıca bkz. DBG, 50-54. (Eleştiri).
 27. "Çöp ve Mertek". Çağrı, VIII/75 (Nisan, 1964), 11. Ayrıca bkz. DBG, 55-56. (Eleştiri).
 28. "Divanları Okurken". Çağrı, VIII/77 (Haziran, 1964), 4. Ayrıca bkz. DBG, 57-63. (Eleştiri).
 29. "Bir Kelime Üzerine Açıklama". Fısar, 12 (Aralık, 1964), 21.

1965

30. "Yarence". TD, XIV/160 (Ocak, 1965), 348-350. Ayrıca bkz. DBG, 64-67. (Eleştiri).
 31. "Çağrışım ve Ötesi". Çağrı, 4/87 (Nisan, 1965), 24. Ayrıca bkz. DBG, 68-74. (Eleştiri).
 32. "Virgöl Meselesi". Çağrı, IX/89 (Haziran, 1965), 3-5. Ayrıca bkz. DBG, 75-78. (Eleştiri).
 33. "Türkçe Üzerine Konuşmak Yetkisi ve Sim-gümüş". TD, XIV/167 (Ağustos, 1965), 719-726. Ayrıca bkz. DBG, 104-112.
 34. "Savatlı Sim-gümüş". TD, XV/169 (Ekim, 1965), 6-16. Ayrıca bkz. DBG, 113-125.

1966

35. "Evliya Çelebi Seyahatnamesinde: Bir Sultanın Gerdek Gecesi". TD, XV/173 (Şubat, 1966), 342-351.

36. "Nicesi Kahramanlıklar". TD, XVI/181 (Ekim, 1966), 14-23.
37. "Şiir Dili Üzerine". Konuşmalar, Haz: Ali Püsküllüoğlu, (Ankara, 1966), 26-33.
38. "Fuzuli'de Şiir". Çaba, 6 (Nisan, 1966), 4-8.

1968

39. "Dede Korkut Hikâyeleri ve Önemi". TD, XIX/207 (Aralık, 1968), 425-435.

1969

40. "Şehzadelerin Sünnet Düğünü". Türk Kadını, IV/37 (Haziran, 1969), 24-26.
41. "Han-nâme". Necati Lugal Armağanı, (Ankara, 1969), 275-327.

1970

42. "Sırça Köşk". TD, XXI/220 (Ocak, 1970), 285-290. Ayrıca bkz. DBG, 126-131.
43. "Hüt Dağı ve Karga Üzerine Yarenlik". Folklor, I/10-12 (Şubat-Nisan, 1970), 28-30.
44. "Gazali (Deli Birader) I". TD, XXI/222 (Mart, 1970), 449-460.
45. "Gazali (Deli Birader) II". TD, XXII/223 (Nisan, 1970), 18-31.
46. "Beşik Uleması". TD, XXII/224 (Mayıs, 1970), 94-109. Ayrıca bkz. DBG, 132-149. (Eleştiri).

1971

47. "Anlamak Üzerine". TD, XXV/243 (Aralık, 1971), 169-173. Ayrıca bkz. DBG, 150-155. (Eleştiri).
48. "Dede Korkut Destanlarında İslâmi Unsurlar" Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1971, (1971), 61-82.

1972

49. "Hümayun Müzesi". TD, XXV/244 (Ocak, 1972), 240-244. Ayrıca bkz. DBG, 156-161. (Eleştiri).
50. "Kolay, Yine de Güç". (Ahmet Rasim: Şehir Mektupları , Sadeleştiren: Ahmet Kabaklı), TD, XXVI/247-248 (Nisan-Mayıs, 1972), 15-18 ve 103-106. Ayrıca bkz. DBG, 162-170. (Eleştiri).
51. "Körün Bellediği Değnek: Neden, Nedeniyle, Neden Olmak". TD, XXVI/252 (Eylül, 1972), 473-475. Ayrıca bkz. DBG, 171-174. (Eleştiri).
52. "Divanu Lûgati't-Türk ve Alp Ertunga". TD, XXVII/253 (Ekim, 1972), 56-59.
53. "Tüm, Bütün ve Katkı Üzerine". TD, XXVII/255 (Aralık, 1972), 241-245. Ayrıca bkz. DBG, 175-179. (Eleştiri).

1973

54. "Türkçede Gezi Kitapları". TD, (Gezi Özel Sayısı), XVII/258 (Mart, 1973), 457-494.
55. "Necati Bey Divanı". TD, XXVIII/263 (Ağustos, 1973), 289-295. Ayrıca bkz. DBG, 180-187. (Eleştiri).

1974

56. "Veysel, Şiirleri ve Yaptığı". TFA, XV/296 (Mart, 1974), 6909.
57. "Ortaçağda Türk ve Moğol Şamanizmi (John Andrew Boyle'den çeviri)". TFA, XV/297 (Nisan, 1974), 6941-6950.
58. "Zaifi". TD, (Mektup Özel Sayısı), XXX/274 (Temmuz, 1974), 39-43.
59. "At Üzerine". Uluslararası Türk Folklor Semineri I, (Ankara, 1974), 74-78.
60. "Tanzimat Dönemine Değın Mektup". TD, (Mektup Özel Sayısı), XXX/274, (Temmuz, 1974), 17-23.

1975

61. "Kebikeç Duası". TD, XXXI/280 (Ocak, 1975), 9-16. Ayrıca bkz. DBG, 196-205. (Eleştiri).
62. "Dedem Korkut Kitabının İngilizce Çevirileri". TFA, XVI/314 (Eylül, 1975), 7413-7417. Ayrıca bkz. DBG, 210-217. (Eleştiri).
- 62a. "Güçlük Nerede?". TD, XXXI/289 (Ekim, 1975), 549-550. Ayrıca bkz. DBG, 206-209. (Bir sonraki yazıyla aynı).
63. "Güçlük Nerede?". TD, XXXII/291 (Aralık, 1975), 707-710. Ayrıca bkz. DBG, 206-209. (Eleştiri).
64. "Türk Çalgıları Üzerine". Musiki Mecmuası, XXVIII/313 (Kasım, 1975), 5-12.

1976

65. "Beklenmedik Kaynaklarda Foklor". I. Uluslararası Türk Folklor Bildirileri, I. Cilt: Genel Konular (Ankara, 1976), 119-125.
66. "Birkaç Deyim Üzerine". TEAY, 1975 (Ankara, 1976), 67-74.
67. "Unutulmuş Bir Ek mi?". Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1975-76 (1976), 183-185.
68. "Bir Sözlük Üzerine". Hisar, 147 (Mart, 1976), 20-22. Ayrıca bkz. DBG, 224-229.
69. "Miratü'l-Hatâyâ". TD, XXXIII/293 (Şubat, 1976), 68-72. Ayrıca bkz. DBG, 218-223. (Eleştiri).
70. "Kumsal I". (Günümüz Türkçe'sine çevrilen Mustafa Âli'nin Kitabı), TD, XXXIV/297 (Haziran, 1976), 415-421. Ayrıca bkz. DBG, 235-241. (Eleştiri).
71. "Kumsal II". TD, XXXIV/298-299 (Ağustos, 1976), 318-325. Ayrıca bkz. DBG, 241-250. (Eleştiri).
72. "Aşık Çelebi Tezkiresi". İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, 30 (1976), 39-48.
73. "Risale-i Mimariyye". İ.H. Uzunçarşılı Armağanı, (Ankara, 1976), 113-215.

74. "II. Sultan Osman'ın Şehadeti". Atsız Armağanı, (İstanbul, 1976), 187-256.
75. "Kenzü'l-Kübera ve Mahakkü'l-Ulema I". Çevren, Yıl 4, Sayı 9 (Mart, 1976), 37-51.
76. "Kenzü'l-Kübera ve Mahakkü'l-Ulema II". Çevren, Yıl 4, Sayı 10 (Haziran, 1976), 43-79.
77. "Ekler (I. Kenzü'l-Kübera ve Mahakkü'l-Ulema'nın Necmüddin Razi'nin Basma Mirsadü'l-İbad'ıyla Karşılaştırılması, II. Düzeltmeler." Çevren, Yıl 4, Sayı 11 (Eylül, 1976), 173-175.
78. "Yanlış Bizde mi Şairde mi?". Hisar, 148 (Nisan, 1976), 9-10. Ayrıca bkz. DBG, 230-233.

1977

79. "Hafızların, Hânendelerin, Gûyendelerin Hallerini Anlatır". Musiki Mecmuası, 327 (Ocak, 1977), 9-11.
80. "Bir Fetva da Bizden". Hisar, 158 (Şubat, 1977), 8-10. Nesil, I/7 (1 Nisan, 1977), 14-17'de yayımlandı. Ayrıca bkz. DBG, 262-266. (Eleşleri).
81. "Sevinç I". Millî Kültür, I/1 (Ocak, 1977), 31-32. Ayrıca bkz. DBG, 251-255. (Tanıtma - Eleştirisi)
82. "Sevinç II". Millî Kültür, I/2 (Şubat, 1977), 8-12. Ayrıca bkz. DBG, 255-261. (Tanıtma - Eleştirisi)
83. "Tılsımlı Gömlekler". TFAY, 1976 (1977), 93-112. Bu yazı Magazin Türk Hava Yolları, 45 (Ocak, 1987), 24-26. İngilizcesi 28-29 ve Gergedan, 14 (Nisan, 1988), 70-79'da tekrar yayımlanmıştır.

1978

84. "Hayati Zade Mustafa Feyzi Efendi". Yabancı Bitkiler Sözlüğü. Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten, 1977 (1978), 433-440. Ayrıca bkz. DBG, 188-195 "Bir Başkası" adı altında.
85. "Burhan-ı Katı Çevirisinin Türkçe Açısından Önemi". Ömer Asım Aksoy Armağanı (Ankara, 1978), 125-136.

86. "Kitaplarda Neler Var? V. Şaşılacak Başka Bir Oyun". Hisar, 251 (176) (Ağustos, 1978), 8-10.
87. "Kitaplarda Neler Var? V. Osmanlı Türklerinin Rumeli Yakasına İlk Geçişi". Hisar, 254 (179) (Kasım, 1978), 13-15.
88. "Kitaplarda Neler Var? I. Hadikatü'l-Hakayık fi Tekmileti's-Şakayık". Hisar, 160 (244) (Ocak, 1978), 5-8.
89. "Biz Ne Düşü Görüyoruz?". (Yahya Kemal'in yayımlanan kitapları), ID, XXXVII/317 (Şubat, 1978), 108-115. Ayrıca bkz. DBG, 267-275.
90. "Kitaplarda Neler Var? II. Bir Barış Görüşmesi". Hisar, 173 (248) (Mayıs, 1978), 7-9.
91. "Kitaplarda Neler Var? III. Derviş Portreleri". Hisar, 174 (249) (Haziran, 1978), 8-11.
92. "Kitabu İlmü'n-nafi fi Tahsil-i Sarf u Nahvi Türkî". Ulusal Kültür, 2 (Ekim, 1978), 172-182.
93. "Kitaplarda Neler Var? IV. Bir Hokkabazlık Gösterisi". Hisar, 250 (175) (Temmuz, 1978), 8-10.
- 93a. "Kâtip Çelebi" The Encyclopaedia of Islam. New Edition, VI (1978), 760-762.

1979

94. "Şair Bâki Gençliğinde Saraç Çıraklığı Yaptı mı?". Journal of Turkish Studies, In Memorium Ali Nihat Tarlan, yayınlayanlar: Şinasi Tekin-Gönül, A. Tekin (1979), 125-133.
95. "Bir Dostun Ardından: Cahit Öztelli". TFA, XVIII/355 (Şubat, 1979-85), 64-65.
96. "Şeyh Bedrüddin'in Babası Kadı mıydı?". Çeyren, Yıl 6, Sayı 3 (Eylül, 1979), 19-25. Bu makale TT, 2 (Şubat, 1984), 16-18'de tekrar yayımlandı.
97. "Bey Böyrek Üzerine". TF, 2 (Eylül, 1979), 3.
98. "Bir Deyimin Ardından". TFA, XIX/363 (Ekim, 1979), 8785-8787.
99. "Kamanice Muhafızlarının Çektiği". İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Dergisi, (Ord. Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı Armağanı), 32 (Mart, 1979), 281-300.

100. "Kitaplarda Neler Var? VI. Tuhfe-i Hattatin I.". Hisar, 258 (Nisan, 1979), 7-9.
101. "Kitaplarda Neler Var? VI. Tuhfe-i Hattatin II". Hisar, 259 (Mayıs, 1979), 9-11.
102. "Kethüdâzade Menâkıbı". Hisar, 265 (Aralık, 1979), 10-11.

Kitaplarda Neler Var?

1980

103. "Emek-Yemez Baba". TF, 8 (Mart, 1980), 3.
104. "Kaygusuz Abdal ve Simâtiyeleri I". TF, 13 (Ağustos, 1980), 3-5.
105. "Kaygusuz Abdal ve Simâtiyeleri II". TF, 14 (Eylül, 1980), 3-6.
106. "Kitaplarda Neler Var? IV. Kitab-ı Bahriye I". Hisar, 269 (Nisan, 1980), 13-14.
107. "Kitaplarda Neler Var? IV. Kitab-ı Bahriye II". Hisar, 270 (Mayıs, 1980), 24-25.
108. "Tâcü't-Tevarih'ten". Hisar, 274 (Eylül, 1980), 9-14.
109. "Söylemesi Bizden". Hisar, 277 (Aralık, 1980), 8-9. Ayrıca bkz. DBG, 289-300. (Eleştiri)
110. "Mizanü'l-hakk fi İhtiyari'l-ahakk". Hisar, 267 (Şubat, 1980), 12-13.

1981

111. "Gecikmiş Bir Karşılık". TF, 24 (Temmuz, 1981, 4-8. Ayrıca bkz. DBG, 293-300: "Şaplak I. Gecikmiş Bir Karşılık" adı altında. (Eleştiri).
112. "Gecikmiş Bir Karşılık II. Söz Sırası Bende". TF, 25 (Ağustos, 1981), 7-11. Ayrıca bkz. DBG, 301-308: "Şaplak II. Söz Sırası Bende" adı altında. (Eleştiri).
113. "Gecikmiş Bir Karşılık III. Kimin Devleti Tepti". TF, 26 (Eylül, 1981), 9-11. Ayrıca bkz. DBG, 309-316. "Şaplak III. Kimin Devleti Tepti" adı altında. (Eleştiri)

114. "Kazan Beyin Ocağı". TF, 27 (Ekim, 1981), 4-6. Ayrıca bkz. DBG, 317-321: "Şaplak IV. Kazan Beyin Ocağı" adı altında. (Eleştiri).
115. "Savunmaya Gerek Yoksa da". TF, 28 (Kasım, 1981), 3-5. Ayrıca bkz. DBG, 322-327: "Şaplak V. Savunmaya Gerek Yoksa da" adı altında. (Eleştiri).
116. "Konuşan Dilsiz". TF, 29 (Aralık, 1981), 3-5. Ayrıca bkz. DBG, 328-332: "Şaplak VI. Konuşan Dilsiz" adı altında. (Eleştiri).
117. "Halk Dilinde Ölçü Birimleri". Türk Folkloru Araştırmaları, 1981/1 (1981), 41-58.
118. "Klâsik Türk Edebiyatı". Gösteri, 12 (Kasım, 1981), 47-49.
119. "Dedem Korkut'un Kitabı Üzerine". TF, 23 (Haziran, 1981), 3-4.
120. "Kitabiyat: Prof. Dr. Neşet Çağatay, Mustafa Nuri Paşa, Natayic ul-vukuat, cilt I-II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, XXII. dizi, 1 (Ankara, 1979)". İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Enstitüsü Dergisi, 1979-80, 10-11 (1981), 433-442. Ayrıca bkz. DBG, 276-288 "Kâğıt Zıyanlığı" adı ile. (Eleştiri).
121. "Türkçede 'Mal' ve 'Mel' Eki Üzerine". Türk Dili Araştırmaları Yıllığı, Belleten, 1978-79 (1981), 23-32.

1982

122. "Şaplak VII. Küdam Galatat Tashih Mikünem?" DBG, 333-338. (Eleştiri).
123. "Şaplak VIII. Yanlış Bereketi". DBG, 339-344. (Eleştiri).
124. "Şaplak IX. Tükenmez". DBG, 345-351. (Eleştiri).
125. "Şaplak X. Daha, Daha...". DBG, 352-356. (Eleştiri).
126. "Şaplak XI. Yanlışlara Elveda". DBG, 357-360. (Eleştiri).
127. "Deyimler Üzerine". TF, 31 (Şubat, 1982), 8-10. Bu yazı Erciyes, 4/47 (Ocak, 1982), 11-13'te tekrar yayımlanmıştır. Ayrıca bkz. DBG, 361-366. (Eleştiri).
128. "Modaya Uymak". Gösteri, 20 (Temmuz, 1982), 61-62.
129. "Aşık Çelebi'nin Şuara Tezkiresi". Gösteri, 24 (Kasım, 1982), 78.

130. "Eleazar Birkhaum, The Book of advice by King Kay Kāus jbn. Bkēndērīne". Osmanlı Araştırmaları, III (1982), 327-332. (Elestiri).
131. "Âli, Hattatların ve Kitap Sanatçıları'nın Destanları (Menakib-i Hünervēran hazırlayan Dr. Müjgan Çambaycı)". Osmanlı Araştırmaları, III. (1982), 332-346. (Elestiri).
132. "Rüyalar Üzerine". II. Milletlerarası Türk Foklor Kongresi Bildirileri, (Ankara, 1982), 183-208.

1983

133. "Abdülbaki Gölpınarlı'nın Ardından". Milli Kültür, 39 (Nisan, 1983), 47-48.
134. "Sıpara Üzerine". TT, 44 (Mart, 1983), 3-4.
135. "Osmanlı Donanması ile İlgili Tesrifat Hakkında Belgeler". Tarih Enstitüsü Dergisi, 12, ene 1981-82, 1982), 25-84.
136. "İsmiyle Müsemmâ Değil". Gösteri, 29 (Nisan, 1983), 76. (Elestiri).
137. "Çanak". Gösteri, 33 (Ağustos, 1983), 64-65. (Elestiri).
138. "Eski, Yeni ve Ötesi". Kaynaklar, 1 (Eylül-Ekim-Kasım, 1983), 59-61.

1984

- "Şeyh Bedrüddin'in Babası Kadı mıydı?". TT, 2 (Şubat, 1984), 16-18 için bkz. nr. 96.
139. "Yer Adlarında Kişilerin, Olayların Payı". Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri, 11-13 Eylül 1984 (Ankara, 1984), 243-257.
140. "Kitaplarda Neler Var? 1577'de Kahire'de Günlük Hayat". TT, 4 (Nisan, 1984), 65-67.
141. "Kanunî'nin Gürcistan Fetihnemesi Üzerine". TT, 5 (Mayıs, 1984), 2-3. (Elestiri).
142. "Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nin Yeni Bir Yayını". TT, 6 (Haziran, 1984), 59-62. (Elestiri).
143. "Abdülhamid'in Bir Tayin Beratı". TT, 7 (Temmuz, 1984), 7.
144. "Anıtkabir Senaryosu". TT, 11 (Kasım, 1984), 9-12.

145. "Yahya Kemâl ve Türk Musikisi". TT, 12 (Aralık, 1984), 45-49.
 146. "Cönkler Üzerine". Folklor ve Etnografya Araştırmaları, 1984 (1984), 107-165.

1985

147. "Sohbetnâme". TT, 14 (Şubat, 1985), 6-64.
 148. "Nasihâtü's-Selâtin". TT, 20 (Ağustos, 1985), 62-68. (Eleştiri).
 149. "23 Nisan 1920 Milli Egemenlik Yolunda". Türkiye Büyük Millet Meclisi Egemenlik Kayıtsız Şartsız Milletindir, (Ankara; TBMM Kültür ve Sanat Yayını, 1985), 54-59.
 150. "Bitkiler ve Bizler". Folklor ve Etnografya Araştırmaları, 1985 (1985), 393-399.

1986

151. "Osmanlı Türklerinde Öğretmen ve Öğrenci Anlayışı". TT, 31 (Temmuz, 1986), 48-55.
 152. "Molla Lûtfi'nin Mizah ve Hiciv Yönü". TT, 34 (Ekim, 1986), 58-61.
 153. "Kızıl Elma Üzerine". TT, 25 (Ocak, 1986), 9-14.
 154. "Kızıl Elma Üzerine". TT, 26 (Şubat, 1986), 20-25.
 155. "Kızıl Elma Üzerine". TT, 27 (Mart, 1986), 9-13.
 156. "Kızıl Elma Üzerine". TT, 28 (Nisan, 1986), 9-13.
 157. "Bir Saltanat Düğünü". Topkapı Sarayı Müzesi Yıllık, I (İstanbul, 1986), 21-55.
 158. "Yunus Emre'yi ve Halk Şairlerini Anlamak". Bolu İli Halk Edebiyatı Sempozyumu, 2-4 Mayıs 1986 (Bolu, 1986), 9-20.
 159. "Mehmet Âkif Ersoy'un Dili Üzerine". Millî Kültür, 55 (1986), 10-17.
 160. "Tokatlı Molla Lûtfi'nin 'Harnâme'si". Türk Folkloru Belleten 1986/I (1986), 155-182.

1987

161. "Dede Korkut Hikâyelerinde Bazı Düzeltmelere Düzeltmeler". Türk Folkloru, Belleten 1986/II (1987), 309-315. ~~21~~
162. "Destanlar Üzerine". Çocuk Edebiyatı Yıllığı, (1987), 104-111.
163. "Bir Öğrencisinin Dilinden M. Fuat Köprülü". TD, LII/421 (Ocak, 1987), 50-57.
164. "Divan Edebiyatı Kimin?". TD, LII/424 (Nisan, 1987), 224-236.
165. "Mimar Sinan'ın Bazı Eserleri Hakkında Notlar". Mimar Sinan Dönemi Türk Mimarlığı ve Sanatı, (İstanbul, 1987), 129-133.
166. "Mimar Sinan'ın Dilinden Hatıralar". TT, 45 (Eylül, 1987), 24-30.
167. "Böylesi Bir Tip". TT, 47 (Kasım, 1987), 9-11.
168. "Trabzon'lu Birkaç Şair". Trabzon Kültür Sanat Yıllığı, 87 (İstanbul, 1987), 273-282.
169. "Bakî'nin Bir Beyti Üzerine". TD, LII/427 (Temmuz, 1987), 12-14.
- "Tılsımlı Gömlekler". Magazin Türk Hava Yolları, 45 (Ocak, 1987), 24-25. (İngilizcesi Magig Shirts 28-29) için bkz. nr. 83.
170. "Mehmet Âkif Ersoy'un Sanat ve Şiir Anlayışı Üzerine". TT, 29 (Mart, 1987), 20-24.
171. "Yunus Emre'yi ve Halk Şairlerini Anlamak". TT, 40 (Nisan, 1987), 10-16.
172. "Divan-ı Et'ime. Some Manuscripts on Food". III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, V (Ankara, 1987), 121-127.

1988

173. "Fahir İz". Hürriyet Gösteri Eki, 91 (Haziran, 1988), 10.
174. "Dedem Korkut Kitabı Üzerine". Türk Folkloru, Belleten 1987/1-2 (1988), 81-89.
- "Tılsımlı Gömlekler". Gergedan, 14 (Nisan, 1988), 70-79 için bkz. 83.
- 1989
175. "Şair Necati'nin Bir Beyti Üzerine". TT, 61 (Ocak, 1989), 9-10.

üzerine)

2.5. Makaleleri. Orhan Şaik Gökyay makalelerini üç ayrı grupta yazmıştır. Düzyazılar diye tanıtacağımız yazılar, inceleme yazıları, eleştirileri ve tanıtma yazıları.

2.5.1 Düzyazıları. Orhan Şaik Gökyay ilk yazısını 1341/1925 yılında Balıkesir'de iken çıkarmış olduğu Çağlayan adlı dergide "Zavallı Ay" adıyla yayımlamıştır. Bu tip yazıları Çağlayan'da "Aya mektuplar" genel başlığı altında çıkmıştır. Bu yazılar Çağlayan çıktığı sürece devam etmiş olup 15 sayıdır. Daha sonra Galatasaray Yıllığı ve Dergisi'nde yine bu türde 1946-1953 yılları arasında 8 yazısı daha bulunmaktadır.

Düzyazılar

2.52 Elestiri ve Tanıtma Yazıları. Orhan Şaik Gökay çok velût bir yazarımız. Onun edebiyat dünyamıza katkıları, sadece bir konuyu alıp inceleme yönünde olmamış, seçtiği konularda daima bilinmeyi öğretme ya da yanlış bilineni düzeltme amacını gütmüştür. Velût olduğu kadar çok yönlü tarafıyla dil, eski ve yeni edebiyat, folklor konularıyla da uğraşmış ve bu konularda çeşitli yazılar yazmıştır. Ama Orhan Şaik Gökay'ın bilimsel kişiliği kendi sahasında yazılmış her yazıyı dikkatle okumasındandır. Bu makale ya da kitap türünden eserleri okurken gerçekte onları bir elestiri süzgecinden de geçirir. Bu eserlerde kendini rahatsız eden her yanlışta okuyucusuna aktarmakta ve onun doğrusunu öğretmekte kendini sorumlu hisseder. Çevresinde genellikle öğrencileri ve meraklı gençlerden oluşan bir sohbet grubu vardır. Orhan Şaik Gökay, sohbetlerinde bu yanlışları düzeltmezse, bu yanlışların böyle bilinip gelmesinin sonunda kendisiyle birlikte başka yanlışları doğuracağı ve zamanla doğruyu da sileceği düşüncesinden yola çıktığını defalarca belirtmiştir. Orhan Şaik Gökay özellikle metin yayınları üzerinde durmakta ve bunlardan bugünün diliyle verilen, yani sadeleştirilerek yayımlanan metinleri ele almaktadır. Bu konuyu biraz daha açarsak Orhan Şaik Gökay'ın ulaşmak istediği noktayı benimsemesini daha iyi anlamak mümkün olacaktır. Yeni harflerin kabulünden sonra Arap harfleri ile yazılı eserler ile yalnız bilim adamları uğraşmış ve Osmanlı İmparatorluğu'nun kütüphaneleri dolduran çoğu da yazma eser halinde bulunan kültür varlıklarını yeni nesillere tanıtmak gibi bir görevi de yine onlar yüklenmişlerdir. Bu pektabi sevinç verici bir girişimdir. Zira geçmişteki kültürümüzü iyi bilmezsek geleceği nasıl karşılayabiliriz. Fakat, geçmişte yazılan eserleri (edebiyat, coğrafya, tarih, felsefe, vb.) bugün olduğu gibi halka sunmak, halkın bunları anlaması zor olduğundan geçerli bir yol değildi. O zaman bunları sadeleştirerek yayımlamak ve böylece herkesin anlayacağı bir dille eserin okunmasını ve yayılmasını sağlamak gerekir. Ama aslında burada dikkat edilmesi gereken bir konu vardır ki bu genellikle bu tip çalışma yapanlarca pek dikkate alınmamaktadır. O da yazarın demek istediğine sadık kalarak ve orada geçen kelimelerin gerçek anlamlarını yerine iyi bir Türkçe ile anlatmak. Yoksa amaca ulaşmak şöyle dursun belki de yapılan yanlışlarla halkı ve genç araştırmacıları yanıltmış oluruz. Orhan Hoca'nın deyimi ile "kelimeler mezarda yatan ölümlerdir, onları canlandırmak araştırmacının dikkatine bağlıdır".

Yine Orhan Şaik Gökyay bu düşünce tarzından hareketle kendi konusyla ilgili her yayını dikkatle izlemiş ve eleştirileri de bu amaç doğrultusunda yapmıştır. Sığ ve yanlış dolu araştırma yazılarını ve sadeleştirilmiş eserleri, kişiliğinden kaynaklanan titizliği ve şüpheciliği ile incelemiş, hocalığının verdiği bir alışkanlıkla bu yazıların ve eserlerin sahiplerini önce öğretici sonra da paylayıcı ve âdeta hesap sorucu bir biçimde acımasızca iğneleyerek eleştirmiştir. Pek çok örneğinden bir tanesi bu kitabada alınan "Bir Fetva da Bizden" adlı yazısıdır. Bu yazısında Orhan Şaik Gökyay, bir başka meseleyi de vurgulamak istiyor bizce. Kişilerin unvanları ne denli yüksek olursa olsun, kendi konuları dışında söz edecekleri zaman, eğer o konu üzerinde birikimleri yoksa hata edebilirler, dikkat edile ,demek istiyor. İkincisi de kendini o konunun uzmanı sayan kişilerin bilgilerini yazıya geçirirken halk kitlelerine hitap ettiklerini düşünerek titiz çalışmalarını öneriyor. Yine kendi deyimiyle "herşeyin başı, Türkçe'yi iyi bilmektir".

Orhan Şaik Gökyay eleştirilerini Türk_Dili, Mesil, Türk_Folklor_Araştırmaları, Çağrı, Olus, Ülkü, Türk_Folkloru, Musiki_Mecmuası, Türk_Dili, Tarih_ve_Toplum, Gösteri gibi çeşitli dergilerde yayımlamıştır. 1982 yılındada bu eleştirileri, Dergâh Yayınları tarafından toplanarak Destursuz_Bağa_Girenler adı altında kitaplaştırmıştır. Bu kitaptan ayrıca bahsedeceğimiz için şimdilik bu kadarlık bir bilgi ile yetiniyoruz.

Orhan Şaik Gökyay'ın eleştirileri insana daima bir şeyler öğretir. O açıdan kimi eleştirileri âdeta sadeleştirilen bir kitabın nasıl olması gerektiğini gösteren bir yöntem dersi niteliğininide taşımaktadır. Eleştiri yazılarına daima ilgi çekici ve bir takım çağrışımları olan başlıklar koymuştur: "Bir Hata ve Sevap Cetveli", "Bir Kemküm", "Çöp ve Merteke", "Beşik Uleması", "Kebikeç Duası", "Mir'atü'l-hatâyâ", "Bir Fetva da Bizden", "Şaplak", "Çanak" . "kâğıt ziyanlığı" gibi.

Araştırma türünden makalelerine gelince, Türk Dili ve Edebiyatı'nın çeşitli meselelerini ele alıp pek çok anlaşılmayan meseleyi veya kavramı Tarihi akışı içinde inceleyerek irdedeği için apayrı bir değer taşırlar. Meselâ, yine bu kitaba aldığımız örneklerden biri olan "Kenzü'l-küberâ ve Mahakkü'l-ulemâ" (Bkz. 2.6.6) adlı makalesinde uzun yıllar edebiyat araştırmacılarının merak ettiği gibi ve

şimdilik dünyada tek nüshasının varlığı bilinen bu önemli yazmayı tanıtmaları gibi. Makalelerinde Türk Dili, Türk Edebiyatı, Türk Folkloru üzerinde çeşitli konuları ve meseleleri inceler. Etnografya 1985'te incelediği "Cönkle Üzerine" ve edebiyatımızdaki "Kızıl Elma" kavramı üzerine olan yazı dizisi ve Burhan-ı katı lûgatının önemini vurgulayan makalesi gibi.

Orhan Şaik Gökyay'ın makaleleri konusunu kapatmadan önce Düz Yazı adı altında verdiğimiz yazılarını henüz 23 yaşındayken kendi çıkardığı "Çağlayan" adlı dergide yazmaya başladığını ve bu tür yazılarını "Galatasay Dergisi"nde de yani 46 yaşına kadar devam ettirdiğini belirtelim.

2.6.

MAKALELERİNDEN ÖRNEKLER

2.6.1

DİLİMİZİN İFADE ZENGİNLİĞİ

Bir dilin ifade gücünü, yalnız o dilin lûgatlarını dolduran kelimelerin sayı çokluğu ile ölçmek bizi sakat bir hükme götürür. Gerçi bu, bir dilin zenginliğini gösteren nirengi noktalarından biridir; fakat bundan ibaret değildir. Arapçada hepsi de arslan demek olan dört yüze yakın yahut bundan da fazla kelime vardır. Bunları ayrıca bir araya toplayan kitapların yazıldığını da biliyoruz. Ama bir dilin zenginliğini aynı mânada bu kadar çok kelimenin bulunmasından başka yerlerde aramak gerektiği kanaatindeyiz.

Kelimeler, eğer tasavvurlarımız buna imkân bırakırsa, doğuşlarında boş denecek kadar basit kalıplardır. Bir milletin tarih boyunca sürüp gelen hayatında, o dili konuşanların toplu gayreti, ardı kesilmeyen bir mânâ hamulesi ile bu kalıpları doldurur durur. Onun içindir ki, bazan bir kelime, bir kazıda rastladığımız medeniyet tabakaları gibi üstüste yığılmış mânalarla, lûgat sahifelerinden taşan bir genişlik alır. Bunda o dilin dehâsını kendi dehâsı ile birleştirmiş olan şairlerin rolü ilk önce akla gelir. Kelimeler, vardır ki, bir bestenin adı gibi, telâffuzları bütün bir terennüm denizinin sesini, bir milletin malı olmuş hâtıraların kıyısında çalkandırır durur. Ve cesaretle söylenebilir ki artık bu kelimelerin başka dillerde karşılığı yoktur. Ona bir karşılık bulmak için, mânaca aynı yahut birbirine yakın nice kelimeleri yanyana dizsek, yine, onun yerini tutan bir ifadeyi bulmuş olmayız. Kendini terkeb eden bütün unsurları en hassas nispetleri ile birleştirdiğimiz halde can veremediğimiz herhangi bir varlık gibi, ondan başkası, bir türlü aradığımız ifadeye ruh olamaz. Şarkın "gül ve bülbül"ü bu cins kelimelerdendir. Gül, tarife hacet olmayan bir çiçek değil, tarif edemediğimiz bir çiçektir. Bu iki cana yakın ve tarifsiz kelime nasıl hassas şarkın öz vâhid malı ise "gönül" gibi engin, "gurbet" gibi sonsuz kelimeler de ancak Türk'ündür. Bu iki kelime, dilimizin söylemeğe başladığı gündenberi asırlar boyunca, bu milletin hassasiyeti birike birike, lûgatlar, şiirler ve şiirler dolusu mânalar toplanmıştır.

Kelimeler vardır ki, bütün bir tarihi içine sığdırmış gibi, duyan kulaklar için dinmez bir uğultu halindedir.

Son savletinle vur ki açılsın bu surlar
Fecr-i hücum içindeki tekbîr askına

derken, şairi dinleyenler, bu mısralarda, yalnız hücumla kalkmış yenîçerilerin değil, bütün bir tarihin, ufuklarda hâlâ tekbîr almakta olduğunu duyarlar. Mazinin ufukları ile halin ufukları arasında o daimî çalkantı halindeki denizin sırrı işte bu bir tek tekbîrdedir.

Yahya Kemal'in, o mukadder mısraları, sabırla bekleyişindeki hikmet buradadır. Çünkü, o kendi hususî zevklerini, kendi arzularını ve hasretlerini söylemek suretiyle, ömürleri bir fâninin ömründen biraz daha uzun şiirler söylemek sevdasında değildir. Nice kere imbikten geçmeden, her hangi bir rüzgârın alıp götüreceği uçucu bir kokuyu vereceği yerde o, rüzgârların estikçe, dört bir iklime kendisinden kokular alıp götüreceği bir çiçeği açtırmak sevdasındadır. Onun içindir ki erbabı

Sahra-yı Cالدیران'da gaza vardır erteye

mısraını okuduğu zaman, bu "erteye" sözünü âdeta şair yeniden ve kendisi icad etmiş gibi bir yenilik karşısında olduğu vehmine kapılmadan bunda bütün tarihi dile gelmiş bulur. Bu bir tek kelimeyi buraya şöylece ilâştirmiş sandığımız şairin onu bir devrin anahtarı gibi kullandığını bilmeliyiz, evet, taşımak selâhiyetini, o tarihle ömür boyunca haşır-neşir olarak, ancak kendisinin elde ettiği bir anahtar.

Böyle nice kelimeler sayabiliriz. Nitekim Çanakkale artık bizim dilimizde her hangi bir kasabanın; Sakarya haritada her hangi bir mavi çizginin adı olmaktan çok başka bir şeydir.

Bir milletin acı, tatlı duygularına, türlü düşüncelerine dil vermek saadetine ermiş olanların yanında, asıl milletin kendi dehâsı, muhtaç olduğu kelimeleri, güçlük çekmeden yaratmıştır. Bizim milletimiz o şair milletlerden biridir. Daha on beşinci asırda Alî Şir Nevaî, bunu vuzuhla görmüş; bu gururlu ve haklı davasını ispat için -dilimizin bütün kelimelerini saymak uzun süreceğinden- delillerini birkaç sahifeye serpiştirmekle yetinmiştir. Muhakemet-ül Lûgateyn'de, derinden duygulanmamızın bir tecellisi olan ağlamak ve bunların türlü tezahürlerini ifade için saydığı kelimelerin, her birini olduğu

gibi verecek sözlerin zenginliği, onların dolu bulunduğu mânalar, bizi dilimizi bu bakımdan bir defa daha incelemeye götürse yeridir. Yeridir, çünkü, bugün en basit konuşmalardan en ağır yazılara kadar lüzumlu lüzumsuz -seyrek te olsa- bir yabancı kelime kullanmak sevdası kulaklarımızı rahatsız etmektedir. Okur yazarlarımızın, kendilerini mâzur göstermek için hattâ bazan şikâyet kadar vardıkları yoksulluk, kanaatimce bizim dilimizde değildir. Zira ben, ayrı bir dikkatle dinlediğim halkın ne hislerini, ne müşahedelerini anlatırken durakladığını görmedim. Hele o, başımız darda kaldıkça, âdeta büyük bir lûgat gibi, bir kamus gibi kullandığımız "şey" kelimesi onlarda hiç yoktur. Hattâ ilk rastladığı mefhumlara bile, kendince ve çoğu dille kazanılmış olan karşılıklar bulmakta onun yaratıcılığının yerini başka türlü doldurmak zor görünür; muhal olduğu da az değildir, demegi gönlüm pek çekiyor.

Askerlik terimlerinin tespitinde Mehmetçik'in yardımı, bu terimlerin dilimize ne kadar yatkın olmasından ve bunlara ne kadar çabuk ısınmamızdan meydandadır.

Hele o asker mektupları: Ali Ekrem rahmetli, herhangi bir asker mektubunu alıp neşretmek varken "vasiyet"inde edebiyatımızın bu en cana yakın nesrini nazma sokmakla verimsiz bir tecrübede bulunmuştur.

Halkın dilinde, o tabiileşmiş mecazlara gelince, bunları toplayıp onların sahibi yahut şairi olan millete armağan etmek büyük bir hizmet olurdu.

Bu yazı, her biri ayrı ve uzun tetkikleri besleyecek olan mevzularla hafif bir temastan ileri gidemiyor. Fakat hizmet babında yapılacak işleri hatırlayıp beraberce konuşmakta güzel bir şey bulunduğunu, belki de ateşlenip hemen başlıyormuş gibi içimize su serpen bir teselli ile avunacağımızı da bu hasretle birlikte, âdeta zevkle düşünüyorum.

İNGİLİZCE ÇEVİRİLERİ

Türk Edebiyatı'nın bu en büyük, en önemli kitabı, sırasıyla Rusça, İtalyanca ve Almanca çevirilerinden çok sonra ayrı ayrı bu kez İngilizceye de çevrildi(^X).

Dedem Korkut kitabı üzerinde, başta Türkçe olmak üzere bugüne değin türlü dillerde pek çok incelemeler yapılmış, hikâyeler türlü yönlerden ele alınmıştır. Ancak nedense, İngiliz dilinde bu konuya gereken ilgi gösterilmemiştir. Bu bakımdan Birleşik Amerika'da ve İngiltere'de birbiri ardınca iki çevirisinin çıkmasını sevinerek karşılarıyoruz.

Bu yazımızda ilkin, Birleşik Amerika'da 1972'de yayımlanan çeviri üzerinde durmak istiyoruz. Başta bir giriş (s. IX-XXIII) ile metin (s. 3-175), her hikâye için onunla ilgili ayrı ayrı açıklamalar (s. 177-205) ve kaynakça (s. 207-212) bölümlerini veren bu çeviri ilk bakışta ayrı bir önem taşımaktadır. Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'nin biri tarihçi, biri İngiliz Dili ve Edebiyatı okutan ve folklorcu iki Türk profesörü ile yine folklorcu olarak tanıdığımız Amerika'lı bir profesörün meydana koyduğu bu çevirinin, günümüze değin bu alanda yapılan araştırmalar, yayımlanan incelemeler göz önünde tutulunca bir yenilik getirmese bile, kendinden önceki çalışmalardan yararlanılarak daha az eksik ve daha az yanlışla hazırlanmış olacağı ve bize bir güven vereceği düşünülebilir. Ne var ki çeviriyi okuyup bitirdiğimiz zaman, bunun, bağışlanamayacak denli yanlışlarla yüklü olduğunu görmekten üzülmüşüzdür. Kendi alanlarında yetkili saydığımız kimselerin, birbirlerini tarih, dil ve folklor yönünden destekleyerek ortaya koyduklarını sandığımız bu üçüzlü çevirilerinde, ufak-tefekleri bir yana, nasıl yapılabildiğini bir türlü anlayamadığımız yanlışlarla karşılaşmak hayal kırıklığına yol açmıştır. Bir kez daha anlıyoruz ki Dede Korkut gibi, bir dilin bütün güzelliklerini ve incelik-

(^X) Faruk Sümer, Ahmet E. Jysal, Warren S. Walker, The Book of Dede Korkut, University of Texas Press, Austin and London, 1972.
Geoffrey Lewis, The Book of Dede Korkut, Penguin Books, Büyük Britanya, 1974.

lerini veren bir metnin üstün-körü demeyelim, salt bir sözlüğe bakarak, bundan da öte dili bildiğimizi sanarak anlaşılamayacağına tanık oluyoruz. Böylesi bir kitabın içinde geçen olayları kendi muhayyilemizde yaşatmadan, kişilerin özelliklerine bürünmeden, onların yaşayışlarını bugünmiş gibi yaşamadan; benzetmelerini, sözcüklerini, anlamlarındaki bütün gömlek ayrıntıları ile kavramadan, kısaca kitabı sindirmeden, onu yabancı bir dilde vermeye kalkışmak başarısızlığa götüren bir yola girmek olur.

Üstelik bir noktaya daha değinmek istiyoruz. O da, böylece her bakımdan yüklü bir kitabın, bir destanın çevirisinde bir yabancı dili, bu dilde ne denli güçlü olursak olalım, bilmenin yetmeyeceğidir. Ondan çok ileride, bir destan dilini konuşmak ve yazmak ta gerektir. Yoksa kitabın havasından çok şey yitirmiş oluruz. Bu çeviride ise destan dili dediğimiz özellikten bir belirti göremiyoruz.

Kitapta hiç de azımsanmayacak olan yanlışları bütünüyle sıralamaktan çok belli-başlı göze batanlarını aşağıda tanık olarak vermeye çalışacağız.

Dirse Han oğlu Boğaç Han hikâyesinde, Dirse Han'ın eşine söylediklerinde "kavunum" sözü, bu sözcük için yapılmış olan düzeltmelere bakılmayarak^(X) yine "kavunum" (my melon, s. 11) diye verilmiştir.

Metinde bir çok yerde geçen "bidevi atlar" hep "Bedouin horses, s. 10" diye çevrilmiştir. Açıklamada (bkz. s. 183, çıkma 5) "Türklerin XII. yüzyıldan bu yana at yetiştirdikleri, bununla birlikte Arap atlarına daha çok değer verildiği söylenmektedir. Arap atlarına ayrıca "Bedevi at" dendiğini bilmiyorsak ta "bidev atların", Arap atları olmadığını kesinlikle biliyoruz^(XX). "Bidev at" Uygur metinle-

(X)Bkz. Orhan Şaik Gökyay, Duğentname, İstanbul 1964, s. 20.

(XX)Bkz. Orhan Şaik Gökyay, Dedem Korkud'un kitabı, İstanbul 1974, s.CDXXII v.d. "Bedev at" Dede Korkut destanlarından başka Manas Destanında, Bozoğlan Hikâyesinde, Battal Gazi'de ve Azeri Halk Edebiyatında da geçmektedir. (Bkz. aynı yer.) Gerçi Dede Korkut kitabının her iki yazmasında da bu iki sözcük "bedevi at" diye yazılmış ve öyle harekelenmiştir. Tahrânî'nin Kitâb-i Diyarbekriyye'sinde de "Esb-i bedevi (1, 201) ve Esbhâ-yı Bedevi (1, 244) geçmektedir. Bununla birlikte "Arap atı" yerine "bedevi at" dendiğini bilmiyoruz. Netekim Dede Korkut kitabında da bir yerde doğrudan "Arabi atlar" (Orhan Şaik Gökyay, Dedem Korkud'un

rinde de geçmektedir(XXX).

Dede Korkut Hikâyelerinin yazıya geçtiği yüzyıla yakın bir zamanda, Osman adında birinin yazdığı "Tevârîh-i Cedîd-i Mir'ât-ı Cihan" da (düzenleyen: Atsız, İstanbul 1961, s. 48, 50) "Osman Paşa ata mâil idi. Baytarname mucibince bu beyt ile atın iyisin beyan eyledi, nazıetti" dendikten sonra Der beyan-ı esb-i bediv başlığı altında bu atın özellikleri verilmektedir:

Yüğüün evsâfın sorarlar ise size den üçü uzun, üçü kısa, üçü yassı, üçü gen uzun ola boynu ile kulağı ve kuyruğu kısa ola arkası

kitabı, s. 25, 11 geçtiği gibi Kitâb-ı Diyarbekriyye'de de "Arap atı"na karşılık hep "esb-i tâzi" denmektedir (I, 112, 122, 167, 214, 216; II, 299, 400, 420, 471, 483). Biz bu iki kaynaktan geçen "bedevi at"ı Türklerde çok makbul bir soy at olan "Bedev at" diye alıyoruz. Dede Korkut Hikâyelerini dinleyerek yazıya geçirmiş olan meraklı ile Kitab-ı Diyarbekriyye'yi yazan Tahrâni'nin "Bedev at" yerine "Bedevi at" yazmalarını, bu adı unutmış olduklarını, ya da bilmedikleri için onların bir yakıştırması olarak alıyoruz.

(XXX) Genç Bilgin Osman Sertkaya'nın bana lûtfettiği bilgiye göre, British Museum, Orient. 8193 numarada kayıtlı Uygur harfli yazmanın ypr. 28b. satır 13'de.

Aygır bedev-ler irtî tak-ı at-lar-nıñ dizesinde "bedev" apaçık görülmektedir.

Ypr. 30b'de ise "Tanrının buyruğuyla Cebrail'in Cennetten bir kısrağa binip geldiği, bunu Firavun'un gördüğü, onun, binmiş olduğu aygırın başını çekemediği, atın kendisini güçsüz bırakarak denize girdiği anlatılmaktadır.

Görüleceği üzere, burada bedev at'ın adı açıkça geçtiği gibi, bu atların, denizden çıkan aygırın çayırdaki otlamakta olan kısraklara aşmasından türediği inancı da yer almaktadır (bkz. Orhan Şaik Gökyay, ayn. yer, Gölden çıkan aygır efsanesi, s. CDXXXII v.dd.)

ve hurdaları, oyluğu yassı olan göğsü ile alnıdır hem sağrısı gen olan burnu delüğü, gözü hem but ayrısı.

Demek ki XVI. yüzyılda Bedev At, özellikleri ile bilinmektedir. Bu tanıklara dayanarak, Dede Korkut Hikâyelerinde geçen "bedevî at"ın 'Arap atı' değil, özbeöz bir Türk atı olduğu ve 'Bedev at' diye okunması gerektiği anlaşılmaktadır.

Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boyunda geçen "Ana hakkı Tanrı hakkı olmayaydı" sözü "Ana hakkı Tanrının verdiği hak olmasaydı" "If a mother's right had not been a right given by Allah", (s. 32) diye çevrilmiştir. Oysa bu "ana hakkı" ne ise Tanrının hakkı da odur; ananın hakkıyla Tanrının hakkı birdir, ayrımı yoktur" anlamındadır.

Yine bu hikâyede "Karacuk çobanın dudakları tepserdi" çeviride "pressing his lips" (s. 35) diye verilmiştir. "Tepsermek"in İngilizce karşılığı ise "for the lips to become swollen, cracked or postulated from heat, fever, thirst, anxiety and the like"tır (bkz. Redhouse, İstanbul 1921, s. 487).

Metinde "atı bahri hotazlı" diye nitelenen Karabudak'ın bu tanımı "rode a horse with a tassel made of white feathers" diye çevrilmiştir (s. 36). Bu "hotaz (= kutas)" tüy değildir. Cılasunların atlarının boynuna yak denilen yaban öküzünün, ya da "gâv-ı bahrî" denilen deniz öküzünün süs için taktıkları kuyruğudur, tüy değildir (bkz. Buhran-ı Kaatı, Bahrî kutas maddesi).

Bamsı Beyrek Hikâyesinde, Banu Çiçek'le Beyrek'in güreşmesi anlatılırken "kavradı kızın bağdamasın aldı" İngilizcesinde "He took of her shirt" diye verilmiştir (s. 46). Burada bir dil yanlışlığı olduğu kadar, oğlanla kızın güreşmesinde, oğlanın kızın gömleğini çıkardığını söylemek gibi Türk âdet ve geleneğine, Türk ahlâkına uymayan bir anlayışsızlık da vardır. Oysa "bağdama" bir güreş deyimi olarak "çelme, güreşçi çelmesi" demektir, sözcüğün bu karşılığı da türlü sözlüklerde vardır.

Beyrek'in kızıkaradaşı, onun ölümünü duyunca "acı tırnak yüzüne çaldı, güz elması gibi al yanağını yırttı" diyor. Bu da "she tore her red cheeks until they looked like the apples of Autumn" diye çevrilmiştir (s. 52). Demek ki kızın yanakları kız onu acı tırnaklarıyla çekip yırttıktan sonra güz elmasına dönmüştür. Oysa kızın yanakları

bu yastan önce de, bu yastan sonra da "güz elması" gibidir, güzeldir, öylesine pembe, beyazdır.

"Nâgâh Parasar'ın Bayburt Hisarı'na geldiler"de "They travelled day and right and at last reached Bayburt Castle which was commanded by Nâgâh Parasar",(s. 54), biçiminde verilmiş ve burada "ansızın, birden" demek olan "nâgâh" bir özel ad sanılmıştır. Bunun için bir açıklamaya da yer verilmiştir. Nettekim aşağıda "arkıç kır" sözü de bir özel ad sanılmıştır (s. 160).

"Benim ağzıma söğübdürürsün doyamadım" ise "you swore at my mouth but I had not enough of it"(s. 57) diye çevrilmiştir. Burada "dayanamamak, katlanamamak" anlamlarına gelen, sözün gelişi de bu anlamı gerektiren "doyamamak" doğrusu "döyememek", büsbütün yersiz anlaşılmıştır. Bu yanlış harciâlem bir dili konuşmanın bir metni anlamak için yetmeyeceği yolunda yazımızın başında söylediklerimizin keskin bir tanığıdır.

Kızlardan karnını doyurmak için yiyecek isteyen Beyrek'in "bağır gibi uyunanda yoğurttan ne var?" sorusu "Have you some yoghurt white and firm as a young girl's breasts?" diye çevrilmiştir (s. 60). Oysa "bağır", karaciğer demektir ve bu benzetme ile peynir gibi, karaciğer gibi katı uyunmuş yoğurt anlatılmaktadır. Genç kızların göğsü ile uzaktan, yakından bir ilgisi olmadığı gibi bu, bir ağabeyin kızkardeşine soracağı bir soru da değildir. Kaldı ki Dede Korkut Hikâyelerinde baştan sona bir iffet vardır, şehyet ise hiç yoktur.

"Ok atanda benim okum senin okunu yarmadı mı" ise "did I not split the straight arrow you shot" (s. 66), diye çevrilmiş. Burada "yarmak" oku ikiye bölmek (split) anlamına olmayıp bir yarışta birinin okunu geçmek demektir. Bugün dilimizde kullanıp durduğumuz "yarış" ve "yarışmak" sözcüğü de işte bu anlamdaki "yarmak"tan iştisliktir.

Kazan Bey'in oğlu Uruz'un tutsak olduğu boyunda "Kazan'ın baş kesip kan döktüğü oğlan uşak aş yemekçe gelmez bana" büsbütün şaşılacak bir çeviri ile ve "He once said the male child was not born just to eat" (s. 76), diye verilmiştir. Ne demektir bu? Burada olayın yürüyüşü içinde anlamı nedir? Olayla ilgisi nedir? Bunun anlamı eğer hikâyeyi kavrayıp izleyebiliyorsak, burada apaçık duruyor: Uruz, babasının baş kesip kan dökmesini çocukların yemek yemesi denli kolay buluyor, işte bu.

"Ağ alnunda beş kelime dua kılduk" İngilizcesinde "we have said five words of prayer in behalf of your white forehead" (s. 88), dir. Bilmem İngiliz okuyucu bundan ne anlayacaktır? Biz İngilizcesini Türkçeye çevirince anlamıyoruz da. Oysa bu "ağ alnunda" doğrudan "karşında, önünde" demektir.

"Ulu, kişi kalmaya söz edene; karı, koca kalmaya kov edene" tekerlemesi ve ilenci ise "The young and old will talk about it now; both wife and husband will discuss it" (s. 107), diye çevrilmiştir. Bu, hikâyenin arasına sokulmuş bir tekerleme, bir ilençtir. Şu denilmek isteniyor: "Senin kara buğra karşısında duraklaman dedi-koduyu yol açacaktır, ama bu dedi-kodu kötü bir iştir, başkasının arkasında söz edenlere büyük, küçük kalmasın; çekiştirenler de karı ve koca bulmasın". Bir başka deyişle "dedikodu yapanlar bunu yapacak kimse bulamasınlar, yapayalnız kalsınlar, ama ne yapalım bu dedi-kodu olacaktır" demektir. Eğer çevirenler, sözün bu anlamını kavramaya yardım edecek olan "kalmaya" sözcüğünü görmezden gelmeselerdi bu yanlışla düşmeyeceklerdi sanırım.

"Muhammed'e salavat getirdi" ise "He... repeated his belief in the prophecy of Mohammed" (s. 110), diye çevrilmiş hep. "Salavat getirmek" bu demek değildir. Belki burada Geoffrey Lewis'in "He spoke a blessing on Muhammed" çevirisi daha doğrudur.

"Âhır sonu arı imandan ayırmasın"da "Allah never let her deviate from the true faith in her last years" (s. 121), diye karşılanmış- tır. Bu, "Tanrı son yıllarında" değil "son nefesinde imandan ayırma- sını" diye herkes için, her yerde yapılmakta olan belli bir duadır. Dede Korkut Hikâyelerini çevirenler "son nefes" yerine "son_yılla- rında" diye çevirmekle ve duayı herkese değil de yalnızca burada kendisi için "ak bürçekli anan yeri bihişt olsun" diye dua edilen ana için anlamakla yanlışmışlardır. Netekim başka bir yerde (s. 133) "Ölüm vakti geldiğinde arı imandan ayırmasın" duasında dâ "son ne- fes" anlamı apaçık olduğu halde bunu "may Allah never seperate you from the clean faith as long as you live" diye "son nefes" yerine "ömrün boyunca" diye çevirmişlerdir. Böyle dua etmekte sakınca yok- sa da, hikâyenin sonundaki dua bu değildir, müslüman Türklerin hepi- miz için edegeldikleri dualarının da böyle olmadığı gibi.

"Aruk candan iki karındaşı Tepegöz elinde helak oldu"da "aruk candan" bir özel ad sanılmıştır (s. 135), oysa bu "öz kardaşı" demektir.

"Alp eren erden adını yaşurmak ayıp olur, adın nedir yiğit, değil bana" büsbütün ters anlaşılaraq "What is your name of your white bearded father? I know it is shameful for heros to ask one another their names but regardless of this young man, tell me your name" (s. 131), diye çevrilmiştir. Bu bir geleneği bilmemekten ileri geliyor. Yiğitlerin karşılaştıkları zaman birbirlerinin adlarını sormaları ayıp değil, bunu gizlemeleri ayıptır. Biliyoruz ki er meydanına çıkan kişi kiminle döğüşeceğini bilmezse olmaz, çünkü kendi ayarında olmayan biriyle savaşmak ayıptır. Onun için teketek döğüşlerde erler daha meydana çıkınca, döğüş başlamadan birbirlerinin adlarını, kim olduklarını sorup öğrenirler. Dede Korkut kitabında bunun kaç yerde ürneği vardır. Kıbrıs Barış Harekâtı günlerinde, beni arabasıyla bir yere götürmekte olan, henüz askerliğini yapmamış genç bir sürücü:

-Ağabey, benim ağırıma giden Yunanı düşman sayıp karşımıza almamızdır, diye içini döktü. İşte budur bu.

Uşun Koca-oğlu Eğrek Boyunda "kardasım sağ imiş kayurmazam"ı çeviriciler "Oh that my brother should be alive and I should not care for him" (s. 147), diye çevrilmiştir. Bunun anlamı "mademki kardasım sağlamış, artık gam yemem" demektir, yoksa "Onun için gam yemem, onun için kayırmam" demek değildir. Burada, "for him" gereksizdir, yanlışlıştır.

"Kademi kutsuz gelin deyince udsuz gelin desinler"de öncekiler gibi anlaşılmamıştır. "Let them call me unlucky bride, but I shall not have anyone call me the shameless bride" diye çevrilmiştir (s. 150). Bu da büsbütün ters ve yanlıştır. Burada bir açıklama yapmak gerek oldu. Oğlan, kızla gerdeğe girdiği halde ona dokunmadan bırakıp ağabeyini kurtarmaya gidecektir, bunun için ağır bir and içer. Onun böyle ilk gece bırakıp gitmesi kız için utanılacak bir iştir. Oğlanın bırakıp gidişini başkaları kızın kademsizliğine, uğursuzluğuna yoracaktır. Kızın durumu açıklaması ise bir utanmazlıktır. Ama kız kendisi için "kademsiz gelin" diyecekleri yerde "utanmaz gelin" demelerini yeğ görüyor ve oğlanın gidişini, bunun nedenini kaynatasına, kaynanasına açıklamak gereğini duyuyor.

Yine bu hikâyede, metinde "tû yüzünüze" diye okunması gereken söz "tû yüz kerre" diye alınmış ve "shame upon you a hundred times" diye çevrilmiştir. Bu yanlışsı Arap harfleriyle yazılmış olan metnin azizliğinden çok Türkçe deyimlerin bilinmediğine yormak daha doğru olur.

Görüleceği üzere bu yanlışların tümü olayları izleyememekten, sözcüklere bağlı kalarak, anlamadan çevirmekten doğuyor. Yukarıda söylediğimiz gibi bu yazıda yanlışların bütünü gösterilmiş değildir. Bunlar çevirinin değeri ve sağlamlığı üzerinde bir yargıya varmamıza yetecekleyin o bütün arasından bir seçmedir.

Açıklamalarda da ilişilecek yerler az değildir. Kitabın giriş bölümünde "Âhır sıpara başıdır, Amme görklü" açıklanırken "Amme'nin Kur'an'ın en güzel sûresi olduğu söylenmiştir" (s. 191, çıkma 10). "Amme" burada bir sûre adı değil, Kur'an'ın otuzuncu cüzünün başındaki sûrenin ilk sözcüğüdür. Sûrenin asıl adı ise (Nebe')dir. Taşıdığı önem ise en güzel sûre olmasından değil, çok daha başkadır^(X).

Begil-oğlu Emren Boyunda Emren'in Tanrıya yalvarışında geçen "Aziz Allah, Hocam, medet" dizesi "Dear venerable Allah help me" (s. 143), diye çevrilmiş ve Allah Koja "Allah the elderly" diye de açıklanmış (s. 201, çıkma 8). Metnin aslında görüleceği üzere "kocam" değil "Hocam"dır. "Hoca"nın ise türlü karşılıkları arasında "efendi, sahip, üstad, hükümdar" gibi anlamlar da vardır. Onun için metni "aziz Allah, Hocam" diye okumak ve ona göre çevirmek gerektir. Nettekim yine o parçada "Hânım, göne çolgadun" dizesinde Tanrıya bir de "Hânım" diye sesleniş vardır. Yunus Emre'nin

Hocam, kimse olmasın
Söyle garip bencileyin

dizelerinde de "Hocam" sözü "Allahım, Yârabbi" yerinde kullanılmıştır^(XX).

^(X)Bkz. Orhan Şaik Gökyay, Dedem Korkud'un Kitabı, İstanbul 1974 (s. 164 ve CCLXXIV).

^(XX)Bu unvanın anlamları ve tarih boyunca kullanılışı üzerinde geniş bilgi edinmek için bkz. Mehmet Fuat Köprülü, İslâm Ansiklopedisi, Hoca maddesi.

Açıklamalarda bize aykırı görünen yerlerden bir tanesi ve pek sivri olanı XI. hikâyede, Kazan Bey'in kâfiri taşlamasında geçen "önün koyup tersin okur kızı, gelini" dizesinin açıklanmasıdır (s. 160; açıklama, s. 205, çıkma 8). Burada "The girls and brides all reading backwards" diye çevirilen dizede, anlamı kavramakta büyük yardımı olan "önün koyup" nedense atlanmıştır, oysa bunun önemi vardır. Açıklamada, sağdan sola okunan Arap yazısına alışmış olanlar için soldan sağa doğru okunan lâtîn alfabesi, geriye doğru, tersine görünür, deniyor. Bütün Dede Korkut kitabı içinde, beylerin okuyup yazdıklarını bilmiyoruz. Yalnız son hikâyede, Beyrek'e Aruz'dan bir kâğıt gelir, bunu da kimin yazdığı açık değil. Beyrek bu kâğıdı okur. Durum böyle olunca, Kazan Bey'in, kâfirleri yerden yere çaldığı bir taşlamada, bir kötölemede kalkıp ta Arap yazısıyla Lâtîn harflerinin tartışmasını yapması, bir akademik konuya girmesi düşünülemez. Kaldı ki, günümüzde olduğu gibi, hele o yüzyıllarda, kadınların okuma yazma bilenleri var mı ki? Bu dizede ise kâfirin "kızı, gelini önünü bırakıp tersine okumakta"dır. Bana kalırsa Kazan burada onlara bir "cinsî sapıklık" damgası vurmaktadır. Yoksa Arap harfleriyle Lâtîn yazısının karşılaştırıldığı bir tartışmada (!) bu tartışmaya "kızları, gelinleri" karıştırmayacaktı, erkekler dururken.

Dede Korkut'un İngilizce çevirisinin yapılması gerekli bir iş olduğunu söylemeliyim. Yalnız bu dikkatsizliklerin, hepsi bu yazıya sığmayan yanlışların, eksiklerin bir gün ya çeviriciler, ya da başkalarınınca giderileceğini umduğumu da belirterek.

Dede Korkut kitabını anlayıp onu yabancı bir dile çevirecek olanların nasıl bir özen ve çaba göstermeleri gerektiği yukarıda söylenenlerden anlaşılacaktır. Bütün bunlardan sonra çok önemli bir yanı daha var bu işin, o da destan dilini öğrenmek ve onu kullanacak güce erişmektir.

TÜRK ÇALGILARI ÜZERİNE

Gelibolu lu Mustafa Âli, XVI. yy.ın en verimli yazarlarından biridir. Başta Künhü'l-ahbâr adlı tanınmış tarihi olmak üzere türlü konularda eserler vermiştir. Bunlardan bir bölümü de basılmıştır. Rahmetli Prof. Cavit Baysun, onun Mevâidü'n-Nefâis fi Kayâ idi'l-Mecâlis adlı kitabının tıpkıbasımını vermekle, XVI.yy.ın toplum hayatının türlü yönlerden tanıtmak yolunda büyük bir hizmette bulunmuştur. 104 ayrı konu üzerinde bize düşündüklerini söyleyen Mustafa Âli'nin bu önemli kitabının 16. bölümü, onun zamanında musiki meclislerinde çalınan çalgılara ayrılmıştır. Yazar, çalgıların adlarını sıralamak yerine, onları biçimlerine, saz takımlarındaki aldıkları yerlere, seslerine ve özelliklerine göre bir dizi benzetmelerle tanıtmak yolunu seçmiştir. Onun için de bu bölüme Envâ-ı sazın teşbihatı ve sair sazendeler ahvali beyanındadır ki zikr olunur diye bir başlık koymuştur.¹ Bu çalgıların içinde bugün artık kullanılmayanları ve adları çoğumuzca unutulmuş olanları da vardır. Aşağıda bu bölümü, önemi ve değeri bakımından, sadeleştirerek vermeye çalışıyoruz:

Onaltıncı Bölüm

Türlü çalgıların benzetilmelerini ve başka çalgıcıların hallerini bildirmekte olup aşağıda bunlar anlatılmaktadır.

Eğlence aletleri ve kişiyi gaflete yönelten araçlar olan sazların pîri, doğru yola kılavuzlayıcı ve hal ehli naydır.² Adını belirttiğimiz bu nay Şafiî mezhebinde bir tarikat yolcusudur³ ki işi gücü yanıp yakılmazdır, ah u vahtır. Bu doğru yol göstericisi olan nayın, tarikat sahibi pîri ve eskiden kalma, içi aydınlık yaratılıştaki olan yaşlı kişisi⁴ def'tir.⁵ Bu def, ayağını dairesinden dışarı çıkarmaz⁶. Bundan dolayı zevksiz kişilerin kınayıp ayıplama sillelerine hedeftir⁷. Görünüşte bir iki pulun üstüne titrer, düşer⁸, ama içyüzünde nice altın hazinesini harcatmış geçmiştir⁹.

Bu sazlar takımının en zengini, şarkıcıları mal, mülk sahibi kılanı, onları zengin edeni, iki-yüzlülere yüz vermeyerek her toplantıda sırtüstü yatan müstağnisi muganni'dir¹⁰. Aslında şişman ve yaşlı bir kişidir ki sözleri zenginlik verir¹¹.

Kanun denen saza gelince o çok bilen bir kişidir ve insanı hayrete düşüren bir coşkunluğu vardır. Sözlerini hem akıllılar, hem deliler dinler¹². Sanki Tarikat'ın ve Kanun'un verdiği haberleri kendinde toplamıştır¹³. Hele Erganun onu her zaman kıskanır¹⁴. Ve o büyülsaz -erganun demek istiyorum- riyazat ehline¹⁵ benzer bir rahiptir ki sözleri aldatmacadır ve büyüdür¹⁶. Şeriat ve din ehli ona vurgundur. Onun dedikodularını anlamakta hepsi şaşkındır. Kimi İsa'dan dem vurur dertten ölenlere can verir; kimi Circîs'ten haber verip öldürülenlere yeniden can verildiğinin sırrını açığa vurur¹⁷.

Bu saz takımının ulularından hal ehli arasında kendisine, sevenin aşk sırrına mazhar olacağı va'dedilmiş olan biri daha vardır¹⁸. Sevginin sert ağacın dalı, dostluk ve coşkunluğun¹⁹ buhurdanında öd ağacı gibi dumanlı ve her teli aşk ırmaklarının fışkırdığı bir bend olan²⁰ -demek istiyorum ki- aşk ehli, aşıkların seyyidi²¹ Üd'dur ki ezgilerindeki incelikler ve sesinin türlü halleri sayısızdır. Usl kitabını okumuştur²².

Bundan sonra Şeshane ve Kopuz, sırları ve işaretleri bilen bir Rumeli divanesidir. Bunlar, kadınlara kibar davranıp iltifat edenlerin akıllarının hakîm bilginidir. Sanki²³ bir yakın dost ve kimi toplantılarda seçme arkadaşır²⁴.

Çegane'de vardır ki dilde çeng ü çegane diye yaygındır. Bunlar birbirinden ayrılmaz, sonradan ortaya çıkıp güç kazanmış²⁵ iki fahîşedir. Çegane halk tabakasından ve osurdusu çok, hatıra gelmez kimselerdendir²⁶. Tatalım ki bir toplulukta bulunsun, bütün öteki sazların ününü de, sesini de bastırır. Meclisi bütün dedi-kodu, söz-sohbetle doldurur ve o meclis ona özgü gibi olur.

Netekim Tanbur bir mutlu levenddir²⁷. Onun çapkınlara baş-kostuğu²⁸ meşhurdur. Özellikle sofuların yabancısıdır; aşıkların, sarhoşların ve akli başında olanların ise yegânesidir.

Sesta gibi ki Türk lerin²⁹ yakını ve kırdaki yaşayanların arkadaşısıdır. Diline her ne gelse söyler. Sözlerinde hiçbir etkinin bulunmadığı, kişiye hiçbir zevk vermediği kesindir, aşağılık kişilere tapan bir sazdır.

Musikar gibi değildir. Bu saz, aşıkların sırdaşıdır; coşkun gönüllerin arkadaşısıdır. Sevgi derdinden bedeni çökmüş, tenindeki kemikleri

bir bir seçilir hale gelmiş, şavka ve zevke ermiş bir köledir³⁰.

Akrabasından olan düdük kısmına üstün, hele bunun çağırtma dedikleri soyunu candan dileyen bir sarhoş şehleventtir. Özellikle nây-ı Irâkî, yiyip içmeye düşkün olanların, ünü dünyayı dolaşmış, İsfahan, Hicaz, Irâkî makamlarını kendine hal edinmiştir³¹. Neva-yı Uşsakî hep yanıp yakılmada olan bir âşıktır. Ama mizacındaki kuruluk esrarkeşlerin tabiatına uygundur³².

Bunun da yakın arkadaşı maşur adında bir saz vardır ki çoğu Arap kabilelerine özgü gibidir; bir dereceye kadar da çeşnisi vardır diye İsfahan ve Irak aşıkları onu severler. Kırmızı şaraptan sarhoş ve kadehteki son yudum gibi yerlere düşüp kalanlar³³ yanında kana kana içilen bir su yerine hora geçmesi³⁴ kesindir.

Öteki sazlardan nâ-ı ırâkî'ye benzerliği çoktur, sanki onun ana-baba bir kardaşı sayılan, makam-bilir³⁵ bir âşıktır.

Biri de santur'dur ki muganni ile bir tutulduğunu herkes bilir. Şimdiki zamanda³⁶ santurun telle, muganninin ise kılla yatmakta olduğunda herkes birleşmiştir. Onunla birlikte bağırsaktan yapılan yay girişinde ya da yatar tel kısmında bulunmayan ıslık sesi gibidir³⁷.

Bir de çarhane ve şeshane kopuzun sanki taklidi³⁸ ve köçeğidir³⁹. Yanınca onu kendisine bir iç rahatlığı sayar, onun köçeği⁴⁰ ve gerçeği, levent tutumlu, hakîm yollu, zevki ve şavkı tertipli, dört unsur giderilmiş⁴¹ rindler bölüğüne yoldaş, gönülleri perişan olanlar takımına saz çalan karmakarışık biridir⁴².

Zurna'ya gelince bu saz, bu bölüm sultanıdır. Nefîr, nakara, zenc ve ses sahibi boru⁴³ o hükümdarın erkânıdır. Ne zaman zurnadan yakıcı bir ses çıksa öteki uydular ve dayul ona uyup ardından gider⁴⁴ ve bütün öteki sazların varlığı onun bulunduğu yerden yok olur, gider. Çünkü bu sazlar erkeklikle ötekilerden seçilmişlerdir.

Bu sazların kadın olanları da vardır, ama onlara rağbet edenler sanki kadın düşkünleridir.

O güzel sesli güzellerin biri de çenk dedikleridir. Bu saz, çoğu zaman aşka düşmüş, örtülü -iffetli- kadınların dostudur⁴⁵. Sanki çarpare o işi-tatlı, dostuna tapar, ne buyurursa onun buyruğunu yerine getirir.

Biri de kemançe'dir ki çoğu çenk ile sırdaştır; onunla birlikte çalınır. Çünkü hem çalınmaları, hem de sesleri eşittir. İşleri Uşşak makamından başlamaktır, güçleri de alçaktan evç'e uçmaktır⁴⁶. Garibi şudur ki def dedikleri pîr, her yerde bunlarla bir perdededir ve onlara arka olmaktadır. Birlik dairesinde⁴⁷ birbirlerinden hoşlanan meclis arkadaşlarıdır.

Fincan da üşkürecik⁴⁸ de bunlara hizmet etmiş, benzersiz bir kız-oğlan-kızdır, böyle bilinsin.

Bir türlü saz daha vardır ki yalın bıçak ile yalın dudak ile çalınır, benzeri görülmüş değildir. İran'da ortaya çıkmıştır ve Anadolu'da yayılmıştır.

¹Ali'nin bu kitabı geçenlerde 16. yy. Osmanlı İmparatorluğu'nda Gelenekler-Görenekler ve Sosyal Hayat adı altında günümüzün Türk çesine çevrilerek yayımlanmıştır (Cemil Yener, Dündar Kitapevi, İstanbul 1975). Son zamanlarda kitapçı dükkânlarına yığılan bu soy yayımlardan, yazık ki, bunun da ayrılan bir yanı yoktur. Yanlış okumalardan, yanlış anlamalardan, kelimeleri tanıyamamaktan ve konuyu kavramamaktan doğan birçok yanlışlara bu yayımda da hemen her sayfada rastlamaktayız. Biz burada ancak bu bölümdeki yanlışları, yeri geldikçe ve elden geldikçe, düzeltmekle yetineceğiz.

²Nay sözcüğü, burada nâyî diye okunmuş ve "nay çalan" diye açıklanmıştır. Oysa, bu bölümde sazlar, başlığında da söylendiği üzere kışileştirilmiştir. Onun için söz konusu olan nâyî değil nay'dır.

³Burada "Şafiî mezhebinde olan bu adam" demekle nay'ın nâyî okunusundan ileri gelen yanlış tekrarlanmıştır.

⁴"Yaşlı kişi" demek olan "merd-i sâlhurde" nedense "yüz yaşını aşmış" diye sadeleştirilmiş. Oysa burada yıla bağlı herhangi bir yaş söz konusu değildir. Metindeki rusen-tabiat deyimıyla, yazar, bize defî tanıtmaktadır. Bu sıfatı başka çalgılar için değil de, def için kullanmasının nedeni açıktır. Çünkü defin bir yanı açık olduğu gibi, bir başka deyişle deri kasmağın yalnız bir yüzüne gerildiği gibi, deri de bir yanından bir yanı görünecek denli yarı-saydandır.

⁵Metindeki deftir kelimesi deftar diye okunmuş ve "def çalan" diye

açıklanmıştır. Burada deftir sözcüğünde, ikinci d harfinin sonunda bir a harfi varsa da, bunun farkına varan müstensih, ya da okuyucu bunu silmiştir. Kaldı ki "def çalan" yerine "deftar" diye bir kelime de yoktur, def-sâz vardır.

⁶Defin bir adı da dayire'dir. Âli burada, okuyucuya bunu da hatırlatıyor. Sonra da defin gerek nefesli, gerek telli, başka sazlar da olduğu gibi, parmakların perdeden perdeye geçmeyerek hep aynı yere vurarak çalındığını anlatmak istiyor.

⁷Bkz. çıkma, 6.

⁸Burada "bir iki pul titreyip yüzünden üstüne düşer görünür" diye yapılan sadeleştirmeden okuyucunun ne anlayacağı belli değil. Oysa burada defin kasnağında pullar olduğuna, demek ki zilli def'e işaret ediliyor. Defe vuruldukça, gûya, bir-iki pulun (= mangırın) üstüne düştüğü, yoksul olduğu sanılırsa da o def nice altın hazinelerini harcatmış, geçmiştir, deniyor. Burada önemli bir noktayı belirtmek istiyorum. Metinlerde, her gördüğümüz sözcüğe bağlanıp da ondan bir anlam çıkarmaya kalkışmak bizi yanlışlara, anlamsızlıklara götürür, metinden uzaklaştırır, burada olduğu gibi. Metindeki nice genç daverdi harca sürmüş geçmiştir cümlesinde, hiçbir anlam taşımayan daverd'i, metni bugünün Türkçesine çevirenin yaptığı gibi iddialı (.) diye alırsak, ondan çok uzaklaşmış oluruz. Âli burada, defteki pul (= bir anlamı "mangır") ile devârî (= beş gümüş akça değerinde sürülmekte olan bir altın)yi karşılaştırıyor. Def çalınırken birkaç pul (mangır)un üstüne titreyip düşer görünüyor ama, onun bulunduğu ve çalındığı eğlence toplantılarında nice altınlar harcanmıştır, demek istiyor.

⁹Bkz. çıkma, 8.

¹⁰Kitabı bugünün Türkçesine çeviren yazar bu saz hakkında şöyle diyor: "Bir çeşit saz gibi görünüyor, bu saz bazen kanuna, bâzan da santura benzetiliyor, ama hiçbir kaynakta bu adı taşıyan bir çalgıya rastlayamadım (s. 53, çıkma 4). Biz aşağıda, hemen ilk akla gelen kaynakta bu çalgıya ayrılan bölümü veriyoruz: "Muganni: Bu fasıl muganni düzmeyi ve muganninin vaz'ını bildirir. İmdi muganni dahi bir sazdır ki Safiyyüddin Abdülmümin tasnifindedir (rahimehullah). Ve bu sazı Isfahan'a gelicek düzmüştür ve muganniye rebabdan

ve nüzleden çıkarmıştır. Ve bu dahi zerdali ağacından yonulmak gerektir, ve muganninin çanağı rebab çanağından büyük gerektir; ve destesi dahi dört bucaklı gerektir; ve çanağın uzunluğu bir karış ve beş köşe parmak gerektir; ve eni bir karış ve dört köşe parmak gerektir; ve derinliği iki köşe parmak gerektir; ve çanağın yüzünü rakk(yufka deri) ile yapıştırmak gerektir; amma çenk gibi anın dahi içini tutkal ile ve sırça unu ile sıvamak gerektir; andan sonra rakki yapıştırırlar. Ve destesine baştan başa yukacık(yufkaca) tah-ta yapıştırmak gerektir; amma destenin başında dört açık parmak kadarı açık komak gerektir; ve bir uzun hark(sazın köprüsü) ol açık yere yapıştırmak gerektir; şöyle ki harkten yukarı kalan dört bu-caklu ola ve dört bucağı beraber ola; ve ol açuk yeri yirmi yedi bahş eylemek gerektir; ve her bahşta bir delük delmek gerektir; sa-kil kirişlerin burgusunu komak için. Ve andan sonra destenin çana-ğından yanasından yani çanağa yapıştırdıkları yerden bir hat çeke-ler, şöyle ki bir ucu bir tarafa dahi yetiše, yani burgu tarafına eriše; ve destenin yüzünü iki misline bahş edeler, ve ol hattı baş-tan başa kazalar, bir cetvel hasıl olur ki cetvelin eni bir parmak bucak erince ola ve derinliği deste derinliğince; ve andan son-ra ol cetvel olan tarafın bir tarafını dahi on iki kismet edeler, ve on iki küçük harkler ol tarafa yapıştırırlar; ve çanağın bir ya-nında dahi desteye yapışılan yerde iki delik dahi deleler, şöyleki cetvelin ikinci duvarına erise. Ve andan sonra bir tarafına dahi ol iki burgu yeri kadarı koyalar, andan artuğuna on bahş ideler ve on burgu yeri deleler ve ol delükleri beraber deleler; ve şöyle deleler ki aralıkları dahi beraber ola; ve burgulara dahi tiz ki-rişler takalar. Bu muganninin kirişleri otuz dokuzdur. Amma bu otuz dokuz kiriş dört bölük gerektir; hâd ve müsennâ ve müselles ve zîr. Ve bunların her üçünü bir kiriş hükmünde düzeler, yani üçer ola, ve her üçü bir nağmede ortak ola. Ve bu sakil kirişlerin on sekizi zîr gerektir; ve sekizi dahi müselles gerektir; ve bu tiz kirişlerde dokuzu müsennâ gerektir; ve dördü tiz gerektir; ve muganni çanağı desteye yapıştığı yerden kirişe burguya erdiği yere değin bir uzun hark gerektir ki ol kirişler tamam ol harkin üstüne bine. Ve çal-mağa başlayan kişi evvel beşinci kirişten başlaya." (Rauf Yekta, Türk Sazları, Milli Tettebular Mecmuası, C.2, sayı 5, S.238 v.d. Rahmetli bilginimiz, bu bilgiyi XV. yy.da yaşayan Ahmet oğlu Şük-rullah'tan aktarmıştır.)

- ¹¹Metindeki muattan sözcüğüne "sıska" karşılığının neye, hangi köke, hangi sözlüğe dayanılarak konduğunu anlamıyoruz. Benim baktıklarım-
da ise; "riyazat ehli, şişman, kaba, çürük, kokmuş" anlamları var.
Bunlardan hiçbiri uymamaktadır. Yalnız, Lisanü'l-Arap'da Muattin
mecaz olarak "cömert, eli açık, ihsanı bol" anlamlarına geldiği
gösterilmiştir, burada yakışan budur. Kelimenin metinde yanlış ol-
duğu anlaşılıyor. Doğrusu "mubattan" olup "göbekli" demektir.
- ¹²Deliliğin musiki ile tedavisine işaret.
- ¹³Bu son cümleyi, kitabı günümüzün Türkçesine çeviren atlamıştır.
Burada iki kitap söz konusudur. Tarikat, Birgili diye ün almış olan
Pir Ali oğlu Mehmed'in "mev'izeler (= öğütler)" hakkındaki Tarikat-i
Muhammediyye'sidir; ikincisi İbn Sînâ'nın el-Kanun fi't-tıbb adlı
eseridir.
- ¹⁴Eflatun'un icadı olarak bilinen ve bir kilise çalgısı olan erganun
(Org) ile Fârâbî'nin icat ettiği söylenen ve bir Müslüman sazı
olan Kanun'un, iki ayrı topluma ait olduklarından dolayı, birbir-
lerini kıskandıklarını söylemek istiyor.
- ¹⁵Perhizkâr ve riyazat ehli anlamına gelen murtâz sözcüğü atlanmış.
- ¹⁶Metindeki "hiyleli ve büyücü" olan rahip değil, onun sözleridir.
- ¹⁷Bir anlamı "nefes, soluk" olan "dem" ile İsâ'nın nefesiyle ölüleri
dirilttiğine ve yine peygamber olan Circîs ile de onun dört kez
öldürüldüğü halde yeniden diriltildiğine telmih edilmektedir.
- ¹⁸Burada "Hûd'un başına işler açmış" cümlesi metinde olmadığı halde
eklenmiş (s. 54, çıkma 3) ve "Hûd Peygamberin kavmı kara dumana
benzeyen bir buluttan kopan kasırga ile yok edilmiştir" deye bir
açıklama yapılmıştır. Metinde olmayan bu Hûd Peygamberin buraya
nereden sokulduğu anlaşılmıyor.
- ¹⁹Metinde, noktaları konmadığı için "sûk (= çarşı)" biçiminde yazıl-
mış olan sözcük, karîne ile anlaşılacağı üzere şayk olacaktır.
Müstensihin sürçmesini, ihmali doğru gibi alınca bu yanlış yap-
mak da doğaldır.
- ²⁰Metinde "oluk, su kemeri, değirmen bendi, değirmen döndüren su gü-
cü ve mecaz olarak "fıskırma" anlamlarına gelen 'nâvdan'ın' ırmak-
ların kıvrıntıları" diye alınmasını anlamak güçtür.

- ²¹Metinde "sevenlerin seyyidi, başı" demek olan südü'l-vüddün "aşk ve tutku" diye karşılanması da anlaşılmayan bir yakıştırmadır.
- ²²Bir müzik terimi olan usulü bilmeçip te metindeki usul kitabını okumuştur ibaresini" yazmak sanatını okuduğu bellidir" diye günü-müzün Türkçesine çevirmek, bizi şaşkına çevirmektir.
- ²³Metindeki "gûya" atlanmıştır.
- ²⁴Bu cümle şeşhane ve kopuza ait olduğu halde ondan sonra gelen çeganenin niteliği olarak alınmıştır. Metinde ise şeşhane ile kopuzun meclislerde hep bir arada bulunduğu anlatılmak isteniyor.
- ²⁵Metindeki sahip-zuhur anlaşılmamış ve cümle "ikisi birbirlerinden ayrılmayan iki fahişe gibi görünürler" biçiminde uydurulmuştur.
- ²⁶Bu son cümle çevrilmeden bırakılmıştır.
- ²⁷"Mutlu" anlamına gelen mahbur sözcüğü "güzel" diye karşılanmıştır.
- ²⁸"Tanburun aşağılık kimselere boyun eğip başını teslim eden bir güzel levend olduğunu herkes bilir" denmiş ve baş koşmak deyimini anlaşılmamıştır. Oysa bu deyim "baş başa vermek, birlik olmak" demektir. Bundan dolayı da "tanbur hep çapkınlarla bir arada bulunur, onların toplantılarında yer alır" demek olur.
- ²⁹Âli burada "Türk" kelimesini, tâ Cumhuriyete gelinceye değin, bir çok yazarlarımızda görüldüğü üzere "cahil, görgüsüz, hoyrat, kaba, köylü" anlamlarına kullanmıştır. Kelimenin bu anlamına, kitabı sadeleştiren yer vermemiş ve onu olduğu gibi almıştır.
- ³⁰Metindeki zîr-dest sözcüğü bir el aletidir diye karşılanmış. Bunun ne olduğunu anlamamak kolaydır. Sazların arasında el âleti diye nitelenen hangisidir? Oysa, bunun sözlük anlamı "uşak, köle"dir. Yukarıdan beri bütün sazların benzetmelerle anlatıldığına ve musikarın tanımına dikkat eden biri bu yakıştırmaya düşmemek gerektir.
- ³¹Metindeki "hal" sözcüğü "mal" olarak okunmuş, bu yüzden anlam bozulmuştur.
- ³²Birçok başka metinlerde de görüldüğü üzere ehl-i keyf, bugün dilimizde kullanıldığı gibi, ulu-orta, herhangi bir "zevk ve safaya düşkün olanlar" anlamına değildir. Keyf'in özel anlamı "uyuşturucu ilaç veya nesne" demektir. Onun için de burada "ehl-i keyf" esrar

içenler demektir. Netekim yübûset-i mizacı karînesinden de bu anlaşılır, çünkü esrar kullananların dili, damağı kurur.

- 33 "Cur'a" aslında "bir yudum, bir içim su" anlamına ise de kadehin dibinde kalan son yudum" yerine kullanılmaktadır. Bu, içkinin tortusu sayıldığı için içilmez bir yere dökülür. Netekim Bakî'nin mersiyesindeki "Âhır mekânın olsa gerek cur'a hâk" dizesi de bunu anlatır. Burada da, kendini bilmeyecek denli sarhoş olup ta yerlere serilenlerle kadehin dibindeki yere dökülen son yudum birbirine benzetilmiştir.
- 34 Burada metinde "kandırıcı su" anlamına olan revî sözcüğü nedense deva diye okunmuş ve "ilâç yerine geçer" diye karşılanmıştır. Oysa, akşamdan kalmış sarhoşların ertesi sabah uyanınca kana kana su içtikleri hatırlanmış olsaydı böyle yakıştırmaya gidilmeyecekti. Netekim aynı yerde hora geçmesi mukarrerdir ibaresinde hor sözcüğünün bir anlamı da yeme-içme olduğu ve Âli'nin burada bu anlamlarla oynadığı unutulmamalıdır.
- 35 "Aynı makamı tutarlar" diye verilen karşılık yanlıştır, tutarsızdır.
- 36 Metindeki "hâlâ"nın karşılığı "ama" değildir.
- 37 Metinde burası tam anlaşılmamakla birlikte mağlak-ı sagir diye okunan sözcükler bana göre yanlıştır. Bu adı taşıyan bir saz bilmiyorum. Bu iki sözcük "sıklık safîri" diye okunmalıdır. Anlamı da "ıslık sesi"dir. Söz konusu olan sazın, teli olmayan ıslık sesi gibi bir ses verdiği anlatılmak isteniyor, sanırım.
- 38 Metindeki berâverde sözcüğünün açıkça harekelenmiş olduğu için ve imlâsı bakımından biraderi diye okunamayacağı meydanda iken öyle okunmuş ve "kardeşi" diye karşılanmıştır. Doğrusu benim sadeleştirmemdeki gibi.
- 39 Metindeki imlâsı "küçük" okumaya elverişli değildir. Yazılışına göre "köçek" okunması gereken bu sözcük "çırak, uşak" demektir.
- 40 Bkz. çıkma, 39.
- 41 Bence burada, sakallarını, bıyıklarını, kaşlarını ve kirpiklerini kazıyan ve "ışık" denen dervişler anlatılmaktadır. Müzheb diye okunması gereken sözcük "mezheb" diye okunarak "dört unsura bağlı ermişler" diye hiçbir anlam taşımayan bir çeviri yapmak yanlıştır.

- ⁴²S.56, çıkma-ı de, bu parçanın tam anlaşılamadığı haklı olarak belirtilmiştir.
- ⁴³Metinde geçen bu çalgı adları atlanmıştır.
- ⁴⁴Burada, davulun "zurnaya ve onun uydularına yol gösterdiği" yanlıştır. Çünkü adları geçen çalgılarla birlikte davul zurnaya uymaktadır.
- ⁴⁵Burası da anlaşılamamış. "Gizli aşıkların sevgilisidir" diye metinle hiç ilgisi olmayan bir anlam çıkarılmıştır. Oysa aslında biraz önce sazların kadın olanları da vardır" diye bir benzetme yapılmıştır. Bundan dolayı "çenk" evlerinde kapalı, iffetli kızların çaldığı bir çalgıdır, demek istiyor; metinde geçen mukadderat "ehl-i perde" kız demek olan muhadderenin çoğuludur.
- ⁴⁶Burada, metindeki evc, musikide bir makam adı olduğu halde, yanlış olarak uç okunmuş ve "alçaktan doruğa yükselmektir" diye çevrilmiştir. Ali'nin burada evc ve uç sözcüklerinin bir yazılışından ve alçak-evc(yüksek) sözcüklerinin verdiği çağrışım dolayısıyla bir kelime oyunu yaptığını da unutmuyoruz.
- ⁴⁷Dayire'nin def demek olduğu, burada, bunun bir çağrışıma yol açtığını biliyoruz.
- ⁴⁸Üsküre "toprak çanak ve su içecek kap" demektir. Bundan dolayı da burada fincan'la ilgilidir. Bu sözcük te bilinip doğru olarak okunamamış ve eski çağlarda diye bir yakıştırma daha yapılmıştır.

2.6.4

UNUTULMUŞ BİR EK Mİ?

Tekirdağı'nda yaptığım bir konuşmada, arkadaşlarım Baha Dürder ve rahmetli Haydar Ediskun, kullandığım sıkılcım sözcüğünü, benim o sırada darda kalarak, kendi buluşum gibi aldılar. Bense, bunun, bizim evin günlük sözcüklerinden biri olduğunu, biraz da şaşırarak, onlara anlatmaya çalıştım. İstanbul'a döndüğümde, Türk Dil Kurumu'nun ölmez bir anıtı olan "Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü"ne baktım. Orada (İstanbul 1943, I, 618) (el-la'z) sıkışma ve ... borçlu makulesine sıkılcım etmek (Kamus çevirisi); (Ankara 1954, III, 617) (Deşîşî, 193-2) ve (Ankara 1957, IV, 681) de (Nimetî, 206 ve Camiü'l-Fürs, 342) "Tengnâ"nın karşılığı olarak "izdiham, tazyik, sıkıştırma", Babusü'l-vâsıt, 2, 452'de Arapça "tehkîd", 1, 162'de "zırâr" "sıkılcım etmek, sıkıştırmak, tazyik etmek, rahatsız etmek" ve 2, 67'de "isâr"ın "bir kimseye sıkılcım vermek" karşılıklarını buluyoruz. Tarama Sözlüğü'nün bütün bu ciltlerdeki Türkçe sözcükleri ve onların tanıklarını bir araya toplayan son baskısında (Ankara 1971, V, 3411 v.d.) "El-la'z" için verilen karşılığın "bir kimseyi mağmum eylemek, alâ kavlin bir kimseyi koğup giderek ana yaklaşmak ... ve borçlu makulesine sıkılcım vermek" diye tamamlandığını gördüm.

Sanglah'ta (Muhammed Mahdi Han, Sangulax, faksimile, bir giriş ve indeks, Sir Gerard Clauson, Gibb Memorial dizisi, London 1960, 254v, satır 12) sıkılcım için "Osmanlı Türklerinin dilinde tengnâ ve müterâkim" anlamınadır, denilmektedir.

Ömer Asım Aksoy'un Gaziantep Ağzı (Sözlük ve Kullanılmayan Kelimeler, İstanbul 1946, III, 591 v.d.) nda, (sıhılcım) için "sıkıştırma" karşılığını buluyoruz. Tanık olarak ta 1) şuna bir sıhırcım ver; 2) sıhırcımı yiyince çalışmaya başladı; 3) sıhırcımın faydası oldu, örnekleri veriliyor. Kaynak olarak ta Türk Dil Kurumu'nun Tarama Dergisi ve Şeyh Süleyman Efendi'nin Lûgat-i Çağatâyi ve Türkî-i Osmânî'si gösteriliyor.

Radloff'un Versuch eines Wörterbuches der Türk-Dialecte'sinde (IV, 678) Şeyh Süleyman Efendi'nin Sıkılcım'a verdiği karşılıklar tekrarlanmıştır. Bunlar "sıkındı, ızdırab, muzayaka, ducret, meşakkat, renc, veca" ve "derd"dir (bkz. İstanbul 1298, s. 128).

Türk Dil Kurumu'nun yayımladığı "Sözlük"ün altıncı baskısında da (Ankara 1974) almadığı bu güzel ve konuşma dilinde "sıhırcım" (Gaziantep Ağzı, III, 591 v.d.), ve "sıkırcım" (Söz Derleme Dergisi, İstanbul 1942, c. 3, s. 1216, İzmir ve Seyhan'da) söylenişleriyle bugün de konuşma dilinde yaşamakta olan ve birçok yabancı sözcükleri karşılayacak zengin anlamlı sözcüğe. Sözlük'ün bundan sonraki baskılarında yer verileceğini umarım.

Sıkıl-cım'ın "sıkılmak" eyleminden yapılmış bir isim olduğu tartışılmaz, sanıyorum. Bu isim sıkıl-cım'dır. Demek ki eylem köküne bir cım eki getirilmiş, sözcüğün kökünde yüklü olan anlamlar ondan yapılmış olan ada da taşınmıştır.

Ne Besim Atalay'ın "Türk Dilinde Ekler ve Kökler Üzerinde Bir Deneme" (T.D.K. yayınlarından, D: 15, İstanbul 1942) sinde, ne de Prof. Vecihe Hatiboğlu'nun bu konuda son çıkan "Türkçenin Ekleri" (Türk Dil Kurumu yayınları, Ankara 1974) kitabında bu ekten söz yoktur.

cım unutulmuş bir ek midir? Böyle bir ek varsa, dilde bunu tanımlayacak başka bir örnek var mıdır?

Bu sorunun ikinci bölümüne karşılık olarak, yalnızca kığıl-cım sözcüğünü buluyoruz. Ancak bu sözcükteki cım'ın, burada da bir ek olduğunu savunmak o denli kolay görünmüyor.

Kığıl-cım (= kıvıl-cım)'in anlamı için tanıklar aramak gerekmezse de, burada cım'ın bir ek olabileceği yolunda kimi araştırmalara kalkışmak yerinde olur. Bunun için de, sıkıl-cım'da, olduğu gibi kığılmak ya da kıvılmak diye Türkçede bir eylem olup olmadığını, varsa, anlamının kıvıl-cım'a sıçrayıp sıçramadığını bulmak için bir girişimde bulunmalıyız.

Böyle bir eylemin ilk kökü olabileceği akla gelen kığ ve koğ sözcüklerinin Türkçede "kivil-cım" anlamına geldiğini gösteren pek çok tanık vardır. (bkz. Tarama Sözlüğü, IV, 2472 ve 2600 v.d.)

Dilimizde, bu kökten türediği düşünülebilen sözcükler vardır: Kıvıl-cık (can sıkıntısı, Seyhan, Türkiye'de Halk Ağızlarından Söz Derleme Dergisi, II, 927) kıvıldamak ve kıvıl-daşmak "canlı mahluklar gayrimuntazam hareketlerde bulunmak" (Gaziantep); kıvıl kıvıl "harıl harıl, ivil ivil" (Kastamonu); "Kaynaşma, canlılık" (Balıkesir).

Ahmet Vefik Paşa, Lehçe-i Osmânîsinde, kığılçım maddesinde (s. 678) "Türkîde kık ve kıvık da derler" diyor. Kık karşılığı olarak ta "kav olmuş hurda şeyler, kıkır"ı veriyor.

Yukarıda sıralanan sözcükler arasında kığ (Şamilü'l-Lûgat, 456 ve 623) da vardır. Orada "sirîşk" karşılığı olarak "gözyaşı ve od kığ" deniyor (Tarama Sözlüğü, VIII, 2601). Lehçe-i Osmânî'de de yine bu karşılık vardır. Bu kığın kökünü biz kığılçım sözünde buluyoruz.

Asıl "kıvıl"ın ateşten sıçrayan küçük ateş parçaları, kıvılcım (Derleme Sözlüğü, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1975) anlamına gelmesi (Denizli) bizim için önemlidir. Demek ki "kıvıldamak" ve "kıvıldaşmak" eylemlerinin kökünde yatan, "kıvıl kıvıl"ın 1) durmadan, harıl harıl (İstanbul, Kastamonu, Malatya) 2) "kaynaşma, canlılık" (Balıkesir, Kocaeli, Çankırı, Gaziantep, Niğde), 3) "kalabalık, çokluk" (Çanakkale, Malatya) anlamlarından çok kıvıl sözcüğünün bu kıvılcım anlamıdır.

Kıvılcım'ın, "koyun kılı ve samanla karışmış tandır yakacağı" anlamına gelmesi de önemlidir. Çünkü bu yakıt, yapılışı dolayısıyla, yanarken kıvılcımlar saçacaktır. "Kıvıldamak" ve "kıvıldaşmak" eylemlerinin Kaynaşmak (insan ve hayvan için, Denizli, Gaziantep, Sivas) anlamına geldiğini de burada gözden uzak tutmamalıdır. "Kığıl kığıl etmek"de "çabalamak, tepinmek" demektir (Konya). Bu tanıklara bakınca "kığılçım ve kıvılcım" sözcüklerinin kökünü, başta doğrudan kıvılcım demek olan "kıvıl" olmak üzere, kıvılcımın, ateş çıtırtıdayarak yanarken çıkan kıvılcımların oynaşmasını da akıldan çıkarmadan, "kıvıldamak, kıvıldaşmak, kığıl kığıl etmek, kıvıl kıvıl etmek" sözcüklerinde yattığını görmek bana tutarlı görünüyor. Bunun içinde ben kığılçım ve kıvılcım sözcüklerinde de, sıkılcım sözcüğündeki "cım" ekini buluyorum.

Yarın eski metinler tarandıkça, halk ağzından derlemeler zenginleştikçe, nereden nereden, bu cım ekiyle türetilmiş başka eylemlerin ve sözcüklerin ortaya çıkması beklenebilir.

Bir ek olduğundan kuşkulandığım cım'ın, bugün için işlek olmasa da, yarın yeni anlamlar için yeni yaratmalara gidilmek gerektikçe işize yarayacak bir ek olarak aklımızda tutulmasını diliyorum.

Bu ek, hiç olmazsa dilcilerimizin bu konuda ne düşündüklerini açıklamalarına yol açarsa, tek başına bunu bile bir yarar sayıyorum.

2.6.5.

BİRKAÇ DEYİM ÜZERİNE

Dilimizde kullanılan deyimlerin, çoğu kez âdetlerimize ve törelerimize dayandığını belirtme yolunda arada bir değerli yazılar görülmektedir. Dilin bir yönden zenginliğini gösteren, bugün de yazarlarımızca kullanılmasını dilediğimiz bu deyimlerin içinde, artık unutulmuşlar da vardır. Toplumun uğradığı değişiklikler dolayısıyla bunları yaşayışımızda yeri kalmayan birtakım töreler yüzünden, anlamakta, açıklamakta güçlük çekiyoruz; sayıları da gün geçtikçe artmaktadır; dün bildiğimiz deyimleri bugün kullanmıyoruz. Ne soydan olursa olsun, okuduğumuz kitaplarda karşımıza çıkan, ya da halkın konuşmalarında duyduğumuz, anlamlarını, niçin ve nerede kullanıldıklarını kavramakta güçlük çektiğimiz bu deyimlere parmak basıp ta onları ille de anlamak yoluna düştüğümüz zaman, verdiğimiz emeğin karşılığı bütün yorgunluğumuzu almaya yetip artar. Ama bunun için, bunları bize açıklayacaklarını umduğumuz kimselerin durmadan kapılarını çalmak, eski âdetlerimiz ve törelerimiz bakımından bugün de birer kaynak sayılan şehirlerimizi ve kasabalarımızı dolaşmak, oralarda halkın konuşmalarına kulak vermek gerekmektedir.

Bu yazımızda, Divan Edebiyatına bağlı türlü şairleri okurken önümüze çıkan birkaç deyim üzerinde durmak istiyoruz. Yeri gelmişken söyleyelim ki Divan Edebiyatına giren ürünlerin örgüsü içinde, kullandıkları dil bir yana, halkın âdetlerine dayanan, onun geleneklerini ve törelerini yansıtan pek çok deyim vardır. Bu deyimleri en ummadığımız şairlerin eserlerinde bile bulduğumuza şaşmamalıyız. Bunların bir bölümünü henüz açıklayabiliyorsak ta, neyin nesi olduğunu anlayamadığımız daha birçokları bu alanda merak edip çalışacakları beklemektedir. Bu yazımızda biz bunlardan ikisini ele almak istiyoruz.

Boynuz Asmak - Kemal Paşa-oğlu Ahmed Çelebi'nin Yusuf ve Zeliha adlı mesnevisinde geçen şu

İdersin nev'arûs-ı mâhı ziynet
İledirsin anı sohbet be-sohbet
Urur tamuna taş her gece yılduz
Hilâl asar kapun üstünde boynuz
Duyuldun bunda, yirin terk idersin
Göçersin Rûm'dan Şam'a gidersin

dizelerinde, güneşe seslenerek "sen bir yeni geline benzeyen ayı sohbetten sohbeta götürürsün, bundan dolayı, yıldızlar her gece senin damını taşlar ve hilâl damının üstüne boynuz asar. Burada dile düşünce, yerini bırakır, göçersin. Rûm (Anadolu)dan Şâm (Suriye)a gidersin" deniyor. Burada Rûm, güneşin doğduğu yeri, doğuyu; bir anlamı akşam demek olan "Şam"da güneşin battığı yeri anlatıyor.

Şeyhî'nin Harnâme'sinde ise, çayırda otlamakta olan öküzlerin boynuzu aya benzemektedir:

Boynuzu ba'zısının ay bigi
Kiminin halka halka yay bigi

Gerçi ay başka nesnelere de benzetilmiştir. Netekim Süheyl ü Nevbahar'da ay gemiye benzemektedir:

Yavı varsa gerek gözet ol demi
Zümürüd denizde bu altın gemi

Hilâl'in yeni ayın, sevgilinin kaşına benzetilmesi ise çok yaygındır.

Ahmet Çelebi'nin yukarıki dizelerinde ise bir töreye, bir âdete işaret vardır.

Eskiden toplumda bir mahallenin ve orada oturanların şerefini ve namusunu kanunlar kadar töreler, örf ve âdetler de korurdu. Bir mahallede yoldan çıkmış evli bir kadının habersiz kocasını uyarmak, ya da karısını kötü yola kılavuzlayan bir kocaya, kim olduğunun mahallece bilindiğini anlatmak için gece kapısına boynuz asılır ve evi taşlarırdı. O adam da artık mahallede yaşayamazdı, bırakıp oradan göçmek zorunda kalırdı.

Bunun namusa dokunur bir davranış olduğunu halkın dilinde de buluyoruz. Şerefine leke sürecek bir hareket karşısında kalan biri "güneş gibi yüzümü yerlere düşürdünüz; kapımda gölge görsem katran sürdüler sanırım; damıma hilâl vursa boynuz astılar diye candan usanırım; gökteki yıldıza gözüm dokunsa üzerime taş yağar diye utanırım" diye yakınıyor. Burada, karısı kötü yola düşen şerefsiz bir adamın kapısına katran sürme âdeti de görülmektedir.¹

Gerek Ahmet Çelebi'nin dizelerinde, gerekse Aşık Çelebi'nin şair Ferdî'yi anlatırken değindiği satırlarda, halkın bu örf ve âdeti yaşamaktadır. Onun için boynuzlu bugün de dilimizde "ırzı lekeli", boynuzu kurtlu "şerefsizlikte aşırı giden" ve boynuz takınmak'ta "bu yüzden rüsvay olmak" anlamlarına kullanılıp durmaktadır.

Taşlıca'lı Yahya, saza yasak olup da şair Hayali Bey'i bir avratla suçlandığı vakit onun hakkında şöyle bir kıt'a söylemiştir:

Hayali sen acâyip karnıbâsın
Revâ mı ortadan avrat alasın
Yasağ oldu ziyade çeng ü nâye
Meğer şimdengerü boynuz çalasın
Sana evlenmek âlemde düşer mi?
Husûsâki ısıklardan olasın

Burada da, Hayali Bey'in ortadan bir avrat alması dolayısıyla, onun bundan sonra "boynuz çalması gerektiği" söylenerek durumuna telmih vardır.

Yakadan Geçirmek— Bu deyimî Türkçe sözlükler içinde yalnız Red-house'da buluyoruz. Orada "yakadan geçirmek" —To adopt an infant by passing it through the collar of one's shirt— diye verilmektedir. Türk Dil Kurumu'nun çıkardığı Türkçe Sözlük'te (altıncı baskı) ise bu deyim¹in karşılığı "evlatlığa kabul etmek"tir. Yeri gelmişken söyleyelim ki sözlüklerimizin ancak pek azı bu gibi deyimlere yer vermişlerdir. Yenilerde ise bunlar büsbütün bırakılmıştır. Oysa halk bilimi

¹Aşık Çelebi Tezkiresi, Prof. Meredith-Owens neşri, Gibb Memorial serisi, London, 1971, ypr. 190^a, satır 13 v.dd.

açısından sözlüklerin bize çok yararlı olduğunu söylemek gerekmez; bu başlıbaşına bir başka yazının konusu olmaya değer.

Gelibolu'lu Süruri Çelebi,

Nola oğul edinüp yârı geçürsem yakadan
Pîrehen pârelenüp çâk-i giriban böyüdü

beytinde "yakadan geçirerek evlât edinmek" âdeti karşımıza çıkıyor. Gerçi, onun bu beytte asıl söylemek istediği bu değildir. O sevgili ile tek-vücut olmak arzusunu meydana vuruyor. Fakat bize gerek olan evlât edinmek için çocuğun yakadan geçirildiği âdetinin burada yansımış olmasıdır.

Bir başka şair, Heşt Bihişt adıyla ilk Şuara Tezkiresi'ni yazmış olan Edirne'li Sehi Bey de:

Hak oğuldur yakadan geçme bana eşk-i yetîm
Tıfl-iken dâhî gözüm salmışıdı dâmenime

beytinde, açıklamasında görüleceği üzere "yakadan geçirme" deyimini bir benzetme olarak kullanılmıştır: "Yetîmin gözyaşı bana, yakadan geçme Hak oğul'dur, daha çocuk iken bu gözyaşı gözümde eteklerime inmişti" diyor.

Aşık Çelebi'nin şair Ferdî'nin hayatına ayırdığı uzun sayfalar da bu deyimini buluyoruz:² Ferdî'yi görmek arzusuyla onun evine gelen adamın yanındaki kimse onun kötü bir niyeti olmadığını anlatmak için şairin babasına "yaramaz kasdı yoktur, oğlunu canından yeğ sever, yakasından geçirip oğul edinmiştir" der.

"Yakadan geçirmek" deyimini, başka bir yerde, insanın yanından ayırmadığı, çok sevdiği, koynunda sakladığı, evlât gibi baktığı nesneleri anlatmak için de kullanılmaktadır.

Aşık Çelebi, kadiasker, bilgin ve şair Kadri Efendi'yi anlatırken, onun pek eli-açık bir kimse olduğunu söyledikten sonra "ancak

²Aynı yer, ypr. 190^a, satır 19.

yâr-ı gaarı yakasından geçürdüğü kitabı imiş" diyor.³

Yukarıda aldığımız yerlerde geçen "oğul" kelimesinin Türkçe'de hem kız, hem de erkek evlât anlamına kullanıldığını belirtelim.

Bugün bu âdetin Anadolu'nun kimi yerlerinde yaşamakta olduğunu sanıyoruz. Hiç olmazsa, bildiğim kadar, bu âdeti hatırlayanlar bugün de aramızdadır. Bir çocuğu kendisine evlât edinmek isteyen kadın, onu gömleğinin yakasından geçirerek koynuna alıyor. Böylece çıplak teniyle gömleği arasında kalan çocuk, yukarıda geçtiği üzere onun hak evlâdı oluyor. Yazık ki, bu yolda evlât edinmenin bir töreni, bir duası, bir yiyip içmesi var mı yok mu, bilmiyoruz. Ama böylesine önemli bir âdetin, bir çocuğu kendine mal etmenin elbette bir töreni olacaktır. Manyas'ta bir yaşlı kadından öğrenilerek bana verilen bilgiye göre, evlâtlık edinecek kadın, evlâtlık edineceği mâsumu çırılçıplak soyuyor. Onu her üç defasında da besmele ve ayetü'l-kürsî okuyarak gömleğinin yakasından çıplak tenine sokuyor ve eteğinden alıyor. Böylece onu kendi doğurmuş gibi büyütüyor.

Hangi çocuklar evlât ediniliyor? Yukarıda Sehi Bey'in beytinde geçtiği gibi yetimler mi? Anasız, babasız çocuklar mı? Bu yolda evlât edinmenin hukuk açısından tanınmış bir takım sonuçları oluyor mu? Bunların hepsi, üzerinde durulacak, araştırılacak noktalardır. Umarım ki yazımı okuyacak olanlar arasından bizi daha çok aydınlatacak bir ses gelir de seviniriz.

Yakadan geçirmenin yalnız bir "evlât edinme" değil, bir "kardeşlik, bir öz kardeşlik" bağı olduğunu da biliyoruz. Bir zamanlar bir hayır, bir yardım ve koruma müessesesi olan Külhanbeyilik'in koruduğu çocukları belli bir törenle nasıl öz kardeş kıldığını biliyoruz. Ebuzziya Tefvik Bey'in "Yeni Osmanlılar Tarihi"nde bununla ilgili pek değerli bilgi vardır.⁴ Önemi dolayısıyla bu satırları

³Aynı yer, ypr. 223b, satır 15.

⁴Ebuzziya Tefvik Bey'in "Yeni Osmanlılar Tarihi"ni, sayın Ziyad Ebuzziya üç cilt halinde yayımlamıştır. Eserin aslı gerektiği kadar sadeleştirilmiş, belge önemi taşıyan yazı ve parçalar bugünkü dille verildikten sonra asılları da dipnot olarak geçirilmiştir. Kitabı yayıma hazırlayan, gerektiği yerlerde çok yararlı ve değerli açıklamalar yapmıştır. Böylece son yüzyıl tarihimizin türlü yönlerden en önemli kaynağı birinci elden bugünün okuyucusuna sunulmuştur (Kervan Yayınları, Tarih ve Tarih Romanları Serisi, cilt I ve III, İstanbul 1973; cilt III, İstanbul 1974).

olduğu gibi buraya aktarıyoruz⁵:

Kardeşlik Merasimi - Kardeş olan çocukları ortaya alırlar. Külhancı bir büyük gömlek getirir. Bunun adı "Lâyhârın Kefeni"dir.⁶ Gömlek iki yakalıdır.⁷ Destebası⁸ iki çocuğu yanyana getirir, bu gömleği çocukların başından geçirir. Sağ tarafta daima eski çocuk, sol tarafta da yeni çocuk tesadüf eder. Sağdaki çocuk gömleğin koluna sağ elini, soldaki de sol elini sokar. Bir gömlek içinde iki çıplak vücut bulunur. Dışarıda ise iki başla iki el görünür.

Külhancı ocağın ağzına doğru iki dizi üzerine oturur, ellerini dizlerinin üstüne kor:

"Ey Lâyhârın evlâtları. Burası baba yurdudur. Burada senin, benim yoktur. Burada herkes kardeştir. Bir anadan, bir babadan olanlar

⁵Cilt III, s. 214 v.d.

⁶Menkabe'ye göre Lâyhâr ünlü meczuplardan birinin adıdır. Menkabe şudur: "Gazneli'lerden Sultan Mahmut Sebüktekin, bir kış mevsimi, kimi kâfir ülkelerini ele geçirmek üzere Gaznin'den dışarı çıktı. Zamanın tanınmış büyük şairi Senâî onu öven bir kaside söylemişti, gidip Sultan Mahmud'a sunmak istedi. Bir külhanın kapısına geldi. Hiç bir külfet tanımamakta aşırı giden ve Lâyhâr diye ün salan bir meczup vardı, durmadan şarap içtiğinden bu adı almıştı. Senâî buraya geldi, bir ses işitti. Bu ses şöyle diyordu: "Sâki, kadehi doldur da Mahmut Sebüktekin'in körlüğüne içeyim." Sâki dedi ki: "Mahmut, gazi kişidir ve İslâm padişahıdır." Lâyhâr "peki ama bu adam kendinden hoşnut değildir, elinde bu kadar memleket varken başka bir ülkeyi ele geçirmeye gidiyor" dedi. Bir kadeh daha aldı ve içti. Sonra dedi ki: "Bir kadeh de şair Senâî'nin körlüğüne doldur". Sâki dedi ki: "Senâî bilgin ve güzel tabiatlı bir kişidir." Lâyhâr "eğer güzel bir yaratılışı olsaydı, ona bir yararı olan bir işle uğraşır. Bir kâğıda birkaç boş söz yazmış ki kendisine hiç bir yararı yok ve hangi iş için yaratıldığını da bilmiyor." Senâî, bunu işitince hali değişti ve Lâyhâr'ın bu uyarısı üzerine gaflet sarhoşluğundan ayıldı, yola girdi ve sülûk ile meşgul oldu (Dr. Zebîhullah Safa, Tahran 1339. Üçüncü baskı, C. II, s. 554, Çıkma, 2).

⁷"İki yakalı gömlek" yalnız boyun yuvalağı kadar açık değil de, yakası göbeğe kadar yırtmaçlı olan gömlek demektir.

⁸Külhanbeylerin başkanı.

birbirlerini boğazlarlar. Lâyhârın evlâtları birbirlerini bir vücut bilirler. Kardeşlerine birisi bir iğne batırsa acısını kendi vücutlarında duyarlar. Bu kefene sağlığında girenler ölünceye kadar birbirlerini ayrı görmezler. Bu, ikilikte birliktir. Bu, senin sağ elindir; sen de bunun sol elisin; vücudumuz birdir, başlarınız ikidir. Biriniz sağınızı, biriniz solunuzu görürsünüz. Ömrünüzün sonuna kadar birbirinizi görür, gözetirsiniz. Burada bu, senindir; bu benimdir, yoktur. Az, çoğu artırır; çok hepinizi besler. Kazan birdir, hepinizi doyurur."

Benzeri bir kardeşlik töreni Alevi'lerde de vardır.⁹

Alevilerde kardeşlik töreni - Bu törenin adı cem tutmak'tır. Birbirleriyle kardeş olmak isteyenler pîre başvururlar. Bu tören kardeş olmak isteyen kişilerden birinin evinde olur. Bunun için özel bir gömlek vardır. Her ikisi de evli olan iki erkek, kardeş olmak isterler. Bunların eşleri de birbirleriyle bacı olacaklardır. Bu dört kişi bu gömleğin içine girerler. Bir erkek, onun yanında onunla kardeş olmak isteyen erkeğin eşi bulunur. Onun yanında ikinci erkek, onun yanında da birinci erkeğin eşi vardır. Böyle, bir erkek, bir kadın olmak üzere karışık dururlar. Ayaktadırlar. Ortada törende bulunanların toplandığı bir meydan vardır. Dede şöyle der:

- "Canlar sorgudadır, sorgu sizde!" Toplulukta bulunanların kardeş olacaklardan bir alacağı ya da döğüş, dargınlık gibi bir geçmişleri varsa önce bunlar ortadan kalkar, borçlar ödenir, dargınlar barışır. Bunlar hiç itirazsız kabul edilir.

Dördü de ayakta olan bu kişiler, sağ ayaklarının başparmaklarını sol ayaklarının başparmaklarına basarlar. Sağ ellerini göğüslerine bastırmışlardır. Birbirleriyle ancak dirsek temasları vardır? Sendelemek, devrilmek yoktur. Böyle bir şey olursa tören bozulur, çünkü bu, uğur sayılmaz ve bundan, kardeş olmak isteyenlerin bu dileğine henüz cevaz olmadığı anlamı çıkarılır.

Başı-açık ve yalın-ayak ve bütün vücutları çıplak olarak pîr huzuruna gelmiş olan bu dört kişinin durumu "sîne uryan - ciğer büryan" sözünde toplanır. Bunlar tarikat kazanında pişeceklerdir. Dede onlara şöyle hitap eder:

⁹Bu bilgiyi bana, bu törenlerde birçok defalar bulunmuş olan sayın Ümit Kaftancıoğlu lûtfetmiştir.

- "Bu yol, Muhammed-Ali yoludur. Bu yola herkes giremez. Gelme, gelme. Dönme, dönme!" der.

Bu demektir ki, gelmezsen sana kimse bir şey demez, ama tarikata bir kez girersen artık dönmek yoktur. "İkiniz kardeşlik, karılarınca bacılıktır. Dünya, âhiret birinizin eksikliği, gediği, ötekinin eksikliği, gediğidir. Birlikte ağlayıp, birlikte güleceksiniz. Ağızınızdan kem söz çıkmayacak. Elinize, dilinize, belinize sıkı olacaksınız. Pîr postunda bunun için and içer misiniz?"

Bu soru dördüne birden sorulmuştur. Onlar sadece başlarını eğip ellerini göğüslerine bastırırlar ve karşılık olarak "Allah, Eyvallah" demekle yetinirler. Bundan sonra dedenin postunu öperler. Meydanda üç özel yer vardır. Bunların ilki pîrin postudur. Sonra dedenin yeri gelir. Bu iki yerin arasında kazan kaynamaktadır. Pîrin önünde bir yer de rehberindir.

Kardeş olacaklar bu sorudan ve onun karşılığından sonra dedenin postunu öperler. Pîrin yanında bir rehber varsa o zaman dedeyi öperler. Bütün bunlar tamamlandıktan sonra meydan niyazı gelir. Meydan niyazı, orada bulunan topluluğun eline varmak anlamına gelir, bunun için de bu dört kişi meydanın ortasında belli bir noktayı öperler.

Bu tören tamamlandıktan sonra dede, meydanda kaynamakta olan kazandan bunların herbirine birer lokma sunar ve birer dolu içirir. Gömleğin içinde bulunan bu dört kişi, kendilerine sunulan bu doludan, rakı dolu kadehten, sıra ile birer yudum içerler. Böylece artık birbirlerinin kardeşi, bacısı olurlar ve tarikata girmiş sayılırlar. Bundan sonra artık yeme-içme, saz-söz deyiş, türkü ve semâ başlar ve neç vakitlere kadar sürer.

Şimdi adını hatırlamadığım bir masalda da, dev, masal kahramanını gömleğinin yakasından geçirir, böylece kardeş olurlar ve artık devden ona bir zarar gelmez. Bu motife başka masallarda da rastlamak mümkündür.

Görüldüğü gibi gerek kitaplarda, gerekse halkımızın dilinde yer alan bir deyimın ardına düğüldüğü zaman, onun kılavuzluğunda bir örf ve âdet, bir gelenek ve görenek ülkesine ulaşılabilir. Bu yolculuk, bizim için anlaşılması gittikçe güçleşen kitapların dilini olduğu denli, konuşulan dili öğrenmek için de gereklidir.

2.6.6

KENZÜ'L-KÜBERÂ VE MAHAKKÜ'L-ULEMÂ

I.

Klasik Türk Edebiyatının XIV. yüzyıl tanınmış Anadolu şairleri arasında büyük bir yer tutan Şeyhoğlu Sadrüddin Mustafa'nın¹ şiirlerinden, Hurşitnâme, Marzubannâme² ve Kabusnâme³ gibi eserlerinden başka bir de "Kenzü'l-küberâ" adlı siyasetnamesi bulunduğunu ve bunun tek yazmasının rahmetli Prof. Mehmet Fuat Köprülü'nün elinde olduğunu daha onun öğrencisi olduğum yıllardan bu yana merak etmekte ve görmek istemekte idim. Köprülü, zaman zaman üstelediğim dileğimi hep bir müsait zamana ertelemiştir.

Taşıdığı büyük önem dolayısıyla, başta Köprülü olmak üzere eser, türlü zamanlarda, başka başka yazarlarımızın kitaplarında ve yazılarında söz konusu edilmiştir.

Köprülü, ilkin "Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar" adlı kitabında, eserin konusu açıklamadan, bu yazmayı VIII. (XIV.) yüzyılın, çoğu bilinmeyen şairlerinden bir çoğunun manzumelerini ihtiva eden çok değerli bir eser olarak haber veriyor.⁴

İkinci olarak, rahmetli Kilis'li Muallim Rifat, Şeyh Mes'ûd b. Osman'ın "Ferhenknâme-i Sa'di Tercümesi"nde bu yazmadan yararlanmıştı. Kenzü'l-küberâ'nın yazarı, konusu, kime sunulduğu hakkında, yeterince bilgiyi o vermiştir. Yazmayı tarayarak, Şeyhoğlu'nun üstadı Hoca Mes'ûd'un Kenzü'l-küberâ'da geçen parçalarını toplamıştır.⁵

Köprülü, Encyclopédie de l'İslam'da, Kenzü'l-küberâ'nın yazıldığı tarihi vermiş; eserin, çağının sözü-geçen kişilerinden Paşa Ağa b. Hoca Paşa'ya sunulduğunu söylemiş; kitabın orasına burasına, devrin şairlerinden alınmış manzum parçaların serpildiğini anlattıktan sonra bunun bir siyasetname ve bu zamanın sosyal hayatını tanımak için önemli bir kaynak olduğunu kaydetmiştir.⁶

Yine bu bilgin, "Bizans Müesseselerinin Osmalı Müesseselerine Tesiri Hakkında Bazı Mülâhazalar" adlı incelemesinde, ilk kez olarak Kenzü'l-küberâ'nın içindekiler üzerinde geniş bilgi vermiştir. Bu önemli siyaset kitabında "tımâr, dirlik" tabirlerinin bilinen anlamlarıyla kullanıldığını belirtmiş; kâfir uclarından söz edilirken,

oralara büyük timarla ve ayrıca yanına büyük asker kuvveti verilerek, şecaatla ün almış bir beyin tayini lüzumunun ileri sürüldüğüne işaret etmiş; vezirlerin vazifeleri üzerinde dururken "sipahinin, su-başılarının, baş-erenlerin, raiyetlerin ahvalini ve niyetlerini daima tedkik etmek ve başka hükümdarlarla münasebette bulunup bulunmadıklarını ve devlete karşı ne gibi duygular beslediklerini anlamak zarureti- ni anlattığını belirtmiştir."⁷

Prof. İsmail Hakkı Uzunçarsılı "Germiyanolu Süleyman Şah"ın musahhip, nişancı ve defterdarı olan Şeyhoğlu Mustafa'nın başka eserleri arasında onun Kenzü'l-küberâ'sını da saymış, bunun siyaset ve ahlâka dair yazılmış güzel bir eser olduğunu, 1400 yılında tamamlandığını söyledikten sonra, devrinin siyasi ve içtimai hayatını gösteren bu eserin dört bâp üzerine kaleme alınmış ve önce Germiyan hükümdarının çarşigîri iken sonradan Osmanlı'lara intisap eden Paşacık Ağa b. Hoca Paşa'ya ithaf edildiğini kaydetmiştir.⁸

Fuat Köprülü "Vakfa ait Tarihî İstilahlar Meselesi" adlı yazısında "müzekkirlere"den söz ederken bu konuda en önemli açıklamaların Şeyh Necmüddin Râsî'nin XIII. yüzyılda Anadolu'da ikmal edilmiş olan "Mirsâdü'l-ibâd" adlı eserindeki bilgileri aktarmıştır. Burada ilk kez Kenzü'l-küberâ'nın Mirsâdü'l-ibâd'dan hulâsatan tercüme suretinde vücuda getirildiğini kaydederek Şeyhoğlu Mustafa'nın eserinde de aynı tafsilâta rastlandığına işaret etmiştir.⁹

Yine Fuat Köprülü "Anadolu Selçuklu Tarihinin Yerli Kaynakları" adlı yazısında, Kenzü'l-küberâ'nın Mirsâdü'l-ibâd'dan hulâsa olarak Türkçeye çevrildiğini tekrarlamaktadır. Yalnız, Köprülü'nün yazılarında geçen bu iki kayıttan Kenzü'l-küberâ'nın, Mirsâdü'l-ibâd'ın bütünüünün özetlenerek Türkçeye çevirisi olduğu anlaşılmaktadır. Oysa Kenzü'l-küberâ'da, beş bâptan meydana gelmiş olan Mirsâdü'l-ibâd'ın, son beşinci bâbının ayrıldığı sekiz fasıldan ilk dört faslında bulunan konular yer almaktadır.¹⁰

Son olarak Dr. Mustafa Çetin Varlık "Germiyan-oğulları Tarihi" (1300-1429) adlı yapıtında Kenzü'l-küberâ'ya da birkaç sayfa ayırmıştır. Yazar, kitaptan aktardığı metin parçalarında, kimi sözcükleri değişik biçimde okumuştur. Kenzü'l-küberâ'nın dört bâba ayrılmış olduğunu, bunların da "cemiyetin tümünün değil, idare, asker ve ilmiye gibi üst tabakanın ayrımindan ibaret bulunduğunu söylemiştir". Sözüne

devam ederek, burada belirtilmemekle beraber kaydıyla bu zümrelerin, halk tabakalarının üzerinde icra ve ahkâm yürütmekte olduklarına, halkın da genellikle kasaba ve köylerde yerleşik bulunanlarla konar-göçer olarak ikiye ayrıldığına hükmedilebilir" diyor.¹¹

Dr. Mustafa Çetin Varlık'ın, kitap üzerinde bilgi verirken "Fuat Köprülü Şeyhoğlu'nun kendi hatt-ı desti olduğunu belirtmekte ise de eserin kimin tarafından istinsâh edildiği kayıtlı değildir" demekle neyi anlatmak istediğini anlamıyoruz.¹² Eğer yazma müellif nushası ise, demek ki müstensihî de yazarın kendisi değil midir? Kenzü'l-küberâ'nın, en çok Türk Dili ve Edebiyatı Tarihi bakımından önemi olduğunu, dilinin cümle yapısında Farsçanın derin izlerini taşıdığını,¹³ Mirsâdü'l-ibâd'ı süsleyen şiirlerin bâzan çıkarılarak yerine metni güçlendiren Türkçe şiirler konduğunu, imlâsının XIII. yüzyılın da özelliklerini yer yer taşıdığını ekliyor.¹⁴ Biraz da belirsiz olan bu yargıların bir tanığı gösterilmiş değildir.

X
X X

Türlü bakımlardan önemli olan bu yazmanın, Fuat Köprülü'nün ölümünden sonra Yapı ve Kredi Bankası'nın eline geçtiğini ve tek yazma olarak taşıdığı değerden ötürü bankanın kasasında kilitli olduğunu öğrendim.¹⁵ Kitabı incelemekliğime müsaade edilmesini bankadan rica ettim. Bankanın idare meclisi reisi ve murahhas âza sayın Fahrettin Ulaş lûtfedip izin verdi. Yıllardır özlemini çektiğim kitabı, bankanın ferah bir odasında, birkaç gün okuyup inceledim. Sonradan da, birkaç yerine yeniden bakmaklığım gerekince banka idaresinden yine aynı yüksek anlayışı gördüm. Bu yazımda, yazmanın türlü yerlerinden seçtiğim beş sayfanın fotoğrafını veriyorum. Bu resimler de Yapı ve Kredi Bankası'nın, kendi fotoğrafçılarına çektirip bana lûtfettiği değerli armağanlardır. Bu büyük yardımlarından dolayı adı geçen bankaya ne denli teşekkür etsem azdır.

II.

Yazmanın tam adı, başlıkta verdiğim gibi "Kenzü'l-küberâ ve Şakkü'l-ulemâ'dır. Yazarı Şeyhoğlu Sadrüddin Mustafa, XIV. yüzyıl Hindolu'sunun, ölümünden sonra da uzun zaman unutulmamış adlarından biridir. Türlü konularda birtakım eserleri dilimize çevirmiş olup

bunlar türlü yönlerden önem taşımaktadır. Germiyanoglu, Süleyman Şah'ın musahibi, nişancısı ve defterdarı olan Şeyhoğlu, kitabını, hükümdarın çâgnigîri iken sonradan Osmanlı sarayına intisap eden Paşa Ağa b. Hoca Paşa'ya¹⁶ ithaf etmiştir. Şair, Paşa Ağa'ya karşı büyük bir minnet beslemekte ve onu türlü sıfatlarla yüceltmektedir (ypr. 116^a-118^a):

"Zikr-i mefharü'l-ümerâ mâlik-i ezimmetü'l-küberâ Paşa Ağa b. Hoca Paşa" başlığı ile ona ayırdığı sayfalarda şunları söylüyor: "Kaleme getürdüm bu nushanın kitabını ol hazretin mütalâası resmince ki şerîflerin zarîfidir ve zarîflerin şerîfi ve ulu sultanların harîfi, canların cihanıdır ve cihanların canı... Kılıç ve kalem sahibi, lûtuft ve kerem kaynağı" diye niteledikten sonra onu düzyazıda Sahbân¹⁷ ve şiirde Hassân¹⁸ olarak görüyor. Kitabını beğeneceğini ve göz ucuyla biraz rağbet göstereceğini umuyor kendisinden. Ve devam ediyor: "Unfuvân-ı şebâbdan berü ki yiğitlik önüydi, hattâ ilâ yevminâ ki pirlığın sonudur, altmış iki yaşı ömre aman bulundu. Ol hazretin terbiyeti ve rağbeti ve atâsı ve envâ-ı nimetleri ve nefis ihlâtleri ve yig atları ve meclis âletleri ve nakidden ve cinsden hiç vakte hiç vechile bu zaîf duâcıdan drîğ kılma ve kerâmet galbesinden kendüye habbe minnet bilmedi ve peyâpey güneş nûru hevâya erişir bigi yetiştirdi ve henüz yetişmekte ve envâile keremler göstermekte ve suçlu bigi gerü özürleri dilemektedir ki..." diye ondan gördüğü iyilikleri sayıp döküyor. Kendisine, oğullarının ve torunlarının muratlarını görmesi yolunda dualar ediyor.

Şeyhoğlu'nun kitabını sunduğu Paşa Ağa b. Hoca Paşa ile birlikte Osmanlı sarayına geçmesinin de, Kenzü'l-küberâ'nın yazıldığı tarihlerden önce olduğunu söyleyebiliriz. Padişahın halkla münasebetinin ne olması gerektiğini anlatan ikinci bâpta "ve dahı bilmek gerektir ki padişah çoban bigidir ve kalan halâyık sürü bigidir ve çobana vâciptir ki sürüyü kurttan ve her şey ehlinçen bekleye ve saklaya" dedikten sonra "bi-hamdillâh şimdiki vakte sultanü's-salâtîn, zıllu'llâh fi'l-aradîn, Sikender-i rûy-i zemîn, Kamiü't-tugati'l-mütemerridîn, katilü'l-kefereti ve 'l-müşrikîn, ebü'l-feth şâhenşâh-i 'l-muazzam, melikü 'l-birâr ve 'l-bihâr hudâvend-i kâmrân u kâmgâr Ebâ Bayezîd Han b. Murat Han b. Orhan b. Osman, halled' Allahu memleketehu... tâ haddî ki dişî koyunlar erkek koyuna kalgar ve sürü üsündürür..." diyerek, artık tahta geçmiş bulunan Yıldırım Bayazıt'tan söz etmektedir (ypr. 38^b-39^b).

Şeyhoğlu, Kenzü'l-küberâ'nın sonunda (ypr. 118^a) kitabını yazdığı tarihi de veriyor: Târîh-i kitâb-ı Kenzü'l-küberâ ve Mahakkü'l-ulemâ: -Yazıldı bu nusha ve telif tamam beyaza geldi Recep ayının yirmi üç çeharşenbih günü öyle vaktinde, yılımuz hicretten sekiz üçüncü yılda. Mutalea kılanlara huceste ve mübarek ola, İnşa-Allahu Taâlâ.' Demek ki kitabın beyaza çekilme tarihi 9 Mart 1401'dir.

x^xx

Yazmanın bugünkü durumuna gelince: Bunda eksikler vardır. 1b'de, yaprağın bu yüzünde dört satır kaplayan bir yırtık vardır. 49b'nin sonunda "beyt" yazıldığına göre, 50a'nın başında manzum bir parça olmalıydı. Demek ki burada bir eksik vardır ve bu eksiğin kaç yaprak olduğu belli değildir. 50b'nin reddâdesi "âlîşan" olduğu halde 51a'nın başı "dilîr olalar" diye başlamaktadır. Demek ki burada da bir eksik vardır. 58b'nin reddâdesi "drîğ"dir, oysa 59a "serbeser malın ve memleketin virdün" diye başlamaktadır. 60b'nin son satırı "başarıcı, iş bilici, eyü hulku, arı itikatlu ve müşfik ola"dır, reddâdesi de "han"dır. Oysa 61a "padişah çok cihâdarlığıla vezir işine kıyam göstere..." diye başlıyor. Burada da eksik bir yaprak, ya da yapraklar olduğu anlaşılıyor. 81b'den sonra 82a'nın "bir eşek nalın alana dönmeyesin" diye başlaması tutarsızdır. Bence burada da eksik yaprak vardır. 89b'nin reddâdesi "makamları"dır, oysa 90a "ve Allah adları ve sıfâtı ilim..." diye başladığına göre burada da bir yaprak kopmuş olacaktır. 63a'da başlık "beyt" olduğu halde tek bir dize var, acaba 62b'den sonra bir yaprak eksik mi.

Yanlış ciltlenmeden gelen bozukluklara gelince bunları düzeltmek kolaydır. Ypr. 51a, 51b'den sonraya; 58a, 59b'den sonraya alınmalıdır; 50b'den sonra da 61a gelmelidir. Böylece yerlerini kaybeden yapraklar yerlerini bulmuş olacaktır.

Yazma büyük boy (16¹/₂ X 25¹/₂) 119 yaprak olup her sayfada on satır vardır. Satır boyu 13 cm.'dir ve güzel bir nesihle yazılmıştır.

Kenzü'l-küberâ, 1b'de besmele ile başlamaktadır. Tanrıya şükürden sonra 2b'de "alkış ol halkın yeğine iki cihan beğine" diye Peygamber öğülmektedir. 3b'de Şeyhoğlu, kitabı niçin yazdığını anlatmaktadır:

"Geçmiş din uluları ve insanın Tanrı-huluları meşrebinden bu zaîfin yettikçe tâkati bâzı hassa ve bâzı âriyeti tefekkür küncünde oturdum ve birkaç bâp marifet kısmından Türk dilince kaleme getürdüm. Ebyattan ve eş'ardan ma'ni takazâsınca yerli yerine yetürdüm. Ve ebyattan sol ki bu zaîf inşasındandır, sâde yazdım; ol ki küdüretinden sâfi kılalar, bu Türkî dilde of fâyide ve çâsnî ve safâyı bulalar ki hemen Tâzîde ve Parsîde bulunur, inşâ-Allahu Taâlâ..."

4a... Ammâ ba'dü bilmek gerek ki çün âlem din ulularından hâlî oldu ve mekân eclâf ve erâzil birle doldu. Hâkim süstlüğüyle şeriat za'f hâsıl etti; padişahların zulmiyle İslâm, imâratlıktan haraplığa yüz tuttu; tarikat yolu kesildi; ma'rifet yayı yasıldı; hakikat sîmurg-ı Kaf oldu; isteyiciler güzaf oldu, nice ki aydur:

Ey_drîğâ_aceb_zaman_oldu
Bâtıl_isler_bellü,_hak_nihan_oldu
Her_kavi_fitneler_ki_dirdi_Resûl
Simdi_uş_başladı._ayan_oldu...

Kitap, Fuat Köprülü'nün söylediği gibi bir siyasetnamedir.¹⁹ Dört bâba ayrılmıştır ve bu bâplar şöyle sıralanmıştır(5a): Birinci bâp, padişahlar gidişinde; ikinci bâp, melikler ve ulu beyler dirliğinde; üçüncü bâp, vezirler ve nâyipler gidişinde; dördüncü bâp, âlimler ve kadılar ve vâizler halinde. Her bâpta bir fasıl sebt olundu ve adını Kenzü'l-küberâ ve Mahakkü'l-ulemâ virdük, ciddile mutalâa kılanlara müfîd ve mübarek ola bi-Muhammedin ve ateretihi't-tâhirîn.

Bu ana bölümler de konunun gereğine göre fasıl başlığı ile yan bölümlere ayrılmıştır. Fakat bunlar sıra sayıları ile belirtilmemiştir.

"Padişahlar gidişinde" olan birinci bâp (ypr. 5a-31a) ile "Padişahların sîretlerinde ve hâletlerinde ki her tâyife ile ne resme muâmele etmek gerek" başlığını taşıyan ikinci bâp (ypr. 31a-70b) kitabın en uzun bölümleridir. "Vezirlerin ve kalem ehlinin ve nâyiblerin revîşin beyan eyler" başlığıyla üçüncü bâp, ypr. 70b'den ypr. 86b'ye kadar sürmektedir. "Ulemâ revisinde, müftilerden ve kadılardan ve vâizlerden" söz eden dördüncü bâp 86b ile 115a arasındadır. Ypr. 115a'da bir Tenbîn vardır. Ypr. 115a'nın son satırından 118a'ya kadar

da Paşa Ağa b. Hoca Paşa öğülmekte ve ona duâlar edilmektedir. Bu yaprağın sonunda da kitabın beyaza çekildiği tarih verilmektedir.

Birinci bâp, yâ Dâvûde innâ caalnâke halîfeten...²⁰ ayetiyle başlıyor. Bu ayetin Türkçesi verildikten sonra uzun uzun açıklanıyor, böylelikle padişahlarda aranan niteliklerin ne olduğu gösterilmek isteniyor. Onlar, yeryüzünde Tanrının halifesidirler, davranışları tanrıca olmalıdır. Bunun ardından Peygamberin bir hadîsi ele alınıyor. Bu hadîste "Padişah Allahu Taâlâ hazretinin gölgesidir, yeryüzünde ana sığınur dükeli mazlum" denmektedir. Padişahlarda Tanrının hem lûtf, hem kahır sıfatı bulunmalıdır. Bundan dolayı onların da halka yerine göre sert, yerine göre de yumuşak davranmaları gerektir. Padişahlığın ve saltanatın asıl amacı bu yollardan, böyle davranarak Allah'a yaklaşımdır.

İkinci bâpta da, birinci bâpta olduğu gibi ilkin ana konu veriliyor. Sonra da iki türlü padişahlık vardır, has padişahlık insanın kendine ve nefesine hâkim olmasıdır, deniyor. Bunu izleyen fasılda, padişah çobana ve halk sürüye benzetiliyor. Çobanın sürüyü kurttan ve her türlü kötülerden koruyup gözetmesi gerektir. Padişahların halka nasıl davranmaları gerektiği anlatılırken, onların, halkı devlet adamlarının zulmüne ve haksızlıklarına karşı koruması üzerinde duruluyor. Yine ayrı bir yanbölüm açılarak, orada da padişahların halka şefkatinden dolayı kapısında dindar ve "tevârîh bilen" güvenilir bir hâcib bulundurması öğütleniyor. Bu hâcibin, haceti olanların ve haksızlığa uğramışların hallerini tarihe bakarak, ya da güzel bir yoldan padişaha anlatabileceği ve böylelikle onların sıkıntılarından kurtulacakları gösteriliyor.

Üçüncü bâpta, padişahlık bir çadıra benzetiliyor. Onun ipleri, iri ve ufak beyler ve su-başılardır; çadır iplerine bağladıkları ufak ipler askerlerdir. Çadırın direği, ipleri, bunların ufağı ve irisi, her nesnesi yerli-yerinde olsa bile kazıksız ayakta duramayacağı bellidir, işte bu kazık, bu direk vezirdir. Ancak vezirin ülkeyi adaletle idare etmesi gerektir. Adaletin hüküm sürdüğü bir memleket küfürle yıkılmaz ama, haksızlıkların alıp yürüdüğü bir memleket de imanla ayakta kalamaz, bunu Peygamber söylemiştir.

Vezirlerde doğruluk, yücelik, sebat ve tehammül olmak üzere dört nitelik bulunmalıdır. Ayrıca vezirlerde üç hal aranır. Bunların birincisi vezirin kendisiyle Tanrı arasında olandır. İkincisi kendisiyle padişah arasındadır. Üçüncüsü kendisiyle komşusu ve raiyyet arasındadır. "Vezir gerek hamûl, yük götürücü ola."

(halim)

"Ülemâ revîşinde" olan, müftilerden, kadılardan ve vâizlerden söz açan dördüncü bölümde ilkin bilginler ele alınıyor. Bilginler de üç bölüktür. Birincilerin "devleti sayesinde ve himmeti sığındusunda halk aman bulur." İkinci bölük "dil yüğrükluğuyle hakkı bâtil kılar." Üçüncü bölük durmadan nefsiyle savaşta ve çekişekte olanlardır.

Müzekkirler, yani vâizler de üç bölüktür. Birincisi "fasıl okuyuculardır". Bunlara "kassâs" derler. İkincisi vâizlerdir, üçüncüsü de gerçek müzekkirlerdir.

Fassallar pek canlı olarak anlatılmaktadır: Ammâ fassallar anlarıdır ki birkaç fasıl masnû ve müseccâ "bi-mânâ sözlerden yâd tutuldururlar, din ilminden anda hiç yoktur, illâ mâ-şâa" Allah ve bâzı kassas-ı enbiyâdan ve meşâyih hikâyetlerinden gâh olur ki ibarete getirürler ve gâh olur ki bâzı âyetlerden tefsir düzüp bir ad telfik vermişlerdir ve dillerini ana öğretmişlerdir ve bâzı münâcat birbirine bağlayup aydurlar ve eş'ar ve ebyat katup okurlar ve râst alınmış süal ve cevap şerhederler. Ve bunun bigi dürlü dürlü sanatlar ki fassalların vardır, okurlar. Avam bîçare sanurlar ki ol bunların isti'dâdından ve ehliyetindendir. Çok olur ki avam bunların kabulüne uyarlar; cehlile bunların aldamağı çuvallarına girerler. Ve ol tâyifenin hod garazı oldur ki birkaç sefîh ortasında kabul bulalar ve dünya maksûdu hâsıl ola. Bu ma'nîden ötürü sanat ve sâlûsluk ve bülaceplik ve şeyyâdlık ve şairlik gösterirler. Ve minberler üstünde padisahların ve beylerin ve vezirlerin ve uluların ve sadır ehlinin ve mansıp enlinin ve kadıların ve âlimlerin ve avvânların ve zalimlerin ve fâsıkların medhine ve sitâyisine meşgul olurlar. Ve hoş-âmedî sözler söylerler ve yalan hikâyeler ve ber-beste rivayetler îrâd ederler. Drîğa Peygamber yerinde bu kamuyu revâ görürler. Ve birkaç kalp akça ve pul cem'etmek için ki minber başından gedaylık ederler ve hezar niffetle ve hârlikla kabul ederler ve isteyenler dahi haram, halâl demezler, bunlara verirler. Filcümle bu rûzgârda bu tâyifenin ekseri ki dünyada yürürler ve halkı bid'ate ve dalâlete bırağurlar ve mezum yerlerde ve ma'siyette dirlik ederler ve taassuba dururlar. Tâ vakt olur ki avam ortasında ulu fitneler zâhir ola ve nâ-hak kanlar döküle. Bunlardır ki ilmin yüzü suyunu dökerler ve halkın irâdetini fâsit ederler ve âlimlerin itibarını gönüllerden götürürler. Hakikat bunlar ol dilleri âlim ve gönülleri cahil âlimlerdürür. Tamurun odunu

yanduruculardan olıserlerdür (ypr. 100b-102a).

İkinci bölükten olan vâizler dindardır, âhıret sevabını bulmak için söylerler. Bid'atten ve yoldan çıkmışlardan uzak olurlar. Sözleri tefsirden, ahabardan ve meşâyih kitaplarından alınmıştır. Uluların ve salih kişilerin sîretlerini ve menkabelerini anlatırlar.

Müzekkirlere gelince: Bunlar, Tanrıyı tanımanın yolunu açarlar. Bunlar din uluları ve şeyhlerdir; zâhir ve bâtın ilmiyle süslenmişlerdir. Padişahlığın lûtfunun verdiği mükâşefe yoluyla ledünnî ilme el bulmuşlardır.

Kadılar da üç bölüktür. Peygamber bunlar hakkında "üç türlü kadı vardır, iki bölümü cehennemlik ve bir bölümü cennetlik" demiştir.

Cehennemlik kadılar şöyle anlatılıyor: "Hak tarafından halk tarafını gözlemegi yeğ bilir ve rişvet dahı alır. Dürlü libasla ve siciller kitabetin ve nikâhlar akdin kabalaya verir... Ve kendi nâyibini ve hademini salmaya koya ki kimden gerekise rişvet alalar... Ve kâviler cânibini zaîfler üzerine yeğleyeler (ypr. 110a-111a).

Bütün bu dört ana-bölüm, konunun gereğine göre ayrıca "fasıl" adı altında yan-bölümlere ayrılmışsa da bunlara sayı sırası verilmemiştir.

Yazar kitabını bir "tenbih" ile bitirmekte, burada kitabın konusunu ve amacını bildirmektedir, o da şudur: "mutalâa kılanlar bileler ki bu kitap eğerçi Türk dilinde teliftir ve illâ garip tasniftir; zinhar marifet âşıkları ve talep sadıkları bu surete ikrâhile nazır bırakmayalar ki.

Garaz hûbun cemâlidir kemâli

Gerek Türkî donansın ger Muğâlî

Zira tâyifelerde birkaç tâyife ki güzün ve narin ve nâzenin ve şerif ve zarif ve maksut ve ma'huttur ve meşhurdur. Bu tâyifelerdir ki bunda mezkûrdur, herbirisinin hali nedir ve nicedir ve niçündür ve netmek ve yollu yoluna ne resme gitmek gerek ve neden ihtiraz edeler ve ne ile ihtilat edeler, sûreten ve ma'nen, sırnan ve alâniyeten ma'rifetle zâhiren ve bâtinen takrir ve tahrir olundu. Ve bunca âyât ve ahabâr ve ebyat ve eş'ar münderic bulundu. Suretten ma'niye ve ma'niden surete gelindi. Sehil görmeyeler ve mutalâa kılmağa nefse mehil

vermeyeler. Nice ki zâhir gözüyle nakline nazar kılmayınca bilinmez, bâtın gözüyle dahı aklîsine ve sırrîsine mülâhaza etmeyince bulunmaz; eğer bu şartla okuna.

Görelər yüzü ki her kiz görmedi göz
İşideler kulağ isitmedük söz

Eğer pîr, eğer civan ve ger kız ve ger oğlan okuyalar ve okudalar, âyâtın ve hadîslerin ve beytlerin hıfzetmek ardınca olalar ve kalan sözlerin fehvâsın gönüllerine alalar ki iki cihanın berhordarlığını andan bileler.

Beyt

Kitâbet zulmetinden kaçma iy can
Ki içindedir anın âb-ı hayvan

Şöyle ki eğer kimse bu şartla ki zikrolundu, okuyalar, tamâmet saltanat âdâbını ve memleket hesâbını ve vezâret ve erkân-ı devlet erkânını ve ulema-i zâhir ve ulemâ-i bâtın ve meşâyih sırların ve nev'iza fâйдelerini ve cemi' eğriyi ve doğrusu ve hakkı ve nâ-hâkkı hakayıkıyla ve dakayıkıyla ma'lûm ide. Bundan ulu ne seadet ola ve Hak Taâlâ Hazretinde enbiyâ ve evliyâ ve ulemâ-i râsîh sevâbını bula; ve halâyık içinde muazzam ve muvakkar ve müeddet ve muazzez ve mükerrem ve ârif ve vâkıf adıyla dirile.

Beyt

Giris hakkı ve düriş ilmile
Ki olur müyesser her is ilmile (ypr. 115a-116a)

Yazmanın imlâsı, bu yüzyılların başka yapıtlarında da gördüğümüz özellikleri göstermektedir. Kitap baştan başa harekelidir. Arapça ve Farsça sözcükler genellikle, o dillerin doğru imlâsıyla yazılmaktadır. Türkçe sözlüklerin yazılışında bir düzen yoktur. Kimi kez bunu vezin gerektirse de düz yazılarda da bu düzensizlikler görülmektedir. Ünlülerden a hem a, hem e yerine kullanıldığı gibi, bütün ünlülerin yerine Arapçadaki harekeler, üstün, esre ötre de kullanılmaktadır. Eski harflerdeki "toparлак h"de yerine göre a ve e ünlülerinin yerini tutmaktadır. Arapçada kullanılan "tenvin"de birtakım sözcüklerde

yer almaktadır. Bunları birkaç örnekle göstermek istersek şu tanıkları vermekle yetineceğim: Depeleye sözcüğü "dplya", göreler sözcüğü "gralr", yakaya sözcüğü "ykye" biçiminde yazılıyor. Yakadan sözcüğünün yazılışı "ykdn"dır. Sovuducu sözcüğü "svdc" olarak yazılmış ve okunuşuna göre harekelenmiştir. Mikneti sözcüğü "mknet" biçiminde yazılmış ve son harfin altına bir esre konmuştur. İsmin "i" hali yerine, kimi kez bir hemze konmuştur: Cümleyi sözcüğü bu sözcüğün son harfi olan "e" üzerine bir hemze konarak yazılmıştır. Kısımından, ebyattan ve hicretten gibi sözcükler Arapça tenvin kullanılarak yazılmıştır: Ksmndn, ebyatdn, hicretdn gibi.

Dil, o yüzyılın bu soy yapıtlarının amaçlarına da uygun olarak kolay anlaşılır bir dil olduğu gibi Türkçe sözcükler yönünden de zengindir. Türkçenin tarih boyunca nasıl geliştiğini incelemek açısından da Kenzü'l-küberâ yararlı bir kaynaktır.

Kitapta geçen iki yüze yakın Türkçe sözcükten birkaçı, başta Türk Dil Kurumu'nun "Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü" olmak üzere başka sözlüklerde de yoktur. Ya da başka anlamlarda kullanılmıştır. Bu sözcüklerden birkaçını burada örnek olarak veriyorum:

Düşmek: Ayrılmak, sapmak, uzaklaşmak. Düsürmek: Ayırmak, saptırmak, uzaklaştırmak.'... ve hevâya mütâbaat etme, yani kendi dileğine uyma, pes seni birağa Tanrı yolundan ki yani tâat ve kurbet yolundan düşüre ve hakikat ol kişilere ki Allahu Taâlâ yolundan düştüler. Anlara illâ katı azap yani kendü hevâsına uyar ve Hak yolundan düşer ve Hak yolundan düşenin azabı katı olur (ypr. 5b).

Sovuducu: Serinletici.'... padişahın gölgesine sığına ki göğez sovuducudur (ypr. 6a).

Bayağı söz: Asıl konu, sadet. "Geldük bayağı söze ki... (ypr. 29a).

Sonradan konmuş yatluluk ve eyülük: Bid'at-i seyyie ve bid'at-i hasene. "İndi her sonradan konmuş eyülük ki raiyyetin yükünü yeyniltmekte ve hâlâyıkın âsâyışinde memlekette kodular ve dahı her sonradan konmuş yatluluk ki getürdüler... (ypr. 37a).

Çaganlık: Gürültü, patırdı; bağıırıp çağırma, "Mecmu" halâyık ortasında yavuz hûluğıla ve çaganlıkla ve zalımlığıla ma'ruf ve meşhur olur (ypr. 42a).

Yanut-daş: Ecir, ıvaz, karşılık, mükâfat. "Ve her bir zerre ve katreyiğün hayırdan ve şerden ana yanut-daş ve ceza viriserler" (ypr. 43a).

Bunc eylemek: Bunaltmak, sıkıntı vermek. "Allahu Taâla halkına güc ve bunc eylemeye" (ypr. 46a).

Kaçıngan: Sert, titiz. "Ne yumşak mum ol, ne katı taş - Ne yavlak kaçıngan, ne inen yavaş" (ypr. 51a).

Kılınc: Adalet, iyi davranma. "Sal kâfire kılıç ve müsülmanlara kılınc" (ypr. 67b).

Re'yi uzun: Uzun görüşlü; eli-kısa: Başkalarının hakkını yemeyen, hakkı olmayan nesneye sahip çıkmayan, "Yetimler malından ve mirastan ve vakıflardan ve rişvetten daha buna benzer nesnelerden eli-kısa ola ve rey'i uzun ola" (ypr. 68a).

Kısa-ellü: Başkalarının ve devletin kalına el uzatmayan, çalmayan. "Kani' ve aziz nefislü ve kısa-ellü ola" (ypr. 78a).

Yüz geringliği: Çatık kaslılık, surat asma, yüz buruşturma. "Vezir heman tündlük ve yüz geringliği göstermeye" (ypr. 79b).

Taş ilim: Zâhir ilmi, kitaplardan öğrenilen bilim; iç ilim: Bâtın ilmi, Tanrının kişiye verdiği bilim. "Ve peygamber -aleyhisselâm- iki dürlü ilim miras kodular, bir zâhir ilim yani taş ilim ve bir bâtin ilim yani iç-ilim" (ypr. 88a).

Göz etmek: Bakmak. "Lelekler ol yüze göz etmemiştir" (ypr. 89a).

Üşençlik: Savsaklama, üşenme. "Anı sağınlamak üşençliktir" (ypr. 90a).

Sığındu: Himaye, sığınak. "Ve âlem ehli anın devleti sayesinde ve himmeti sığındusunda aman bula" (ypr. 91b).

Dil yüğrüklüğü: Ağız kalabalığı, cerbeze. "Ve dileyeler ki dil yüğrüklüğü ile hakkı bâtil kılalar" (ypr. 93a).

Gen kusluk: Kaba kuşluk, gün ortasına yakın vakıt, güneşin zenit noktasın yakın olduğu vakıt (ypr. 98a).

Çekisek: Çekiş, çekişme, mücadele, savaş. "Ve hemîşe nefsiyle cenkte ve çekisekte ola (ypr. 99a).

El bulmak: Yol bulmak. "Padîşahın eltâfı mükâşefesiyle ledünnî ilme el bulmuşlardır" (ypr.105b).

Kenzü'l-küberâ'da, Şeyhoğlu'nun bir beytinde iki tane de Rumca sözcük bulunmaktadır. Angelos: Melek ve Kelabandoros: Gul yabani.

Eğer azgun ola uya bir angelos
Olur âkıbet ol kelabandoros (ypr. 38b)

Bir de bir atasözü geçmektedir: yer demir, gök bakır (ypr. 63a).

III.

Kenzü'l-küberâ Mirsâdü'l-ibâd'ın özetlenerek çevirisi mi?

Yukarıda ilişildiği üzere, Fuat köprülü, Kenzü'l-küberâ'nın, Mirsâdü'l-ibâd'dan özetlenerek Türkçeye çevrildiğini söyledikten sonra, Dr. Mustafa Çetin Varlık'ta bunu tekrarlamış, hattâ bu çevirinin, cümle yapısında Farsçanın derin izlerini taşıdığını, hiçbir tanık vermeden ileri sürmüştür.

Tam adı Mirsâdü'l-ibâd mine'l-mebdei ile'l-maâd olan eser, Dâye diye bilinen Necmüddin Ebûbekr b. Abdullah b. Muhammed Şahvâr el-Esedî er-Râzî tarafından yazılmış olup, 620 recebinin birinci pazar-tesi günü (31 Temmuz 1223), Sivas'ta tamamlanmış ve Anadolu Selçuklu sultanı I. Alâüddin Keykubâd'a ithaf edilmiştir²¹. Kitap beş bâba ve kırk fasla bölünmüştür. Muhtelif meslek erbâbının tutmaları gereken yolu anlatan beşinci bâp, sekiz fasıldır. Bunlar: 1) Hükümdarın ve devlet adamlarının tutacakları yol, 2) Hükümdarın hali ve ahlâkı ve bunların reâya tâyifesinin hepsine göstermeleri gereken şefkat, 3) Vezirlerin, kalem erbâbının ve nâiblerin yolu, 4) Dindar ve müt-taki bilginlerin, müzekkirlerin ve kadıların gidişi, 5) Zenginlerin tutacakları yol, 6) Köylülerin ve çiftçilerin tutacakları yol, 7) Ti-caretle uğraşanların tutacakları yol, 8) Zenaat sahiplerinin tutacak-ları yol olarak sıralanmıştır.

Kenzü'l-küberâ'da, beşinci bâbın ilk dört bölümü vardır, son dört bölümü yoktur. Şeyhoğlu kitabının, mirsâdü'l-ibâd'ın ilgili bölümlerinin bir çevirisi olduğunu söylemiyor. Kenzü'l-küberâ'nın sonunda yazıldı bu nüsha ve telif dediğine göre, bunu bir çeviri saymıyor demektir. Yalnız ypr. 3b'de "geçen ulular ve insanın Tanrı-huluları meşrebinden bu zaif yetdükçe tâkati bâzı hâs ve bâzı âriyetî tefekkür

küncünde oturdum ve birkaç marifet kısmından Türk dilince kaleme getürdüm" demesi mirsâdü'l-ibâd'ın birkaç bölümünün çevirisi olduğuna dair uzak bir imamdır, diye düşünülebilir. Bu imayı, burada geçen bâzı hassa ve bâzı âriyetî kaydıyla birkaç bâp marifet kısmından Türk Dilince kaleme getürdüm hatırlattığı gibi, güçlendiriyor da sanırım. "Bâzı hassa tefekkür küncünde" demesini Necmüddin Râzî'nin kitabına bir atıf diye anlamak, "bâzı âriyetî"yi de bu kitabı çevirirken ona kendinden kattığı yerlere, özellikle birtakım şairlerden aldığı manzum parçalara yormak mümkün görünüyor, "Birkaç marifet" demesini de, elimizdeki kitaba bakınca, bunun mirsâdü'l-ibâd'ın bütün bâplarını değil de bir tek bâbının ilk dört faslını konu edinmesine bağlayabiliriz. Sonra, eserini okuyucuya sunarken, arı-gönüllü okuyucuların, Türkî dilde de Tâzîde ve Fârsîde bulunan faide ve çeşni ve safâyı bulacaklarını söylemesinden mirsâdü'l-ibâd'ın, Şeyh Râzî tarafından ilkin Farsça, sonra da adını başka koymakla birlikte, Arapça yazılmış olmasına bakarak bu eserleri kasdettiğini anlamak ta olur belki. Metekim, biri, kitabın sunuş bölümünde (ypr. 3b), öteki de sonunda "tenbih" bölümünde (ypr. 115b).

Garaz hûbun cemâlidür kemâli
Gerek Türkî donansın ger Muğâlî

dizelerini üstelemesinden, yalnız eserini savunduğunu değil, bu Türkçe çevirinin de asılları kadar güzel olduğunu anlatmak istiyor, olmalıdır. Buna karşılık, (ypr. 115a) da "mutalâa kılanlar bileler ki bu kitap eğerçi Türk dilince telifdür ve illâ garip tasnifdür" ve (ypr. 118a) da "yazıldı bu nusha ve telif tamam beyaza geldi" dediğine göre Şeyhoğlu, Kenzü'l-küberâ'yı kendi telifi saymaktadır. Yoksa "telif ile tercüme"nin anlamlarını ve sınırlarını pek iyi bilen yazarın "telif" sözcüğünü burada, onun asıl "ülfet ve imtizaç ettirmek, bir araya toplamak, bir araya getirmek" anlamına kullandığı söylenebilir mi? Böyle alınınca Mirsâdü'l-ibâd'daki konular üzerinde kendi düşüncüklerini de bir araya getirerek Kenzü'l-küberâ'yı meydana getirdiği ileri sürülebilir mi? Mirsâdü'l-ibâd'da ve onun bir bakıma Arapçası olan Minârâtü's-sâîrîn ve makamâtü't-tâîrîn'de geçen manzum parçaların yerine Şeyhoğlu'nun kendinden, üstadından ve çağdaş şairlerden aldığı parçaları koyarak bir "telif" meydana getir-

diğini söylemeliyiz.

Bütün bu sorular Kenzü'l-küberâ'nın telif mi, çeviri mi olduğunu araştırırken aklımıza takılmaktadır. Marzubannâme ve Kabusnâme çevirilerinde, bunları Türkçeye çevirdiğini açıkça söyleyen Şeyhoğlu, bunu Kenzü'l-küberâ'da niçin saklasın? Neden Mirsâdü'l-ibâd'ın ve onun yazarının adını, ya doğrudan doğruya ya bir sırası gelince anmasın?

Yukarıda bütün bu söylenenleri bir yana iterek Kenzü'l-küberâ'nın bir çeviri olup olmadığını belirtecek daha sağlam bir yol vardır. O da Kenzü'l-küberâ ile Mirsâdü'l-ibâd'ı karşılaştırmaktır. Ben bu yazının çerçevesini genişletmeden bir sonuca varabilmek için, Kenzü'l-küberâ'nın "vezirler ve nâyibler gidişinde" olan üçüncü bölümüyle, Mirsâdü'l-ibâd'ın beşinci bâbının üçüncü faslı olan "der beyân-ı süfûkî vüzerâ ve eshâb-ı kalem ve nüvvâb" bölümünü karşılaştırdım²². Bu bölümler, Kenzü'l-küberâ'da 70b-86b yapraklar arasında, Mirsâdü'l-ibâd'da ise (Süleymaniye, Fatih kitapları, 2781, 212a-227a; Cârullah, 1099, 195b-201b yapraklarındadır)²³. Mirsâdü'l-ibâd'ın Karahisârî çevirisinde ise bu bölüm (Yusuf Ağa, Nu. 272) 155a-160a ve Fatih (Nu. 2576) 99a-105a yapraklarındadır.

Şeyhoğlu, Kenzü'l-küberâ'da bu bölümü olduğu gibi almıştır. Yalnız araya koyduğu manzum parçalarla burada anlatılanları berkitmiştir. Netekim, veziri, padişahlığın misali saydığı çadırın direği gibi alır. Bu direkte "doğruluk, yücelik, sebat ve tehammül" olmak üzere dört "haslet" in bulunması gerektiğini söyledikten sonra vezirde de üç "hâlet" saymaktadır. Bunlardan birincisi, "kendiyile Tanrı ortasında" olan "doğruluk"tur. Tanrının buyruğu olan "fe'stakim kemâ ümirte"²⁴ ayetini Şeyhoğlu kendisinin bir parçasıyla açıklıyor.²⁵

Ondan sonra gelen "ve inne hâzâ sıratî müstakimen..."²⁶ ayetinin de Türkçesini verdikten sonra bu açıklamayı da "şiir" başlığı altında bir manzumesiyle tamamlıyor.²⁷ "men kâne lillâhi kâne Allahu lehû"yu da yine böyle bir beyitle açıklıyor.²⁸

Vezirde aranan "yücelik" hasleti için de Mirsâdü'l-ibâd'ı olduğu gibi izleyen Şeyhoğlu oradaki üç beytlik Farsça şiiri, onun mealini koruyarak Türkçe dört beytle veriyor.²⁹ Burada, ömrü, Ka'be yoluna düşen bir kervanın yolculuğu ile anlatan bir benzetmeyi sürdürmektedir. Kişinin nefsiyle asıl "maksad ve maksûd" olan Ka'be arasında bir

takım hicaplar bulunduğunu söyledikten sonra bunu bir de Yusuf Meddah'ın bir beyti ile tekrarlamaktadır.³⁰

İnsanların uykuda olduklarını, ancak öldükleri zaman uyanacaklarını ve ellerinde mahrumluk yelinden ve başlarında hacalet toprağından başka ve gözlerinde hasret suyundan ve yüreklerinde pişmanlık odundan artuk nesne bilmeyip dermansız derde uğrayacaklarını da yine kendi manzumeleriyle tekrarlayır.³¹ Ömür sona erince, "kahr evi" "pişmanlık evi"ne giren insana yine bir beytle öğüt veriyor.³²

Karşılaştırmayı sonuna değin sürdürdüğümüz zaman görüyoruz ki, bu bölüm, Mirsâdü'l-ibâd'ın olduğu gibi, tıpatıp çevirisidir. Yalnız Seyhoğlu üstadı Hoca Mes'ut'tan ve çağdaşı olan başka şairlerden alınan manzum parçalarla, sırası geldikçe bunları bir kez daha tekrarlamakta ve berkitmektedir.³³ Yeri geldikçe kitaba serpiştirilmiş olan bu parçaların çoğu Seyhoğlu'nun kendisindendir.³⁴

Kenzü'l-küberâ'nın üçüncü bölümünün Mirsâdü'l-ibâd'daki bu bölümün tamamıyla, satır satır, ve öteki bapları da orasından burasından karşılaştırarak benim vardığım sonuç, Kenzü'l-küberâ'nın, Mirsâdü'l-ibâd'da, adı geçen beşinci bâbının ilk dört faslının özetlenerek değil, belki tam olarak çevirisi olduğudur.

¹ Seyhoğlu'nun hayatı ve eserleri üzerinde derli-toplu bilgi edinmek için bakınız: Prof. Faruk Akün, İslâm Ansiklopedisi, Seyhoğlu maddesi.

² Prof. Dr. Zeynep Korkmaz, Sadr'u-ud-dîn Seyhoğlu, Marzubannâme, İnceleme metin-sözlük- tıpkı basım; Dil, Tarih-Coğrafya yayınları; 219, Ankara 1973.

³ Orhan Şaik Gökyay, Kabusname, Milli Eğitim Bakanlığı, Eski Türkçe Metinler: 1 Üçüncü basılış, İstanbul 1974, Önsöz, s. VII v.d.d.

⁴ İstanbul, Matbaa-i Âmiri 1918, s. 269, çıkma 1; ikinci basım, Ankara 1966, s. 205, çıkma 84.

⁵ Türkiye Cumhuriyeti, Maarif Vekâleti Neşriyatı'ndan, adet: 66, İstanbul, Matbaa-i Âmiri 1340-1342, s. 6-10. Burada (s. 7, çıkma 1) kitabın adı ilk kez olarak "Kenzü'l-küberâ ve Mahallü'l-ulemâ" diye veriliyorsa da doğrusu "kenzü'l-küberâ ve Mahakkü'l-ulemâ"dır. Fuat Köprülü, eserin adını tam olarak vermemiş, ondan hep "Kenzü'l-küberâ" diye söz etmiştir.

- ⁶Paris-Leyde, 1934, IV, 993.
- ⁷Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası, İstanbul 1931, s. 233 v.d.
- ⁸Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devleti, Türk Tarih Kurumu yayınlarından, seri-VII, Nr. 2, Ankara 1937, s. 83; ikinci basım, Ankara 1969, seri-VII, Saa. 2, s. 216.
- ⁹Vakıflar Dergisi, Ankara 1938, sayı I, s. 137.
- ¹⁰Belleten, Ankara, Temmuz 1943, cilt VII, sayı 27. s. 447 v.d., çıkma 1.
- ¹¹Atatürk Üniversitesi yayınları, No. 288, Edebiyat Fakültesi yayınları, No. 57, Araştırma Serisi, No. 47, Ankara 1974, s. 119 v.dd.
- ¹²Aynı yer, s. 120.
- ¹³Aynı yer, s. 125.
- ¹⁵Hocam Sayın Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın bana söylediğine göre yazmanın ilk sahibi, Bayazıt Kütüphanesi müdürü rahmetli büyük bilgin İsmail Sâib Efendi'dir.
- ¹⁶Yazmada böyle (ypr. 116a). Aşık Paşa-zade Tarihi, Âli Bey yayımı, İstanbul Matbaa-i Âmire, 1332 (H.), s. 59 ve İsmail Hakkı Uzunçarşılı ise bu zâtın adını Paşacık Ağa b. Hoca Paşa diye veriyor, adı geçen yer, birinci baskı, s. 83; ikinci baskı, s. 216. Aşık Paşa-zade, Sultan Murad'ın oğlu şehzade Beyazıd'a, Germiyanoglu'nun kızı Sultan Hatun'u aldığını anlatırken (s. 56 v.dd.) Paşacık Ağa hakkınca da bilgi veriyor: Germiyanoglu dahi gelinin atını yedmeğe çaşnigir-başısını bile gönderdi, hatununu yenge eyledi ve ol va'de edip kızına verdiği hisarları bunlara verdi, içine er kodular. Geline aldılar, Bursa'ya getirdiler. Paşacık Ağa'yı, Bayazıt Hunkârın kızı anasından dilek etti, koyuvermedi, kendüye çaşnigir-başı edindi. Anın oğlu Elvan Bey dahi çaşnigir-başı oldu. Elvan Bey oğlanların üçü dahi çaşnigir-başı oldular. Osman kapısında mukerrer oldular. Bu düğünün daha ayrıntılı anlatıldığı yerler için bakınız, Neşrî, Kitab-ı Cihannüma, Türk Tarih Kurumu yayımı, Ankara 1949, I, 202 v.dd; Hoca Sa'düddin, Tacü't-tevârih, İstanbul, Matbaa-i Âmire, 1279, I, 94. v.dd.
- ¹⁷Vâil kabilesinden ünlü bir kimse olup Arapçayı güzel ve doğru söyleyen söz ehli biri idi. Cahiliyye devrinde yetişmiş ve sonradan

müslüman olmuştur. Onun fesahat ve belâgati darbımısel olmuştur.

- 18 Hazret-i Muhammed'in şairi olup onu düşmanlarının saldırılarına karşı şiirleri ile savunması dolayısıyla bütün müslümanlar arasında ün kazanmış ve saygıya ermiştir.
- 19 Yapı ve Kredi Bankası'nın kültür müşaviri Sayın Haluk Şaman, bunu, herhalde içindeki manzum parçalara bakarak, bir antoloji diye nitelemekle yanılmıştır.
- 20 Sâd sûresi, ayet 26.
- 21 Necmuddin Dâye, bu eserini bir de Arapça yazmıştır. Kimi dostları kendisinden, sâliklerin kerâmetlerini ve bu yolda yürüyenlerin konaklarını, bütünüyle içine alan, âriflerin makamlarına ait bir şerh yazmasını istemişlerdir. O, bunları otuz yıl kadar önce Mirsâdü'l-ibâd adlı eserinde yazdığını, fakat Farsça olduğu için bundaki faidelerden Arapların yararlanamayacağını düşünerek eserini bir de Arapça yazdığını belirttikten sonra, bunu "fatiha" (önsöz), hâtıme (son söz) ve "makamât" konusunda olmak üzere on bâp olarak meydana getirdiğini söylemektedir. Adı "Minârât'ü-sâirîn ve Makamâtü't-tâirîn"dir (Keşfü'z-zunûn, II, 1823). Mirsâdü'l-ibâd, Kasım b. Mahmud Karahisârî tarafından, II. Sultan Murat zamanında "İrşadü'l-mürîdîn ile 'l-murâd fi tercümeti Mirsâdü'l-ibâd" adıyla Türkçeye çevrilmiştir (Keşfü'z-zunûn, II, 1955 v.d.; Osmanlı Müellifleri, I, 114). Bu çeviride, aslındaki manzum parçalar Türkçeye manzum olarak çevrilmiştir (örnek için bakınız, Süleymaniye Kütüphanesi, Yusuf Ağa kitapları, Nu. 272, Ypr. 156a, 157a). Yukarıda geçen eserlerin İstanbul kitaplıklarında birçok yazmaları bulunmaktadır.
- 22 Fatih yazmasında (Nu. 2781) bu bölümün yaprakları karışıktır. Ypr. 225b'nin son satırından sonra 212a'ya geçilecek; 218b'den sonra da 226a'ya geçilerek devam edilecektir.
- 23 Gerek Fatih, gerekse de Cârullah yazmalarında istinsah tarihleri yoktur. Bununla birlikte ikisinin de yazısı ve kâğıdı bakımından XIV. yüzyıla ait olduğu anlaşılmaktadır. Karahisârî'nin çevirilerine gelince baktığım iki yazmadan her ikisi de baştan sona harekelidir. Fatih nushası (Nu. 2576) 831 yılının Zilhicce'sinin yirmi altıncı çarşamba günü (6 Ekim 1428) Hasan Paşa'nın azatlısı Abdullah-oğlu Şahin tarafından yazılmıştır. İkincisi 960 Recebinin

sonlarında (1553 Temmuz başları) İstanbul'lu İskender oğlu Mehmet tarafından istinsah edilmiştir.

- ²⁴Hûd sûresi, ayet 112. Anlamı "sana buyurulduğu üzere dosdoğru hareket et" demektir.
- ²⁵Ypr. 72b. "Halkı Hakka yeltemege bil bayık..." diye başlayan parça.
- ²⁶En'am sûresi, ayet 153. Anlamı "Şüphesiz ki bu benim dosdoğru yolumdur".
- ²⁷Ypr. 72b'de "Ne dürlü işe kim olasın yakın" diye başlayan parça.
- ²⁸"Kim Allah yolunda ise Allah'da onunladır" demek olup Ypr. 73a'da "iki her kim hakk ile ise..." diye başlayan dizeler.
- ²⁹Ypr. 73a-b'deki "behakikat bilür işin..." diye başlayan uzun parça.
- ³⁰Ypr. 74a.
- ³¹Ypr. 74b. "Sataşdı derde kim derman bulunmaz..." dizesiyle başlayan manzume.
- ³²Ypr. 74b.
- ³³Bakınız. Bu yazının III. bölümü.
- ³⁴Bakınız. Bu yazının III. bölümünde Seyhoğlu'nun kitabı serpiştirilmiş olan şiirleri.

2.6.7

ÂŞIK ÇELEBİ TEZKİRESİ

I.

Kanada'da, Toronto Üniversitesi, İslâm Tedkikleri bölümünde profesör olan G.M. Meredith-Owens, daha çok Aşık Çelebi Tezkiresi diye bilinen Meşâirü's-suarâ'yı, Londra'da, British Museum'da, Or. 6434 numarada kayıtlı yazmanın tıpkıbasımını yayımlamış olmakla Türk Edebiyatı'na yararlı bir hizmette bulunmuştur.¹

Başına koyduğu önsözde (s. IX-XXV), Meredith-Owens, türlü bölümler altında bize kitabın yazarı Aşık Çelebi'yi ve onun tezkiresini tanıtıyor. Bilindiği gibi, Aşık Çelebi ve onun eseri üzerinde en geniş ve etraflı bilgi, rahmetli Fuat Köprülü'nün İslâm Ansiklopedisi'ne yazdığı Aşık Çelebi maddesinde verilmiştir. Prof. Meredith-Owens de, önsözünde, büyük ölçüde Fuat Köprülü'nün bu incelemesine dayandığını belirtiyor. Gerçekten, Fuat Köprülü, Tezkire'yi baştan sona okuyarak, Aşık Çelebi'nin yaşayışını ayrıntılarıyla anlatmış, onun eksiksiz bir portresini çizmiştir. Bununla birlikte o bu maddeyi yazdığı sırada, tezkire henüz yazmalar halinde bulunduğundan, verdiği bilgilerin geçtiği yerleri görmek okuyucu için imkânsız gibi kalmıştır. Şimdi elimizdeki tıpkıbasım, verilen bilgilerin, tezkirenin hangi yaprağının hangi yüzünde bulunduğunu görebileceği için okuyucuya daha da çok kolaylık sağlamış bulunmaktadır.

Meredith-Owens, Fuat Köprülü'nün Aşık Çelebi maddesini yazmasından sonra çıkan birkaç incelemeyi de eklemiştir. Bunlardan bir tanesi L. Begojević'in "Atti del Secondo Congresso Internazionale di Arte Turca (Naples 1966)"da "Les turbés de Skopje" adıyla verdiği bildiridir. Bu bildiride, Aşık Çelebi'nin Üsküp'te Lolkman Hekim Tekkesi'nde bulunan mezartaşından da söz edilmektedir. Yazık ki bu mezar, Üsküp'te 1963'te meydana gelen depremde yerlebir olmuştur.²

¹Meşâ'ir üs-Su'arâ or Tezkere of Aşık Çelebî by G.M. Meredith-Owens, "E.J.W. Gibb Memorial" London 1971, XXV + 66 sayfa + 299 yaprak.

²Bkz. L. Begojević, adı geçen yer, s. 34.

Mezartaşının üzerinde, onun ölümüne Bursa'lı şair Cenânî'nin düşür-
düğü

Aşık Sefer eyledi cihandan

tarihinin yazılı bulunduğunu Evliya Çelebi'den öğreniyoruz.³

Prof. Meredith-Owens, önsözünde, 1. bölümde yazarın hayatını verdik-
ten sonra (IX-XIII), 2. bölümde, onun düz ve ölçülü yazıdaki üslûbu-
na geçiyor. Bu üslûp Fuat Köprülü'nün ve Meredith-Owens'in dikkat
ettiği ve tezkire okunduğu zaman da görüleceği üzere yapma bir üs-
lûptur; seci'lerle doludur; kelime oyunları ve cinaslar vardır. Ya-
zılışları bir, fakat hareketleri değiştiği zaman birbirinden uzak
anamlara gelen sözcükleri aynı cümlede kullanarak, âdeta okuyucunun
bilgisini sınavdan geçirmektir. Ayetler, hadisler yanında Arapçadan
ve Farsçadan bol bol alıntılar vardır; cümleler kimi kez birbiri içi-
ne girmektedir. Bununla birlikte bu cümlelerin kendilerine özgü bir
çekicilikleri vardır, ve bunlar pek seyrek olarak alelâdenin basama-
ğına inmektedirler. Bu üslûp, kendi alanında renkli ve tumturaklıdır.
Meredith-Owens, onun üslûbundaki özellikleri okuyucuya tam bir fikir
verecek biçimde sıraladıktan sonra, Aşık Çelebi'nin şiirlerini batı
zevkine daha uygun bulmaktadır. Bu şiirler, herkesin kullandığı konu-
ları kullanmakla birlikte, onun kendi yaşantılarını yansıtmaktadır.
Kimi kez de onun kişiliğini meydana vuruyor. Şiirlerinde, yaşadığı
yerlerin övgüleri vardır; murabba'ları da gerçek hayatı vermektedir.
Bununla birlikte Aşık Çelebi'nin asıl ünü tezkiresine, demek ki
şiirlerinden çok, düz yazısına dayanmaktadır.

Meredith-Owens, önsözünün, Aşık Çelebi'nin Tezkiresine ayırdığı
3. bölümünde onu kendinden önceki tezkirelerle, Sehî ve Lâtîfî tezki-
releriyle ve kendinden sonraki bir tezkire ile, Hasan Çelebi tezki-
resiyle karşılaştırıyor; Sehî Tezkiresi kısadır; şairler hakkında
verdiği bilgiler yeterli ve doyurucu değildir. Lâtîfî, onun bir ta-
mamlaması olmuş, şair sayılarını çoğaltmıştır.

Bu bölümde, tarihçi Gelibolu'lu Âli'nin, Aşık Çelebi için yazdık-
larına ayrı ve büyükçe bir yer verilmiştir. Profesör bunda da hak-

³Seyahatnâme, V, 560.

lıdır. Çünkü, Aşık Çelebi Tezkiresi üzerinde gerçeğe yakın yargılar Âli'ninkilerdir. Âli'ye göre, Aşık Çelebi'nin şairlerden söz ederken verdiği bilgiler güvenilir soydandır. Çelebi gerçeğe karşı tarafsızdır, gerçekten sapmıyor. Onun yanıldığı yer, kitabına gerçekten şair olmayanları ve onların kimi nekrelerini de koymasındır; amacı da, iyiliklerini gördüğü birtakım tanıdıklarının biyografilerini vermektir. O, bu sayfalarda duygularının etkisi altındadır. Aşık Çelebi'nin kendisi de kitabının bu yönünü, Üsküp'te görüştükleri zaman Âli'ye açıkça söylemiştir.

Aşık Çelebi'nin tezkiresi ve onun önemi üzerinde, Fuat Köprülü'nün söylediklerini tekrarlayan Meredith-Owens, kitabın ebced sırası-na göre düzenlendiğini belirterek onun Türk ve Fars tezkireleriyle benzeyen ve onlardan ayrılan yanlarını ele alıyor. Aşık Çelebi'nin, tezkiresinin başında, nesri nazımdan üstün tuttuğunu belirten satırlarına yer veriyor. Sonra, Çelebi'nin tezkiresinde uyduğu altı ilkeyi sıralıyor. Sonunda da Fuat Köprülü'nün vardığı, kendisinin de, bizim de katıldığımız bir yargıya varıyor: Aşık Çelebi Tezkiresi edebiyatla ilgili eleştirilerinden ve tahlillerinden çok bir edebiyat çağını canlandırması bakımından önemlidir ve o bu alanda eşsizdir.

4. bölüm, Aşık Çelebi'nin yapıtlarına ayrılmıştır. Bunların sayısı on üç olup, kimisi Arapçadır, kimisi Arapçadan ve Farsçadan çevirilerdir. Edebiyat ve tarih bakımından önemli olanları Rayzatü's-Sühedâ Çevirisi, Arapça Sakayık Zeyli, Sigetvar-nâme, Bursa Şehren-gîzi ve Riyanıdır.

Tıpkıbasımın en önemli ve en dikkate değer bölümlerinden biri, Aşık Çelebi Tezkiresi'nin yazmalarına ayrılan son bölümdür.

Meredith-Owens'in bu tıpkıbasım üzerinde on yıla yakın çalıştığını biliyorum. Bu çalışmaları bir ara yakından izlemek fırsatını da buldum. Onun yaptığı iş gerçekten öğülmeye değer. Bu bölümde sıraladığı on dokuz yazmanın fotokopileri üzerinde uzun uzun duran, bunları esas aldığı yazma ile bir bir karşılaştıran Meredith-Owens, XVI. yüzyılın Türk Edebiyatı için en önemli, en geniş çaplı kaynağını bize armağan etmiştir. Bu on dokuz yazmayı birbirleriyle karşılaştırmış, onların birbirleriyle ilgilerini, hangisinin hangisine dayandığını, birbirlerinden ayrıldıkları yönleri, kısacası bunları ne

yolda kullandığını, onlardan ne yolda yararlandığını, okuyucuya hesap verircesine anlatmış ve meydana koyduğu yapıt üzerinde bizde tam bir güven yaratmıştır.

Tıpkıbasıma esas alınan yazma, 977 (1169/1170) de Mehmed b. Murat tarafından istinsah edilmiştir. Yazmaların değerleri üzerinde eni-konu duran Profesör, tıpkıbasımı meydana getirmek için, haklı olarak, en eski yazmalara dayanmak gereğini duymuştur. Türölü yönlerden yaptığı karşılaştırmalardan sonra o, başta esas aldığı yazma olmak üzere, Upsala (Üniversite kitaplığı, Tonberg, pp. 209-210, Nr. 304), İstanbul (Hüdâî Efendi, Selim Ağa kitaplığı, Nr. 1157) yazmalarına dayanmıştır. Gerekli gördükçe öteki yazmalara, bu arada, özellikle, Topkapı Sarayı Müzesi Kitaplığında, Yeni Yazmalar, 1187 numarada, Aşık Çelebi'nin kendi müsveddesine de başvurmuştur. Bu sonuncu yazma, yazık ki tezkirenin ancak ikinci yarısıdır.

Meredith-Owens'in bu tıpkıbasımdan okuyucunun kolayca yararlanabilmesi için yaptığı çok önemli bir iş de, tıpkıbasıma, metinde geçtikleri sıraya göre, demek ki ebced sırasını izleyerek, şairlerin adları ile ilgili bir dizin koymasıdır. Bu şair adları dizisinden sonra, metinle ilgili olan yazma ayrılıkları ve açıklamalar geliyor (s. 10-39). Böylece, tıpkıbasımı hazırlarken başvurduğu on dokuz yazmadan yararlanmak yoluyla bize eksiksiz bir Meşâîrû'sş-şuarâ sunulmuş oluyor. Bu çok yararlı sayfalardan sonra, tezkirede maddebaşı olan şairlerden başka olarak geçen adı-belli kişilerin, sülâlelerin ve sıradan kimselerin adları yer almaktadır. Bu dizinlerin ikinci bölümünde ise kitapta geçen yapıtların adları sıralanmış, üçüncü bölümünde de kitapta geçen yer adları dizini verilmiştir. Bir de metnin sayfalarına beşer beşer olmak üzere, satır numaraları konmuştur. Böylece okuyucu merak ettiği, aradığı şairi, kişiyi, yeri, kitabı, sık-satır 299 yaprak tutan ve 424 şairi tanıtan büyük-boy bu tıpkıbasımın içinde kolayca bulacak ve ondan dileğince yararlanacaktır.

Gönül, edebiyatımızın ve tarihimizin ana-kaynaklarının böyle eksiksiz, düzenli ve güvenilir bir kılıkta ilgili kişiler ve kurumlarca hazırlanıp gecikmeden, geç kalmadan ortaya konmasını ne denli istese azdır. Yakın çevremize baktıkça içimizde umutsuzca küllenmeye yüz tutmakta olan bu şavk, önümüzde böyle örnekleri gördükten sonra yeniden kıvılcımlanmaktadır.

Sayın ve bilgin arkadaşım Prof. Meredith-Owens'i, bu büyük başarısından dolayı candan kutlarım.

II.

Aşık Çelebi Tezkiresi'nin Önemi

Aşık Çelebi Tezkiresi, yalnız içinde geçen şairlerin sayısı ve onların yaşayışlarını tanıtmaya açısından değil, daha birçok yönlerden büyük bir önem taşır. Bundan dolayı da kendinden önceki şuarâ tezkiyelerinden ayrılır; onların arasında ayrı, başlı-başına bir yeri vardır.

Kitabının özelliklerini sayarken onu teyârîh-i suârâ diye nitelemesinden de anlaşılacağı üzere, Aşık Çelebi, tezkire'sinde, şairlerin edebiyat ve şiir alanındaki değerlerinden çok, onların hayat hikâyelerine yer vermiş, onların özel yaşamlarına değin inmiştir. Bunlar kimi kez bir hikâye konusu olmaktan çok tam bir hikâye biçimi almıştır. Başka tezkireler, şairleri bize basma-kalıp yargılar, nitelermeler altında tanıtırırken, Aşık Çelebi onların canlı portrelerini çizmek yolunu tutmuştur. Birçoğunu baba dostu, medrese arkadaşı, meslekdaş olarak, bir bölüğünü yazışmalarla, ya da tanıyanların ağzından dinleyerek yakından bildiği bu şairleri biz de özellikleriyle tanıyabiliyoruz. Yazı alanında ün yapmış kişilerin, yazdıklarında onların özel hayatlarını aydınlatacak bilgi bulamadığımızdan, ürünlerini açıklarken bize yardımcı olarak unsurlardan yoksun bulunuyoruz; bundan ötürü de, onları tanımakta ve tanıtmakta bir yanımda eksik kaldığı gibi yanılıyoruz da. Onun içindir ki Aşık Çelebi Tezkiresi'ne ayrı bir değer, ayrı bir önem veriyoruz.

Söylediğimize tanık olarak, onun çizdiği portrelerden bir-iki örnek vermek istiyoruz. Pâre-Pâre Ahmet Çelebi'yi tezkire bize şöyle anlatıyor: "Yazın bir ak sâde ve kışın bir gök kapama üstüne bir Selânîk çukası ve başında bir Donuzlu(Denizli) çalması var idi. Atı ve kulu yoktu. Uşağı kadılığında muhızırdan ve mülâzemetinde ücretle tuttuğu birinden ibaretti. Mahkemesinde döşendiği bir hasır idi. Kadılığa gitse kira beygiri tutar, semerinin üstüne bir seccade salıp binerdi. İşinden ayırdıkları zaman yol parası olmak üzere bir kitap satar, İstanbul'da mülâzemet harçlığı için yazıcılık yapardı. Yanında resmî mahkeme ücretinin belli bir sınırı yoktu, sicil ve

i'lâm karşılığı bir akça, iki akça ne verirlerse onu alırdı, demezdi ki bu azdı, bu çoktu. Ama haklı davranmanın verdiği aydınlık, doğruluğun verdiği uğurla öyle bir heybeti ve salâbeti vardı ki beyler ve voyvodalar ister-istemez buyruğuna uyardı, yanında bunların değeri bir yeşil yapraktan daha azdı. Yargılarında ve şeriatın buyruklarını yerine getirmekte, davaları kesip atmakta bir keskin kılıç idi ve hep Kitapta (Kur'an'da) yazılana göre kadı ve hâkimdi"(ypr. 40^a).

Şair Mümin'i anlatırken de vasf-ı nâpâki diye bir yan-başlık koyarak şunları söylüyor: "Herzaman sarığı kir-pis içinde, giyeceği yırtık-pırtık, üstü başı leş gibi kokardı ve yakası kirli idi. Yüzü yıkanmamış, sakalı taranmamıştı. Ve sarığı sarıdan farkolunmazdı; meğer gören biri yastadır diye semle⁴ ihtimalini versin. Kendince şah soyundan geçinirdi. Atam kâfir beyleri içinde ünlü ve kefare tarihlerinde sâfur diye yazılıdır, deyip öğünürdü (ypr. 127^b).

Bu yoldan biz, tek tek şairleri değil, o yüzyılın şairlerinin bir araya gelip toplandıkları yerleri, bahçeleri, meyhaneleri, hamamları, dükkânları ve tekkeleri de birlikte tanıyoruz. Bunlardan kimisinin yerlerini, nerede olduklarını da öğreniyoruz.

Hayatî, Sultan Selim Hamamı yakınında güzel bir ev yaptırmış, bu evini mecma'-ı şuarâ ve zurefâ itmişti. Eyyüp yöresindeki bahçesi, Uçmak bağı gibi türlü çiçeklerle bezenmişti, yaz, kış, ilk-yazın ve güzün bu bahçelerde saz-söz, yime-içme olurdu (ypr. 90^a).

Takma adı Kâtibî olan Seydi Ali Çelebi, Çin nigârhanesini kıskandıran cennet gibi bir köşk yaptırmış, bunları zamanının şairlerine ve zarif kişilerine açmıştı. Buraya gelip giden şairlerden bir bölüğü de bu köşkün yapılışına tarihler düşürmüşlerdi (ypr. 99^a).

Rahîkî'nin attar dükkânı, Galata'ya giden aydın kişilerin derneği idi. İçki içenlere, dükkânında içki takımını hazır bulundururdu. Balıkpazarı'na giden herhalde Rahîki'ye uğrar, alıp birlikte giderdi. Rahîki mahlasını almasının nedeni, şarâbâtîliği olsa da olur, harâbâtîliği olsa da olur (ypr. 232^b).⁵

Sübûtî'nin Karaman Pazarı'nda şerbetler, reçeller, macunlar sattığı dükkânı da şairlerin uğrağı idi.

⁴Şemle, bir sarığın ucu; kimi kez sarığın kıvrımları arasına sokulur, kimi kez de omuzdan sarkıtılır.

⁵Rahîk "saf, berrak şarap" ve Rahîki "şaraba düşkün" demektir.

Suarâ mecmâi, gazel kânı
Karaman'da Sübûti dükkânı (ypr. 83^a v.d.; 259^b)

Bursa'daki Şems Meyhanesi, güzellerin uğrağı, şairlerin ve şiir-
den anlayanların toplandığı bir yerdi (ypr. 269^a).

İstanbul'daki Efe Meyhanesi, şairlerin dernek kurdukları bir mey-
hane idi. Bu meyhane Ağa Yokuşu'ndan inerken, bir gölgeli ulu ağacın
bulunduğu çeşmenin yanında idi.

Mecnun ki belâ destini seyretti serâser
Gam-hâneme geldi dedi: Hâlin ne birader?

dizesi dolayısıyla Deli Birader diye ün almış olan Gazâlî, Beşiktaş'
ta bahçe, mescit, zaviye ve hamam, bu hamamın içinde de bir havuz
yaptırmıştı. Bu hamamda, şairler toplanırdı. Öyle kalabalık olurdu ki
içeride yer bulamayanlar dama çıkıp bakarlardı (ypr. 294^b v.d.)

Şairlerin takma-adlarını, lâkaplarını, yetiştirmelerini, meslekleri-
ni, yetiştikleri yerleri, aşklarını, sarhoşluklarını, serüvenlerini
ve daha birçok özelliklerini de sayfalar boyunca izleyebiliyoruz.

X
X X

Tezkirenin dilinin, çağının üslûbuna çalması yanında, Türkçe söz-
cükler, deyimler, atasözleri, cinaslar, şairlerin aralarında lâtife
diye adlandırılan açık-saçık şakalar ve benzerleri yönünden de büyük
zenginliği vardır. Bunların bir bölümünün anlamlarını ve nerelerde
kullanıldığını, nereden geldiğini biliyorsak da büyük bir bölümünün
de bize güçlükler çıkardığını görüyoruz. Bunları ayıklamak, toplamak
ve anlamlarını, nerelerde kullanıldıklarını açıklamakta ve dile mal
etmekte yabana atılmayacak bir yarar görmekteyiz.

Başına tahta külâh urmak, sakalına soğan doğramak, yaş elle tut-
mak, kömür çuvalı gibi götünden tutuşmak, keçe-bıçaklık etmek, hora-
ta maymunu, sağ işini sol eylemek, solağına davul çalmak, deli mey-
danı yalnız bulmak, avurda çekmek, bıyığını balta kesmemek, piyaz
doğramak, salavatla yürümek, burnu yeli alınmak, eşek ayağı geçmek
gibi deyimler, kaltak kazanır, kaltaban yer; ak taş, kara taş, yat

ıslığa kutsuz baş; gibi atasözleri, ağduk anlamak, yacanmak, yazınmak, uyuvermek, enetmek ve benzerleri eski sözcüklerin tutarı, küçük bir sözlük yapacak sayıdadır.

Bu verdiğimiz örneklerin içinde, bugün anlamını hiç bilmediğimiz, ya da belli-belirsiz kestirdiklerimiz de vardır. Nitekim enesi enetmek sözcüğü için, Türk Dil Kurumu'nun ölümsüz bir anıtı olan "Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü" buna türlü kaynaklardan tanıklar vermiştir (III, 1475 v.d.) ve ensi entmek diye okumuştur. Bu sözcük, Dedem Korkut Kitabı'nda da, bir yerde⁶ geçmektedir. Okunuşu kesin olmayan bu sözcüğü ben ensi anıtmak diye okumayı yeğ görüyorum⁷. Niçin böyle okumak istediğimi de açıklıyorum. Bununla birlikte benim okuyuşumun da kesin olmadığını biliyorum. Şimdi Aşık Çelebi Tezkiresi'ni okurken geh sevkından aklı başından gitti, geh hayretinden ense-si enitti diye karşımıza çıkıyor. (ypr. 113^b). Ancak yazı dilinde bulduğumuz ve konuşma dilinden düşmüş olan bu sözcük, okunuşu bakımından bir keskinliğe ulaşmış değildir. Bir gün ana-dilden derlemeler arasında gerek entti, gerek anttının kesin söylenişinin ve anlamının ne olduğunu bize bildirecek bir yeni ve sağlam tanık çıkmasını beklemekten başka yol yok, sanıyorum. Yalnız Aşık Çelebi Tezkiresi değil, birçok eski yapıtlarımız da, bu açıdan ele alınıp taranacak olsa, dilin Türkçe yönünden de nasıl işlendiğini görebileceğimize güveniyorum. Eski eserleri ulu-orta kötüleyip geçmek yerine, bir maden filizi gibi altınını sıızırmak, dilimizi tanımak bakımından çok yararlı olacaktır, kanısındayım. Aşık Çelebi Tezkiresi'nin, dil yönünden de üzerinde durmak ve çalışmak isteyen önemli bir kaynak olduğunu belirterek bağladıktan sonra kitabın başka bir yönüne geçmek istiyorum.

x
x x

Kitabın çözüm bekleyen güçlükleri az değildir. Kendi yazdıkları da içinde olmak üzere Aşık Çelebi, tanıtmaya çalıştığı 424 şairin türlü

⁶Orhan Şaik Gökyay, Dedem Korkutun Kitabı, İstanbul 1973, s. 38; CCXXVII.

⁷Aynı eser, gösterilen yer.

yazılarından örnekler vermiştir. Bunların içinde, kendi nazireleri, terbi', tahmîs ve tesmînleri, şairlerin muammalarını, bir bölümü açık-saçık lâtifeleri de vardır.

Tezkirede birtakım gelenek ve göreneklerimizi de buluyoruz. Çağının toplum yaşayışını, âdetlerini, folklorunu, inançlarını ve genel olarak kültürünü tanımak bakımından bu tezkire zengin bir kaynak olarak alınabilir. Meclislerin yol-yordamını, adâb ve erkânını kimi kez bir şairin hayatını okurken öğreniyoruz. Şair Hayatî anlatırken, bir içki âleminin resmini de çizilmiş buluyoruz: "Herzaman sohbeti sâde, yani bî-bâde değil idi. Amma zamâne toplantısında, dileğin kadehi sürüldüğü gibi kadeh devr edüp sâgar dönmezdi⁸. Saki kadeh-i âdilini koyup kimine dolu, kimine boş sunmazdı. Herkesin önünde bir cam korumuş, kimi cümlesini içer ve kimi birazını içer; sakinin ayağına sular inmez, ikide-bir kadehin bağı hûn olup son yudumun yüzü yere düşüp sürahinin başı aşağı olup kimseye artuk-eksik denmezdi. Kimseye iç diye teklif olunmazdı. Aransa mecliste çalgıcıdan başka saçma söyleyen ve güzellerden özge sert huylu, şaraptan gayrı ekşi suratlı, nağmeden artuk sohbet-dışı ve sazdan özge konuşmaya engel nesne bulunmazdı. Bununla birlikte kendisi sıradan bir adamdı" (ypr. 169^b).

Giyecekler, kılık-kıyafetler de sık-sık karşımıza çıkmaktadır. Bunların açıklanması da toplumun bir yanını öğrenmek ve aydınlatmak için gereklidir.

x
x x

Aşık Çelebi, zamanının türlü dallardan sarkan kültürünü bütün yönleriyle bildiği için, anlattığı şairler, bilginler ve türlü mesleklerden olanlar dolayısıyla onun hemen her konuda söyleyecekleri vardır. Hekimlik bilimine, hastalıklara ve bunların ilâçlarıyla ilgili pek çok konuya uzanmaktadır. Fattatlardan, yazı türlerinden bir yetkili olarak söz etmekte olduğu gibi sazlar ve makamlar üzerinde de musikiden çok iyi anlayan bir bilir-kşi gibi konuşmaktadır.

⁸ Aşık Çelebi burada geçen "sürülmek, devr etmek, dönmek, dolu, boş" ve daha başka türlü sözcüklerin çeşitli anlamlarıyla oynamaktadır.

Şair Karaferiyyeli Garâmî'nin sesi güzel olduğu gibi kendisi de saz çalmaktadır. Şiirlerinden başka hoş giden ve iç-açan türkücükleri ve nakşı andıran razbârîleri vardır. Kendisi bir saz da icat etmiştir. Bu saz kemânesiz rebâp gibidir. Kişi bunu göğsü üzerine alıp kemañçe sîhi gibi sîhini eneğine dayaya ve iki eliyle çenk çalar gibi çala. Bundan dolayı adını sîne-çâk koymuştur. Hocası Leys-zade işitip kendi de dinledikten sonra, bu sazdan vazgeç, diye ona yemin verdirmiş ve saz icat etmekte dinin sert bir yasağı olduğunu söyleyerek Garâmî'yi korkutmuştur (ypr. 288^b v.d.).

Tezkirenin içinde geçen türlü konularda üç yüze yakın kitaptan bir bölümü ele aldığı şairlerin ürünleri olsa da, bunlar da içinde olmak üzere, geri kalanlar onun kültürüne kaç yazarın, kaç türlü yapıtın kaynaklık ettiğini bize bildiriyor.

x
x x

Aşık Çelebi Tezkiresinin bence en önemli yönlerinden biri de, yalnız medreseden yetişenlerin, yalnız saray ve devlet adamlarının, yalnız okur-yazarların edebiyatı saydığımız Divan Edebiyatı'nın hiç de öyle olmadığını, bu edebiyatın toplumun bütün sınıflarındaki insanların arasında yaygın bir kültürün yemişi olduğunu görmemizdir.

Edebiyatımızın bu önemli kaynağını bütün yönleriyle tanıtmak için ölçüsü daha geniş tutulmuş bir dizi yazı yazılabilir, böyle bir inceleme de hem gerekli, hem de yararlıdır, eğer buna verilecek emeği ve zamanı göze alanımız çıkarsa...

o

2.6.8

BİR FETVA DA BİZDEN^x

I

FETVA SURETİ

Mesele:

A - Bir kimesne, bir yolunu bulup Medresetü'l-Kuzât'ta, ıstılâh-ı zamâne ile Hukuk Fakültesi'nde, bieyy-i hal¹ müderrislik payesi ihraz edüp ta'lim ve tedris kürsîsini işgal eylese

B - Feemmâ ol kimesne okuduğın, anlamasa ve işbu anlamadığı nesne üzerine âdem-oğullarından herhangi birinin PİRE misillü mûziyâtın² en küçüğüyle çiftleşmesi gibi aklen ve naklen³ havsala-i beşerin ihâtasından hariç bulunan bu türlü bir iddiaya vücut verüp bir takım nabecâ⁴ ve na-sezâ⁵ ahkâm-ı bâtıla binâsına kalkışsa⁶

^xÜniversitenin müstafi profesörü İlhan Arsel "Varlık" Dergisinin Ağustos 1976 sayısında yayınlanan "DEĞER ÖLÇÜLERİMİZDEKİ ZAVALLILIK" adlı yazısına Müslümanlardan gereken cevabı aldı.

Bunlardan ilki aynı başlık altında muhterem hocamız Prof. Dr. İsmail Cerrahoğlu'ndan geldi. (Diyanet Gazetesi, 15 Aralık 1976, sayı:155) İkincisi ise "Ortadoğu Gazetesi"nde Dr. Osman Sertkaya'dan. Burada üstadımız(!) "Pire Mütchassısı" olarak takdim ve teşhir edildi. Üçüncü cevapta bir daha doğrulmamak üzere yıkılıp gitti İlhan Arsel. Bu cevap "BİR FETVA DA BİZDEN" başlığıyla güçlü bir kaleminden geldi. Orhan Şaik Gökyay'dan (Hisar, Şubat 1977, sayı: 158). Son olarak MTTB'nin yayın organı "Çatı Gazetesi" 15 Şubat 1977 tarihli nüshasında bu tartışmaya geniş ölçüde yer verdi. Ayrıca Ebu's-Suud Efendi'nin fetvalarını neşretmiş bulunan Ertuğrul Düzdağ ile yapılan bir mülâkatı da neşretti. ALLAH cümlesinden razı olsun.

Bu sayımızda İlhan Arsel'e en güzel üslûpla lâayık olduğu cevabı veren Orhan Şaik Gökyay'ın, "Hisar Dergisi"nin Şubat 1977 tarihli 158. sayısında yayınlanan "BİR FETVA DA BİZDEN" isimli yazısını iktibas ediyoruz.

NESİL

¹Her nasılsa.

²Pire, bit, tahtakurusu, sivrisinek ve benzerleri gibi insanlara eza veren hayvancıklar.

³Akıl ve şariat açısından.

⁴Yersiz.

⁵Yakışksız.

⁶İlhan Arsel, Değer Ölçülerimizde Zavallılık, Varlık Dergisi, Ağustos 1976, Sayı: 827, s. 3.

C - Ve bu iddiasını, Ebussuud Efendi gibi, Osmanlı İmparatorluğu'nun en yüksek ve ileri çağında, İkinci İmam Ebû-Hanîfe diye yüceltilen ve otuz yıl aralıksız şeyhülislâm olan ulu bir fıkıh ve tefsir âlemine ve kanun yapıcısına isnad ile kendüleri hakkında "onu hiç bir vechile büyük insan, ya da ilim adamı saymak olanağı yoktur" deyü büh-tanlar eylese

C - Herhangi bir tarîk-i âm⁷ üzerinde karşımıza çıkacak âhâd-ı nâstan⁸ şeriatçe mükellef⁹ sayılan lâalettayin bir ferdin dahi, insanoğlunun Pire ile cimâını tasavvur etmenin imkânsız olduğunu teyak-kün edeceğinde, böyle bir süale muhatap olduğu takdirde, buna Zehî tasavvur-ı bâtıl, zehî hayâl-i muhâl mısra'-ı meşhûru ile karşılık vereceğinden aslâ ve kat'â¹⁰ şekk ve şübheye mahal olmadığı bilinse

D - Bundan mâadâ, müderris-i merkumun, kendünün emsal ve akranla-rından nicelerinin Kurûn-ı Vustâ medreselerinden herhangi birinde, müderrislik değil, ta'lîm ve teallüm ile külliyyen alâkası bulunma-yan ve ednâ hizmetlerden sayduğu hademelik bile yapamayacak kerteler-de kimselerden olduğu ve kifâyet-i ilmiyyesinin mefkûdiyyeti, tevâtür hudûdını aşup alâ melei'n-nâs¹¹ ikrar ve itirâfı ile sübut bulsa, ol müderrisin, medrese-i mezkûrede işgal eylediği ta'lîm ve tedris ma-kamında ibkası caiz olur mu? Cevap buyurup sevâba giresiz.

El-Cevâb: Olmaz.

Ketebehu el-fakir ilâ rabbihi el-Ganî Orhan Şaik el-Kavsü'l-kuzahî el-Karlûkî el-Oğuzî, afâ anhî fi Muharremi'l-harâm, sene 1397 min hicreti'n-Nebî.

⁷Herkesin gelip geçtiği yol, anayol.

⁸Halktan herhangi biri, profesör filân değil.

⁹Çocuk, deli, bunak, ya da okuduğunu anlamayan bir profesör olmayıp da dinin buyruklarını ve yasaklarını yerine getirmekle yükümlü olan sağlıklı müslüman.

¹⁰Hiç mi hiç.

¹¹Herkesin içinde, yani Cumhuriyet Gazetesi'nin, 28 Aralık 1976 tarih-li ve 18826 sayılı nüshasının 2. sayfasında, İlhan Arsel'in "Fakül-teden Ayrılırken" başlıklı yazısında.

II

EBUSSUUD EFENDİ'NİN FETVALARINDAN

BİRKAÇ ÖRNEK

Şeyhülislâm Ebüssuud Efendi'yi küçültmeye yeltenen bir yazıda, onun hulle hakkındaki fetvalarından biri alınarak, büyük İslâm hukuku bilgininin o fetvasında "cimâa_kadir_olmayan_bir_PİRE"den söz ettiği ile-ri sürülmekte ve burada, bu sözcük, aman okuyucunun gözüne ille de batmasın diye olacak, bütün harfleri büyük yazılarak iki defa tekrarlanmaktadır. Oysa, bu fetvada geçen bu sözcük PİRE değil PİR'E dir ve herkesin bildiği ve bileceği gibi "yaşlı" anlamına PİR'dir. Fetvada "cimâa kadir olmayan pîr'e" denilmektedir ki "erkeklikten kesilmiş olan yaşlı kişi" demektir. Türkçe'yi yeni öğrenmeye başlayan bir yabancı bile bu fetvayı doğru okumayı, okuduktan sonra anlamayı becerecektir, kuşkusuz. Fetvada "cimâa kadir olmayan pîr'e, yahut on iki yaşında olan oğlancığa hulle etse" dendiğine göre, burada pîr ve oğ-lancık sözcüklerinin, dilbilgisindeki "e durumu" dediğimizden başkası olamayacağını anlamak için ilkokula gitmeye bile gerek yoktur, Türkçe'yi konuşmak yeter. Gerçi, pire ile hepimiz, çocukluğumuzdan bu yana aynı yatakta çok yatmışızdır, yatıp duruyoruz, ama hiç birimizin aklından bir kötülük geçmemiştir, hele pirenin aklından haydi haydi.

İmdi, onun bu fetvasını, günümüzde, yani ilkel ve cahil bir toplum¹² olmaktan az çok kurtulduğumuzu sandığımız bir zamanda, bir profesörün bu biçimde anlayıp üzerinde böylesine ahkâm yürüttüğüne, Ebüssuud Efendi sağ olsaydı, acaba ne derdi? Elbette ince zekâsı, şeriata uygun, nükteli bir fetva verirdi.

Onun bu yanını gösteren fetvaları az değildir. Bize, en olmayacak gibi gelen bir sözcüğü, gerekince pervasızca ve tam yerinde kullanacak güçtedir. O. Türlü konularda verdiği fetvalardan birkaçını okuyucuya sunmakta yarar görüyoruz.¹³

¹²Milletimiz hakkında İlhan Arsel'in yargısı bu.

¹³Aziz, okumuş arkadaşım sayın Hayrullah Ürs'ün lûtuflukâr müsaadesiyle, onun türlü kütüphanelerde okuyup incelediği fetva kaynaklarından topladığı notlardan alınmıştır. Yanlış okumayı ve anlaşılmayı önlemek kaygısıyla elden geldikince fetvaların dili bugünün diline yaklaştırılmıştır.

1 - Berş¹⁴ ve afyon yutmaya müptelâ olan bazı kimseler, bu ipti-
lalarından kurtulmak için şarap içseler caiz midir?

Cevap: Afyon müptelâsı kimseler, insanlıktan çıkmışlardır, ne_poh_yirse_yisinler.

2 - Zeyd, avretlerin olduğu cennet bana gerekmez dese ne lâzım olur?

Cevap: Gerekmezse cehenneme.

3 - Hatip Zeyd; kadı, müslüman olmaz; müslüman, kadı olmaz dese hatiplik etmesi caiz olur mu?

Cevap: Özellikle günümüzdeki zalim kadılar için dediyse olur; tüm müslüman kadıları için dediyse azli gerektir.

Ebüssuud Efendi'nin, kuru saplantılar içinde olmadığını gösteren fetvaları da vardır.

4 - Bir mescitte imam olmakla dülgerlik işlemekten hangisi daha üstündür?

Cevap: Aslâ namazı bırakmadan sanat işlemek daha makbuldür.

5 - Bir köyün eski mescidi bulunup köy halkına yeterken, içlerin-
den biri onun yanında bir mescit daha yaptırmak istese, eski mescit
boş kalır diye onu men'edebilirler mi?

Cevap: Eski mescit yetiyorsa birini daha yapmak günahtır.

6 - Zeyd, üzerinde farz olmadan haccettikten sonra, hali vakti
düzelse, yeniden haccetmesi mi, yoksa kamu yararı için köprü yapma-
sı mı daha doğru olur?

Cevap: Köprüye kesin ihtiyaç varsa onu yapması yeğrektir.

III

Bu kadar da değil. Ebüssuud Efendi, bugün de dünyanın birçok yer-
lerinde uygulanmakta olan işkencelere karşıdır. Herhangi bir sanık
hakkında ahz-i sedîd ile ahz olunmak gerektir, deyü buyurulmuş, ahz-i
sedîdden murad ehl-i örfün işkencesi midir, beyan buyurula¹⁵ sorusuna

¹⁴Afyon macunu.

¹⁵Sanığı tutuklayıp kelepçeye vurmak ve başka işkenceler yapmak.

onun verdiği karşılık şudur: Hâşâ, ehl-i örfün (zabitanın) sanığı yakalayıp tutuklamasını istemek bile mümkün değildir, nerde kaldı ki işkence ola.

Kanunî Sultan Süleyman, koyduğu kanunları, bir yönden de şeriate uygun olduğunu göstererek güçlendirmek istediği için Ebüssuud Efen-di'ye başvurmuştur. Onun bu konuda verdiği fetvalar, bugünkü dille raporlar, mâruzat adı altında toplanmıştır.

Bugün, toplumda tehlikesini yeni yeni kavradığımız kimi konular üzerinde, bundan dört yüz yıl önce düşündüklerini açıkça ve doğruca söyleyen de odur.

"Bir kimse onunu, on ikiye, on üçe verüp¹⁶ faiz alsa zamanımızda sultanın buyruğu ve zamanın şeyhülislâmının fetvası, onu onbuçuktan yukarıya¹⁷ verilmesin diye tenbih olunduktan sonra dinlemeyip yüksek faiz almada dirense şeriatçe ona ne lâzım olur?" sorusuna "Böyle bir tefeciye, şeriatin hükmettiği sayıda değnek vurulması ve uzun süre hapsedilmesi gerektir" karşılığını vermektedir.

Bunun gibi selem, yani gelecek yılın ürününü bu seneden satıp pa-rasını önceden almak isinde de, bununla uğraşanların üreticiye aşırı derecede insafsızlık ettiklerini, hattâ kimi köylerin bu yüzden harap olduğunu açıkça söylemektedir.

IV

Halkının dinine kuvvetle ve inanarak bağlı olduğu, şeriat hükümle-rinin, daha doğru bir deyimle İslâm Hukuku'nun, kanun değerinde yü-rürlükte bulunduğu bir devirde, bir ülkede, insanların birbirleriyle ve toplumla ilişkilerinde, gerektikçe, Şeyhülislâmlık makamından ve müftilerden bir fetva istemelerinde yadırganacak ne vardır? O çağın gerekli kıldığı ne varsa ona uydular, dört yüz yıl sonrasına göre davranmadılar diye, bilginleriyle, halkıyla bütün bir millet için cahil ve ilkel bir toplum yargısına varmakta kendimizde nasıl bir hak görüyoruz? Nasıl oluyor da bu küfre dilimiz varıyor? Hiç olmazsa, o yüzyılların hiç bir ferdi, bu yargıya varan gibi, pire ile insanı

¹⁶Yüzde yirmi, ya da yüzde otuz faiz.

¹⁷Yüzde beş faiz.

çiftleştirecek kadar iz'an ve irfandan uzak düşmemiştir.

Hem tarihteki bütün imparatorluklardan daha uzun sürmüş olan bu Türk İmparatorluğu eğer böyle ilkel ve cahil bir toplum idiyse, toptan bir Hristiyanlık dünyasına karşı altı yüz yıl nasıl dimdik ayakta kalabilmiştir? Nasıl olmuş da, bugün her biri, müslüman, hristiyan, başına-buyruk birer devlet haline gelmiş olan bu ayrı ayrı toplumları; dilleri, dinleri, örf ve âdetleri başka başka milletleri, yüzyıllarca yönetebilmiştir? Bir yandan Atlas Okyanusu'na, bir yandan Hint Okyanusu'na yol alan kalyonları, kendi tersanelerimizde yapıp donatan onlar değil midir? Bunları oralara yel üfürüp yelken mi götürmüştür? Döktükleri tunç toprakla kaleler değil de havanda su mu döğmüşlerdir? Türk orduları doğudan batıya, batıdan doğuya turist olarak mı gitmişlerdir?

Alemleri yıldızlarla öpüşen bu minareleri, bu camileri, bu türbeleri, kışın musluklarından sıcak sular akıttıkları bu şadırvanları, bu herkese yeten çeşmeleri, yol vermeyen nehirler üzerindeki bu köprüleri, kervansarayları, ticaret hanlarını, çarşıları, kimler yapmıştır? Bu kışlalar, medreseler, kütüphaneler, dârüşşifalar, hamamlar bize hangi bilgin, ileri, uygar yabancının armağanıdır? Bu vakıflar, kış, yaz yoksullara, öğrencilere sıcak yemek veren bu imarethaneler, bu hemen her türlü yapının duvarlarını süsleyen, acımasının, yardım elinin, aynı toprakta yaşayan kuşlara kadar uzandığının eşsiz tanıkları olan bu kuş evleri, sürüye katılıp sıcak yerlere gidemeyip kalan leyleklere, akbabalara bakmak için vakfiyeler... Bütün bu saydıklarımız, dilim kurusun, ilkel ve cahil bir toplum'un çingene çadırları mıdır? Nedir? Söylesenize bize.

2.6.9

BURHAN-I KATI^C ÇEVİRİSİNİN TÜRKÇE

AÇISINDAN ÖNEMİ

MÜTERCİM AHMET ASİM EFENDİ, TEBRİZLİ HÜSEYİN b. HALEF'in Burhan-ı Katı^C adını taşıyan sözlüğünü Tibyan-ı Nafi^C der Terceme-i Burhan-ı Katı^C adıyla Türkçe'ye çevirmiştir. Bu Farsça-Türkçe sözlük, türlü bakımlardan üzerinde durmaya değer. ASİM EFENDİ, Burhan-ı Katı^C Kamusu'l-Acem diye tanıtmakta onun için (Türkçeleştirilmiş ve özetlenmiş olarak) şunları söylemektedir:

"Bugün Türkiye'de elde dolaşan bu tür sözlüklerden hiçbirisi onunla ölçülemez. Burhan-ı Katı^C, Farsça sözcüklerin anlamlarını doğru olarak verir; bu dildeki deyimleri ve terimleri toplamıştır; her bakımdan yeterlidir. Otuzu aşkın sözlükten yararlanılarak hazırlanmıştır. Astronomi, astroloji, hendese, felsefe, ilahiyat, tasavvuf gibi türlü bilimlerle ve konularla ilgili incelikler bu sözlükte bir araya gelmiştir; bundan dolayı Fars ve Türk bilginleri arasında el üstündedir".

ASİM EFENDİ, işte taşıdığı bu değerlerden dolayı ve onun öğrencilere yararını göz önünde tutarak bu eşsiz sözlüğü Türkçe'ye çevirmeye girişmiştir. Bu işi yaparken yalnız Burhan-ı Katı^C'a bağlı kalmamıştır. Oradaki Farsça sözcüklerin, deyimlerin ve terimlerin tam karşılığını arayıp bulmak, yerine koymak, türlü konularla ilgili sözcükleri, deyimleri, terimleri açıklamak kaygısıyla, gerektiğe daha birçok kaynaklara ve kitaplara başvurmuştur. Önsözünde bir bir saydığı kitaplar şunlardır: Ferheng-i Mahmudî, Mecmau'l-Fürs-i Kâşânî, Mecmau'l-Kavâid ve Câmiü'l-Fevâid, Ferheng-i Şuûrî, Halimî, Nimetullah, Câmiü'l-Fürs, Şeref-name, Tacü'l-Masâdir, Deşîse, Lehçetü'l-Lügat, Aksa'l-İreb, Kenzü'l-lügat, Müşkilât-i Şeh-name, Sihâhu'l-Acem, Nevâdirü'l-Lügat, Kamus, Ahteri, Vankulu, Terceme-i Tuhfetü'l-Müminîn, Feyziyye, Gayetü'l-İtkan, Müfredât-ı Seyh İsa, Ferâidü'l-Müfredat, Tarîfât-ı Seyyid Şerif, Istılâhât-ı Sûfiyye, Şerh-i Fusûs, Şerh-i Çağmînî, Hulâsatü'l-Hisâb, Matâlib-i Âliye ve bunların benzeri nice makbul kitaplar.

Görüleceği üzere, bunların içinde yalnız sözcükler değil, tıp, tasavvuf, mitoloji, dilbilim, matematik, tarih gibi türlü konularda, adı belli kaynaklar da yer almaktadır.

ASİM EFENDİ, önsözünde, çevirisinde sözü uzatmaktan kaçtığını, belirtir; bu çevirinin güvenilir olmasını sağlamak kaygısıyla aslından ayrılmadığını, ona dışarıdan bir şey katmadığını kendinden bir şey eklememediğini, ancak kimi ağaçları anlatırken, çiçeklerin ve yemişlerin özelliklerini verirken, bunlara, Burhan-ı Katı^c'da söylenenlerden sonra, azdan az, metni değiştirmeyen, bozmayan eklemelerde bulunduğunu söyler.

Sözlüğün aslında, HÜSEYİN b. HALEF, sözcüklerin dizilişinde bir ayırım yapmamış, onları düz-ara sıralamıştır. Bir başka deyişle, bunların ilk harflerinin üstün (a, e), esre (ı, i) ve ötre (u, ü) seslerinden hangisi ile başladığına bakmamıştır. Sözcükleri düzgün dizilmemiş inciler gibi sıralamıştır. Bu yüzden de sözlükte aranan sözcük kolayca bulunamamaktadır. ASİM EFENDİ, bu düzensizliği göz önünde tutarak, çevirisini yukarıda bildirilen seslere (harekelere) göre bir düzene koymuştur.

Burhan-ı Katı^c Çevirisi'nin başına konan yazının bir yerinde "Ter-ceme-i Burhan-ı Katı^c nam kitâb-ı fazâil-nisâbın bi't-terceme müellifi, müderrisîn-i kiramdan AYNATABÎ AHMET ASİM EFENDİ..." denmektedir. Bu "bi't-terceme müellifi" sözünden Burhan-ı Katı^c'ın "çeviri yoluyla yazarı" anlamını çıkarırsak, buna, bu çeviriyi eline alan herkesin katılacağına güvenebiliriz.

Gerçekten de ASİM EFENDİ, sözlüğün aslını nasıl Kamusü'l-Acem diye değerlendirmişse, bizde onun çevirisini "Türkçenin Büyük Sözlüğü" olarak adlandırmaktan kendimizi alamayız. Gerek Burhan-ı Katı^c, gerekse Kamus çevirilerinin Türkçe için kolay yapılmaz ve hiç yıkılmaz iki anıt kaynak olduğuna inanıyoruz.

Bu çevirileri yapmış olan büyük bilginin, Türkçe'ye verdiği emeği, çok daha küçük ölçüde göze alan biri çıkıp da, bu iki kitaptaki Türkçe sözcükleri, deyimleri tarayarak bir sözlük düzenine koysa, Türkçe'nin zenginliği bir daha ortaya çıkacaktır. Kendi kendimize Türkçe karşılıklarını bulmak için ter döktüğümüz nice yabancı sözcükler de meydana çekilip gidecektir.

Basma Burhan-ı Katı^c Çevirisi'nin başında yer alan takrizler (övgüler)'i, bir yandan da kitabın değerini belirterek onun basılması gerektiğini bildiren raporlar sayabiliriz.

X
X X

Burhan-ı Katı^c ve Kamus çevirilerinde bu açıdan, benim bildiğime göre ilkin Sayın ÖMER ASIM AKSOY bakmıştır¹. O, Burhan-ı Katı^c'dan söz ettiği sayfalarda, A) Sözlüğün aslı ve yazarı (s. 36 v.d.), B) Burhan-ı Katı^c Çevirisi (s. 37 v.d.); C) Burhan-ı Katı^c Çevirisinden Örnekler (s. 38 v.d.), bizi çeviriyi daha yakından tanımaya götürecek olan yolun izini açmıştır.

ASIM EFENDİ'nin Türçe'si üzerinde, daha önce gelenler de söz söylemişlerdir. ZİYA PAŞA "Şiir ve İnşa" makalesinde "bizim tabîî inşamız Mütercim-i Kamus'un ittihaz ettiği şîve-i kitabettir" dediği gibi, NAMIK KEMAL'de, "Bahar-ı Danış Mukaddemesi'nde (İstanbul 1301, s. 15) "ASIM ile AKİF PAŞA'nın belâgat hususunda eslâfı unutturduklarını ve lisanımıza yeni bir çılgır açılmak kabil olduğunu" söylüyor. EBÜZZİYA TEVFİK BEY'de, Kamus ve Burhan çevirilerindeki üslubun "başlı başına bir lisan-ı beyan" olduğunu tekrar ediyor (Nümune-i Edebiyyat-ı Osmanîyye, s. 98).

FUAT KÖPRÜLÜ, İslam Ansiklopedisi'ne yazdığı "ASIM EFENDİ" madde-sinde² yukarıdaki görüşleri verdikten sonra onlara katılmakta ve bunun nedenlerini sayarak şöyle bir yargıya varmaktadır.

"Sade lisanla yazılmış resmî ve hususî yüzlerce eser ve tercüme meydana dururken ASIM'a böyle büyük bir rol isnadına asla imkân yoktur. Lugat tercümelerinde oldukça sade bir dil kullanılması zarurî idi ve daha evvelki Osmanlı lugatçıları da böyle yapmışlardır. Lakin diğer eserlerinde ASIM'ın lisanı fazla muğlak ve oyuncaklı, üslubu tatsız ve ağırdır". Bu yargı, ASIM'ın Tarih'inde ve Siyer-i Halebî Çevirisi'nde kullandığı dil göz önünde tutulursa, bir bakıma yerin-

¹ÖMER ASIM AKSOY, Mütercim Asım, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1962.

²bkz. I, 665-673. MÜTERCİM ASIM EFENDİ'nin hayatı kişiliği, eserleri, tarihçiliği, diltiliği, üslubu ve dili üzerinde eksiksiz bilgi buradadır. MÜTERCİM ASIM hakkında bilgi alınabilecek bütün kaynaklar da yine burada yer almaktadır.

dedir. Burhan-ı Katı^c ve Kamus çevirilerini de içine alıyorsa, bize göre, pek haklı değildir. Bu iki çeviriye, yalnızca üslup açısından değil, Türkçe'nin türlü yönleriyle zenginliğini göstermesi; ASİM EFENDİ'nin Türkçe'ye verdiği önemi; bu dili, başkalarıyla ölçülemez kadar bildiğine tanıklar vermesi; çevirilerinde halkın konuştuğu, bildiği, anladığı dile inmesi yönünden bakarsak, bu yargıyı da yargılamak gerekir sanıyoruz. Onun için de, başımız darda kaldıkça, şöylece açıp birkaç sözcüğün anlamına bakmakla yetindiğimiz bu sözlüklerden birini, Burhan-ı Katı^c çevirisini, daha başka bir gözle ele almak gereğini duyarak A ve B ile başlayan harflerini içine alan yüz elliye yakın büyük sayfayı satır satır okuyup birtakım sonuçlara varmış bulunuyoruz. Bunları aşağıdaki bölümlerde vermeye çalışacağız.

I

BURHAN-I KATI^c ÇEVİRİSİNDE TÜRKÇE'NİN AYRIMLARI

A. Genel Olarak

Çeviriyi okuyup incelerken, ilkin ASİM EFENDİ'nin kaç türlü Türkçe bildiği dikkatimize çarpıyor. Bu ayırım, Türkçe'de kullanılan, bu dilin nüfusuna kayıtlı sözcüklerin nerelerde ve kimlerin ağzında dolaştığını anlamak yolunda bize kılavuzluk etmektedir.

a) Başta ana-dilin, hepimizin malı olan sözleri yer almaktadır. Bunları ASİM EFENDİ Türkî'de diye belirtiyor.

İşkâliş: Fikir ve hayal ve endişedir ki Türkî'de "sanı" tabir ederler.

Benag: Bir zevc taht-ı nikâhında olan ezvâc-ı müteaddidenin her birine denür. Türkî'de, ortak ve kuma tabir olunur. Asıl Türkler evvelkisine النجى (altç) ve ikinci ve üçüncüsüne "kuma" derler.

b) ASİM EFENDİ Türkî'de dediği zaman, bundan Türkiye'de konuşulan ve bir dereceye kadar yazılan Türkçe'yi anlatmaktadır. Bunu kimi kez daha da açarak bizim Türkî'de diye belirtiyor. Türkiye dışında yaşayan Türklerin sözcüklerini ise Türkistan'da diye ayırıyor.

Âdestândâr: Yani âftâbedir ki Türkistan'da "âftabçı" derler, haliya bizim Türkî'de "ıbrıkdar" tabir olunur.

Ürîb: ... Türkistan'da "kaykaç" ve bizim Türkî'de "kaçak" denir.

c) Türçe'nin ona göre başka ayrımları da vardır, bunlardan biri de Trk-i kadîm'dir.

Bşbahar: "Kaya koruğu" tabir olunan nebata denir... Türkî-i kadîm'de "Uruz otu" ve "kulak otu" ve "yara otu"derler.

) Türkî-i gayr-ı meşhur ile neyi anlatmak istediği kesin değil-se de bunu, herkesçe bilinmeyen, yaygın olamayan Türkçe diye anlayabiliriz.

Edv: "Ekir" tabir olunan kk ismidir, "ekr-i Trk" dahi derler. Bazılar bu lugati "sabır"³ ile beyan eyledi. Meşhur acı drdur ki bir nebatın usaresinden hasıl olur. Trk-i gayr-ı meşhur'da "azvay" derler.

d) Türkî-i mehur ise artık dilden düşmüş olan sözcükler için kullanılmaktadır.

Berzn: Arabde "nar (= ateş)" Türkî-i mehur'da "od" tabir olunur.

e) Taşra Trksi, bugün de kullanılan bu deyim İstanbül dışında kullanılan Türkçe demektir. ASİM EFEND, Ayıntap'lı olmakla birlikte Burhan-ı Katı^c'ı İstanbül'a yerleştikten sonra çevirmiştir.

vend: ... altıncı anlamı "evvel" ve "akdem"dir. Taşra Trk'sinde "ndin" ve "ilk" tabir olunur.

f) Kaba Trk ile "nezaketsizce" saydığı sözcükleri belirtmektedir.

Brz: Kaba Trk'de "dana adırdı" tabir ederler.

Bsbs: Merzengş adıdır ki tahrifle "mercanköşk" tabir olunan nebattır. Kaba Trk'de "sıçan kulağı" derler.

g) Rûmî'yi de, daha başka birçok kitaplarımızda görüldüğü üzere Anadolu'lu, Anadolu'lulu Türk ve doğrudan Türk ve Türkiye yerine kullanılmaktadır.

Entile-i Sevd: ... birkaç kısım olur, bundan murad hindsidir. Rûmî kısmına "peygamber düğmesi" derler.

h) İstılah sözcüğü de "deyim" ve "zel anlamlı sözcük" karşılığıdır.

³Burada "sabır" bir bitki adıdır, "acı sabır" diye bilinir.

Âşinas: ...karada dahi su ahvalinden habîr olan kimesneye ıtlak olunur. Mesela filan mahalde su ihtimali vardır ve filan yerde yoktur ve umku şu kadar ve filan mahalle gelmesi kabil, yahut kabil değildir, deyü bu gûne suya dair ahvalden fehîm ve haberdar ola. İstılahımızda "su yolcu"x⁴ tabir olunur.

Ermend: Ârâm ve karar sahibi manasınadır ki vakur ve mütemekkin kimesnedir. İstılahımızda "lengerlü" tabir olunur.

İrmen: Beş manası var. Biri tufeyli'dir ki kendisi med'uvv değil iken ahbap ve aşınaya uyup ziyafete giden kimesnedir. Türkî'de "ekti" ve "uyuntu" ve İstılahımızda "dalkavuk" tabir olunur.

1) Kimi deyim ve sözcüklerin daha dar bir çevre içinde kullanıldıklarına da yer vermekte ve buru İstılahlarında diye belirtmektedir.

Bermegaz: Üstada ücreti verdikten sonra şagirdlere verilen bahşış ve atıyyedir. İstılahlarında -demek ki zenaat ehli arasında- "şerbetlik" tabir ederler.

Binâgûş: Masum yeni doğduktaki ebe-kadın parmağını masumun ağzına sokup çenesini kaldırmaktan kinayedir ki İstılahlarında -demek ki ebelerin ve kadınların arasında- "damak açmak" tabir olunur.

i) Avâm-ı Türkî deyiminden "Türk halkı"nı anlamalıyız. (bkz. Bölüm III: Âbdercûy-i tüst)

j) Bir de İnkılyâ sözcüğünü açıklarken ehl-i mağrıp lûgatinde "eşek marulu" tabir olunan nebat adıdır. Türkî'de "hava cıva" ve "mum boyası" dahi derler, diyor. "Ehl-i Mağrıp lûgatinde" dedikten sonra verdiği "eşek marulu" karşılığı Türkçe olduğuna göre bununla hangi Türkçe'yi, ya da kimlerin dilini belirtmek istediği bence belirsiz kalıyor. Çünkü "ehl-i Mağrıp" Kuzey-Afrika kıyılarında yaşayanlar demektir, özellikle Tunus ve Cezayir'de, Osmanlı İmparatorluğu devrinde pek çok Türk bulunduğunu ve onların Türkçe konuştuklarını biliyoruz. Acaba, onların dilinde mi, demek istiyor, kestirilemiyor.

B. Bölgesel olarak

a) Çeviride geçen sözcüklerin ve deyimlerin bir bölümü de ya doğrudan ASİM EFENDİ'nin doğup büyüdüğü Gaziantep yöresindendir; o, bunu

⁴İşaretli sözcükler, Türk Dil Kurumu'nun Tarama Sözlüğü'nde yoktur.

bizim diyarda ve bizim diyarımızda diye, ya da bizim diyar ıstılahında diye belirtmektedir.

Âzergûn: Şakayık nevinden bir çiçektir. Ortası siyah ve kenarları kırmızı olur. Türkî'de "ayçiçeği" ve bazı diyarda "şems ve kamer ve çanak çiçeği" ve "güne âşık" dahi derler. Ve bazıları papatya nevinden bir çiçektir, dedi. Bu çiçeğe bizim diyarda "karagöz" tabir ederler.

b) Bizim diyarlarda diye belirttiği sözcükler ise yalnız Gaziantep yöresine değil de, bütün güney yöresinde kullanılan sözcükleri anlatmaktadır.

Edenmekeş: Teğelti dikecek demür iğneye denür, çuvaldızdan küçük olur, bizim diyarlarda ana "kıyık" tabir ederler.

End: ...biyan tabir olunan nebattır. Bizim diyarlarda şerbet yaparlar. "Biyan şerbeti" meşhurdur.

c) Bundan başka onun bazı diyarda diye belirttiği sözcükler de vardır. Bunlar, anlaşıldığına göre, onun yetiştiği Gaziantep yöresinin dışında kalan bir bölge, ya da bölgelerdir.

Âbrûn: Türkî'de "kaya koruğu" tabir olunan reyhana, fusûl-i erbaada ter ü taze olduğu alâkasıyla alem-i has eylediler... Bazı diyarda "Arzu otu, uruz otu, kulak otu ve yara otu" derler.

Enşâsâ: Türkî'de "muzek"... ve bazı diyarda "nezle otu" ve "keyiflüce ot" derler.

İstersek, bunlara bakarak, ASİM EFENDİ'nin bize, bölgelerimizin bir dil atlasını hatırlattığını da düşünebiliriz.

II

TÜRKÇE KARSILIKLAR

Burhan-ı Katı^c Çevirisi'nin, Türkçe karşılıklar ve sözcükler açısından değer biçilmez bir zenginliği vardır. Farsça'dan geçmiş olup da yazı dilinde ve az bir bölümünü bugün de kullanmakta olduğumuz sözcüklerden birçoğunun hiç de yadırganmayacak olan karşılıkları bu çevirinin sayfalarında yatmaktadır. İlk karşılaştığımızda, kimi kez durakladığımız sözcükler de bunların arasındadır.

Âbângâh: Fer verdîn mâhının onuncu günü (ilkbaharın onuncu günü) eğer yağmur yağmaz ise nisâya müteallıktır deyüp nisâ taifesi suya girerler ve birbirleriyle sulasup suda cilve ve mülâaba ederler.

Vantilatörün karşılığı orada durup duruyor. ASİM EFENDİ bâdkeş'i "asma yelpaze" diye veriyor, güzel ve tam değil mi?

Günlük yaşayışımızda bize gerekli olan (hekimlik, hastalıklar, em-ler gibi; zenaat türleri gibi; araçlar ve gereçler gibi her gün karşımıza ne çıkıyorsa) dilimizden yitip de başka yerlerde, başka yollar-dan aramağa kalkıştığımız bu gibi karşılıklar orada vardır.

Abîd: Kığılcım ve şerare-i ateş manasınadır. Bazı diyarda çıtırık^x ve çınkı dahi derler.

Âbhast karşılığındaki hısırlamak^x, kavun, karpuz, hıyar gibi mey-velerin posalaşıp bozulmasını anlatır.

Âzeden, âzîden, âjîden: İğne ve çuvaldız ve emsali nesneler ile sançmak ve baturmak ve niğendelemek^x ve "gözemek" ve "teğellemek" manalarındadır.

Âsîme: ...ve hîre ve kamaşık^x ve uyuşuk manasına gelür, gözde ve sair uzuvda ve gerek akılda olsun.

Ürîb: Bir yanına eğri olan nesne, muharref manasına, amme tahrif edüp "verep" tabir ederler. Türkistan'da "kaykaç" ve bizim Türkî'mizde "kaçak"^x denür, bu inhiraf ekseriya yaş tahtalar kurdukta hâdis olur, kapu ve pencere tahtaları gibi.

İklîmiya: Şol nesnedir ki bakır ve gümüş ve altun gibi ecsâd-ı mutarraka zevb olundukta "köpük" ve "çökük"^x gibi fevkında ve tahtında müctemi ve münakid olur.

Endûd: Ol sıvık balçık ve bağdâdî ve horasânî kireç ki dam ve dı-var sılğar, Türkî'de "sıvak"^x tabir olunur.

Bâzdâştên, bân zeden, binâvend: Alıkomak ve "girülemek"^x manaları-nadır.

Berkem: "Alıkoma" ve "girüleme"^x ve "oyalandırma" manasına gelür.

Ber rûy devîden: ... "şiddet ve hiddet" etmek, "yüze yapışmak" ve "yüze atılmak" tabir olunur.

Bînas: Burhan-ı Katı^c'ın aslında bunun için "derîçe-i hânerâ gû-yend" demiş, bırakmıştır. Çevirisinde ASİM EFENDİ "büyük kapı içinde

olan küçük kapıdır, ol büyük kapıya "yavrılı kapı^x" tabir ederler" diye bunu açıklamıştır.

III

DEYİMLER, ATASÖZLERİ, TÖRELER

Bu çeviride, yeri geldikçe deyimler, atasözleri ve töreler de buluyoruz, bunlar doğrudan Türkler'indir.

Ab_der_cûy-i_tüst: Şimdi revaç ve revnak ne ikbal senin tarafındadır ve hall ü akd ve retk ü fetk senin yedindedir, diyecek yerde darbolunur. Avam-ı Türkî beyinlerinde bu mana "Şimdi maymun sizin kapıda oynuyor" ile tabir olunur.

Âteşîn-pençe: Kâr-ı sanatında cüst ve çâbük ve tîz-dest kimesnedir ki "kârının celladı^x" tabir olunur.

Âgendegûş: Yani "kulağı dolu^x" ki murad mütenassih âlûde ve sefihtir...

Bâdbân: ...hafif ve hercayî-meşrep kimesnedir ki bir kimesne ile dostluğu mütemadi olmaz, rüzgâr ne taraftan eserse kendi dahi ol tarafa döner, öyle kimesneye "yelken mezbûpli^x" tabir olunur.

Bâdperrân: "Avurdu yelli", "savrak^x" kimesneye denür.

Bâdgan: ...ve ol kimesneye denür ki daima fahr ü mübâhât ve arz-ı âlâyîş ve tecemmülât edüp ve gâhice incazı ma^cdum vaitler eyleye. Bu makule leffâf ve avurd^x kimesneye...

Bâstâr ve bîstâr: Etbâ-ı elfaz kabilindendir. Filan ve beheman gibi. Ve bu lafızların istimalleri evsâf-ı mechulede şâyidir. Bu makule kelimat her lisanda cari ve şâyidir. Ezcümlle Türkî'de filan fistekez ve bazıları "nesne" ve "mesela" ve "anladın mı?" derler, bu makule kelamı haşv-i kelam ederler. Türkî'de bu misillü kelimata "söz söykesi" tabir ederler.

Bâ_seg_be-çuval reften: Gayette hılâf-ı cins olan şahısla bir arada olmaktan kinayedir. İstilahımızda dahi bu mevkiide "köpek ile bir çuvala girmek^x" tabiri vardır. Ve herzegû ve herzekâr kimesne ile münakaşa ve muaraza etmek mevkiinde irad olunur.

Bâ_hemsîr ü şeker bûden: İki kimesne biribiriyle gayet derecede ülfet ve imtizaç ve mahabbet etmekten kinayedir, ıstılahımızda "yağlı_ballı_olmak^x" tabir olunur.

Bergandan: Ol ays ü işret ve sohbet ü cemiyete denür ki ramazan-ı şerif mütakarrip oldukta demsaz olurlar, erbâb-ı safa "bıçak_silme^x" ve "defter_kapama^x" tabir ederler.

Bînemazî: Karıların hayz kanı zuhur etmekten ve hâyız olmalarından kinayedir ki beyinlerinde "aybaşı" ve "namazsız_olmak^x" tabir olunur.

Bentüme: Burc ağacıdır ki bağ sarmaşığı gibi ekseriya zeytun ağacına sarılır. Deve kısmı andan gayette hoşlanır. Hatta meseldir ki "deveye burç lazım ise boynunu uzadup alır."

IV

YİYECEK VE İÇECEKLER

Burhan-ı_Katı^c_Çevirisi'nde yiyecek ve içecek adları da ayrı bir yer tutmaktadır. ASİM EFENDİ, bunların bir bölüğünün Türkçe'deki adlarını vermekle yetinmeyerek bütünleyici bilgiler de vermiş ve sözlüğün aslına bu yoldan eklemeler yapmıştır.

Abkâme: Bunun bir tür katık olduğunu söyledikten sonra "beyanlarına göre bu katık Bağdat ve Türkistan'da dahil olur, birkaç nevi yaparlar. Bir nevine yalnız kâme derler... dereotundan ve yarpuz ve fesleğenden yaparlar. Türkler "piyaz" derler, bunsuz taam etmezler. Taamlarında salata ve salamura menzilesinde, muîn-i taamdır, derler ve buna "bazirgan_aşı^x" dahil derler." açıklamasını ekler.

Ülbâ: Ciğer dolması ve ciğer kavurması... Araplar "hasretü'l-mülûk" derler diye sözlüğün aslındaki bilgiyi verdikten sonra ASİM EFENDİ şunu ekliyor: Zira daire-i mülûke bu makule taam-ı hasîs uğramaz.

Engebîne: Bal helvası demek olur ki "ak helva" ve bazı diyarda "mafiş helvası" dedikleridir.

Buğra: ...bir taam ismidir ki padişah-ı müşarünileyh (BUĞRA HAN) ihtirâdır. Bizim diyarlarda "Acem yahnısı" ve bazı diyarda "salma aş" dedikleri taamdır. Bazıları dediler ki "boranı" tabir olunan taamdır ve "boranı" "buğrahânî" muharrefidir.

Erbû: "Armut ile ma^cruf meyvedir" dedikten sonra elmanın rızâan kardaşıdır diye ekler. Elmanın, armudun sütkardeşi olması, her ikisinin de yumuşak çekirdekli meyve olmasından ya da "kavun-karpuz"un birlik söylenmesi gibi armudun da "elma-armut" diye bir arada söylenir olması dolayısıyla olacaktır.

V

BİTKİ, ÇİÇEK VE AĞAÇ ADLARI

Kaya kuruğu, arzu otu, uruz otu, kulak otu, bostan güzeli, bey borkü, domuz ağırşığı, ay çiçeği, çanak çiçeği, güne âşık, karagöz, sığır gözü, kadın tuzluğu, karaca, dur da bak, kunduz hayası, kuzgun ayağı, güyegü otu, eşek marulu, hava civa, beşparmak, bildirgin otu, yılan başı, engerek başı, it siyeği, kaplanboğan, kaplan otu, kargabüken, köpekboğan, koca yarpuzu, karga düveleği, erkurtaran, gövercin otu, kediotu, karnıyarık, teke sakalı, kuş ekmeği, pırpırım cynaşı, koyun sarmaşığı, kara borklü, kandil ağacı, şimşek ağacı, deve otu, katır kuyruğu, kalkan tikenı, kuş ayağı, civan perçemi, dilber kâkülü, nezle otu, keyiflüce ot, kuzu otu, kuş dili, boğa tikenı, oğul otu, it üzümü, sıçan kulağı, gelin saçı, şeyh-i Türkî, sığır kuzu-kulağı, koç boynuzu, öksüz oğlan otu, siğil otu, peygamber düğmesi, çoban değneği, düğün çiçeği, çıyan otu, baldırıkara ve benzerleri...

Yukarıda bir bölümü sıralanmış olan bitki, çiçek ve ağaç adlarında Türkçe bakımından bir özellik görüyoruz. Türkler keskin bir gözlem gücüne sahiptirler. Doğaya bir başka gözle ve yakından bakıyorlar. Çevrelerini saran varlıklara ad koyarken onların görünüşlerini, biçimlerini, etkilerini, yararlarını, ya da zararlarını göz önünde tutuyorlar, bir başka deyişle Türkler gerçekçidir. Bunların hepsinden üstün olarak da, hele çiçeklere ad vermede, onların doğuştan ve halkçaşair oldukları ortaya çıkıyor. Her çiçek, ya da bitki adı, bir şiirin başlığı gibi, insanda türlü hayallere yol açıyor. Bunu hem dilin, hem de o dili konuşan insanların özel ve güzel bir yanı olarak görüyoruz.

VI

HASTALIK VE EM ADLARI

Burhan-ı Katı^c Çevirisi'nde, birtakım hastalıkların ve onları iyileştirmede kullanılan türlü emlerin adları, bunların nasıl hazırlanıp yapıldığı görülmektedir. Bu adlardan çoğu, konuşma dilinde bugün de yaşamaktadır. Bir hekimlik tarihi sözlüğü yapılmak için bu çeviri elbette ilk akla gelen bir kaynak değildir. Ama, bugün artık yabancı dillerden alıp dilimize yapıştırdığımız birçok yama hastalık adlarının, ilaç adlarının bir Türkçe sözlüğü yapılmak istenirse, Burhan-ı Katı^c Çevirisi bir yana atılamaz.

Birkaç örnek vermekle yetinmek istiyoruz.

Âb-ı siyah: ...göz illetlerinden karasu tabir olunan illete denir. Maâzallahu Taâla amâ iras eder ve ilaç kabul etmez. Amma aksu^x yedi seneden sonra devapezir olur.

Âbnus: ...Su ile meshûkuru iktihal "şebkûr" illetini müzîldir. Ve illet-i mezbureye Türkî'de tayuk karanusu tabir ederler. Mübtela olan gündüz görür, gece görmez ve tenavülü mesanede olan taşları müfettit ve muhriçtir.

Etrâr: "Kadın tuzluğu"ki meşhurdur, murad semeridir. Zereşk dahı derler. Kesr-i safrâ ve takviyet-i kalb ve ciğer ve midede bînazirdir..

Ahlebi diyâ: Ağaç sütleğeni^x tabir olunan nebattır. Sütleğen nevindendir... ekseriya su kenarlarında biter, sâkı kamışa şebîh ve kırmızıya mail olur. Tenavülü, sığır nevini mühlik ve koyuna gayr-ı muzırdır. Ve sütü, zahmetsizce dişleri yerinden kal^ceder ve iki dirhemini tenavül katildir. Ve tılâsı temreği ve uyuz illetlerine nâfidir.

Aristo: Aristo lafzı zerâvend dedikleri dârûnun dahı ismidir. Beyne'l-atıbbâ bu isimle marûftur. Ve iki nevidir, tahvil ve müdevver^a olur. Tavail nevine zerâvend-i tavil derler, Türkî'de Rüstem Ağacı^x ve Kümren düveleği^x ve çiğ tiryak^x tabir ederler. Ve müdevver nevine zerâvend-i müdahreç derler, Türkî'de Erkurtaran^x tabir ederler.

VII

TÜRLÜ ZAAATLERLE İLGİLİ SÖZCÜKLER

Bunların sayısı çok değilse de az da değildir.

Agaze ve egaze: Papuşçu alâtından ökçe ağacı^x ki kıskı tabir ederler.

Âhence: Çulhaların kenargir olan demürlü ağaçlarıdır ki dokuyacakları bezin iki tarafında vaz^c ve üstüvar ederler, tâ ki bez buruşmaya ve buruşuğu açıla. Bu cihetten ana "çinbür" derler ki "buruşuk giderici" demektir, amme "çenber" derler, Türkî'de metut^x(?) ve selim^x(?) dahi derler. Ve bazıları dedi ki âhence ol sicimdir ki çulhalar tezgâhın ayağından geçirüp sakf üzerine bakara ile üstüvar ederler, istilâhlarında köprü^x tabir ederler.

VIII

BİRKAÇ KÜÇÜK NOT

Bu bölümde, birkaç küçük noktaya da ilişmeyi uygun buluyorum.

a) Biri Rahmetli MÜTERCİM ASİM EFENDİ'nin, bu sözlüğü çevirirken ne çok emek verdiği, çöp atlamamak için ne kadar çok araştırdığıdır. Onun verdiği Türkçe karşılıkları, yerli yerine oturtmak, bir yanlışlık yapmamak için nasıl bir titizlik gösterdiğinin tanıklarıyla, ikide bir karşılaşıyoruz.

Âzâddraht: Bu maddede şöyle diyor: Bir ağaçtır ki Gürkân diyarında "Zehrizemin" ve Fars ülkesinde "tak" ve "tağak" ve Arapça "alkam" ve "şecere-i cerre" derler ve meyvesine "hanzal" derler. Bu şecerin hakikatinde ve Türkî isminde katı çok ihtilaf ve ızdırıp edüp akıbet İran diyarına mahsus tesbih ağacının kebîrinde karar verdiler. Yaprığı "ağu ağacı" gibi zehirlerden olmağla hayvanları öldürür. Kimileri tak ağacı ile açıkladı ki Türkçe'de Sinsin ağacı dedikleridir. Ondan odun ederler ve odununun ateşi hayli müddet söyünmez, durur. Arapça "gadâ" derler. Ve "dardağan ağacı"na da derler. Bizim diyarlarda çoktur. Meneviş ve üzümlük gibi salkım salkım ve daneleri nohut kadar ve çekirdekli yenilir yemişi olur.

Büşcîr'i anlatırken "bir ağaçtır, çok sert olduğu için ondan yay düzerler. ...bu ağacı çitlenbik ağacının dağda yetişeni derler. Kimileri akça ağaç ile pamuk ağacı dediler. Bugün de İstanbul'da Boğaz içinde, Hünkâr İskelesi denilen gezi yerinde bir tanesini gördüm. Sözlük yazarların çoğu kayın ağacı deye söylerler.

Kesin olduğuna güvenmediği karşılıkları da belli ediyor.

Ağritas için, Türki'de "ayrık" tabir olunan nebat olacaktır, diyor.

b) Burhan-ı Katı^c Çevirisi'nde, sözlüğün aslında yanlış sayılacak sözcüklerde, ASİM EFENDİ, başta söylediklerinden ayrılmayarak hiçbir düzeltme yapmamış, bu yanlışlara dokunmamıştır.

Harezmi hükümdarı Atsız, aslındaki gibi Etsiz diye okunmuş ve "Farsça bîgûst mürâfîdir, meali "arık, nahif" demek olur. Adı geçen padişah, gayet zaif ve nahif olduğundan bu adla anıldı", diye açıklanıp bırakılmıştır.

c) Burhan-ı Katı^c Çevirisi'ndeki birkaç Türkçe karşılık üzerinde de durmak istiyorum.

1. Bâhse ve bervârê için "hanenin mütearef olan yolundan başka mahfi yola denür ki urgun yol tabir olunur, diye yazılmıştır. Osmanlı tarihlerinde, hemen her kaleden söz edilirken karşımıza çıkan bu gizli yol için hep uğrun yol denilmektedir, anlam bakımından da doğrusu budur. Ancak halk arasında ve Antep'te "urgun denildiğinden Hoca da öyle yazmış olmalıdır.

2. Üstürden için "kazımak, yonmak ve tıraş etmek ki yürümek tabir olunur" diyor. Bu son sözün de doğrusu yülümek olmalıdır.

3. Aşuğ ve uşuğ sözcüklerine verilen karşılık Halk Edebiyatımız açısından göze çarpmaktadır. Bu iki sözcüğün anlamı, birincisinde "mechulü'l-hal kimesneye" derür; ikincisinde ise "mechulü'n-neseb ve mefkudü'l-beled şahıs manasıdır, yeri yurdu belirsiz tabir olunur" diye karşılanıyor. Bildiğimiz gibi, Ermeni halk şairlerinin adı "âşık" tan bozma olarak "aşuğ"dur⁵. Bunların da bizim Türk âşıkları gibi bir hayat sürdürdükleri, ellerinde sazlarıyla köyden köye gezerek, düğünlere, derneklere davetsiz katıldıkları düşünülürse, aşuğ ve uşuğ sözlerinin Farsça'da ana anlamlarından kayarak "yersiz, yurtsuz, kim olduğu belirsiz" yerine kullandığı görülür.

IX

Dedem Korkut kitabı'nda geçen, anlamları henüz belirsiz, ya da eksik kalan birtakım sözcükler için de Burhan-ı Katı^c Çevirisinden

⁵Bkz., KÖPRÜLÜZADE MEHMET FUAT, Türk Edebiyatının Ermeni Edebiyatı Üzerindeki Tesiri, Darülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası, İstanbul, 1338-1922, Mart 1338, sene 2, sayı 1, s. 2 vd..

yararlanabiliriz. Üzerinde ayrı ayrı durmayı bir yana bırakarak yalnızca bunları sıralamakla yetiniyoruz. Azvay, uruz otu, çatlağuş, karakuş, kıya bakmak, biserek, boz at, bilik, yapuk, kesme, nöker. Bu konuya başka bir yazıda döneceğiz.

SONUÇ

Burhan-ı Katı^c Çevirisi'nin baştan iki harfinde, A ve B harflerinde sıralanan sözcüklerin Türkçe karşılıklarına bakarak bu çevirinin Türkçe açısından ne denli önem taşıdığını gösteren tanıklar sayıyoruz. Türkçe'yi, kimi kez, ancak kendi dar yeteneklerimize ve çalışmalarımıza dayanarak arındırmaya çalışırken önce MÜTERCİM AHMET ASİM EFENDİ'nin Burhan-ı Katı^c ve Kamus çevirilerine, Türkçe'nin bu iki ana kaynağına sık sık varmak yerinde olacaktır, diyoruz.

2.6.10

RÜYALAR ÜZERİNE

Orhan Şaik GÖKYAY

I.

Giriş

a) Rüya İle İlgili Sözcükler ve Deyimler

Rüyaların ve bunların tabirlerinin, bildiğim kadarıyla, bütün milletlerin hayatında önemli bir yeri vardır. Türkçede, bununla ilgili ağır basma, düş, düş azmak, düş görmek, düş yormak, kara-basan, kara düş, kara kaygılı rüya, karakura, karakura basan, karakura basmak, karakura düş görmek; Arapçada ihtilâm (düş azmak, düste cinsî münasebette bulunmak), kâbus (ağır basma), kâbus basmak, rüya ve Farsçada hâb gibi birçok sözcük ve deyim vardır. Arapçada "düş" anlamına kullanılmayan vâkıa kelimesi Osmanlıcada rüya karşılığı kullanılmaktadır. Vâkıa'nın Türkçede bu anlama kullanılmasının ayrı bir önemi olduğunu sanıyorum. Mütercim Âsım Efendi'nin Kâmus çevirisinde (III, 457) "vâkıa" için bulduğumuz karşılık "vuku bulan şey"; El-Müncid'de (s. 913) ise "savaşta çarpışma; belâ; kıyamet; cesur ve yürekli kişi" demektir. Tarama Sözlüğü'ndeki (II, 1340 v.dd.) kaynaklarda şunlar var: Nimetî, Lugat-i Nimetullah (s. 271) hâb! uyku, vâkıa ki düş dahi derler; Kâmusü'l-edeb, (s. 61-2) er-rüya, düş dedikleri hâlettir, vâkıa dahi derler; Kamus-ı Osmânî, (IV, 617) vâkıa, rüya, düş; Bunlardan başka Radloff (IV, 1954) Kırım lehçesinde düş; Lehçe-i Osmânî (II, 1435) rüya, düş; Redhouse (s. 2123 v.d.); Hüseyin Kâzım Kadri, Büyük Türk Lugati (IV, 635). Vâkıa'nın Arapça aslında, Türkçedeki gibi "düş" değil de, "olan şey, başa gelen hal, hâdise, vak'a" anlamlarını taşıması bizde rüyanın görülüp geçilmiş bir hayal değil, gerçekten olmuş, tıpkı uyanık iken gördüğümüz bir hâdise gibi sayıldığını anlatır. Bundan dolayı da, iyi, ya da kötüye yorulabilir. Seyrek kullanılmakla birlikte Arapçadan dilimize geçmiş olan bir de 'adgas-ı ahlâm' vardır. Bunlardan birin-

cisi "yaş ve kuru karışık ot" demektir; ikincisi ise "rüyada cimâ eylemek" anlamındadır. Kâmus halk dilinde "düş azmak" denir; aynı kökten gelen ihtilâm ile eşanlamlıdır. Kâmus çevirisi (I, 666; II, 246) "adgas-ı ahlâm" dedikleri rüya bundan alınmadır ki karışık olduğundan yormaya elverişli olmayan düş, demektir diye açıklıyor.

b) Rüyanın İslâm İnancında Yeri

Taşköprizade Ahmet Efendi, Mevzûatı'l-ulûm'unda, ilm-i tâ'biri'r-rüyayı anlatırken (Dersaadet, 1312, s. 360 v.dd.) "bu ilimden tehayyülât-ı nefsâniyye ve umûr-ı gaybiyye beyninde olan münasebet taarrûf olunur; tâkî, evvelkiden sâniyyeye intikal ve hariçte olan ahvâl-i nefsanîyyeye ve yahut afakta olan ahvâle istidlâl olunur. Ve bu ilmin menfaati, umûr-i âtiyeyi tebşir veyahut inzâr ve tahzirdir" diyerek bu bilimi tanıttıyor. Sonra, bazı kimselerin rüyaya inanmadıklarını, ama bu sözün aslı olmadığını söylüyor; tanık olarak da "rüyanın aslı olmasa, insanda bu kuvvetleri yaratmak faydasız olmak lâzım gelir; oysa hâkim-i mutlak olan Allah boş şeyler yaratmaz" diyor.

Ona göre rüya iki türüdür. Bir türü, çok defa uykuda görülen rüyalar; bunlar, seçilemeyen, yorulmaya elverişli olmayan, karma-karışık düşlerdir. İkincisi, azdan az görülen gerçek düşlerdir; bunlar da iki türlü olup bir bölümü yorulmaya muhtaçtır; bir kısmı da değildir.

Kâtip Çelebi de, Taşköprizade'nin tarifini tekrarladıktan sonra Rüya ilmi'ni tabii ilimlerin kollarından saymaktadır (Keşfü'z-zunun, I, 416 v.d.).

Hazret-i Peygamber "sadık rüyalar, peygamberliğin kırkaltı parçasından bir parçadır" buyurmuşlardır. Bununla, kırk yaşından altmış üç yaşında ölümüne kadar yirmiüç yıl süren dinî tebliğ müddetinin kırkaltıda biri olan ilk altı ayın sadık rüyalarla başladığını anlatmak istemişlerdir.

c) İstihare

Kişinin iki işten birini tercihte karar veremeyerek tereddütte kaldığı hallerde, Allah'tan, kendisine hayırlı olanı göstermesi için niyazda bulunması, demektir. Hazret-i Peygamber, iki işten ha-

yırlısını bildirmesi için Allah'tan dilekte bulunduğu gibi bunu es-habına da tavsiye etmiştir. İstiharenin yediye kadar vardırılmasını söylediği hakkında hadis de rivayet edilmiştir.

İstihare ile ilgili olarak bir de istihare namazı vardır. İki rekâtтан ibaret olan bu namazın her rekâtında okunacak sure veya ayet-lerle delicek duaların neler olduğu belli edilmiştir. (Mehmet Zihni, Kitabü's-salât, İstanbul, 1320, s. 379 v.d.). Bu konuda dilimizde istihareye yatmak deyimi de vardır. Kişi kendisi istihareye yattığı gibi, bunu, Allah katında duası makbul olan birinden de isteyebilir. Görülen rüyanın, bir salih kişi tarafından yapılan tabirine göre bir karara varılır.

İstiharenin, devlet işlerinde bile yeri olduğu hakkında tarihte pek çok tanıklar vardır. Muaviye'nin, oğlu Yezid'i halef olarak seçerken istiharede bulunduğu rivayet edilir. Emevi halifelerinden Süleyman, verdiği kararın faydalı olacağını istihare ile telkin edilmediğini hissedince, oğlu lehine düzenlenen veliahtlık vasiyyet-namesini yırtmıştır (İslâm Ansiklopedisi, V², 1216).

Görülen düşler, başkasına gece anlatılmaz; anlatılmak gerektiğinde "gündüz niyetine" diye başlamak gerektir. Dinleyen de "hayır olsun", ya da "hayr ola" demesi şarttır. Gördüğü düşü "hayr ola" demedikleri için, anasına, babasına, başkalarına ve sonunda padişaha anlatmayan, bu yüzden hapse atılan bir gencin masalını biliyoruz (Wolfram Eberhard und Pertev Naili Boratav, Typen Türkischer Volksmärchen Wiesbaden, 1953, s. 230, Nr. 197).

ç) Rüya Tabiri (düş yorma)

Kur'an-ı Kerîm'de, Yusuf Sûresi'nde, Allah'ın Yusuf'a ehâdîsin te'vîlinden ilimler öğreteceği söylenmiştir. Bu "ehâdîsin te'vîli" nefiste meydana gelen ve gerçeğe ilgisi dolayısıyla gizli bulunan sözlerin gerçekteki anlamlarını belirtmek, demek ki düş yormaktır; yani Allah'ın vahyinde ve işaretindeki belirsiz ve kapalı yönleri, bunların iç yüzündeki anlamları kavramak, ya da olayların ileride varacağı gerçeği anlamak ilmi, demektir (Elmalılı Muhammed Yazır, Hak Dini - Kur'an Dili, IV, 2648).

Muabbirlere (düş yorucular) gelince: Herkes düş yoramaz. Muabbir-de bir derece meharet gerektir ki, yorulmaya elverişli olmayan,

karmakarışık düşlerle gerçek düşleri birbirinden ayırmak gücünde olmalıdır; ruhânî kelimelerle cismânî kelimeleri birbirinden ayırbilmeli ve insanların bulundukları düzeyleri fark ve teşhis edecek kudreti olmalıdır. Çünkü kimi insanlar vardır ki rüyaları gerçek olmaz: kimininkiler ise gerçek olur. Bundan dolayı Yunanlılar, "muabbirlere vaciptir ki hükemâ ve mülûkûn düşlerini yormayı iş edinsin; hor, zelil, aşağılık kimselerin düşlerini yormasın" demişlerdir (Taşköprizade, aynı yer, s. 361).

Bildiğimiz en eski düş yorucu, Yusuf'un babası Hazret-i Yakup'tur. Yusuf düşünde, kendisine onbir yıldızla, güneşle ayın secde ettiklerini görmüş. Babası da "düşünü kardaşlarına anlatma, sonra sana bir tuzak kurarlar" diye kendisini uyarmıştır. Yusuf'da, zindan arkadaşlarından ikisinin gördüğü düşü yordığı gibi, Mısır Azizinin, muabbirlerin karmakarışık sayarak yormaya elverişli bulmadıkları düşünü de tabir etmiş ve bu tabirlerin üçü de gerçek çıkmıştır (Elmalılı Muhammed Yazır, aynı yer, IV, 2861 ve 2864).

d) Tabirnameler

Rüyaların ve bunların yorumlarının gerek kişinin, gerek devletin başında bulunanların hayatındaki yeri göz önünde tutulursa, bu alanda tabirnamelerin meydana gelmesi anlaşılır. Arap edebiyatında, bu konuda en tanınmış kitap İbn Sîrîn'inkidir (İslâm Ansiklopedisi, İbn Sîrîn, V, 824; tabir maddesi, XI, 602). Onun kitabında tanınmış ünlü kişilerin gördüğü rüyalarla bunların yorumları vardır. Bunlardan birkaç örnek Taşköprizade de verilmiştir (Aynı yer, s. 362). Daha geniş olarak, demek ki gören kim olursa olsun, herkesin gördüğü rüyaların tabirlerini de Demîrî'nin Hayâtü'l-hayavan adlı büyük ansiklopedisinde buluruz (İslâm Ansiklopedisi, III, 521 v.dd.). Burada Arapça adlarına göre alfabetik bir sıra ile sıralanmış olan hayvanlara dair türlü yönlerden verilmiş bilgilerin sonunda, yedinci sırada, o hayvanın düste görüldüğü durumlara göre, tabirleri vardır. Türkçe çevirisi, İstanbul, Matba-i Âmire, 1272 Recebinin Ortaları (Mart, 1856) nda basılmıştır. Çeviriyi Abdurrahman b. el-Hâc İbrahim Efendi yapmıştır. Abdü'l-Gani b. İsmail ibnü'l-Nablusî'nin (1641-1644) Ta'tîrü'l-enâm fi Tabîri'l-menâm adlı rüya tabirleri ansiklopedisi de Türkçeye çevirilmiştir (Ali Bayram - M. Sadi Çöğenli, İstanbul, 1980). Seyyid Süleyman'ın Kenzü'l-menâm adlı Türkçe tabir-

namesi de ellerde dolaşmaktadır (İstanbul, 1977).

Kâtip Çelebi, bu alanda pek çok eserin bulunduğunu bildirdikten sonra kendisine ulaşan ve kendisinin gördüğü yirmiüç tabirnameden bir bölümünün yalnız adlarını vererek sıralamaktadır. Bunların arasında Tabîr-i Aristo, Tabîr-i Eflatun, Tabîr-i Oklides, Tabîr-i Batlamyos, Tabîr-i Câlinus gibileri çok daha eskileri, Yunanlılara kadar gitmektedir. Bu da bize, rüyanın ve onun tabirinin ve milletlerin hayatında aldığı yeri açıkça göstermektedir.

Şurasına da işaret edelim ki rüyaların tabirleri, milletlere, kişilere ve onları yoranlara göre elbette aynı olmayacaktır.

II.

Türlü Rüyalar

A - Kutsal Rüyalar

a) Peygamber İbrahim'in Rüyası: Kur'an-ı Kerîm'de (Elmalılı Muhammed Yazır, aynı yer, V, 4061 v.dd.) İbrahim Peygamber, oğlu İsmail çalışma çağına gelince, Allah için yapılacak bir iş, bir taat göstermek üzere, ona gördüğü rüyayı söyler; düşünde İsmail'i boğazladığını görmüştür (rivayete göre Kurban Bayramı sıraları). İsmail de babasına "sana buyurulanı yap" demiştir. Babası, İsmail'i kesmek üzere yatırınca Allah'tan bir nida gelir: "Yâ İbrahim, rüyayı gerçekten doğruladın, gördüğün gibi inandın; biz de sana oğlunun yerine bir büyük kurbanlık, bir necat fidyesi verdik" der.

b) Yusuf Peygamberin Rüyaları: (Bkz. yukarıda, I. bölümde, c yanbaşılığı).

c) Hazret-i Muhammed'in Rüyaları: Hazret-i Âyişe, Peygamberimize ilk vahyin gerçek düşlerle başladığını söylemiştir; "bir rüya görmezdi ki fecr-i sadık gibi zuhur etsin" demiştir (Elmalılı Muhammed Yazır, aynı yer, I, 8; Prof. Dr. Muhammed Hamidullah, İslâm Peygamberi (Çeviren: Dr. Salih Tuğ), İstanbul, 1980, I, 79).

Hazret-i Muhammed, Bedir savaşından önce düşman safında olan Kureyş ileri gelenlerinden herbirinin yıkılacakları yeri rüyasında gördüğü gibi (Elmalılı Muhammed Yazır, aynı yer, IV, 3185) Hudeybiye savaşına çıkmazdan önce de kendisinin ve eshabının emniyetler

içinde başlarını kazıtmış ve kırkırtmış olarak Mekke'ye girdiklerini görmüştü. Mekke'nin fethini mustulayan bu düş Feth suresinde, ayet 105'dir; (aynı yer, VI, 4437).

ç) Ermışlerin Rüyaları: Ermışlerin de böyle gerçekleşmiş, ya da yaşayışlarına yön veren rüyalar gördüklerini menâkıbnamelerden öğreniyoruz. Bunların örnekleri çoktur, biz birkaç örnek vermekle yetiniyoruz.

1. Sadrüddin Konevî ve Mevlânâ: Sadrüddin ilk zamanlarda Mevlânâ'yı inkâr etmektedir. Bir gece düşünde onu görür. Uyanıp istiğfar eder; ikinci, üçüncü geceler aynı düşü görür, uyanır. Uşağına kitaplıktan bir kitap getirmesini söyler. Uşak, aşağı indiği zaman Mevlânâ'yı basamaklarda oturur görür ve Sadrüddin'e haber verir. Aşağı inen Sadrüddin'i gören Mevlânâ ayağa kalkar, kucaklaşırlar. Mevlânâ "üzülme ve istiğfar etme; böyle olur, kimi siz benim ayağıma düşersiniz, kimi biz sizin hizmetinizde bulunuruz; bizim aramızda birlik vardır, ayrılık yoktur" der (Eflâki, Menâkıbü'l-Ârifin, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1959, s. I, 305 v.d.).

2. Ak Şemseddin'in Rüyası: Ak Şemseddin, Hacı Bayram'ın zavallıların ve yoksulların işlerini yürüttüğüne, borçluların borcunu ödemek için, nefsinin kırarak bizzat sadaka topladığına inanmıyor. Şeyh Zeynüddin Hâfî'nin irsâd yolundaki ünü dünyaya yayıldığından Osmanlı'daki medresesini bırakıp o ulu kişiye ulaşmak için yola çıkıyor. Haleb'e varınca, rüyasında görür ki boynunda bir zincir var, zincirin ucu Ankara şehrinde Hacı Bayram'ın elinde. Hemen uykudan uyanıyor ve dönüp Osmanlı'ya geliyor (Tacü't-tevarih, II, 519).

3. İhtiyar Kadının Rüyası: İlâhi diye ün almış olan Şeyh Abdullah'ın sevdiği yaşlı bir kadın vardı. Bir gün canı sıkılmış olarak geldi, şeyhe düşünüyü anlattı: "Bir gece düşümde gördüm ki bir kurbağa olmuşum." Şeyh bu düşü "sen dervişlere ziyafet vermeye kalkmış iken bundan vazgeçmişsin" diye yorar. Kadın "gerçektir, evim dar olduğundan vazgeçtim" der. Şeyh "kişinin niyyeti onu işlemekten hayırlıdır" diye karşılık verir. Bu hikâyeyi anlatan Mevlânâ Muslihüddin, bu düşü neye dayanarak böyle yordugunu kendisinden soruyor. O da diyor ki "gerçi geçmişte büyükler rüya tabirinde kitaplar yazıp nice kurallar koymuşlardır. Fakat asıl derviş odur ki, kendisinden

bir düşün tabiri istendiği zaman, düşü ve bu düşü göreni bir yana bırakıp gaybdan gelen ilhama yönelmelidir. Buna yönelince de gönlüne doğan ilhama dayanarak yorsun. Ben de gayb dergâhına yöneldim; kadının gördüğü hayvanın Arapçası "dafdâ"dır. Bunun ilk hecesi "ziyafet ver" anlamına bir emirdir; ikinci yarısı da "bırak, vazgeç" anlamına bir buyruktur; işte buna göre tabir ettik" der (Tacü'ttevarih, II, 537).

4. Seyyid İbrahim'in Rüyası: Seyyid İbrahim düşünde bir yeşil kanatlı, kızıl gagalı büyük bir akkuş olduğunu, Arş ve Kürsî üzerinde uçtuğunu, kökü yerde ve dalları Arş-ı Âlâ'da bir büyük ağacın doğudan batıya uzanmış olan dalına konduğunu görür; şeyhe vâkiasını anlatır. Şeyh tabir etmeyerek "meşgul ol" deyip geçer. Seyyid İbrahim, birkaç gün sonra yine bir düş görüyor, bir eşeğe binmiş, yularını sürüyüp gidiyor, üzerinde bir kabda şarap var. Ardınca tüysüz bir oğlan salınıp geliyor. Seyyid İbrahim'in elinde bir tanbur var, bu tanburu çalmakta, Uyanınca dertleniyor, şeyhe gelip düşününü anlatıyor. Şeyh teselli edip "gam çekme", bu vâkıa, birincisinden iyidir, çünkü şarap cezbe suretidir, ama eşeğin yularının elinde olmaması hiç kimseye uymayacağına delâlet eder" diye yoruyor (Tacü'ttevarih, II, 561).

B - Ünlü Kişilerin Rüyaları:

1. Kâtip Çelebi'nin Rüyası: Onun bize ayrıntılarıyla anlattığı ve bir müjde saydığı için mübeşşire diye başlık koyduğu rüyası şudur: "Bu risaleyi (Mîzanü'l-Hakk) yazmaya başladığım bin altmış yedi Muharrem'inin dördüncü gecesi, Pazar gecesinde (13 Kasım, 1656) Hazret-i Fahr-i Âlem --Allah'ın salât ve selâmı üzerine olsun-- düşte bu fakire göründüler. Bir kırdâ, savaşçıların kılığında, eteğini beline dolayıp kılıç kuşanmışlar; adamları ve yardımcıları çevresinde, uzak bir yerde idi. Şerefli huzurlarında durmuş, birtakım meseleler üzerinde onlara ders vermekte idiler. Ancak aklımda bu kaldı ki onlar ayakta, fakir oturmakla ayakta durmak arası durup ders dinlerken mübarek dizlerini öpüp "Yâ Resûlallah, bu bendenize bir isim telkin buyurun, meşgul olayım" deyince "Yâ Peygamber ismine meşgul ol" dedi. Bu sözü yüksek sesle söylediler. Öyle ki kulağım bununla dolup uyandığım zaman sesin eseri hâlâ kulağımda duruyordu. Bu rüyada nice manâya işaret ve irşad buyurdular. Önce savaşçıların kılığında, etekleri belinde, kılıç kuşanmış olarak görünmeleri,

yere - batası kâfirler üstün görünüp birtakım adalara yayıldıklarından savaş için tedariki buyurdular. Fakir de eskilerin savaşlarını yazmak üzere olduğundan bu düşünce içimde yer etmişti.

Ve "Peygamber adına meşgul ol" buyurduğunun tevili ve yorumu budur ki bundan önce "Düstûrü'l-amel" sonunda üstü kapalı olarak bu manâya işaret olunmuştu. Bu sırada gerektiğinden bununla ilgili işleri düşünmekte idim. Bu söz de onun müjdesi çıkıp uygun geldi ve bunun içinde bir noktaya da açıkça tenbih buyuruldu" (Mîzanü'l-Hakk, Orhan Şaik Yayımlı, İstanbul, 1972, s. 120 v.d.).

2. Evliya Çelebi'nin Rüyası: Evliya Çelebi, Seyahatname'sinin başında, geziye nasıl çıktığını, hangi savaşlara katıldığını, dolaşıp gördüğü yerleri, Osmanlı İmparatorluğu ülkeleri başta olmak üzere, kaleleri, şehirleri, şaşılacak garip eserleri, her diyarın beğenilen sanatlarını, yiyeceklerini, içeceklerini, şehirlerin enlemlerini, boylamlarını yazmasının kendisine tavsiye edildiğini uzun uzadıya anlatmaktadır. O, uyku ile uyanıklık arasında, Yemiş İskeleyi yakınında, uykuda, kendisini Ahî Çelebi adındaki camide görür; cami cemaatle dopdoludur. Evliya Çelebi, minberin dibinde oturmuş bu güzel yüzlü cemaate hayran hayran bakmaktadır. Yanındakine kim olduğunu sorar; bu, Sa'd b. Ebî Vakkâs'tır. Bütün ermişler, Hazret-i Peygamber'in yakınları, ilk dört halife, Bilâl Habeşî hepsi oradadır. Ellerinde bayraklarla, kızıl kanlı giyeceklere batmış askerler, Hamza'nın ve şehitlerin ruhlarıdır bunlar. Bütün bunlar Azak Kalesi'nde başı darda kalmış olan Tatarlara yardıma gitmek üzere İstanbul'da toplanmışlardır. Evliya Çelebi mihrapta oturmakta olan Peygamber'in elini öpüp "Şefa'at ya Resulallah" diyecek yerde "Seyahat ya Resulallah" der; oradakilerin bir bir ellerini öper; bu ellerin herbiri bir başka çiçek gibi kokmaktadır. Sa'd b. Ebî Vakkâs sadağını çıkarıp Evliya Çelebi'nin beline kuşatır ve ona türlü öğütler verir. Çelebi uyanır. Düşünü iki ayrı kişiye yordurur. Hayırlı bir düştür bu gördüğü. Düşünü yordurmaya ikinci olarak gittiği, Kasımpaşa Mevlevîhanesi şeyhi Abdullah Dede ona "ilkin bizim İslâmbol'cuğumuzu yazmaktan başlayarak elinden geleni yap" der ve Evliya evine gelip İstanbul'u yazmaya başlar (Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Derseadet, 1314, I, 28 v.dd.).

Ç - Padişah Rüyaları:

1. Osman Gazi'nin Rüyası: Osmanlı tarihleri, Osman Bey'in gördüğü düşe büyük bir önem vermişlerdir. Bu düş şudur: "Osman Gazi Allah'a niyaz edip bir zaman ağladıktan sonra uyumuştur. Düşünde görür ki bütün halkın güvendiği, bir çok kerametleri görülmüş bir ermiş aralarında bulunmaktadır. Bu ermişin dervişlik gönlündedir, ama dünyası ve nimeti ve davarı çoktur; misafirhanesi hiç boş kalmamaktadır; Osman Gazi arada bu dervişe konuk olur." Aşık Paşazade devam ediyor: "Düşünde gördü kim bu azizin kuşağından bir ay doğar, gelir, Osman Gazi'nin koynuna girer. Bu ay Osman Gazi'nin koynuna girdiği demde göbeğinden bir ağaç biter, daha gölgesi âlemi tutar; gölgesinin altında dağlar vardır, her dağın dibinden sular çıkar, ol sulardan kimi içer ve kimi bahçe suvarır ve kimi çeşmeler akıdır. Gelüp bu düşünüyü şeyhe anlatır. Şeyh aydur: Oğul Osman, padişahlık sana ve nesline mübarek olsun ve benim kızım Malhatun senin helâlin olsun, deyü hemendem nikâh ediverdi" (Aşık Paşazade tarihi, Âli yayımı, İstanbul 1332 H., s. 6; ayrıca bkz. Neşrî, Kitâb-ı Cihannüma, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1949, I, 80 v.d.; Hoca Sadettin, Tacüttetevârîh, İstanbul, Matbaa-i Amire, 1279, I, 16).

2. Yavuz Sultan Selim'in Rüyası: Bu rüya, ayrıntıları ve yorumu bakımından ilgi çekicidir. Yavuz Sultan Selim, Mısır'ın fetholunduğu günlerde, gördüğü düşü Hasancan'a anlatıyor: "Gece, rüya âleminde Muhammed Bahşı Hazretlerini gördük. Yolcu kılığında, bir beyaz keçe ve kepenek, üstünde bir ip kuşak kuşanmış. Bu kıyafette gelip sefere çıkacağını bildirerek bizimle vedâ eyledi."

Hasancan diyor ki: "gençlik dolayısıyla tabire kalkıştım. O gibi uzlet ve inziva köşesinde oturan ermişlerin seferi, görülüyor ki ahiret seferidir; eğer vefat etmemişler ise ölümleri yakındır, dedim. Padişah Hazretleri sükût buyurdular; ben de tabirimden peşiman oldum. Bir zaman sonra şeyh hazretleri, ölüm döşeginde Şam'ın ileri gelenlerini çağırıp, o yüce padişahın Allah tarafından müeyyed olduğunu bildirdiler ve Arap diyarının ele geçirilmesine, Allah katında memur olduğunu ve Tanrının yardımı ile Gayb erenlerinin kendisine kılavuzluk ettiğini söylediğini, padişaha güzelce itaat etmeleri yolunda, orada bulunanlara ve bulunmayanlara vasiyyet edip Haremeyn-i

Şerîffeyn hizmetleriyle yücelen şanlı sultana dua ve selâm ve sevgi yollayarak bu dünyadan sefer ettiğimi bildirin, deye ısmarladığını Şam hâkimi padişahın kapısına bildirmiş. Bu sırada, hocaları olan Halîmî Çelebi Efendi, padişahın huzuruna geldi. Konuşma sırasında buyurdular ki:

— Bu türlü bir vâkıa görmüştük ve Hasancan böyle yormuştu. Çoğu düşlerin gerçekleşmesi tabire göredir. Şimdi o ermiş vefat etmiş, bunun kötüye yorulması yüzünden olacaktır. Siz hakem olun, bu yönden te'dîbe müstahık olmamış mıdır ve bu uygunsuz tabirin cezası te'dîp değil midir?

Halîmî Efendi de bu hakire ayıttılar ki "senden bu yolda çiğ bir hareket çıkmaz iken ne hoş böyle acele etmişsin?"

Ben de utancımdan başımı önüme eğip dedim ki:

Ölüm tarihleri tahkik edilsin ve rüyanın tarihi ile karşılaştırılsın. Eğer rüya ölümünden önce ise ferman devletlü padişahındır; yok, iş böyle değil de aksine ise zâhir budur ki cezası câize ihsanıdır.

Halîmî Efendi de cevabımı doğru buldu; "Hasancan bendenizin cevabı akla yakındır, zâhir budur ki sizce de makbuldür." Yavuz Sultan Selim, Şam'dan gelen mektubu gösterdi. Gördükleri rüyanın şeyhin göçtükleri gece olduğu meydana çıktı. Bunun üzerine hilat ile ayarı-tam ikiyüz altın ihsan buyurdular. Hoşuna gittiğini görünce "bu atâ, tabirin câizesidir, cevabın câizesi de inayet buyurulmaz mı?" dedim. Padişah Hazretleri gülümseyerek "doğrusu cevabın, tabirinden daha güzeldir; kürsi üzerine yığılan hassa camelerden gönlünün dilediğini al, dediler. Ben de padişahın buyruğuna uyup padişahın zatına mahsus giyeceklerden görülmedik, güzel çuka kaplı, bahası ağır bir değerli samur alıp ayaklarını öptüm ve bunca atâ şeyh hazretlerinin kerametidir diye ruhlarına dualar eyledim." (Tacütte-vârîh, II, 586 v.d.).

3. III. Sultan Murad'ın Rüyaları: Padişah, Manisa'da şehzadeliği zamanında gördüğü bir düşü, zamanının ileri gelen büyüklerine, bilgilerine göndererek bunu yormalarını ister. Onlar, bu düşün karma-karışık olduğunu, bundan ötürü tabir edilemeyeceğini söylerler. Başka bir muabbir aranır. Köşesine çekilmiş Şucâ Dede adında birini bulurlar; Sultan Murat bir adamıyla düşünü ona gönderir. Adam, bu düşü kendisi görmüş gibi anlatır. Şucâ Dede bu düşü onun değil, padi-

61

şahın gördüğünü söyler. Sultan, Dedeyi davet eder, aralarında tasavvuf üzerine konuşmalar olur, sonunda kendisine intisap eder; ondan sonra da bütün gördüğü rüyaları Ona gönderip tabir ettirir. Bu rüyaların birkaçı bir yana, hepsi tasavvufla, kerametle, manevî âlemle ilgilidir. Düşünde Allah'ı, Peygamberimizi, öteki peygamberleri, melekleri görür, hem kaç kez. Bu düşlerin arasında pek azı saltanatla ilgilidir. Bunlar da onun saltanata geçmesinden önce (ypr. 60-a); saltanata geçeceği hakkında (ypr. 100-b); kendisinden önce gelen padişahlardan daha uzun ömürlü olacağına dair (ypr. 215-a); olan düşlerdir. Bunlardan başka Hünernâme-i Âl-i Osman (ypr. 241-a); padişahın cirit oyununa çıkması (ypr. 243-b) gibi düşler bunların arasından ayrılmaktadır. Bütün bu düşler Kitabü'l-menâmat (Nuruosmaniye Kitaplığı, Nu. 2599) adlı bir kitapta toplanmıştır; fakat hiçbirinin tabiri verilmemiştir. 259 yaprak olan bu kitap 1001 (1592/93) yılında büyük Mirahur Nuh adında biri tarafından istinsah edilmiştir. Örnek olmak üzere ikisini alıyoruz:

Vâkıa: Benim seadetim, ol vâkıa budur ki divana çıkmışız, paşa ve defterdarlar oturur. Pes defterdar kalkup boğazımıza bir bıçak çalar; boğazımızdan üç katra kan damlar. Bu vâkıadan katı bîhuzur oldum; ol zalim, zulm etmiş ola; benim sertâcım, gerek afak, gerek enfüs, her nice ise tabir edin, lûtf eylen, ferman sultanımındır (ypr.7-b v.d.).

Vâkıa-i saltanat: O vâkıa budur ki bir gayet yüksek nerdibanda oturmuşuz; gelüp derler ki "padişahlık mübarek ola." Andan sonra hun-kârın oğullarını getürüp karşumuzda oturturlar; bir kimesne gelüp yani veziriâzam imiş, elimizi öper. Andan sonra varır, oğlancıkları bir bir boğar, helâk eder, benim sultanım (ypr. 100-b.).

4. II. Sultan Osman'ın Rüyası: Padişah halkın dedikodularından ötürü Hicaz'a gitmek işinde tereddüt üzere iken bir gece Peygamber'i düşünde görür. Sultan taht üzerinde Kur'an okurken Peygamber gelüp elinden mushafı ve eğninden siâhlarını alup bir sille vururlar. Tah-tından yıkulup bir zaman sonra kalkup mübarek ayağına yüz sürmeye çalışırsa da yapamaz. Bu korkunç düşünüyü önce Hoca Ömer Efendiye söylerler. Hoca tabir edüp "Hacca olan niyyetinde tereddütü bırakmak için sana bir tevbihtir. Rüyadan uyanınca yüz sürmek müyesser olmadıysa İnşallahu Taâlâ, aydınlık mezarlarına yüz sürersiniz" der. Bu

tabirden padişahın içi yine de rahatlamaz. Vaktin ermişi Üsküdar'lı Mahmut Efendiye varup tabir ettirirler. O da bu düşü şöyle yorar: "Kelâm-ı Kadîm, şeriatın hükmüdür ve cebe varlık âlemidir. İslâm padişahına lâzımdır ki tevbe ve duayı bırakmayalar. Padişah bundan çok üzülerək uluların mezarlarını ziyarete başlarlar (Naima Tarihi, II, 211 v.d.).

D — Fetih Rüyaları:

1. Bâb, Aydos Hisarı ne suretle alındı anı bildirir. Meğer tekfurun bir kızı varmış, bir gece Resulullahı -üzerine salât ve selam olsun- düşünde gördü kim kendüsü bir çukurda, bir mahbub suretlü, latif kişi gelir, bunu çukurdan çıkarır; giydiği giyeceklerini çıkarır, yabana atar, gövdesini yur ve ipek giyecekler giydirir. Kız uyanır, düşe şaşar ve illâ bu gördüğü kişinin hayali kızın aklını alır; gecede ve gündüzde hayali gözünden ve gönlünden çıkmaz..."Beni bu çukurdan çıkardı, başka giyecek giydirdi ve hem durduğum yerden ayırdı; malûm oldu ki benim halım bir dürlü dahı dönse gerektir, der; döner yürürdü. Daim bu hali fikr edüp yürürken ansızın Türk gelüp Hisar üzerinde cenk ederken kız aydur: "Ben de varayın, cenk edeyin" der. Hisar halkına geldi, gördü, o çukurdan çıkaran kişi bir leşkerin serveridir; kız aydur: "Bildim ne imiş". Derhal evlerine geldi, Rumca bir kâğıt yazdı, düş macerasını bildirdi ve dahı ayıttı: "Gerçek bu hisarın üzerinden gidin." Bir gece tayin etti, ayıttı kim "itikat ettiğiniz kişilerden birkaç kişiler gönderin, ben hisarı size vereyin" dedi. Bu kâğıdı bir taşa yapıştırdı, cenk eder gibi oldu, ol taşı attı. Taş geldi Gazi Rahman'ın önüne düştü. Gazi Rahman taşı aldı, Akça Koca'ya iletti. Bir Rumca bilir kişi buldular, mektubun mealini bildiler, hem inandılar. Akça Koca aydur: "Gaziler, kimdir kim bu yola Hak yoluna baş koya ve bir nişan koya ve ben dahı anınla olayım. Gazi Rahman aydur: "Ben hazırım." Konur Alp aydur: "Bir hal dahı idelim." Sordular kim "ne idelim?" Ayıttı: "Oturduğumuz hisarı oda uralım." Kabul ettiler. Hemendem geldiler, Samandıra'yı oda urdular, kendileri göçtüler, gittiler. Aydos tekfur ve kâfirler begayet şad oldular, yiyüp içmeğe, eğlenmeğe başladı.

Kızın va'desi tamam oldu. Hemen gece Gazi Rahman, bir nice gazilerle kızın dediği yere geldi; kız dahı muntazır idi. Kız Gazi

Rahman'ı gördü, bedene ip bağladı, aşağı sarkıttı. Gazi Rahman, ipe yapıştı, hisara çıktı, kızla buluştu. Hisarın kapısına vardılar ve kapucuyu paraladılar, kapuyu açtılar. Hazır olan gaziler koyuldu, doğru tekfurun sarayına vardılar. Tekfur gece ferah olup sohbet etmişdi, sarhoş yatardı, boğazını aldılar. Sabah oluncaya değin Akça Koca dahı erişti, hisarı zaptettiler... (Aşık Paşazade Tarihi, Âli Yayımı, İstanbul, 1332 H., s. 32 v.d.).

2. Fatih Sultan Mehmed'in Rüyası: Fatih Uzun Hasan'la savaşa tutuşmasından önce bir rüya görmüştür. Uzun Hasan, Güreşçiler kılığında meydana girip güreşçiler gibi durur ve pehlivanlık lafı urur. Fatih de onun mertlik davâsı etmesinden ar edip giyeceğini çıkarır, güreşçi kılığına girer, mertlik kemerini kuşanır, onunla güreşmeye başlar, el ele verip birbirlerine girişirler, pehlivanlık fenlerini göstermeye ve kuvvet imtihanına başlarlar. Uzun Hasan, çekinmeden sultana el atar ve yenecek gibi olarak sultanı dizinin üzerine düşürür. Sultan da o sırada Karakoyunlu serdarı olan güçlü Türk'ün yan tarafına kurt gibi pençe vurur ve zaferlere yol açan tırnaklarını içine geçirip ciğerinden bir parça koparır, toprağa atar; o nâbekârı sataşma ve dinçlik yücesinden bitkinlik çukuruna düşürüp mertlik gücüyle kendisinden uzaklaştırır. Bilginlerden biri bunu en güzel şekilde yorar ve Fatih'in sorunda hasmını yeneceğini müjdeler (Tacüttetevârîh, I, 533 v.d.).

3. IV. Sultan Mehmed'in Rüyası: Bir Cuma gecesi, akşam namazı ile yatsı arasında, padişahın âdeti olduğu üzere enderundan ve bîrundan izin almış olan ayrıcalı talebeler padişahın huzurunda tefsir dersi için meclis düzerler. Vâni Mehmet Efendi de ders anlatır, Padişah da dinlerken büyük hayretlere düşerek Vâni Efendi'ye döner, der ki: "Çocukluğumda, saltanatımın ilk günlerinde Yenisaray'daki Kubbe Oda-sında bir gece rüyamda gördüm ki bir yola gidiyorum ve yolda çok ufak kaleleri vire ile fethediyorum. Birden bir atlu adam çıkup 'bunları nice bir düşürürsün, yetişür' dedi. Bu rüyayı onbeş yıllı aşkındır ki büsbütün unutmuştum, bu düş bugün hatırıma geldi ve çıktı. Hatırıma gelmesinin sebebi bugün bu taraflarda, Musahip Paşa ile dolaşırken bir top sesi duydum; yine asi palankalardan arta kalmış; ancak İnşallah Kaplan Paşa'ya haber göndereyim; İlbav'da dönüşte uğrayıp alsun, dediğimde Musahip Paşa da 'nedir, haber gönderdiğinizin

faydası, ol dahi vire edüp halâs olur' dedikte ol saat rüya hatırıma geldi. Bir zaman beni bir dehşet kapladı, Musahip Paşa'ya hemen cevap veremedim ve Kaplan Paşa'ya da haber göndermekten vazgeçtim", buyurdular (Silahdar Tarihi, I, 614 v.d.).

III.

Edebiyatta Rüyalar

A - Divan Edebiyatında: Kimi manzum eserlerin, özellikle mesnevilerin, aşk hikayelerinin bir bölümünde, bunların bir rüya ile başladığı görülmektedir. Burada yalnız iki örnek vermekle yetiniyoruz.

1.- Fahrî'nin Husrev ve Şirin mesnevisinde, Husrev düşünde ceddi Nuşirevan'ı görür (Barbara Flemming, Fahri's Husrev u Şirin, Wiesbaden, 1974, ypr. 8-a v.d., beyt 385 v.d.)

2. - Şeyhî'nin Husrev ü Şirin'inde de, yine Husrev düşünde Nuşirevan'ı görür (Faruk Timurtaş, Şeyhî'nin Husrev ve Şirin'i, İstanbul, 1963, metin bölümü, s.36).

B - Devrin Siyaseti ve Devlet Adamlarıyla İlgili Rüyalar: Bir devrin durumunu ve kişilerini, gûya gördüğü bir rüya çerçevesi içinde sergileyen eserler de edebiyatımızda ayrı bir yer tutmaktadır. Bizim konumuz ile ilgisi pek olmamakla birlikte, tanınmış yazarların kalemelerini rüya perdesi altında kullandıklarını hatırlatmanın bir yararı olduğu düşünülebilir; bundan dolayı bu tür eserlerden en tanınmış olanlarından birkaçını kısaca hatırlatmak istiyorum. Bunlar genellikle hâbnâme, vâkıanâme ve rüya adıyla yazılmışlardır.

1.- Veysî'nin Hâbnâmesi: Veysî (1567-1628) I. Sultan Ahmet ile Büyük İskender'i düşünde görür ve onların, dünyanın bozulan düzeni karşısında çarelerin neler olabileceği üzerinde konuştuklarını dinler.

2. Namık Kemal'in Rüyası: Namık Kemal 1289 yılı Safer'inin ondördüncü gecesi (24 Nisan 1872), bu rüyayı, Boğaziçinde, karanlık, fırtınalı bir gecede görür. Ufukta peyda olan bir bulut içinden, bir güzellik tanrıçası gibi hürriyetin timsali doğar. Esarete katlandıklarından, ölüm korkusuyla helâk olduklarından, miskinliklerinden,

alçaklıklarından, gözlerini hep arkaya çevirmiş olduklarından dolayı günün insanlarına çıkışır. Sonra başka bir topluma dönerek, onların attıkları tohumların yeşererek gelecekte meyvelerini müjdetler. Medeniyetin bütün nimetlerinden yararlanmış bayındır bir vatan tasviri ile rüya sona erer (Edîb-i Âzam merhum Namık Kemal'in Rüyası, İstanbul, 1326).

3. Ziya Paşa'nın Rüyası: Ziya Paşa rüyasında Sultan Abdülaziz'le konuşur; ona millet meclisinin açılmasını, böylelikle devlet adamlarının keyfî idarelerinin önleneyeceğini söyler; Âlî ve Fuat Paşa'ların fenalıklarını sayar, döker. Ali Paşa'dan sadaret mührünü alan sultan onu Kıbrıs mutasarrıflığına gönderir (Ahmet Hamdi Tanpınar, XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi, ikinci baskı, İstanbul, 1956, I, 313 v.dd).

4. Mizancı Murat Bey'in Rüyası: Murat Bey memleketin hali üzerinde düşünürken kendinden geçer ve bir sadâ ile karşısında Abdülhamid'i görür. İki hasım birbirlerini haklarındaki düşüncelerini söylerler. Bu rüyadan sonra Abdülhamit, tahtından indirilmesi açıkça istenen padişaktır (Doç. Dr. Birol Emil, Mizancı Murat Bey, İstanbul, 1979, s. 368 v.d.).

5. Halit Ziya Uşaklıgil'in Rüyası: "Sadâ-yı İncil" başlığıyla yayınlanmış olan bu rüyada, yazar Hristiyan âleminin Türklere yaptığı haksızlıklar ve zulümler karşısında İsa'nın sustuğunu, asıl barbarların Türkler değil, ona bu zulmü reva gören batılı Hristiyan milletler olduğunu anlatır (Ayastafanos, Şubat 1329 (26 Kânun-ı Sâni) 1914, Tanin, sayı 1828, s.3).

Bunlardan başka Tanzimat devrinde ve ondan sonraki tarihlerde yazılmış daha birçok bunlara benzer hâbnameleer ya da rüyalar vardır. Biz bunları ayrı ayrı sıralamayı bırakıyoruz.

C - Romanlarda Rüyalar: Yukarıki bölümde söylenenler gibi bunlar da gerçekten görülmüş düşler olmamakla birlikte birtakım romanlarda yazarlar rüyalara yer vermişlerdir. Ahmet Midhat Efendi'nin Gönüllü'sünde Recebin Rüyası (s. 27 v.d.), Kalabak Manastırı (s. 71 v.dd.); Ercüment Ekrem'in Meşhedi ile Dev-i Âlemi'nde, eserin son bölümü tam bir rüya olduğu gibi Kan ve İman'ın ilk parçası da bir rüyadır; Şükûfe Nihal'in Yalnız Dönüyorum adlı eserinde de onun rüyasında gördüğü Tefvik Fikret'le ilgili sayfalar vardır (İstanbul, 1938, s. 184 v.dd.).

IV.

Halk Edebiyatında Rüyalar

A - Destanlarda:

1. Dedem Korkut Destanlarında: Bu kitaptaki destanların üçünde rüya motifi vardır. Bunlardan biri Salur Kazanın Evinin Yağmalanması Boyu'ndadır. Gece yaturken Karacuk Çoban, kara kaygulu düş görür, belinleyip kalkar. Kıyan Gücü, Demir Gücü, bu iki kardeşini yanına alır.

Karacuk Çobanının nasıl bir düş gördüğünü bilmiyoruz, ama bu korkulu bir düştür; iki kardeşi yanına almasından, ağılın kapısını berkitmesinden, üç yerde tepe gibi taş yığmasından, ala-kollu sapanını eline almasından ve böylece savaşa hazırlanmasından anlıyoruz bunu. (Orhan Şaik Gökyay, Dede Korkud'un Kitabı, İstanbul, 1973, s. 17).

İkincisi yine aynı boyda Salur Kazan'ın gördüğü düştür: Salur Kazan Bey gece yaturken Kara kaygulu vâkıa gördü, sarmurdu, ayağa kalktı, aydur:

- Beyler, karukura düş gördüm; yumruğumda talbınan şahin benüm kuşum alır gördüm; gökten ıldırım ağ ban evimin üzerine şakır gördüm; kuduz kurtlar evimi dalar gördüm; kara deve ensemden karvar gördüm; bileğimden on parmağını kanda gördüm; gece kim bu düşü gördüm; ayruk uyuyamadım. Şundan berü aklım usum derebilmem; Hânım kardeş bu menüm düşümü yorgıl mana, dedi kardeşine.

Karagüne aydur: "Kardeş, kara bulut dediğin senin devletindir; kar ile yağmur dediğin leşkerindir (Salur Kazan'ın düşünde bu geçmiyor); saç kaygıdır (bu da yok); kan kazâdır; kalanın yorabilmen, Allah hayra yorsun", dedi. (aynı yer, s. 19).

Üçüncüsü, Kazılık Koca-oğlu Yegenek Boyu'ndadır: Meğer ol gece Yegenek düş gördü. Düşün yoldaşlarına soyladı, görelim Hânım ne soyladı, aydur:

- Beyler, yoldaşlarım, gafillüce başım, uyhuda iken düş gördü. Ala gözüm açuban dünya gördüm; ağboz atlar çapdurur alplar gördüm; ağ ışıklı alpları yanıma saldım; ağ-sakallu Dede Korkut'tan öğüt aldım; ileri yatan kara dağları aştım; ileri yatan Karadeniz'e girdim;

ağaçdan gemi yondum; ağ gömleğim çıkardım, yelken kurdum; ileri yatan denizi deldim, geçtim; öteki kara dağın bir yanında alnı başı balkır bir er gördüm; kalkubanı yerümden ürüdümdüm; kara dillü öz sünümü kapdım; karşulayu ol ere vardum; karşusundan ol eri sancasum vakıt denedüm, göz ucuyla ol ere bakdum, dayım Emen imiş; anı bildüm, döndüm ol ere selâm verdüm; Oğuz illerinde kimsin, dedüm; kapaklarını kaldırup yüzüme bakdı; oğul Yegenek kanda gidersin, dedi; söyledi; ben ayıttum, Düzmürd Kalasında babam tutsak imiş, ona giderim, dedüm. Burada dayım mana soylamış, görelim Hânım ne soylamış, Emen aydur.

Burada Emen, bütün erliğine rağmen o kaleyi alamadığını söyleyerek Yegenek'i yolundan döndürmek ister, fakat Yegenek dayısına soylamış, görelim Hanum ne soylamış, ayıtmış... Yegenek'in burada iki soylaması geliyor. Ve şöyle devam ediyor: "Bu düşü Yegenek yoldaşlarına hikâyet eyledi. Meğer dayısı Emen ol arada yakın idi. Cümle beyler ile gelüp yoldaş olup gittiler". (aynı yer, s. 100 v.d.).

Bu düş, bu boyun dörtebiri kadardır ve öncekilerden çok daha uzundur. Boyun bir bölümü düşte anlatılmaktadır. Bir başka özelliği de, Yegenek ile dayısının soylasmalarıdır ve Yegenek'in bütün bunları aklında tutup tafsilatıyla anlatmasıdır. Bu düşün başka bir yönü de tabir edilmemiş olmasıdır.

Rüyaların kahramanların başına gelen felâketleri haber verdiklerini başka bir destanda da buluyoruz: Köroğlu Destanı'nda İsa Balı bir gece rüyasında Köroğlu'nu kan deryasında görür, bundan onun tehlikede olduğunu anlar. Köroğlu, Bolu Beyi ve Ayvaz'a karşı harb ederken Deli Mihter aynı rüyayı görür; Köroğlu da, Ayvaz Bağdad'a turna teline gittiği zaman, onun tutsak düştüğünü bu yolla anlar. Oğlunun imdadına yetişen Köroğlu, savaş meydanında Gülizar'ı yalnız görünce Hasan'ı ölmüş sanır ve o zaman kendisine felâketi haber veren rüyayı hatırlar: "Karukuru şeyler girdi düşüme." (Pertev Naili Boratav, Köroğlu Destanı, İstanbul, 1931, s. 84 v.d.).

2. Danışmendname: Battalname'nin bir devamı sayılan bu destanda da Melik Ahmed Gazi düşünde sık sık dedesi Battal Gazi'yi görür (Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, II, 192 v. dd.).

Saltukname'de (Doğu Dili ve Edebiyatı'nın Kaynakları, yayımlayan: Şinasi Tekin, Harvard Üniversitesi Basımevi, 1974-1976).

Saltukname'de başta Sarı Saltık olmak üzere birçok kişilerin gördüğü çeşitli rüyalar vardır. Bunlardan birkaçını örnek olarak alıyorum.

a) Üzerine at süren Alyon Rûmî'ye Sarı Saltık "Müslüman ol, seni ben Sultan Gıyâsüddin'in katına ileteyim" der. Alyon Rûmî gülüp "bu gece bir vâkıa gördüm; sabah vardım, şarap içtim, gönlüm kabul etmedi, kustum; ağzımdan bir ölü yılan çıktı. Ve hem düşümde gördüm ki bir karakuş ağzımdan çıktı, yerine bir akkuş girdi..!" Sarı Saltık bu düşü onun Müslüman olacağına yorar. (12^a v.d.).

b) Bir ulu dervişe, düşünde gördüğü bir bölük derviş, Kırım'da Kefe'yi alan Türklere gidip onlara, dervişlere kurban, sadaka ve zekât vermelerini, böylece fukarânın âhından gelen taûnun üzerlerinden gideceğini söylemesini isterler. (99^a).

c) Tekür düşünde, deveden büyük bir kuş gelip sarayının üzerine konduğunu, kanatlarını birbirine vurunca sarayın birden yıkıldığını görür. Kuşun ağzından çıkan odlar düştüğü yeri kapkara yakar. Tekür'ün beyleri bunu "dün Saltık'ı andınız, onun için böyle bir düş gördünüz" deye yorarlar. Tekür ise buna inanmaz, düşünü yazıp onu tabir etmesi için, ermişliğine inandığı Sarı Saltık'a gönderir... (155^b v.dd.).

ç) Düşünde kendisinden dilemesi üzerine Sarı Saltık, Antalya'da Ahî Frengi Sultanın mezarı üzerine türbe ve bir çardak mescit yaptırır. (363^b).

d) Sarı Saltık düşünde Büyük İskender'in düzdüğü ve dünyada her yeri gösteren Âyine-e Gîtînümâ'yı görür. Bunu meclisinde bulunan şeyh tabir eder. Böylece uyanık iken sözü geçen tepeye giderek oradaki gömüyü çıkarırlar. (431^b v.dd.).

Saltukname'de daha birçok düşler anlatılmaktadır. Sarı Saltık düşünde Hazret-i Peygamberi (371^b v.d.), Hazret-i Ali'yi (398^a v.dd.), Ebûhanife'yi (370^a), İstanbul'un fethini (395^a) ve bir pîri (411^a v.d.) görür. Eserde daha başka düşler de vardır.

B - Masallarda ve Halk Hikâyelerinde:

1. Tarihçe: Sevgiliyi rüyada görmek motifi birçok halk masalları için tipik bir motiftir; bu motif Türk-İran halk edebiyatında çok

eskidir. Bunu ilk olarak, Büyük İskender'in çağdaşı olan (356-323) Midilli'li Chares'in rivayetlerinde buluyoruz. Bu rivayetlerde, daha sonraki İran destanının Alkimed'ler çağında yaşayan motifleriyle birlikte, şehnamedeki kimi kişi adları da vardır. Şehname'deki Guştasb ile Zaraer'in adları ilk kez burada karşımıza çıkıyor. Bu iki kardaşın Şehname'de de anlatılan hikâyelerinin ilk şeklini bu Yunanlı yazarda buluyoruz. Chares'de Hystaspes (Şehname'deki Guştasb) Media hükümdarıdır. Hazer geçitlerindeki memlekete hükmeder. Oradan Tanais (Sır-derya) e kadar doğuya doğru memleket, kardaşı Zariadres (Zaraer) indir. Odatıs adındaki kızı ile Zariadres rüyada görüşüp sevişirler. Zariadres, Omartes'den kızını ister; o da kabul etmez. Kız, bir ziyafette kime kadehini uzatırsa ona varacaktır. Zariadres kendisine bunu haber veren kızı alıp kaçıırır.

Chares'e göre, bu hikâye Asya'da yaşayan barbarlar arasında çok sevilmiş, tapınaklarda, saraylarda, konaklarda duvarlara bu hikâyenin sahnelerini gösteren resimler koymak âdet imiş; birçok prensler kızlarının adlarını Odatıs koymuşlar."

Burada biz, bir destan epizoduna yakışacak maceraların içine karışmış olarak, daha sonraki Türk halk hikâyelerinin en önemli unsurlarından birini teşkil eden "rüyada görüp aşık olma" motifini buluyoruz. (W. Barthold, Zur Geschichten der persischen Epos, Zeitschrift der Deutschen Morgenlaendischen Gesellschaft, C. 98 (23) 1944, sayı: 1, s. 121-151 (Almanca'ya çeviren: Schader; Pertev Naili Boratav bu önemli yazının bir tanıtmasını yapmıştır, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, 1944, C. III, sayı: 3, s.330).

Raznihan ile Mahfiruze Hikâyesi'nin motifleri arasında da kahramanın genç iken uzakta bulunan bir kızı rüyasında görüp ona aşık olması aynı şekilde ve aynı zamanda kızın da onu rüyasında görmesi, dervişin onlara rüyalarında içki kadehinden içki içirmesi, aşk yüzünden her ikisinin de hastalanması, hastalığın onlarda şarkı söylemek istidadını yaratması vardır.

Rüyada sevgilisini gördükten sonra aşka düşüp onun ateşiyle kavrulma motifi eski Yunan ve Hind roman ve aşk hikâye kitaplarında nasıl anlatılmışsa, o zamandan beri aynı şekilde tasvir edilip gelmektedir. Aşk hastalığının sevgililere terennüm istidadını vermesi

hakkındaki lirik motif yalnız Türk Edebiyatında görülür.

Prof. W. Ruben, her iki tarafın gördüğü rüyanın, bir rüya olmadığı, sihirli bir macera olduğu fikrindedir. Nitekim Orta-Hindistan'da ibtidaî bir halde yaşayan Beiga kabilesinde bugün de şu tasavvur vardır: "Genç kızlar, sihir yaparak, rüyalarında, seçtikleri delikanlılara rastlarlar; onları, kendileriyle evlenmek üzere baştan çıkarırlar. Eğer böyle bir genç, ertesi gün ormana giderse, orada, rüyasında gördüğü, kendisine büyü yapan kıza rastlar ve kız onun karısı olur."

Malenezya'da bu türlü itikatların bugün de yaşadığı malûmdur. Eski Hind mitolojisinde bu gibi karşılıklı rüyaların, Milâddan önce üçüncü yüzyılda bulunduğu tesbit edilmiştir. (Prof. W. Ruben, Halk Hikâyeleri, Raznihan ve Mahfiruze, Ülkü, XVII, 483-488).

Chares'in anlattığı bu en eski sihirli-efsanevî rüya macerası, halk hikâyesinde sevgi iksiri ile birleştirilmiştir. Böyle bir birleşmenin bugüne kadar yalnız Türk edebiyatında mevcut olduğu isbat edilmiştir. (Spies, 64, Zwei volkstümliche Liebesgeschichten aus den Orient, FFC 127, Helsinki, 1939).

Rüya görmeden bir aşk kadehinden içki içmek yolundaki motif Avrupa masallarında da vardır.

2. Masallarda Rüyalar: Bunun örnekleri çoktur. Aşağıdaki örneklerden bir bölümü Wolfram Eberhard und Pertev Naili Boratav (Typen Türkischer Volksmaerchen, Wiesbaden, 1953) dan alınmıştır. a) Anne, masal kahramanını düşünde uyarıyor (Eifersucht und Verbundung, Typ. 239, III.); birbirlerini görmeden rüyada aşık olma (typ. 89, III, not-1); rüyada va'dedilen bir sevgiliyi bulmak için yola çıkma (typ. 108, III.); (typ. 208, V.de) bir oğlan rüyasında, uzakta bir kıza aşık oluyor, kız da ona (typ. 139). Bir hamam dellâki ile bir zengin aynı rüyayı görüyorlar; muabbir her ikisi için de güzel bir istikbal yoruyor (typ. 196). Bir derviş tarafından gösterilen bir rüya ile çocuğu olmayan bir kız gebe kalıyor (typ. 197); için yakarıya, I-c, istihare bölümüne bkz.

3. Halk Hikâyelerinde Rüyalar: Aşk hikâyelerinin hemen hepsinde kahraman bir âşıktır (şair). Âşık geleneğinde şairce ilhamın başında ve hikâyede aşkın doğuşunda aynı tarz vardır. Bir ihtiyar -ki bir dervîştir-, yahut Hızır rüyada kahramana bir şerbet içirerek ona

sevdiği kızın resmini gösterir (Pertev Naili Boratav, Epopée Lirique: "Hikâye", Fundamenta, II, 34 v.d.).

Köroğlu'nun İstanbul rivayetinde, hem Hasan Bey, hem sevgilisi Benli Hanım bir pîrin elinden rüyalarında aşk badesi içerler (Pertev Naili Boratav, Köroğlu Destanı, İstanbul, 1931, s. 81); Raznihan ile Mahfiruze hikâyesinde derviş iki gece gelir, birinci gece haber verir, ikinci gece badeyi içirir (aynı yer, s. 81); Hurşit ile Mahmihri hikâyesinde Hurşit rüyasında bir tepeye çıkar; kırdaki pîre rastgelir. Onlar Hurşid'e yedibuçuk ay sonra sevgilisinin geleceğini haber verir (aynı yer, s. 81); Elif ile Mahmut hikâyesinde Mahmut ava çıkar; bir geyik kovalarken bir mağarada kırk dervişe rastgelir. Duvarı bir kız resmi görür, o kızın kim olduğunu öğrenmek ister, bu ancak dervişlerin elinden aşk şarabını içmekle mümkündür. Bu şarta razı olup şarabı içince Mahmut artık âşık olmuştur (aynı yer, s. 81 v.d.).

Aşk hikâyelerinin kimisinde rüya yoksa da onların aşka düşmelerine yol açan motifler vardır. Arzu ile Kanber'de aşk tılsımı; Arzu'nun bileziğini çeşmeye bırakması: Âşık Garip'te pîrin Garib'e verdiği tasın onu hem âşık hem şair yapması; Bu tasın aşk badesi ile dolu olduğunu söylemek gerekmez. Melikşah ile Güllühan hikâyesinde dervişin oğlana kızın resmini göstermesi ve iki aşık şarabı uyanık iken içirmesi; Kerem ile Aslı'da, Kerem'in Aslı'nın elinden aşk badesini içtikten sonra yanıp yakılmaya başlaması görülür (aynı yer, s. 81 v.d.).

Karacaoğlan (Belgrat'lı İsmail) hikâyesinin Kırım rivayetinde İsmail bir koca karının destisini kırar, onun ahını alır. Koca karı ona "Muradına geç eresin, çok belâlar çekesin" diye ilenir. İsmail bir gece rüyasında İsmikan Sultan adında bir kıza âşık olur, onu aramaya çıkar... (pertev Naili Boratav, Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği, Ankara, 1946, s. 184).

V.

Halk Şairlerinde Rüyalar

A - Tarihçe:

a) Halk şairlerinin düşlerinde gördükleri bir ulu kişinin telki-

ni ile şiire başlamaları motifi çok eskilere uzanmakta, bir bakıma Hazret-i Peygambere kadar gitmektedir. Tefsircilerin söylediğine göre Kur'an'ın Hazret-i Muhammed'e gelen ilk sûresi Fatiha olmakla birlikte "Alak(İkre)" sûresinin (sure: 96) ilk ayeti de, Kur'an'ın ilk inen parçasıdır ki bu ayet "ikre: oku" diye başlar. Bunu Peygamberin eşi şöyle anlatmaktadır: "Resul-i Ekrem'in üzerine salât ve selâm olsun - ilk vahyi, ilkin salih rüya ile başlamıştır... Hıra mağarasında idi ki ona Hak geldi. Şöyle ki ona bir melek geldi, 'ikre' (oku) dedi. O da 'ben okumuş değilim' diye cevap verdi. Resulullah şöyle buyurdu: 'Bu cevap üzerine melek hemen beni tuttu ve vücudumu sarıp öyle sıktı ki canıma tak dedi. Sonra beni salıverdi. Yine 'oku!' dedi, ben de 'ben okumuş değilim' dedim. Der-demez beni yine tuttu ve öyle bir sıktı ki canıma tak dedi. Sonra beni yine salıverdi ve 'oku!' dedi. Ben de 'ben okumuş değilim' dedim. Bunun üzerine beni bir daha sardı, sonra bıraktı ve derhal 'oku!' dedi. Bunu tamamlayan ikinci bir rivayete göre de, Peygamber halvetine çekildiği zaman kendisine bir nida geldi ve Fatiha sûresini sonuna kadar söylemesini istedi (Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini-Kur'an Dili, İstanbul, 1935, I, 7 v.dd.).

b) Çok uzaklarda, İngiltere'de bir başka rivayet karşımıza çıkıyor: Adından anlaşıldığına göre bir Kelt olan Caedmon'un şiire başlaması da şöyle anlatılmaktadır; Bede'nin Kilise Tarihi'nde anlatılan şudur: "Northumbria'da, Streoneshalh (bugün Whitby) manastırında bir rahip vardı. Manastırın başında Hild adında asil bir kadın bulunuyordu ve Caedmon bu manastıra mensuptu". Bede diyor ki: "Bu başrahip kadının manastırında bir rahip vardı ki ilâhi teveccühe mazhariyyetle tanınmış, dîne, zühd ve takvaya müteallik şiirler yapmakla maruftu. Mukaddes kitaplara ait ulemadan öğrendiklerini şiir lisaniyle süsler, en tatlı ve hararetli ifade ile söylerdi. Hakikatte o şiir sanatını ne insanlardan, ne de insanlar vasıtasıyla öğrendi. Rabbin inayetiyle şiir yapmak kudreti ona Allah'ın bir hediyesi idi. Bundan dolayı o, hiçbir zaman boş, yalancı şiirler değil, dine müteallik ve mümin diline layık manzumeler söylerdi. Bu adam, ihtiyarlığına kadar şiir öğrenmeden bu dünyada yaşadı, ve çok defa herkesin sıra ile harpa çalıp şarkı söylediği eğlence için tertip edilen bir ziyafette bulunduğu zaman harpanın ona getirildiğini

görür-görmez, mahcubiyetinden ziyafet evini terkederek ahırlara çekildi. Çünkü gece atlara bakmaya o memur edilmişti. Vakti gelip de yatağına uzanıp uykuya dalınca rüyasında bir kişi ona selâm verdi, adıyla hitap etti: "Caedmon bana bir şey söyle!" O zaman cevap verdi: "Ben birşey söylemesini bilmem. Eğlenceyi ben, bir şey söylemesini bilmediğim için terkettim, buraya çekildim." Ona hitap etmiş olan tekrar dedi ki: "Fakat sen söyleyebilirsin, terennüm et!" Ve Caedmon o zaman dedi ki "Ne söyleyim?". O rüyada gördüğü adam "Bütün mevcûdâtın başlangıcını söyle!" dedi. Bu cevabı alır-almaz hemen Rabbi, Hâlikı sena eden ve kendisinin hiç iştmemiş olduğu şekilde aşağıdaki mısraları terennüme başladı... (Halide Edip Adıvar, İngiliz Edebiyatı Tarihi, İstanbul, 1940, s. 42 v.dd.; Legouis ve Cazamian, History of English Literature, London 1951, s. 35 v.d.).

B - Halk şairlerinin (âşıkların) şiire başlamaları. Saz şairlerinin şiire ilkin nasıl başladıklarına dair gelenekte türlü rivayetler vardır. Bunlar esasta bir olmakla birlikte rüyalarında kendilerine görünen kişiler ve bunların kıyafetleri yönünden değişiklikler görülür. Bunların onlara söyledikleri sözler değişik olduğu gibi, şairlerin rüyalarını gördükleri yerler de başka başkadır. Kendilerini aşka düşüren ve sonunda şiir söylemeye başlatan kızların sayısında ve kişiliklerinde de başkalıklar görülmektedir. Bunları yan başlıklar halinde sıralamak istiyoruz.

a) Rüyalarında halk şairlerine kimler görünüyor? Bunların kıyafetleri:

Bunlar ya genel olarak sadece bir ulu kişidir (Vuslati); ya ak-sakallı, kır-atlı biridir (Sümmanî'ye ait rivayetlerden birinde); ya orta boylu bir şahıstır (Mustafa Özbey'de); Âlim kılığında beş-altı kişidir (Talibî Coşkun'da); rûhânî bir cemaattir (Seyranî'de); bir pîrdir (Köroğlu'nun İstanbul rivayetinde, Hasan Bey ve sevgilisine bade sunmustur; Âşık Garip'te; Hürşit ile Mahmihri'de); Nuranî yüz-lü, sakallı, yeşiller giyinmiş üç pîrdir (Pervanî'de); pîrlerdir (Celalî'de); Seyrani'ye ait başka bir rivayette); üç nûrânî, sakallı ihtiyardır (Bardız'lı Nihanî'de); Ak-saklı, nur yüz-lü bir ihtiyarla bir kızdır (Şenlik'te); dervişlerdir (Seyranî'ye ait bir başka rivayette); Saçlı Derviş adında bir ermiştir (Ali Akış'ta); üç derviş-

tir (Sümmanî'ye ait bir başka rivayette); bir halk şairidir, Ruhsatî'dir (Emsalî'de); Hazret-i Muhammed ve sevgilisidir (Şenlik'e ait bir başka rivayette); Hazret-i Muhammed'dir (Sanatî'de); Peygamber ve Hulefâ'yı Râşidîn'dir (Türkmen şairi Mahdumkulu'nda); Hazret-i Musa'dır (Abdülkadir Kaynar'da); Hızır'dır (Âşık Garip'te; Hakîm Süleyman Ata'da); bir kadındır; bu kadının rivayetin sonunda Hızır olduğu söyleniyor ki bu da bir ayrıcalıktır (Seyyid Türk'te):

Genel olarak görünen üç pir, Hızır Nebi, İlyas Nebi, Kutub Nebi'dir (Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, I, 281). Bu Kutub Nebi'nin kim olduğunu bilmiyoruz daha doğrusu böyle bir Peygamber yoktur. Bu herhalde tasavvuftaki derecelerin en yükseğine çıkmış olan ve kendisinde dünyayı idare etmek gücü bulunan kutub olacaktır ki kim olduğu bilinmez.

Bunlara, bu yoldaki rivayetler tarandığı zaman daha başkaları da eklenebilir.

b) Âşıkların yukarıda sıraladığımız ve onların rüyalarına giren bu ulu kişiler neler söyler? Vuslatî'ye "sen vuslata ermeyeceksin, ömrün oldukça feryat edeceksin" derler; onun için adını Feryadî'ye çevirir. Mustafa Özbey'e Arapça birşeyler söylerler, anlamayınca tekrarlar. Bu sözlerin anlamı, bâlâdan dünyaya gelip de dinin pîrini beklersen cemalini canında ve gönlünde görürsün, demekti. Üç yıl sonra yazıda gezerken karşısına orta boylu bir şahıs çıktı. Mustafa'ya burada ne aradığını sordu. Adam ona gördüğü rüyayı ve Arapça sözleri hatırlattı; gösterdiği çeşmeden abdest almasını söyledi; abdestini alıp dönünce, bir yeri işaret ederek "buraya bir mezar kaz" dedi. Baş ucuna pîr, ayak ucuna o, oturdular. Cebinden çıkardığı zarflardan, üçüncüsü huccettir, dedi, tez günde getirip vereceğini söyledi. Dördüncü gün getirip babasına konuk oldu. İki tanığın yanında hucceti verip ömrü boyunca takip edeceği yolu uzun uzun anlattı.

Sümmanî'ye Aylak taşında danaları güderken ak-sakallı ve kır-atlı ihtiyar gelerek ondan ekmek istemiş ve bir dua öğretmişti. Kırk bir gün bu duayı okumasını ve kimseye söylememesini tenbihlemişti.

Hurşit ile Mahmihri hikâyesinde de rüyasında gördüğü pîr ona yedibuçuk ay sonra sevgilisinin geleceğini haber verir. Bu sırrı kim-

seye açarsa zarar edeceğini de ilâve eder. Halk hikâyelerinde âşıkların sırlarını saklamalarının sebebi budur. Kimi kez, her nasılsa, sırlarını söyleyen âşıkların muratlarına ermemeleri veya pek güç ermemeleri bunu gösteriyor.

Ali Akış'ın kulağına derviş birşeyler söyler.

c) Şairlerin Rüyalarını gördükleri yerler: Vuslatî, Mustafa Özbey'de çeşme başı; Emsalî ve Şenlik'te bahçe; Abdülkadir Kaynar ve Seyranî'de camî, mescit; Talibî Coşkun'da cennet misali bir yer; Şenlik'in başka bir rivayetinde av yeri; Seyranî ve Sümmanî'nin başka rivayetlerinde kenar bağları; Celalî'de kaya dibi; Bardızlı Nihanî'de dağlarda bir taş; Sümmanî'de, bir başka rivayette Aylak Taşı; Pervanî'de kiraz ağacı'dır.

ç) Âşıkların Rüyalarında gördükleri, ya da ulu kişiler tarafından onlara gösterilen kızlar: 1) Yalnız kız veya kızlar. Emsalî'ye üç kız. 2) Adları belli kızlar. Vuslatî'ye Güldane; Sümmanî'ye Gülperi'nin resmi; Bardızlı Nihanî'ye Mihriban; Pervanî'ye Ümmihan; Talibî Coşkun'a, akrabası Emine.

d) Âşıklara neler sunuyorlar ve kaçar tane? Emsalî'ye su; Abdülkadir Kaynar'la Talibî Coşkun'a şerbet; Seyranî'ye, dervişlerden biri elindeki aşk badesiyle dolu kadehi uzatıyor; birinci badeyi âlemin Rabbi aşkına, ikinci badeyi Peygamber Efendimizin aşkına içiyor. Dervişler üçüncü badeyi de doldurup veriyorlar ve "iç oğul, sevdiğin kızın aşkınadır; vilâyeti Çin-Maşin, şehri Bedahşan, babası Abbas Han, adı Gülperi'dir" demişler. Badeyi zorlukla içince, sevgilisi olacak Gülperi'yi baş ucunda görmüş. Dervişler sonra Gülperi'ye dönerek şöyle demişler: "İç kızım, sevdiğin delikanlı aşkınadır." Badeler içilince Gülperi ortadan kaybolmuş.

Bunlardan büsbütün ayrı bir motife Celalî'de rastlıyoruz. Pîrler onun bileğine bir halka takarlar.

e) Mahlas verme, mahlas verme sebebi, mahlas değiştirme: Yukarıda da söylendiği gibi bir gün rüyasında Vuslatî'ye "sen vuslata ermeyeceksin, ömrün oldukça feryat edeceksin" diyorlar, o da bu yüzden adını Feryadî'ye çeviriyor.

Şenlik'e mahlası rüyasında pîri vermiştir; Celalî'nin bileğine

halka takan pirlar, ona Celalî_tapsırmasını verirler; Pervanî sevgili Ümmihan'ın aşkıyla şiirler söylemeye başlamıştır. Yeni yapılmış bir değirmeni görüp de " ne güzel dönüyor, pervane gibi..." deyince pîrlar ona Pervanî mahlasını verirler.

(B. bölümü için bkz. Vuslatî (Feryadî), İbrahim Aslanoğlu. S. Haziran 1964, sayı: 40, s. 14 v.d.; Emsalî, Su. Aralık 1964, sayı: 46, s. 15 v.d.; Seyyid Türk, Su, Ocak 1964, sayı: 47, s. 16 v.d.; Abdülkadir Kaynar, Su, Şubat 1965, sayı: 48, s. 17 v.d.; Talibî Coşkun, Su, Ekim 1965, sayı: 56, s. 12 v.d.; Sanatî, Su, Şubat 1966, sayı: 60, s. 12 v.d.; Çıldırılı Âşık Şenlik, Dr. Ensar Aslan, Çıldır'lı Âşık Şenlik, Ankara 1975, s. 14; Celalî, Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, II. 28 v.d.; Köroğlu, Âşık Garip ve Mahtumkulu için, Pertev Naili Boratav, Köroğlu Destanı, İstanbul, 1981, s. 81 v.d.).

C - Aşk badesi ve badeli âşık: Âşık edebiyatında gördüğümüz en önemli motiflerden biridir. Şiir söylemeleri düşlerinde bir pir elinden bade içtikten sonra başlayan şairler hakkında badeli âşık sıfatı kullanılmaktadır.

Âşık badeli olduğunu duyurunca onu imtihan etmek de gerekir. Nihanî'nin badeli olduğu duyulunca Narmanlı Sümmanî, Nihanî'nin köyüne gidip onunla müsaareye girişmiştir.

Badeli olarak tanınan şairler arasında Köroğlu, Erzurum'lu Emrah, Bayburt'lu Celâlî, Yusufili'li Muhibbî, İkrârî, Kağızman'lı Hıfzı, Hodlu Şamilî ve daha başkaları vardır (Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, II, 281 v.d.; İbrahim Aslan, yukarıda, bölüm B-d; Pertev Naili Boratav, Köroğlu Destanı, İstanbul, 1931, s. 81 v.d.).

Rüyada pirlarin âşıklara sunduğu aşk badesi yerine, kimi kez onların ağızlarına tükürdükleri de olur. Hakîm Süleyman Ata'nın ağzına Hızır tükürdükten sonradır ki o hikmetli sözler söylemeye başlamıştır. Kerem ile Aslı hikâyesinde ise Kerem aşk badesini Aslı'nın elinden iğzer (Pertev Naili Boratav, aynı yer).

Bu konuda söyleneceklerin hepsi bunlardan ibaret olmadığını da belirtmek gerektir. Saz şairlerinin hayatı bütünüyle incelendikten sonra burada işaret edilenlere daha başkalarının eklenebileceği unutulmamalıdır.

Rüyalar Üzerine, Bildiriler, Cilt: IV, (Ankara 1982), 183-208.

I. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, IV (Ankara, 1983), 183-208.

2.6.11

ANITKABİR
SENARYOSU

I. Girişin Toplanma Yerinde

Tarihin saatini geriye doğru kuruyoruz. Zaman on bin yıl öncesini gösteriyor. Orta Asya'dayız. Tiyan-şan Dağları'nın Han Tanrı doruğuna çıkılınca buradan doğu görünür, batı görünür, kuzey ve güney görünür, Alabildiğine bir tarih ve coğrafya uzanır: Türk tarihi, Türk coğrafyası.

İlk Ana-yurt, Tiyan-şan'ların batı ve kuzey yamaçlarıyla Aral Gölü bölgesidir. Bir yandan kuraklık, bir yandan hızla artan nüfus ve asıl, göçebe ve hareket halinde bir millet olmaları, Türklerin bu ana-yurttan, dört bir yana taşmalarına yol açmıştır. Kuzey-Asya, Hazar Denizi kıyıları, Azerbaycan, Kafkasya, Orta-Avrupa, Mezopotamya, Yukarı-nil vadisi, Hindistan, Türklerden korunmak için ünlü seddi yapan Çin, onların izlerini taşımaktadır. En eski çağlardan başlayarak, tarihin türlü devirlerinden kalma ve her yerde görülen izler...

Türkler, tarih boyunca, birbiri ardından büyük devletler kurmuşlardır. Oğuz Han adıyla tanıdığımız Hun Hükümdarı Mete fütuhatçılığı ve teşkilâtçılığı ile tarihin büyük kişilerindendir. Batı Hun'larının hükümdarı Attila, Doğu ve Orta-Avrupa'ya değin kılıcı elinde tutmuş, Destan kahramanlığına yükselmiş bir ünlü Türk! Gök Türk'lerin hükümdarı Bilge Hakan, ilk Türk tarihini taş yazan büyük bir Hakan! O, Orhun Yazıtları'nda, yok olmaya yüz tutmuş olan milleti kaldırıp nasıl bağımsızlığına ve özgürlüğüne kavuşturduğunu, düşmanlarını nasıl alt ettiğini anlatır: Başlıları eğdirdim, dizlileri çöktürdüm.

İlk Müslüman Türk devleti olan Karahanlı'larda devlet düzeni ve toplum yapısı daha da ileridir. Devlet idaresinin yollarını gösteren ilk eser, Kudatku-bilik bu devrin ürünüdür.

Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nun bir ucu Afganistan'a, bir ucu Mısır'a uzanıyordu. Alp Arslan 1071'de Malazgirt Meydan Savaşı'nda Bizans'ı yenerek Anadolu'yu Türk'leştirdi. Anadolu Selçuklu'ları çağında bütün Anadolu Türk'lüğü birleşti. Anadolu bütün dünya ticaretinin köprüsü oldu; zenginleşti... Medreseler, hastaneler, kervan-saraylar, köprüler, kaleler çok yüksek düzeyde siyasal, sosyal ve ekonomik bir uygar hayatın mevcut olduğunu anlatan tarih anıtlardır.

Tarihte ve coğrafyada kaynaşan bu millet Türk'dür, anlamı da "güç, kuvvet"tir. Kendisi söylemez, dostu-düşmanı söyler: Türk; cömert, doğru, sabırlı ve dayanıklı, itaatli, vefâlı, ihtiyatlıdır. Sır saklamasını bilir; insanları ve memleketleri denemiştir; korkusuzdur; gururuna, bağımsızlığına, özgürlüğüne düşkündür; savaşçıdır; savaş-tan başka yerde hile nedir bilmez.

Türk'ler, bir cihangir ulusun, bir yurda bağlı kalmakla birlikte, göçebe ve cevval olması gerektiği kanısındadırlar. Daha şamanlık çağlarında, hâkim bir millet olarak yaratıldıklarına ve kendilerine bazı insan-üstü özellikler verildiğine inanmışlardır, buna komşularını da inandırmışlardır. Fütuhatlarında, her vakit çok sade ve esnek teşkilât sistemine, törelere, yasalara dayanmışlardır. Küçük, fakat sağlam bir düzene uyan kuvvetlere dayanarak süratli hareketle ihtiyatı, etraflıca hazırlanarak iş görmeyi bir arada bulundurmışlardır.

Türk'lerin cihan hâkimiyetinin sırlarını komşularından kimisi at yetiştirmelerinde ve biniciliklerinde; kimisi de yada taşının tılsımında saymışlardır. Oysa bu sır, daha tarih öncesi onların "çeliğe bürünmüş" bir millet olmalarındadır, yani demiri çıkarıp işlemesini bilmişlerdir.

Türk'leri, yalnızca savaşçı ve göçebe bir millet olarak tanımak yanlışdır. Tarih-öncesine ait kazılar, onlar hakkında daha başka gerçekleri de aydınlatmıştır. Bu kazılarda, eski kültürlerin en aşağı tabakalarında, tarım hayatı ürünleri, insan eliyle sulama kültürü meydana çıkarılmıştır. Darı gibi, bal gibi tarım kültürüne bağlı birçok kelimeler Türk'lerindir.

Atçılığı Türk'ler, İsa'dan önce, daha 2500 yıllarında, belki daha önceleri ilerletmişlerdir. İlk kez atı evcilleştiren, savaşta, tarlada kullanan onlardır. Atlarıyla ırakları yakın etmeyi başarmışlardır.

Kültürce ileri olduklarını gösteren çok tanıklar vardır. Gök Türk'ler Orhun alfabesini kullanmışlar, dillerini bir yazı ve edebiyat yükseğine çıkarmışlardır. Uygur'lar devrine ait tapınak ve manastır yıkıntılarında nice sanatlı, güzel duvar resimleri ve minyatürler bulunmuştur. Semerkand, Buhara, Beykend ve Merv gibi nice büyük şehirleri kuranlar da Türk'lerdir. İlerleyen şehir hayatı yanında, Orta Asya'da, Doğu-Batı ticaret yolunu bir yandan Çin'e, bir yandan Orhun

havzasına değin açmışlar, ticareti geliştirmişlerdir.

II. Osmanlı'lar Devri

Anadolu Selçuklu'larından sonra, XIII. yüzyılda, Anadolu'nun batı sınırlarında beylikler -Bunlar Moğol baskısına direnmekte- Anadolu'da Bizans'ın elindeki yerlerin fethine girişmektedir. Bu çağ, Alplar Çağı, Gaziler Çağı'dır.

Uç beylerinden biri Osman Bey -Buyruğunda kırk bin atlı ve bir o sayıda yaya- sade bir hayat sürüyor. Bir topluma düzen vermek, akıncı bir toplumun başında bulunabilmek için gerekli bütün erdemleri kendinde toplamış -kol gücü yanında kafa gücü:- Osmanlı İmparatorluğu'nun kurucusu işte bu bey!

Bursa'yı alan Orhan Bey'in büyük oğlu Süleyman Paşa, 1352'de denizi geçip Rumeli yakasında ilk köprübaşını kurdu ve Rumeli açıldı Türk'lere. Artık sancaklar çözülür, kösler vurulur -Düşer kaleler bir bir- şehirler bir bir, Edirne'nin ardından bir akınlar ve fetihler zincirinin sesleri yüzyıllarca yankılanır durur.

Rumeli fütuhatı, düzenli bir yerleşme siyaseti ile birlikte yürümüştür. Anadolu'dan getirilen göçmenler askerlik ve ticaret yolları üzerinde yerleştirilmişlerdir. Bu bir yurt tutmaktır. Türk'ler vardıkları yerlere, bırakıp dönmek için değil, kalmak için gitmişlerdir; fetihlerin amacı bu.

Kılıç gücü kadar, manevi kültürleri de üstün Türk'lerin... Bursa'da ilk medrese, sonra İznik'te, sonra her yerde, her yanda bayındırlık eserleri. Camiler, hastaneler, kütüphaneler, medreseler, hanlar, hamamlar, imarethaneler, vakıflar, yollar, köprüler, çeşmeler. Din ve dünya işlerinde taassup yok -Fatih'in öğretmeni olan Hoca-zade'nin bir adı "Akl-ı Selîm."- Örfler ve yasalar, şariat kanunlarından güçlü -Kanunlar, fermanlar, vakfiyeler- senin, benim anlayacağımız Türkçe ile -bilimin her dalında ünlü kişiler- mutlak adalet -Kanun saygısı, Makul bir vergi sistemi- -Sıkı bir disiplin altında bilinçle, azimle teşkilatlanmış bir toplum- başa geçenlerin hepsinde halkı tutma.

Timur sarsıntısı gerilerde kalmış. Denizde gider gibi, tayfalarıyla, yelkenleriyle, kürekleriyle, bütün donatısıyla, bayrakları, buyruklarıyla Boğaz'dan kalkıp karadan gemiler indirilir Haliç'e. Fatih bizimdir, İstanbul bizimdir. Rumeli ve Anadolu diye iki ayrı parça sayılan Türk vatani bu fetihle bir bütün olmuştur.

Hüner, bir şehir bünyâd eylemektir
Reâyâ kalbin âbâd eylemektir

diyordu Fatih.

Sonra Yavus Sultan Selim'le, İslâm dünyasında tam üstünlüğümüzün kurulduğunu görüyoruz.

Kanuni'nin kişiliğinde, Türk'ün büyüklüğü, asaleti, yüksek karakteri, ölçülü, âdil ve vakur hükümdar tipi bir anıt gibi yükselir. İki denizin ve iki karanın hâkimidir o -Akdeniz'le Karadeniz birer Türk gölü olmuştur- Türk donanmasının bayrakları, tâ Hind denizlerinde girdaplarla birlikte çalkalanmaktadır onun zamanında.

Geniş bir alanda dal budak salan kültürü, zengin ticareti, dört yönde zaferleri ve fetihleri ile onun çağına "Türk asrı" denmiştir.

Sonra karşı âlemdaki yeni buluşlar -Bunların toplum hayatındaki önemleri vaktinde kestirilemediğinden başlayan gerileme...Avrupa'ya, onun sanayileşmesine, makineleşmesine ayak uyduramamak yüzünden iktisadî bir çöküş. Her savaşın sonunda birer birer düşüp elden çıkan kaleler, şehirler, ülkeler... Bu gerileme, konakları, artan bir süratle geçilmiş, sınırlar gittikçe daralmış, sonunda Türk'leri I. Dünya Savaşı'nın ateşine atmıştır. Türk'lerin bu savaşın bütün cephelerinde ve en büyüğünü Çanakkale'de, son neferine ve son neferinin son damla kanına kadar, vatanını savunmada gösterdiği eşsiz kahramanlıklar yalnız onun değil, insanlık tarihinin büyük destanıdır. Bu destanın kahramanları tarihlere sığmaz.

Sana dar gelmeyecek makberi kimler kazsın?
Gömelim gel seni tarihe desem, sığmazsın!

III. Atatürk Bölümü

On bin yıllık Türk tarihinin sayfaları çevrildi, çabuk çabuk. Son sayfayı açıyoruz, yazısı çetrefil, yazılması kolay, okuması güç. Bir kara düşü anlatır tarih, yorması bizden -Nice kara düşleri biz hayra yormuşusuz; hayra çıkarmışız, tarih boyunca.- Ve "Tarih, bir milletin kanını, hakkını, varlığını hiçbir zaman inkâr edemez!"

Atatürk'ün sözü:

"Manzara-i Umumiye, Osmanlı devletinin dahil bulunduğu grup Harb-i Umumi'de mağlup olmuş, Osmanlı ordusu her tarafta zedelenmiş, şeraiti ağır bir mütareke imzalanmış... Ordunun elinden esliha ve cephanesi alınmış ve alınmakta... İtilaf Devletleri mütareke ahkâmına riayete lüzum görmüyorlar... İtilaf donanmaları ve askeri İstanbul'da... Adana vilayeti Fransız'lar; Urfa, Maraş ve Ayıntap İngiliz'ler tarafından işgal edilmiş. Antalya ve Konya'da İtalyan kıtaât-ı askeriyesi; Merzifon ve Samsun'da İngiliz askerleri bulunuyor. 15 Mayıs 1919'da İtilaf Devletleri'nin muvafakatiyle Yunan ordusu İzmir'e ihraç ediliyor.

Bir kara duman çöker
İzmir üstüne:
Bir gâvur duman!
Kor gibi parlar bu karanlıkta
Rıhtım'da dökülen er Türk'ün kanı,
Bir kıvılcım gibi tutuşur bu kandan
Yurdun her yanı;
Bir "kara savaş" başlar,
Düşman kahbece, Türk'ler yiğitçe.

Paşası, beyi, eri, subayı bütün millet hep bir ağızdan:

Vatanın bağrına düşman dayasın hançerini,
Bulunur kurtaracak bahtı-kara maderini,

diyor.

Sonra, tarih: 19 Mayıs 1919.

Bir gemi açılır engine,
Bu tek gemi, bu küçük tekne
Bir yenilmez donanma heybetinde yarar Karadeniz'i.
İçinde bir asker var, bin asker gibi;
Bir kılıç var belinde, gücü bin kılıç;
Bir ordu gibi çıkar o tek asker Samsun'a,
Kuşanır bir kılıç gibi Anadolu'yu,
Bir kılıç gibi kuşanır onu Anadolu...
Erzurum yaylasında bir şafak söker,
Bir bayrağın dinç kızılığı vurur Yurdun üstüne...

"Tek karar, hâkimiyet-i milliyeye müstenid, bilâ kayd ü şart müstakil bir Türk devleti tesis etmek! Mustafa Kemal "gaye-i mukaddese-miz için her türlü fedakârlıkla çalışmak üzere; sine-i millette bir ferd-i mücahit" olduğunu ilân etmiştir. Erzurum Kongresi'nde "teşkilât-ı medeniye ve esasiyesi ile henüz yaşamakta olduğumuz bütün cihana bir defa daha büyük bir kuvvet ve metanetle" duyurulur.

"Tek bir asker millet olmuş, / Bütün millet düşmüş ardına, / Yürüyen, büyüyen, yaklaşan bir dağ gibi / İner Mustafa Kemal, Sivas'tan Ankara'ya... / Bozkır ortasında bir küçük şehir Ankara: / Işıksız, ağaçsız, susuz... / Ve kar ve kış ve buz... / Ankara'da başlar bir yürek çarpmaya, / Bir damar atmaya. / Kuru damarlarda bir kan dolaşır, / İlgıt, ılgıt... / Ankara'm heyecan, Ankara'm kan, / Ankara'm can bulur."

İstanbul'dan da haberler gelir, / Kara mı kara... / Sokaklarda kaynaşır, / Ye'cuç, Me'cuç... / Askerler süngülenir karakolda, / Kahbece... / Asker karşı durur, / Yüce mi yüce... / Asker bir avuç....

Arkasından bir kara kâğıt imzalanır bir yerlerde... Savaş bitmiştir, onlarca; bizce değil -Bizimki yeni başlayacak- Savaş bitmiştir, onlarca hem de zaferle (!) -bir kutlaması kalmış.

Tarih 10 Mayıs 1920.

Cünbüşler kurulmuş bir yaban yerde,
Türküler söylenir, saz benim değil.
Bir çömlek düzülür Sevr'de,
Kara nakışlı,
Yazılar üstünde karadan kara,
Dil benim değil, söz benim değil.
Bir yazısız harta gibi sermişler Anadolu'muzu,

Masanın üstüne,
Ras-gele bir boya vurulmuş, o yana, bu yana,
Alaca-bulaca...
Parçalanmış Anadolu'm, Türkiye'm...
Kan oturmuş yüreklere!
Alaca bezler çekilmiş direklere,
Bu pörsük, bu kansız bez benim değil...
Çiğnenmiş topraklar benim,
İndirilen al bayraklar benim!

Başlar top sesleri, başlar savaş. Artık "Milli mücadeleyi yapan doğrudan doğruya milletin kendisidir." Kadınlar emzirir mermileri kağıdı üstünde, yağmur altında... Mermiler kadınların sırtında... Düşman yürür, ocaklar söndürür; düşman yürür, kan içinde, çoluk demez, çocuk demez. Düşman yürür, ırz demez, can demez; düşman yürür, kadın demez, kız demez. Düşman yürür, hep bu minval, İnönü savaş meydanına dek-susamış kanına. Ama... Altı bin tüfek susturur, yirmi bin tüfeği ve yirmi sekiz top iki yüz topu... Düşman döner, gelmesi dönüp kaçmak içinmiş meğer. Gel, Metris-tepe'den seyret alanı: "Düşman, binlerce leşle doldurduğu meydanı, silâhlarımıza terketmiştir." Ve "burada yalnız düşman değil, milletin makûs talihi de yenilmiştir."

Bu yandan, şimdi Mustafa Kemal Başkumandan.

Bir mavi çizgidir baksan Sakarya, hartada. Tarihte Sakarya, geceli-gündüzlü yirmi iki gün arası bir savaşın, "cihan tarihinde en der olan büyük bir meydan muharebesi"nin adıdır. Yüz kilometrelik bir cephe üstünde mi dedik, hayır, "hatt-ı müdafaa yoktur, sath-ı müdafaa vardır, o sath bütün vatandır." Ve Mustafa Kemal, Çanakkale'de, daha Anafartalar'da hakettiği unvanını alır bu zaferle: Gazi. Bütün erleriyle birlikte.

Bir kaynaşma var, Akşehir'de. Paşalar vermiş baş-başa, neler konuşur? Mustafa Kemal'im, Tuz Gölü üzerinden varmış Konya'ya -Kendi Konya'da, adı Çankaya'da, çaydadır.

Koca-tepe'de bir çadırılı ordugâh -Bayrağının şavkı vurmuş günün üstüne- Güneşle birlikte doğar top sesleri ve 30 Ağustos'ta "düşmanın kuvâ-yı asliyesi ihmâ ve esir edilmiştir", başkumandanlarıyla birlikte. Bir keskin, askerce kısa bir emir duyulur Dumlupınar'dan

-Top sesleri arasından yankılanır: "Ordular, ilk hedefiniz Akdeniz'dir, ileri." Ve ard-arda kalkar bu mahşerden ayağa: Kütahya, Eskişehir, İzmir, Başkumandan "milletin mukadderatını doğrudan doğruya deruhte ederek yeis yerine ümit, perişanlık yerine intizam, tereddüt yerine azim ve iman koyan ve yokluktan koskoca bir varlık çıkararak Meclisimizin, civan-mert ve kahraman ordularının başında, bir asker sadakat ve itaatiyle emirlerini yerine getirmiştir" ve "Yunan ordusu harîm-i ismetimizde tamamen boğulmuştur." Ve ey bu zaferi kazanan Türk askeri "dünyanın hiçbir ordusunda, yüreği seninkinden daha temiz, daha sağlam bir askere rast gelinmemiştir. Her zaferin mayası sendedir. Her zaferin en büyük payı senindir."

Bir inkılâp kervanı çıkar yola Çankaya'dan ve Meclisin içinden: Saltanat gider. Bir başka kâğıda yazılır Lozan. Ve Lozan Muahedesi "Türk milleti aleyhine asırlardan beri hazırlanmış, Sevr Muahedesiyle ikmal edildiği zannedilmiş, büyük bir suykasdın inhidamını ifade eden bir vesikadır."

Yeniden fethedilir İstanbul. Ankara, İstiklâl Savaşı tarihinin kendisidir ve hükümet merkezidir.

Yüzbin pâre top gürleri ufuklarda. Cumhuriyet ilân edilmiştir. Hâkimiyet bilâ kayd ü şart milletindir. Yapılan "işlerin en büyüğü, temeli, Türk kahramanlığı ve yüksek kültürü olan Türkiye Cumhuriyeti'dir." "Türk Cumhuriyeti'ni tesis eden Türk halkı medenidir; tarihte medenidir, hakikatte medenidir." Bundan dolayı da "medenî ve beynelmilel kıyafet bizim için çok cevherli, milletimiz için lâayık bir kıyafettir." "Kadınlarımız da bizim gibi müdrîk ve mütefekkir insanlardır. Onlar yüzlerini cihana gösterebilirler ve gözleriyle cihanı dikkatle görebilirler." Çünkü "sefil olursa kadın, alçalır beşer."

"Dünyada fütuhâtın iki vasıtası vardır: biri kılıç, diğeri saban. Hakiki fütuhât yalnız kılıçla değil, sabanla yapılandır." der Atatürk. Şimdi artık "her vasıttadan evvel büyük Türk milletine onun bütün emeklerini kısır yapan çorak yol haricinde kolay bir okuma-yazma anahtarı verilmelidir... Bu okuma-yazma anahtarı ancak Latin esasından alınan Türk alfabesidir."

Geleceğin Türkiye'si için yeni yeni yollar açan eşsiz Atatürk yurdun kalkınmasına, gelişmesine de ışık tutmuştur. "Artık serbest ve müstakil bir hayata atılan Türkiye için hayat-ı iktisadiyesini

boğmakta olan kapitülasyonlar mevcut değildir... Ekonomik kalkınma, Türkiye'nin hür, müstakil, daima daha kuvvetli, daima refahlı Türkiye idealinin belkemiğidir." Kalkınma yoluna giren ve "on yılda on beş milyon genç yarattık" diyebilen Türkiye'de biz "çelik ağlarla ördük anayurdu dört baştan."

Dünya milletleriyle olan ilişkilerimizde "dürüst ve açık olan siyasetimiz sulh fikrine dayalıdır" diyen Atatürk şu ilkeyi koymuştur: "Yurtta sulh, cihanda sulh."

Atatürk bu Cumhuriyet'i, onu yaşatacak olan bu devrimleri "çalışkan, zeki, birlik ve beraberlikle güçlükleri yenmesini bilmiş olan Türk milletinin... içerde ve dışarda saygı ile tanınan yeni vatan, yeni sosyete ve yeni bir devlet"in sahibi olan Türk milletinin gençlerine emanet etmiştir:

"Ey Türk gençliği, birinci vazifen Türk İstiklâlini, Türk Cumhuriyeti'ni ilebet muhafaza ve müdafaa etmektir... Muhtaç olduğun kudret damarlarındaki asil kanda mevcuttur."

Ne mutlu Türk'üm diyene.

MUSTAFA ÂLİ, HÂLATÜ'L-KAHİRE NİNE'LÂDÂTİ'Z-ZAHİRE

Aşağıda verilen parçalar, XVI. yüzyılın çok yönlü bir yazarı olan Gelibolu'lu Mustafa Âli'nin yukarıda adı verilen kitabından alınmıştır. Kitabın Arapça olan adı "Yaşamakta olan âdetleri yönünden Kahire" anlamınaadır.

Eserde, yazarın 976 (1568) ve 1008 (1599) yıllarında Kahire'yi iki kez ziyaretinde, orada gördükleri anlatılmaktadır. Âli, bu iki ziyaret arasında geçen otuz yıl içinde Kahire'nin iyiden kötüye giden değişimlerini, arada manzum parçalar da koyarak, türlü yönlerden ele almıştır. Bir giriş, iki ana bölüm ve bir ekbölümden meydana gelen kitabında o, Mısır'ın İslâmlıktan önce, İslâmlıktan sonra ve Osmanlılar idaresindeki durumunu göstermektedir.

I. Bölümde, Mısır'ın güzel, beğenilen yanlarını vermekte, II. bölümde idarenin ve halkının çirkinleşen yüzünü açmaktadır.

Yirmidört yanbaşlıkta verilen I. anabölümün önde gelen konuları, Nil Nehri, Ehramlar, Ezher Camii, Mısır'ın bereketi ve bolluğu, cündîleri, şenlikleri, kahvehaneleri, Şâfiî Havuzu ve başkalarıdır.

II. anabölümde elli yanbaşlıkta Mısır'ın değişen ve çirkinleşen yüzü anlatılmaktadır. Bunlarda, Mısır kadınları, kadınların ve erkeklerin kılık ve kıyafetleri, Mısır'lıların yemeleri, Türkiye'de yetişmeyen yemişleri, alış-verişleri, düğünleri, dilencileri, ölü gömme âdetleri, ağıtçıları, mezar ziyaretleri, ulakları, ziyafetleri, Mısır askerinin düzeninin bozulması gibi konuları okumaktayız. Konular önemi oranında ve ölçüsünde ele alınmıştır. Kimi konular da ayrı ayrı bölümlerde tekrarlanmıştır.

Bu yazımızda kitaptan Kahire'nin kahvehaneleri, düğünleri, Şâfiî havuzu seçilmiştir.

Kitabın sonunda Mısır'da beylerbeyilik yapanlar sıralanmaktadır. Bunların nasıl adamlar oldukları, kişilikleri, iyilikleri, kötülükleri anlatılmakta ve kimilerinin dikkate değer portreleri çizilmektedir. Bu portrelerden bir örnek olmak üzere Zekerîyyazade Kadı Yahya'yı alıyorum.

Âli'nin bu eseri, Prof. Andreas Tietze tarafından yayımlanmıştır. O, İstanbul kitaplıklarında bulunan üç yazmadan yararlanarak hazırladığı eseri Mustafâ Âli's Description of Cairo of 1599 (Wien 1975) adıyla bastırmıştır. Tietze bu yayımında Selim Ağa Kitaplığı'ndaki yazmanın fotokopisini verdikten sonra, eksikleri eserin öteki iki yazmasından tamamlamak yoluyla Hâtât-ı Kahire'nin transkripsiyonunu ve İngilizce çevirisini de vermiş, başa da Âlî'nin hayatı, eserin yazmaları ve içindeki konular hakkında bir önsöz koymuş ve çevirinin indeksini de eklemiştir.

I. Kahire'nin Kahvehaneleri

(Selim Ağa Kitaplığı Yazması, ypr. 586-596; transkripsiyon, s. 108-110)

Yirmiüçüncü: Bir de Kahire şehrinin kahvehanelerinin çokluğu. Adım başında bir kahvehane vardır. Bunlar âdemoğullarının toplandığı bahâ biçilmez yerlerdir. Seherde namaza kalkanlar ve dindarlar doğrulup buralara varırlar; bir fincan kahvelerini içip canlarına can katarlar. Bir bakıma bunun verdiği keyfi, tâat ve ibâdetlerinin güçlenmesine sebep bilirlir. Bundan dolayı kahvehaneler öğülür ve anlatılır. Ama buralarda toplanan cahillere göre anlatılmaya değer yanı yoktur. Şüphesiz tabiat ehli ve ince üslûb sahibi olanların bu yazdıklarına ilişip sataşmamalarını, burası elbette ikinci bölümde gerekti dememelerini rica ederim. Çünkü bu bölümde kahvehanelerin anlatılmasının, ikincide ise zamânede kahve içenlerin ayrıntılarıyla ele alınmasının daha doğru olduğu bilinmektedir.

Kısacası, Mısır diyarında kahvehanelerin çoğu aşağılıklarla ve tiryakilerle dolu ve nicesi emekli, yaşlı çavuşlar¹ ve müteferrikalarla² dopdolu olup bunlar güneş doğmadan gelirler, bir eski hasır

¹Divân-ı Hümâyûn mübâşiri ve icra kuvvetine hizmet etmekle yükümlü bir sınıf mensubuna verilen ad. Mısır divanında, Mısır Beylerbeyilerinin toplantılarında hizmet etmekle yükümlü olan görevli.

²Hükümdarlarla vezirlerin ve başka hizmet sahiplerinin yanında hademe gibi bulunan bir bölük hizmetlilere verilen ad.

döşeyip akşam oluncaya kadar eğlenirler. Kimisi, köle kısmının keyf ehli³, söze geldikçe törpü-dillilerin keskin kılıcı, dünyanın olaylarını bilir geçinir Kölemenlerdir. Onlara "idrak semtine gel" deseler, aklın yattığı yola girmez, kelemen⁴ kelimesini anlamaz, gelmen⁵ sözünden geçmez. Karaset kelimesini⁶, salt bundaki harflerin boğaz olan çıktığı yerlere yakınlığına dayanarak kara esek sözünden ayıramayan bir bölük iki ayaklı eşeklerdir.

Birtakımı da ata, dona gücü yetmez, divan hizmetini yapmağa gitmez, adları çavuş ve müteferrikadır. Bedava geçinmekle ün almış bir fırkadır ki işleri kahvehanenin üst köşesine geçip oturmaktır. Söze geldikçe zenginlikten dem vurup veresiye kahve içmektir. Ve yalan-yanlış girişler yaparak otu geçtiği gibi⁷ kendisinden geçmektir. Yani çoğu sözleri, yalandır; boş dedikoduları ya birini çekiştirmek, ya birinin kötülüğünü söylemektir, ya da koğuculuk ve iftiradır: "Filan zamanda filan idim; ve filan devletlüye itibarlı bir kethüda idim; ve filan serhadde bir pehlevan idim; ve filan savaşta kimi Rüstem⁸ ve kimi Nerîman⁹ idim" deye kesip atarlar. Bugün de kendilerinden doğru bir söz çıkması ne mümkün, ne de bunun kolayı vardır.

Yazarın¹⁰

La'net olsun ana kim söyleye kasden yalan
Ede geh illere, geh kendüye vâfir bühtan
İşi hiç râst gelür mü ol nekbetînin¹¹
Kizbedüp¹² eyleye iymanı serâyın vîran
Hayf o mümin gözüne kim baka kâzip¹³ yüzüne
Yazık ol doğruya kim eğriye olmuş nigeran¹⁴
Kâzibin yüzüne bakan kişinin onmaz işi
Erişür mamelekine nice yüzden hüsrân¹⁵

³Esrarkeş, esrar düşkünü.

⁴Kıpçak lehçesinde "gelirim" demektir.

⁵"Gelemem".

⁶Arap harflerinin sayı değerlerine göre düzenlenmiş olan ebced alfabesinin içindeki kelimelerden biri.

⁷Yuttuğu afyonun sarhoşluğu geçer geçmez.

⁸İran destanı Şehname'deki baş kahramanın adı.

⁹İran destanı Şehname'deki baş kahramanlardan birinin adı.

¹⁰Alî'nin ele aldığı konuların sonunda, önce söylediklerinin tekidi yerinde yazmayı âdet edindiği manzum parçaların başına koyduğu başlıklardan biri.

İnceden inceye araştırılıp varılan gerçek şu ki adı geçen şehrin kimi kahvehaneleri ağzı salyalı dîvâneler ile dolu, hele akıl ve idrâke yabancılarla dopdoludur. Oysa darüşşifâları, delilerin hasretine tutulmuş bîmârhane¹⁶ adını taşıırken kendileri o hastalığın hastası olarak harap olmuşlar. Bucakları dopdolu akrep, yılan ve kimi bit. Kahvelerde kendilerinden geçmiş, vâlih ve hayran¹⁷ tiryakiler, duvardaki sûret gibi duvara dayanıp kalmışlar, müslümanların toplandığı köşeleri puthaneye döndürmüşlerdir. Şaşılacak yer şurasıdır ki onun gibi uygunsuzlara saz bile çaldırırlar. Binlerce kimildayan ölü ile dolmuş meclisi düğün evine döndürürler. Oysa onları kim okur, kim dinler. Zavallı sâzendeler yalnız ücret almak için çalılıp çağırırlar; çenk ve rebâb gibi inil inil inlerler.

Nerde bulunur öyle bir kahve ki Türk zarîfleriyle dolu olsun, ya da Arap ve Acem bilginlerinin toplandığı bir yer olsun.

II. Mısır'lıların Düğünleri

(Selim Ağa Kitaplığı Yazması, ypr. 66^a-66^b; transkripsiyon, s. 123-125)

Yirmiikinci: Gelin ve güveyi ile ilgili törenler konusudur.

Bir kız bir ere verilse ilkin kadınların düğün toplantısı olur. Kına Gecesi dedikleri bu gece toplantısında mutlaka güveyi donatıp bir kürsü üzerine oturturlar. Bildiklerinden ve yabancılardan orada bulunan kadınlar ve kızlar ve erkeklerden kadınları seyretmeye düşkün olan perişan kişiler iki tarafa dizilip otururlar. Sonra süslencek olan gelini donatırlar. Bu yazıcılar¹⁸ güçlerini gösterip gelini süsledikten sonra balmumu ile gözlerinin kapaklarını berkidirler; yani gelin başkalarına bakmayıp gözünü açınca güveyini gördüğünün hatırasını bu gözlere yerleştirirler. Zâten daha o gece gelin

¹¹Alçak, değersiz, kötü kişi, sefil.

¹²Yalan söyleyip.

¹³Yalancı.

¹⁴Bakmak.

¹⁵Ziyan.

¹⁶Tımarhane hastahane.

¹⁷Esrar sarhoşu.

¹⁸Gelin yüzü yazanlar, gelini süsleyip donatanlar.

gözünü açsa da güveyinden başka, orada dizilip duran nâmahremlerin birine baksa ölüp gidince o ayıpla anılması kesinleşir, herkes de bunu böyle bilir.

Sonra geline ait kaç parça giyecek varsa bunları ona mutlaka bir bir giydirirler. Süsleyip donattıktan sonra damadın karşısına getirirler. Güveyi de gelini her yanından seyreder. Ama gelin o halkın toplandığı yere gözü bağlı gelir, gider. Nihayet süsleyip donatma işi sona erer. İlkın kadınca giyinip kuşandıktan sonra erkeklere göre davranışlar ortaya çıkar. Kısacası kimi perîşanî destar¹⁹ ile, kimi külahlı ve gecelik takkeye yaraşan tavırlarla, çak sonra da çavuşların giydiğı kücevveze²⁰ ve bozdağanla²¹ gösterilir. Ama nazlı gelin dâmâda yakın gelince elindeki topuzla vurup onu hükmü altına almayı kasd eder. Gelinin yakınları buna çalışırlar; güveyinin yakınları da yine o niyyetle zavallıyı kapıp götürüp kurtarmaya çalışırlar. Oysa yine de iki halden biri olur. Gelin o sırada ya güveyini vurur ya da ona erişemediğı görülür.

Gerçi bunca nâmahrem kadınların ve kız-oğlan kızların açık oturması ve güveyinin kendilerine mahrem gibi sayılması yolunda erkekler takımının da levend ve evbaşları²² ve zampara denilen nefislerine düşkün nice kallaşları birer kösedan bu durumu seyrederekler. Hattâ "bu filanın avratı, bu da filanın melek huylu bâkire kızıdır" deye birbirleriyle işaretlesirler; göz ucuyla ezilip büzülerek, gizlice talvarıp yakarmalarla göz etmelerinin yüce şerîata aykırı olduğı meydandadır. Ama bu çirkin davranışları "biz bunu babalarımızdan böyle gördük" âyetine²³ sığınıp sürdürüp giderler.

¹⁹Kulların ve usakların giydiğı bir tür sarık Kapıcılarla bölükbaşları, subaşı, şehir kadısının kethüdası gibi aşağı durumdaki görevlilerin giydikleri başlık. Bunların tepesinde yerine göre sorguçları da vardı. bir tür başlık üzerine sarılan sarık.

²⁰Eskiden giyilen başlıklardan birinin adı. Ağzı yukarısına göre dar, tepesi kırmızı renkle çıkıntılı mukavvadan ve silindir biçimindedir.

²¹Demir savaş topuzu, demir topuz.

²²Ayak takımından olan, aşağılık kimse, karışık adam, rezil.

²³A'raf suresi, ayet 28.

Kimi yakın dostlardan bu anlatılanın gerçek mi, yalan mı olduğunu soruşturduğumda gerçek olduğunu söylediler. Memleketin namuslu olan, sayılır, ulu kişilerinin ve vilâyetin ileri gelenlerinin düğünlerinde bu kepâzeliğe izin verilmediği, ancak kimi fellâhların ve aşağılık kimselerden nice ırz ve namus yoksulu küstahların düğünlerinde bunun olduğunu söylediler. Hele, o gece gelinin ellerine, bileklerine ve ayaklarına, topuklarına varıncaya dek gül, sümbül, lâle ve karanfil resimleri yapıp bahar ve çiçeklerle nakışlanmasının gerçeklerden olduğunu anlattılar.

Bir de Arap çocuklarından biri güveyi olup halvete gideceği gerdek gecesinde onu atlandırırlar. Davul, nakkare ve zurna ile gece sabaha kadar gezdirip yüzlerce kişi onu mehtâbe ve ıslıl ıslıl meşalelere karşı eğlendirirler. Yoksa kendisinden başka atlı yok ama yayası ve bağırıp çağırmaları umulandan artuktur. Bu yolla güveyiyi deccal gibi mahalle mahalle gezdirirler. Ardınca eşeklere binmiş karılar ise lûlû âvâzesi ile şehri doldururlar. Ne zaman ki akraba ve teallûkatının ve tanıdıklarının ve evli kadınların yanlarına uğrarlar. Onlar da şenlik vaveylâsı ile meydana çıkıp karşısına sağ bağlarlar. Sabaha yakın olunca bu seyirleri son bulur. Güveyi ondan sonra arzuladığı döşegin üzerine ma'sûkasına vasıl olur. Gelinin mumlanan gözleri balmumundan o zaman kurtulur.

III. Şâfiî Havuzu

(Selim Ağa Kitaplığı Yazması, ypr. 59^b-60^a; transkripsiyon, s. 110-111)

Yirmidördüncü: bir de Şâfiî Havzı denilen, yani o temiz mezhebin Hılaf²⁴ adındaki pis havuzlarıdır ki irin suretinde donmuş ve sümük ve balgamla buz tutmuş, tükrük gibi nesnelerle bulanmış, içi dışı

²⁴Fıkıh ile ilgili konulardan bir bilim dalıdır. Bir meselede şariate uygun tanıkları ortaya koymak ve buna aykırı olan delilleri yok etmektir. Bu dalda pek çok eser yazılmıştır. Bunların en tanınmışı Beyhakî'nin (öl. 458) eseri olup bunda İmam Şâfiî ile Ebû Hanîfe arasındaki ihtilaflı meseleleri toplamıştır. Bu meselelerden biri de Şâfiî havuzu denilen ve eni iki zirâ, boyu dört zirâ ve derinliği bir zirâ olan bir havuzun suyunun abdest almak, gusletmek gibi temizlenmeler için şariatça uygun sayılıp sayılmayacağıdır. İmam Şâfiî bunu caiz görmektedir. Zirâ, yerine göre boyu değişmekle birlikte genel olarak 68 cm.lik bir uzunluk ölçüsüdür.

çörçöp dolu iken Hazret-i İmam Şâfiî -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- bunun gibi suları tâhir tutmuş deye ondan abdest alırlar ve bununla tahareti câiz görmüştür deye ellerini yüzlerini yurlar. Ama hâşâ Hazret-i İmam'ın o yüzden pis sular onun temiz gözüne çarpmış olsun da bundan sonra bunlarla tahâretin sahih olduğunu câiz görmüş olsun.

Allah'ın hikmeti, o türlü bir havuza bakan manzaraları çok olan bir yüksek köşkte buldum. Sabah ve akşam Şâfiî mezhebindeki kavmin o havuzdan temizlendiklerini ve o suyu kullandıklarını temâşâ kıldım. Eni iki zirâ ve boyu dört zirâ ve derinliği bir zirâ olan havuzdan, diyelim bir saatte bir uğursuz fellâh, kirli ayaklarını yurdu ve biri de onun yanında safâ ve zevkle abdest almaya hazırlanıyordu. Bununla birlikte bir edepsiz de o havuzun kenarına yakın yerde işedi, öylesine ki pis sidiğinin damlaları etrâfa serpilip bu havuzun içine gidiyordu. Bunlardan başka bir pis meşrepli henüz halâdan çıkmıştı, necâset bulaşmış elini istinca²⁵ için o havuzun içine sokmuştu. Oysa o pis suratlı adamlar o murdar çirkeften ne olursa olsun çekilip uzaklaşamıyorlardı. Yaratılışları dolayısıyla yüzlerini tersine döndürüp o sidik ve necâsetle karışmış olan sudan iğrenmiyorlardı.

Yazarın kıt'ası

Hâşâ ki böyle meşrebe ben pâkdir diyem
Ya öyle şahsa sâhib-i idrâkdir diyem
Hâşâ bu kavle kail ola hazret-i İmam
Nâpâk olandan etmeye ızhar-ı nehy-i tâm
Andan zarûret olmaya bu irtikâbda
Vefret dahi mukarrer ola ol âb-ı nâbda
Murdara meyleden kişi murdardır hemin
Nâpâk olan bu vaz'a talebkârdır hemin²⁶

²⁵Büyük abdest bozulduktan sonra taharetlenmek, necâsetten kurtulmak için temizlenme.

²⁶Bugünkü Türkçe ile: Allah korusun, ben bu tutumda olan bir kişiye temiz diyeyim. Ya öle kişiye akıllıdır diyeyim. İmam Şâfiî Hazretleri bu söze râzı olsun, kesin olarak hayır; temiz olmayan bir nesneyi bütünüyle engellemesin, olmaz. Hem de böyle bir sudan temizlenmekte sıkılcım da yoktur, hele bunca çok, bol temiz su varken. Pisliğe yönelen kişinin kendisi de zaten pistir; ancak murdar olan kişiler böyle pis bir sudan temizlenmeyi isterler.

IV. Zekerıyyâzade Kadı Yahya

(Selim Ağa Kitaplığı Yazması, ypr. 88^a-89^a; transkripsiyon, s. 168-169)

Bu kitabın yazıldığı tarihte Mısır kadısı olan Çelebi, eskiden şeyhülislâm olan Zekerıyyâ Efendi'nin edepli terbiyeli oğlu Yahya Çelebi'dir. Ünlü bilginler onu tanır. Medresedeki öğrenimini en kısa zamanda tamamlamış, molla olarak ve bir bilgin olarak yetişmesi çok kısa zamanda olmuştur. Bir olgun kişi olduğu akıllarda ve zihinlerdedir.

Yahya Efendi'nin Mısır ve Şam kadılıklarına erişmesine önayak olan, eskiden sadriazam ve şimdi kapudan olan şanlı, arı gönüllü ve temiz anlayışlı Cağalazade idi. Bu dediğimiz akıllı mahdum²⁷ Şam kadılığına ulaşınca bu soylu soplulu olan kişi (Cağalazade) o ülkeye yenice beylerbeyi gelmişti. Ama sonsuz adaleti, akıl ve zekâsı uzağı gören her akıllı başında kişiye, hattâ sefihlere ve delilere bile malûm olmuştu.

Hikmet Hudâ'nındır, Şam vilâyetinde beş on gün hüküm sürdü. Ardından kapudanlıkla devlet kapısına çekildi gitti.

Adı geçen Çelebi, kısa süren günlerde aklını, adâletini, herkesin suyunca gidiyor görünmesi ile ilgili olarak kazandığı tavırları gereği gibi ortaya koydu. Öyle ki şanlı vezir, onun yapmacık davranışlarını, yaratılışından gelme sanarak kendisine muhabbet gösterdi. "Zamanımızdaki kadıların haksızlıkları bunda yok; bunun doğruluğa yeltenmesi, ötekilerin eğri tabiatlarının gerektirdiğinden daha üstün. Herhalde bunun devletinin uzayıp gitmesine kılavuz olalım; mansıbında nice ay ve yıl kalmasına yol açacaklayın kendisini güzelce yetiştirelim", buyurdu. Ve zamanın padişahına üst üste defalarca tanıklık etti: "Mısır kadısı olan ve yükseltilmesi gereken Yahya'nun üstün akıllı meydanda, bilginliği yeterli, riyasız bir duacınızdır" deye Hazret'e²⁸ duyurdu.

²⁷Kendisine hizmet edilen kimse. Daha çok kadılar ve din bilginleri için kullanılır. Dilimizdeki "erkek oğul" yerine kullanılması da bu anlama bağlıdır.

²⁸"Padişah" anlamında.

Oysa adı geçen Çelebi Şam'daki namusluluğu ve edebi, rüşvet almak ayıbından uzak durmaktaki beğenilecek çekingenliği Kahire'de sürdürmedi. 'Benim hakkımda tanıklık eden, temiz yürekli vezirin utanıp mahcup düşmesine sebep olmayım' demedi. Üç ay kadar rüşvete sabır ve ne hal ise canına cefa etti. Sonra, zincirden boşanmış divane gibi rüşvet alma yoluna düştü. Haram lokmaya, koyun sürüsü halâl tuza seğırdir gibi seğırtti. Hele o ulu vezire intisap etmeyi kendisi için leke ve ar bildi. Mısır'daki kurala göre önünce yürüyen beş on Keçeli Hisar eri²⁹ o zavallıyı gururlandırdı, yani bu mansıbı, benim şanım gerektirir, demeye başladı. Kapudan Paşanın adı anıldıkça yüzünü döndürdü, söyleyenlere söğdü, saydı. Ama bu kadar var ki kendisinden öncekinden yeğ, selefinin kendisine göre askerlerden bir bey olduğunu her kişi ileri sürdü.

²⁹Kale koruyucusu asker, yeniçeri.

← . Tarih ve Toplum. 4(Nisan, 1984), 65-67.

KİTAPLARI VE ÇEVİRİLERİ

1. Orhan Şaik Gökyay. Dede Korkut. İstanbul: Arkadaş Basımevi, 1938.
2. Orhan Şaik Gökyay. Bugünkü Dille Dede Korkut Masalları. İstanbul: A.Halit Kitabevi, 1939.
3. Orhan Şaik Gökyay. Devlet Konservatuvarı Tarihçesi. Ankara: Maarif Basımevi, 1941.
4. Mercimek Ahmed. Kabusname. Yeniden Gözden Geçiren: Orhan Şaik Gökyay. İstanbul: Maarif Matbaası, 1944.
2.bs. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1966.
3.bs. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1974.
5. Orhan Şaik Gökyay. Kâtip Çelebi Hayatı, Şahsiyeti ve Eserleri. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1957.
6. Zekeriyazade. Ferah Cerbe Fetihnamesi. Açıklamalarla Yayına Hazırlayan Orhan Şaik Gökyay. İstanbul: Hilâl Matbaacılık, 1975.
Zekeriyazade. Ferah Cerbe Savaşı. Açıklamalarla Yayına Hazırlayan Orhan Şaik Gökyay. 2.bs. İstanbul: Kervan Kitapçılık, 1980.
7. Orhan Şaik Gökyay. Bugünkü Dille Dede Korkut. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1963.
8. Orhan Şaik Gökyay. Dücentname. İstanbul: Doğan kardeşler Matbaası, 1964.
9. Orhan Şaik Gökyay. Kâtip Çelebi'den Seçmeler. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1964.
10. Ahmet Rasim. Eşkâl-i Zaman. Hazırlayan Orhan Şaik Gökyay. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1969.
11. Kâtip Çelebi. Mîzanü'l-Hakk fi ihtiyar'l Ahakk = En doğruyu sevmek için hak terazisi. Açıklamalarla Yayına Hazırlayan Orhan Şaik Gökyay. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1972.
2.bs. İstanbul: Kervan Yayıncılık, 1980.
12. Orhan Şaik Gökyay. Dedem Korkudun Kitabı. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1973.
13. Kâtip Çelebi. Tuhfetü'l-Kibar fî Esfari'l-Bihar = Deniz Savaşları Hakkında Büyüklere Armağan. Açıklamalarla Yayına Hazırlayan Orhan Şaik Gökyay. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1973.
2.bs. İstanbul: Kervan Yayıncılık, 1980.

14. Orhan Şaik Gökyay. Dede Korkud Hikayeleri. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1976.
2.bs. İstanbul: Kervan Yayıncılık, 1980.
3.bs. İstanbul: Dergâh Yayınları, 1985.
15. Orhan Şaik Gökyay. Bir Kaç Şiir (İngilizce çevirileri ile birlikte) İstanbul: Hilâl Matbaası, 1976.
16. Gelibolulu Mustafa Ali. Görgü ve Toplum Kuralları Üzerinde Ziyafet Sofraları = Mevâidü'n-nefâis fî Kavâidi'l-Mecâlis. Hazırlayan Orhan Şaik Gökyay. 2c. İstanbul: Kervan Yayıncılık, 1978.
17. Orhan Şaik Gökyay. Destursuz Bağa Girenler. İstanbul: Dergâh Yayınları, 1982.
18. Orhan Şaik Gökyay. Kâtip Çelebi Yaşamı, Kişiliği ve Yapıtlarından Seçmeler. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1982.
Orhan Şaik Gökyay. Kâtip Çelebi Hayatı, Kişiliği ve Eserlerinden Seçmeler. 2.bs. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1988.
19. Gelibolulu Mustafa Ali. Hâlâtu'l-Kahire Mine'l-Adâti'z-Zahire. Sadeleştiren Orhan Şaik Gökyay. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1984.
20. Orhan Şaik Gökyay. Kâtip Çelebi. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1986.
21. Orhan Şaik Gökyay. Molla Lûtfi. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1987.

Çeviri eserleri

1. George Jacob. Türklerde Karagöz = Geschichte des Schotteutheoters adlı Kitabın Türklere ait kısmı. İstanbul: Bürhanettin Basımevi, 1938.
2. Oskar Wilde. Doryan Gray'ın Portresi = The Picture of Dorion Gray. Çevirenler Ferhunde Gökyay ve Orhan Şaik Gökyay. İstanbul: Remzi Kitapevi, 1938.
2.bs. İstanbul: Remzi Kitapevi 1968.
3. Paul Wittek. Menteşe Beyliği; 13-15'inci Asırda Garbî Küçük Asya Tarihine Ait Tektik = Das Fürstentum Menteseche Studie zur Geschichte west kleinasien im 13-15 jh. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1944. 2.bs. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1986.
4. C. Brentano. Yiğit Kasperl ile Güzel Annerl'in Hikâyesi = Die Geschichte vom broven Kasperl und schönen Annerl. Çevirenler S.Y. Baydar ve Orhan Şaik Gökyay. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1948.
5. C. Brentano. Cockel, Hinkel ve Gockelaya = Gockel Hinkel und Gackeleia. İstanbul: Maarif Basımevi, 1959.
6. Clemens Brentano. Bahar Çelengi = Frühlingskranz. 2c. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1977.

2.7

KİTAPLARI VE ÇEVİRİLERİ

1. Orhan Şaik Gökyay, Dede Korkut. İstanbul: Arkadaş Basımevi, 1938.
2. Orhan Şaik Gökyay, Bugünkü Dille Dede Korkut Masalları. İstanbul: A.Halit Kitabevi, 1939.
3. Orhan Şaik Gökyay, Devlet Konservatuvarı Tarihçesi. Ankara: Maarif Basımevi, 1941.
4. Mercimek Ahmed. Kabusname. Yeniden Gözden Geçiren: Orhan Şaik Gökyay. İstanbul: Maarif Matbaası, 1944.
2.bs.İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1966. →
3.bs. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1974. →
5. Orhan Şaik Gökyay, Kâtip Çelebi Hayatı, Şahsiyeti ve Eserleri. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1957.
6. Zekerıyyazade. Ferah Cerbe Fetihnamesi. Açıklamalarla Yayına Hazırlayan: Orhan Şaik Gökyay. İstanbul: Hilâl Matbaacılık, 1975.
Zekerıyyazade. Ferah Cerbe Savaşı. Açıklamalarla Yayına Hazırlayan: Orhan Şaik Gökyay. 2.bs. İstanbul: Kervan Kitapçılık, 1980.
16. Gelibolulu Mustafa Ali. Görqü ve Toplum Kuralları Üzerinde Ziyafet Sofraları = Mevâidü'n-nefâis fî Kavâidi'l-Mecâlis. Hazırlayan Orhan Şaik Gökyay. 2 c. İstanbul: Kervan Yayıncılık, 1978.
7. Orhan Şaik Gökyay, Bugünkü Dille Dede Korkut. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1963.
8. Orhan Şaik Gökyay, Düçentname. İstanbul: Doğan kardeşler Matbaası, 1964.
9. Orhan Şaik Gökyay, Kâtip Çelebi'den Seçmeler. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1964.
10. Ahmet Rasim. Eşkâl-i Zaman. Hazırlayan Orhan Şaik Gökyay. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1969.
11. Kâtip Çelebi. Mîzanü'l-Hakk fi ihtiyar'l Ahakk = En doğruyu sevmek için hak terazisi. Açıklamalarla Yayına Hazırlayan Orhan Şaik Gökyay. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1972.
2.bs. İstanbul: Kervan Yayıncılık, 1980. →
12. Orhan Şaik Gökyay, Dedem Korkudun Kitabı. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1973.

13. Kâtip Çelebi. Tuhfetü'l-Kibar fî Esfari'l-Bihar = Deniz Savaşları Hakkında Büyüklere Armağan. Açıklamalarla Yayına Hazırlayan: Orhan Şaik Gökyay. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1973.

2.bs. İstanbul: Kervan Yayıncılık, 1980.

14. Orhan Şaik Gökyay, Dede Korkud Hikayeleri. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1976 2bs. İstanbul: Kervan Yayıncılık, 1980; 3.bs. İstanbul: Dergâh Yayınları, 1985.

15. Orhan Şaik Gökyay, Bir Kaç Şiir (İngilizce çevirileri ile birlikte) İstanbul: Hilâl Matbaası, 1976.

→ bir önceki sayfada 16

17. Orhan Şaik Gökyay, Destursuz Bağa Girenler. İstanbul: Dergâh Yayınları, 1982.

18. Orhan Şaik Gökyay, Kâtip Çelebi Yaşamı, Kişiliği ve Yapıtlarından seçmeler. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1982.

Orhan Şaik Gökyay, Kâtip Çelebi Hayatı, Kişiliği ve Eserlerinden seçmeler. 2.bs. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1988.

19. Gelibolulu Mustafa Ali. Hâlâtu'l-Kahire Mine'l-Adâti'z-Zahire, Sadeleştiren Orhan Şaik Gökyay. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1984.

20. Orhan Şaik Gökyay, Kâtip Çelebi. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1986.

21. Orhan Şaik Gökyay, Molla Lûtfi. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1987.

2.8 Kitapları Üzerine. Orhan Şaik Gökyay'ın ilk kitabı 1938 yılında hazırladığı ve Arkadaş Basımevi tarafından basılan Dede Korkut adlı kitabıyla birlikte yirmi kitap yayımlamıştır. Kimi eserlerinin II. veya III. baskıları yapılmıştır. Bunlardan 1976 yılında Birkaç Şiir adıyla çıkan şiirleri ve eleştirilerini içeren Destursuz Bağa Girenler ve Düğent-nâme dışındaki eserleri tamamen metin çalışması ve araştırmaya dayanmaktadır. Bunlardan Dede Korkut Hikâyeleri üzerinde çalışmaları 1938 yılından bu yana pekçok kez basılmıştır. Fakat 1973 yılında basılan Dedem Korkudun Kitabı adlı eseriyle Orhan Şaik Gökyay bu konuda yapılan bütün çalışmaları göstermesi, eserin metin kısmından sonra koyduğu, açıklanması gereken kelimelerin metindeki yerlerini de gösteren indeksi ve açıklaması, kişi ve boy adları yer adları indeksi çalışmalarıyla mükemmel bir eser ortaya koymuştur. Bu kısımdan sonraki 605 sayfalık kısımda ise Dede Korkut'la ilgili her türlü bilgi yer almaktadır. Eserin yazmaları, Türkçe ve yabancı dillerdeki basmaları tanıtıldıktan sonra "Dede Korkut Hikâyeleri ve Tarih" adlı bölümde Dede Korkut'un tarihteki yeri anlatılmış ve daha sonra eser coğrafi açıdan incelenmiştir. Eser, Kişiler, dil ve üslûp, motifler-töreler, hikâyelerden bugün hâlâ yaşamakta olanlar ve ekler olmak üzere sekiz bölüm olarak plânlanmıştır. Eserin sonunda verilen devlet, kabile, kavim ve kişi adları dizini de ayrıca eserden yararlanmayı kolaylaştırmaktadır. Eserin bibliyografyasına göz atığımızda Orhan Şaik Gökyay'ın bu eseri hazırlarken ne denli geniş bir araştırma yaptığı da kolaylıkla anlaşılır.

1973'ten bu yana bu esere eklenen yeni bölümler ve notların eser-in hacmini bir buçuk misline çıkaracağını bizzat kendisiyle olan konuşmalarımızda öğrenmiş bulunuyoruz. Bu durumda eserin tekrar ba-sımı halinde okuyucular bu yeni bilgileri de öğrenme imkânına kavu-şacaklardır. Dede Korkut Hikâyeleri edebiyatımızda çok önemli bir yer tutması açısından yerli ve yabancı araştırmacıların daima dikka-tini çeken bir eser olmuştur.

Eser'in ilk kez Orientalist Fleischer tarafından bulunması ve ge-niş bir araştırma ile Tepegöz hikâyesinin von Diez tarafından Denk-würdigkeiten von Asien (Berlin und Halle, 1815) yılında Almancasıyla birlikte yayımlanmasından sonra konuya önce Orientalistler sahip çıkmış ve üzerine pekçok makale yazılmış, Ali Emin Efendi'nin dik-katini çekerek Berlin'deki nüshasının getirilmesiyle Kilis'li Rifat tarafından 1916 yılında İstanbul'da Matbaa-i Âmire'de bastırılan eser üzerine Türkiye'de de çalışmalar başlamış ve 1938 yılında Orhan Hoca'nın yayını bu kez Dresden nüshasının da getirilmesi ile nisbe-ten karşılaştırılmalı yapılmıştır.

O günden bu güne kadar yayımlanan pekçok makale ve Dede Korkut metin yayımları bulunmakta ve hâlâ kimi okuyuşlar üzerinde araştı-ı-cılar birbirleriyle tartışmaktadırlar. Bu konudaki eleştirileri veya eleştirilere cevapları Destursuz Bağa Girenler de ve Düğent-nâme ad-lı eserde yer almaktadır. 1982'den sonrakiler ise "Dede Korkut Hikâ-yelerinde Bazı Düzeltmelere" (Bkz. makaleleri, ^{2.4 - 1987 yılı} Adıyla çıkmıştır.

→ Kabusname. İlk kez 1944 yılında basılan bu eser, Ziyâr oğul-larından Emir Unsurü'l-Meâli Keykâvus tarafından miladi 1082'de oğlu Giylanşah için yazılmıştır. Nasihat-nâme türünde olan bu eser, 14. yy.dan itibaren Türkçeye çevrilmeye başlanmış ve 15. yy.da Mercimek Ahmed'in çevirisiyle Türk edebiyatında yerini almıştır. Orhan Şaik Gökyay, eski dili değiştirmeden yeni harflere çevirmiş, sonuna lû-gatçe ve notlar eklemiştir. Eser gerek dili gerekse toplumunun de-ğer yargılarını belirtmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Eserin bugüne dek üç baskısı yapılmıştır. (bkz. kitapları ve Çevirileri 2.7).

Orhan Şaik Gökyay'ın üzerinde çalıştığı önemli bir kişi de Kâtip Çelebi'dir. Kâtip Çelebi ile ilgili kitabının 1957 yılında yayımlan-masından sonra onun eserleri üzerinde çalışmalarını sürdüren Orhan Şaik Gökyay Tuhfetü'l-kibar fi Esfari'l-Biber ile Mizanü'l-Hakk fi

İhtiyari'l-Ahakk adlı eserlerini de bugünün Türkçesi ile yayımlamış ayrıca eserlerin anlaşılmasını sağlayan notlar eklenmiştir.

Edebiyatımızın en önemli kişilerinden olan Kâtip Çelebi, kendi çağında olduğu kadar çağımızda da önemini yitirmeyen "dev-âsa" eserler vermiş; düşünce sistemi bakımından da çağından çok ileride bir bilim adamı ve bir edebiyatçı olduğu için islâmi bilgiler ile müsabet ilimleri meczetmiş, Batı'nın da önemini kavrayarak eserlerini yazarken Batı kaynaklarından da yararlanmanın gereğini anlamış bir bilim kafasına sahipti. Orhan Şaik Gökyay'ın bu güçlü ve müsbet yarar ve eserleri üzerinde çalışması yazarın önemini vurgulamak açısından da ayrı bir değer taşımaktadır. Bugün birçok kişinin eseri, edebiyatımızı anlamadığı daha doğrusu dildeki değişmeler sebebiyle anlayamadığı ve okuyamadığı, bu yüzden de yok saymak eğiliminde olduğu bir edebiyatı ve bu edebiyata eser veren kişileri kültür tarihi açısından değerlendirmesi kadar bu kültürün yeni nesillere aktarılması açısından da anlamlıdır. Orhan Şaik Gökyay, Tuhfetü'l-kibar'a yazdığı Önsöz'de de bu sözlerimizi kanıtlamaktadır: "Bir de eski kitaplarımızı, hiç olmazsa onların dili bakımından kötülemeye ve bu yolda genellemeler yapmaya alıştığımız için ben bu kitapta, bu soydan bir haksızlığın karşısına da çıkmak istiyorum. Eskinin savunmasını yapıyor değilim, yalnızca dayanağı olmayan ulu-orta yargıların da yargılanması gerektiğini, bir bilene anlatmak istiyorum.¹

Tuhfetü'l-kibar. Türk deniz savaşlarının bir tarihidir. Bu açıdan kaynak bir kitap niteliğini taşıyan bu eserin bir özelliği de Türkçenin zengin anlatım gücünü ortaya koymasıdır. Orhan Şaik Gökyay'ın bu eseri seçişi işte bu nedenledir. Bunu eserin önsözünde kendisi de anlatır.

Mizanü'l-Hakk Fî İhtiyari'l-Ahakk. (En doğruyu seçmek için Hak terazisi) adlı eserin önemi ise hem dili hem de eserin muhtevasıdır. Bunu Orhan Şaik Gökyay eserin önsözünde şöyle anlatır: "Çağının taassubu içinden sıyrılarak, başkalarının halkı birbirine düşürecek bir kavga haline getirdiği konular üzerinde doğru yolu gösteren odur. Doğruyu bulmaya ve göstermeye çalışırken, kalemine hâkim olan güç, tarafsızlığından gelir... Onu ilgilendiren kişiler değil, fikirlerdir. Devletin bozuk idaresi üzerinde düşündüklerini, hiçbir kaygıya kapılmadan, hiçbir kayda bağlanmadan ortaya dökmek

¹Kâtip Çelebi, Tuhfetü'l-kibar Fî Esfari'l-Pihar, Açıklamalarla Yayıma Haz: Orhan Şaik Gökyay (İstanbul 1973), s. II.

cesaretini gösteren odur. Bunu yaparkende onda bir iç rahatlığı vardır. Çünkü o memleketin bir aydını olarak bir vazife yaptığına inanmaktadır... Nesircilerimizin bir bölümünde rastlanan ağır, yapmacık üslup onda yoktur. Lüzumsuz yüklerden eserini kurtarmış, vakur tabiatına yakışan sade, kolay ve yapmacıksız bir dil kullanmıştır.¹

Orhan Şaik Gökyay'ın daha sonra yayımladığı kitaplarından Mustafa Ali'nin Mevâidü'n-Nefâis fi Kavaidi'l-Mecalis adlı eserinin Görgü ve Toplum Kuralları Üzerinde Ziyafet Sofraları adıyla Bu günün Türkçesine çevirerek birinci cildini metin, ikinci cildini de açıklamalara ayırmıştır. Orhan Şaik Gökyay, kitabın önsözünde eser hakkında şu değerlendirmeyi yapmaktadır.

"Bu kitap XVI. yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nu türlü yönlerden tanımak için, Cavid Baysun'un da işaret ettiği gibi, eşine güç rastlanır bir kaynaktır. O, bir yandan devlette, büyüklü-küçüklü görevler yüklenmiş olan kimseleri tanıtmakta, bir yandan da, abartmalar bir yana bırakılırsa, onları eleştirmektedir. Türlü zenaatleri işleyenler, doğru ya da eğri yolda yürüyenler bir bir ele alınmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu içinde yer alan, ayrı kandan gelme ulusların seciyyeleri, özellikleri, öğülecek ve yerilecek yanları bu kitapta belirtilmektedir.

Kitabı kaplayan yüz dört bölüm içinde, padişahın sarayına alacağı görevlileri, uşakları, karavaşları, devlet hizmetinde kullanacağı kimseleri nasıl seçeceğinden, seçmesi gerektiğinden tutun da büyüklere, misafirlere, kimsesiz ve öksüz çocukları, hiçbirini ayırt etmeden kadınlara ne yolda davranılacağına kadar her konuda kalem oynatan yazar hafızları, imamları, kadıları, dervişleri, sairleri, sâzendeleri, hânendeleri; bir toplantıda nasıl oturup kalkılacağını, okunan şiiri dinlemenin, yapılan sohbe kulak vermenin, söze karışmanın ya da karışmamanın yol-yordamını, hepsini hepsini kimi sık, kimi seyrek elekten geçirmiştir... Kısacası yazar bu kitabında doğrularla birlikte yalancıları; namuslularla birlikte ahlâksızları, haydutları, hırsızları, dolandırıcıları, ayyaşları, esrarkesleri; doğru yolda gidenleri, yoldan çıkmışları toplum içinde kötü gözle

¹Kâtip Çelebi, Mizanü'l-Hakk Fî İhtiyari'l-Ahakk, Haz: Orhan Şaik Gökyay, (İstanbul 1972), s. III.

bakılan sapıkları da rahatça sergilemekten geri kalmamıştır."

Eser daha evvel Cemil Yener tarafından Mevâidü'n-nefâis fî Kavâidi'l-mecalis adıyla (İstanbul 1975) yayımlanmışsa da Orhan Şaik Gökyay, bu kitabın yanlışları dolayısıyla, kitabı tekrar ele almak lüzumunu hissetmiştir. Eleştirisi için Bkz. Orhan Şaik Gökyay, "Kumsal I", TD, 297 (Haziran 1976), 415-419 ve "Kumsal II, TD, 298 (Temmuz 1976), 318-325...

Âli'nin diğer bir eseri olan Hâlâtü'l-Kahire Mine'l-Âdati'z-zâhire ise yine sadeleştirilerek yayımlanmış bir eserdir. Eser daha önce Prof. Andreas Tietze tarafından şecere tesbitiyle mevcut üç yazma-sına dayanarak Mustafa Ali's Description of Cairo of 1599 (Wien 1975) adıyla yayımlanmıştır. Prof. Andreas Tietze, bu yayımda metnin trans-kripsiyonu ile İngilizce çevirisini de vermiş ayrıca metnin Üsküdar, Selim Ağa nüshasının da faksimilesi verilmiştir. Sayın Gökyay'ın sadeleştirmesinin önsözü bu kitaba alındığı için bu hususta verildiği için bu konuda daha fazla bilgiye gerek duyulmamıştır.

Zekeriyya zade'nin Ferah Cerbe Fetihnamesi de yine Orhan Şaik Gökyay tarafından açıklamalarla birlikte yayına hazırlanmıştır. (İstanbul: Hilâl Matbaacılık Koll. Şti., 1975). Türk denizcilik tarihi bakımından önemli bir savaşı konu edinen bu eserin tek nüshası Üsküdar, Selimağa Kütüphanesi, 768 numarada bulunmaktadır. Orhan Şaik Gökyay, eseri hazırlarken okuyucunun anlaması bakımından dilini mümkün merteye bugünün Türkçesine uyarlamıştır. Fakat dile yeniden kazandırmayı amacıyla, Türkçe kelimeleri ve deyimleri olduğu gibi bırakmıştır. Okuyucu açısından açıklanma gereği duyulan kısımlar, açıklamalar bölümüne alınmış, gerekli görülen kelimeler için de sona bir sözlük konmuştur. Yazarı Zekeriyya zade'nin Ferah adını verdiği Cerbe adasının fethi ile ilgili metinden önce kitabın başına Pîrî Reis'in Kitab-ı Bahriyye'sinden Cerbe adasını anlatan bir bölüm eklenmiştir. Bir tersane kâtibi olan Zekerriya zade'nin bu eserinde Cerbe adasının fethi ile ilgili bilgileri bir görgü tanığının ağzından almış olmamız da Ferah adlı bu eserin "özgün" bir eser olduğunu ortaya koyar. Orhan Şaik Gökyay, kitabın önsözünde bunları anlatmış ve Cerbe adası ile ilgili diğer bilgileri de vermiştir.

1987 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığı'nca yayımlanan Molla Lûtfî adlı eseri ise yine Molla Lûtfî'nin kişiliğini ortaya koyması ve

devrinin büyük bilgininin uğradığı haksızlıkları sergilemesi bakımından hem önemli hem de ibret vericidir. 53 sayfalık bu küçük kitapçıkta Orhan Şaik Gökyay, Molla Lûtfi'nin hayatını, kişiliğini ve 16 eserini ve İbn Kemal, İshak ve Kâzımî gibi üç önemli öğrencisini ve hayatı ile ilgili kişileri ele almıştır. Hepimizin bildiği gibi Molla Lûtfi'nin hayatı Hatipzade'nin haksız bir biçimde verdiği fermanla sona ermiştir. Orhan Şaik Gökyay bunu önsözünün son cümlesi ile çok güzel ifade eder: "İlim, cehl ile bir savaştır, doğru... Ama asıl savaş, kişinin kendi nefsiyle savaşdır. Molla Lûtfi'nin hayatı bize bunu öğretebilirse, bu kitap okunmaya değer".

Orhan Şaik Gökyay'ın yeni iki projesi de Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nin birinci cildinin yayına hazırlanması ile hatıralarını kaleme almaya başlamasıdır. Bu iki eser de muhakkak edebiyatımızdaki önemli boşlukları dolduracaktır.

2.9 Destursuz Bağa Girenler. Orhan Şaik Gökyay'ın eleştiri yazılarını topladığı kitabına verdiği addır. 1982 yılında Dergâh Yayınları arasında çıkan bu kitapta Dergâh Yayınları'nın bir Sunuş (s. 5-6), Orhan Şaik Gökyay'ın bir Önsöz (s. 9-10) yazısı ile ...
... 1936-1982 yılları arasında yazdığı 47 eleştiri yazısı yer almaktadır. 1982-1988 yılları arasında yazmış olduğu eleştiri yazıları ise "Eleazar Birnbaum, The Book of Advice by King Kay Kaus ibn Iskender...", "Âli, Hatatların ve Kitap Sanatçılarının Destanları...", "İsmiyle Müsemma Değile", "Çanak", "Nasihatü's-selâtin", "Bitkiler ve Bizler", "Dede Korkut Hikâyelerinde Bazı Düzeltmeler", "Baki'nin Bir Beyti Üzerine", "Şair Necati'nin Bir Beyti Üzerine" gibi yazılarıdır.

Orhan Şaik Gökyay bu kitabın önsözünde eleştiri üzerine fikirlerini bize şöyle anlatır:

"...Bu yazıların amacı, hiç kimsenin bir bölümü pek aşırı olan yanlışlarını sergilemek değildir, kesin olarak. Ancak bunca yüzyıllara serpilmiş olan ve türlü açılardan değer taşıyan kültür ürünlerimizin, gelişi-güzel, çoğu kez çetin olan bir emeği göze almadan, bugünün diline getirilemeyeceği yolunda okuyuculardan bu alana girecek olanlara bir uyarıda bulunmak istemiştir.

Bir kitabı, yalnızca, o da birçoğu yetersiz olan sözcüklerin yardımıyla anlamının yolu olmadığı tanıklalarıyla gösterilmeye çalışılmıştır. Sadeleştirmeye, bu yoldan tanıtmaya kalkıştığımız bir kitabın, dilinden önce, onun yazıldığı zamanın, çevrenin, yazarın dilini, üslubunu ve özellikle kültürünü kavramadan, bu gömünün tılsımını çözemeyiz. Bu tılsım, masallardaki gibi, birkaç sözcüğün büyüüsüyle açılamiyor, meydanda.

İşin başka bir yönü de var; o da bize daha da hazırlıklı olmayı buyuruyor. Yoksa sonuç, bir milletin varlığını kalem yerine, bilgisiz ve insafsız kazmalarla yok etmeye varır. Daha da kötüsü bu soydan emeksiz, bilgisiz, açıkçası çırpıştırma yapıtlar, okuyucuyu yanıltır ve onu kendi öz zenginliği ve kültür varlığı üzerinde umutsuzluğa sürükler; bu yüzden de onu, kendinden koparıp çok uzaklara atar..."

Orhan Şaik Gökyay bu sözleriyle metin yayınlarında neden bu denli titiz davranışını açık bir biçimde ortaya koymuştur. Gerek "Destursuz Bağa Girenler"deki gerekse diğer eleştiri yazılarında ençok dikkati çeken, Orhan Şaik Gökyay'ın üslubudur. Eleştirilerini alaycı, iğneleyici ve oldukça acımasız bir üslup diyebileceğimiz bir üslupla kaleme alan Orhan Şaik Gökyay bu sahaya yeni atılan araştırmacılar için "korkulu bir rüya" olmuş; böylece hiç olmazsa yeni neslin bir kısmı yazdığı yazıları veya metinle ilgili zorlukları bilen kişilere danışma alışkanlığını edinmişlerdir. Batı'yı tanıyanların bildiği gibi aslında "bu danışma" çok önemlidir, kişiyi yanlış yapmaktan biraz olsun alıkoyar. Bütün bunlardan çıkan sonuç şu olmalı:

Eski metinlerle uğraşmak zor, yorucu, zaman alıcı ve birikim isteyen bir uğraştır. Onun için bu konularla uğraşmak isteyenlerin kendilerini divan edebiyatını anlamak için çeşitli bilgilerle teçhiz etmeleri gerekir. Bu işde araştırmacının "ben bunu anladım mı?" demesiyle başlar. İşte Orhan Şaik Gökyay eleştirilerinde bunu dile getirmek istemiştir.

Orhan Şaik Gökyay, eleştiri yazılarına 1936 yılında Ülkü'de Hüseyin Namık Orkun'un Oğuzlara Dair adlı kitabına yazdığı yazı ile başlamıştır. Destursuz Bağa Girenler'de bu eleştiri yazıları kronolojik olarak düzenlenmiştir. Destursuz Bağa Girenler için Doğan Hızlan Cumhuriyet Gazetesi'nde bir yazı yazmıştır (23 Eylül 1982).

2.10 Çevirileri ^{üzerine} Orhan Şaik Gökyay'ın çok yönlü ve çok verimli bir yazar ve araştırmacı olduğunu daha önce vurgulamıştık. Başlıktan da anlaşılacağı üzere bir yönü de "çeviri" dalında gelişmiştir. Orhan Şaik Gökyay'ın bir yandan bir kitap hazırlarken öte yandan çeviri yapması ve makaleler yazması da onun ne denli yoğun bir çalışma hayatı sürdürdüğünü gösterir. Yayın listesine göz attığımızda onun 1938 yılında biri Almancadan biri İngilizceden iki çevirisinin ve yine aynı yıl Dede Korkut kitabının ve üç makalesinin yayımlandığını saptarız.

Orhan Şaik Gökyay Türk edebiyatına altı çeviri kazandırmış, bu altı çevirisinden yalnız ikisini bir başkası ile birlikte yapmıştır. Dorian Gray'in Portresi dışında yapılan çeviriler Almancadan yapılmıştır. Bu da bize ister istemez Orhan Şaik Gökyay'ın üniversiteye girişte Fuad Köprülü'nün mülakatta kendisine hangi dili bildiğini sorması ve Orhan Şaik Gökyay'ın Almanca demesini hatırlatıyor. Orhan Şaik Gökyay, çeviri deneyimine üniversiteye girdiği yıl Fuat Köprülü'nün kendisine verdiği kimi Almanca makaleleri Türkçeye çevirmekle yani 1927- 1928 yılında başlar. Geçirmiş olduğu bu deneyimler sadece hocası Fuad Köprülü'ye yaptığı çevirilerle kalmamış, daha sonra Almancasını hem kendi kendine hem de birlikte çalıştığı Menzel, Teaschner ve Duda gibi Alman Orientalist'lerle geliştirmiştir. Bu çabalar on yıl sonra meyvesini vermeğe başlamış ve ilk çevirisi olan Türklerde Karagöz işte böylece 1938 yılında gerçekleşmiştir.

KABUSNAME ' den

Kabusname, Ziyar oğullarından (928-1077) Emir Unsur-ül-Maâli Keykâvus tarafından Hicretin 475'inci yılında (1082-M.)¹ oğlu Giylânşah'a yazılmıştır. Önsözünde müellif kitabını "Nasihatname" diye umumî bir isimle adlandırmış olmakla beraber, ilk zamanlardan beri Kabusname adıyla şöhret bulmuş ve eserlerine bundan nakillerde bulunanlar da onu daima bu isimle anmışlardır. Yalnız Muhammet Avfî, Câmi-ül-Hikâyat ve Lâmi-ür-Rivâyât'ında bu eseri adını söylemeksizin Keykâvus, oğluna verdiği nasihatlerde şöyle demiştir, şeklinde umumi olarak zikretmektedir. Anlaşıldığına göre kitabın asıl adı Kabusname olmayacaktır. Çünkü yazar kitabın oğlu Giylânşah adına yazmıştır; Kabus ise onun dedesinin adıdır. Bununla beraber dedenin adını kitaba vermek mutata olduğu gibi² müellifin "Kâvus" adından alınarak,

¹Düvel-i İslâmiye (S. 183/4) müellifin adının Kâvus olup bâzan Keykâvus diye anıldığını söylüyor. Ölüm tarihini de 462-470 arasında gösteriyor. Fakat Kabusname'nin sonunda müellif eserini 475 Hicret yılında yazdığını ve o tarihte 63 yaşında olduğunu söylediğine göre bu tarihin düzeltilmesi gerektir. Bir de Kabusname'den müellifin hiç hükümdarlık etmediği de anlaşılıyor. Çünkü kitabında sekiz yıl Gazne'de Mevlûd b. Mesut Gaznevi'ye (1041) nedimlik ettiğini söylediği gibi bir yerde de Ebu el-Esvar Şeddâdî'nin yanında bulunduğunu ve gûya 435 yılında onunla birlikte Rum seferine çıktığını, başka bir yerde de Abbasî halifesi Kaim Biemrillah zamanında (1031-1075) hacca gittiğini anlatmaktadır. Onun bu ifadelerinden başına buyruk bir hükümdar olmadığı mânası çıkarılabilir. Kâtip Çelebi'nin (Keşf-el-zunun, Maarif vekilliği neşri, II, s. 1305) ölüm tarihi olarak verdiği 462'de yanlıştır.

Kabusname'nin yazılış tarihi Türkçe tercümelerinden üç tanesinde (Ankara Maarif Kütüphanesi, J, 5/37, Bay Faik Reşit Unat'ın ve Diez'in nüshaları) 473 (1080) yılı gösterilmekte, diğerlerinde (Ankara Maarif Kütüphanesi, J, 3/3; Leyden kataloğu, s. 207 ve Rieu, Or. 3252) 475 (1082) yılı verilmektedir.

²Metekim Cingiz'in ölümünden çok sonra, onun sülalesinden gelenler hakkında yazılan eserlere de "Cingizname" adı verilmiştir.

Kâvusname'den bozulmuş olması da bir belki olarak söylenebilir. İran edebiyatında büyük bir payesi olup Arapça nazım ve nesirde de İran'ın ileri gelenlerinden bulunan Kabus'un³, sülâle içinden tanınmış kişi olması, eserin onun adıyla anılmasına yol açmış olması da bir ihtimaldir.

Müellifin zamanının ilim ve âdetlerine dair zingini bilgisi kitabın kırk dört bâba ayrılan çeşitli mevzularında açıkça görülmektedir. Tıb, nücum, şiir, musiki bahislerindeki ihtisası, "...kul ve karavaş satın almak" bâbında olduğu gibi, muhtelif kavimlerin hususiyetleri hakkında -zamana göre- vukufu göze çarpıyor. Düşündüklerini hiç bir kayda bağlanmadan olduğu gibi anlatması, yapmacıklara kaçmadan, üslûp özentilerine sapmadan mevzuunu basit fakat sağlam bir ifade ile kavrayıp götürmesi ona İran edebiyatı nesrinde büyük bir yer ayırmıştır. Netekim Gazneli Hakîm Senâî, daha eserin yazılmasından dokuz yıl sonra tamamladığını Hadikat-ül-Hakika'sında bir hikâyeyi bundan alarak aşağı yukarı olduğu gibi nazma çektikten başka, Muhammed Avfî, Cami-ül-Hikâyat ve Lâmi-ür-Rivayât'ında; Kadı Ahmed Gaffârî, Nigâristan'ında; Genceli Nizamî, Husrev ve Sirin'inde; Feridüddin Attar, Esrarname ve Mantıkut tayr'ında; Afdalüddin Ebu Hâmid Ahmed b. Hâmid Kermânî, İkd-ül-Ulâ fî Mevkif-il-Alâs'ında; İbn İsfendiyyar, Taberistan Tarihi'nde; Sa'deddin Kâfi, kaside'sinde; Husrev-i Dehlevî, Matla-ul-Envar mesnevisinde; Câmi, Silsilet-üz-Zeheb manzumesinde; Mecdüddin Muhammed Hüseyin Mecdî, Zinet-ül-Mecalis'inde ve Muhammed Bâkır Ravzat-ül-Envar'ında bazı kitabın adını açıkça söyleyerek, bazı da işaret etmeden, bu eserden hikâyeler ve bahisler almışlardır⁴.

Bu gün elimizde bulunan nüshalardaki bahislerden başka bu kitapta daha bir takım bahisler bulunduğu ihtimali Kadı Ahmed Gaffârî'nin bu kitaptan aldığı fakat elimizdeki kitaplarda mevcut olmayan iki hikâyeyi, Kabusname'de deniyor ki, kaydıyla anlatmasından dolayı

³Kabus'un elimizde bulunan edebi eserlerinden risaleleri ve mektupları tanınmış İran ediplerinden İmam Ebu el-Hasan Ali b. Muhammed Yezdâdî tarafından, Kemal-ül-Belâga, yahut "Karâyin-i Şems-ül-Maâli" adıyla bir kitap halinde toplanmıştır. Kabus'un bâzı Arapça ve Acemce şiirleri de elimizdedir. Hayatta iken kendisi için yaptırdığı türbe, "Künbend-i Kabus"da, mühim bir eseridir.

⁴Akay Sait Nefisî, Kabusname, 1312 Tahran, Önsözden.

düşünülebilir⁵.

Kabusname, İran edebiyatında aldığı yerden dolayı şimdiye kadar İran'da ve Hindistan'da sekiz defa basılmıştır⁶. Eserin bunca zamandır elden ele geçerek bozulması, bilgisiz kimseler tarafından, kitabın yazılmasından yüz yıllarca sonra gelen şair ve yazarların eserlerinden alınarak buna ilâveler yapılması, bahislerin kendi keyiflerine göre değiştirilmesi, hattâ beğenilmeyen bahislerin çıkarılması yüzünden, bu basımlar metin bakımından birbirlerinden ayrılmaktadır.

Son defa olarak Akay Sait Nefisî 1312 (1933) yılında Tahran'da bunu, 750 Hicret (1349 M.) yılında istinsah edilmiş olan bir metne göre bastırmış, bir önsözle kitabın sonuna, eserde geçen tarih ve kitap isimleri hakkında notlar koymuştur. 1941'de, içinden bazı bahisleri tamamıyla çıkarmak suretiyle eserin İran okulları için yeni bir basımını ortaya koymuş; sayfa altlarına da bir takım kelimelerin mânasını vermek, tarih ve coğrafya isimlerini açıklamak ve bazı tâbir ve ifadelerin mânalarını belirtmek için, sayfayı metinle paylaşan notlar koymuştur⁷.

⁵Bu iki hikâyeden biri şudur: Ulu Tanrı İsrail Oğulları'nın eyi kişilerinden bir uluya üç duasını kabul edeceğini vadetti. Karısı bunu öğrenince, bu üç duadan birisini kendisi için etmesini kocasından diledi. Kocasına ona, ne istersin diye sordu, Tanrıdan sana ne dileyeyim? Kadın dedi ki: Ben İsrail Oğlu kadınlarının en güzeli olayım. Zâhit elini göğze kaldırdı, Tanrının va'di üzerine duası kabul oldu. Kadın kendini bu kadar güzel bulunca cilvelendi, yabancılarla düşüp kalkmağa başladı. Kocasını bunu anlayınca kıskandı ve ilendi. Bunun üzerine kadın ânında çirkinlerin çirkinini oldu ve ağlamaya başladı. Çocuğu işi anlayınca o da ağlayıp sızlamayı tutturdu ve babasından anası için hayır dua etmesini diledi. Baba onların haline acıdı, üçüncü ve son duayı da etti. Böylece sonunda bu uğursuz kadının yüzünden eyi bir kişinin her üç duası da ziyan olup gitti.

⁶Akay Sait Nefisî Muntahab-ı Kabusname, Tahran 1320 (1941), Mukaddime s. 34. Bu basımlardan biri de Mecma-ul-Fusaha sahibi Rıza Kulu Han tarafından Timur'un Tüzükât'ıyla birlikte 1285 (1868) de Tahran'da neşredilmiştir.

⁷Bu notlar çok defa tatmin edici değildir. Bazı defa da, hele tıb, nücum ve saire gibi ihtisasla ilgili bölümlerde metin doğru olduğu halde yanlış olarak düzeltilmiş ve tabirlere, hiç bir şey ifade etmeyen lûgat mânaları verilmekle yetinilmiştir.

Kabusname'yi müsteşrik A. Query Fransızcaya (Paris 1886), H.F. von Diez de elinde mevcut bir Mercimek Ahmed ve iki tane de Nazmizade tercümesine dayanarak Buch des Kabus, adıyla Almancaya (Berlin 1811) çevirmiştir.

Kazan bilginlerinden Kayyûm Kâsırî tarafından Osmanlıcasından alınarak biraz kısaltılmak suretiyle Kazan lehçesine çevrilerek iki defa basıldığı gibi müsteşrik kadınlardan Rusya'lı Gülner Hanım (Madam Delebedef) tarafından Rusçaya çevrilerek basıldığını da Bursa'lı Tahir Bey yazmaktadır. (Osmanlı müellifleri, III, s. 152).

Mioritz, Deutsch-Türkische Chrestomathie (Wien 1863) de "Şiir ve şairler terbiyetini beyan eder" bâbından bir parçayı almıştır (s. 262-65)⁸.

Türkçe tercümeleri:

Kabusname XIV'üncü asrın sonunda bir ve XV.inci asrın ilk yarısında iki defa olmak üzere üç defa ayrı ayrı tercüme edilmiş, XVIII'inci asrın başlangıcında da tekrar gözden geçirilmiştir⁹.

Germiyan Oğullarından Mehmet Bey oğlu Süleymansah adına yapılan tercüme. Türk Tarih Kurumu kütüphanesinde, yazma kitaplar kataloğunda 17/57 numarada kayıtlı 15 sayfalık bir fotoğrafı bulunan bu tercüme Mısır Krallık Kütüphanesi'ndedir. Eldeki bu 15 sayfalık fotoğraf bir önsözle, birinci ve ikinci bapların tercümesini ve kitabın sonundan üç sayfayı ihtiva etmektedir. Güzel bir nesihle, El-Gânî el-hakir Baba Ali b. Salih b. Kutbuddin b. Abdullah b. Tevekkül b. Hüseyin b. Mahmut el-Merendî tarafından 863 (1458) yılında istinsah edilmiştir. Kimin tarafından yapıldığı bilinmeyen bu tercümenin sahibi ayrıca Merzübanname'yi de Türkçeye çevirmiştir: "Çün Merzübanname tercümesinden fariğ olduk, Beyler beyi, cömertlik kâni, kerem mâ'dini, adil çerağı, ihsan bağı, yohsul yüreği yağı, Germiyanlar sultanı, melikler

⁸Bu notları bana çıkarıp vermiş ve kütüphanesinden faydalanmaklığıma müsaade etmiş olan İstanbul Üniversitesi Şark dilleri profesörü muhterem Bay H. Ritter'e burada bir defa daha teşekkür ederim.

⁹Kabusname'nin edebiyatımızdaki yeri bu tercümelerden belli olmakla beraber Türkçe ahlâk ve siyaset eserlerinde bunun nasıl bir yer aldığı araştırarak, zahmetini ödeyen faydalı bir çalışma olacaktır.

hânı el-müeyyed min indir-Rahman Muhammed Bey oğlu Süleyman (Har-resallahu memleketehu an nevazil il-badesan) şöyle işaret eyledi ki Kabusname dağı tercüme oluna, tâ anun eyi adı cihan yüzünde taze ola. Ümitdür ki Haktaâlâ kenez ve müeyesser kıla. Lâzım degüldür ki bir lâfz tercüme oluna, belki andağı sözi hoş söyleyeler".

Kabusname'nin bilinen en eski tercümesi, Germiyan beyi Süleymanşah adına yapılan bu tercümedir. Bir fikir vermek için birini bâbı alınmıştır (Ek I)¹⁰.

Ak Kadı Oğlu Tercümesi¹¹:

Kabusname'nin Türkçeye ikinci tercümesi budur. İnkılâp müzesi'nde rahmetli M. Cevdet'in kitapları arasında, küçük boy 187 numarada kayıtlı olan bu eser 1079 (1668) de Hasan b. Ali adında biri tarafından istinsah edilmiştir. Birinci yapraktan sonra arada her halde kopup düşmüş olan bir yaprağı atlayarak üçüncü yaprağa geçiyor. Bu yaprakta tercüme eden önsözüne devamla şunları söylüyor: Emmâ ba'dü emîr'i kebir ve vezir-i hatîr Kurullahi (bir kelime okunamadı) ed-dün-ya ved-din İamza Bey yesserallahu (bir kelime okunamadı) sultan-ı islâm Hudavendigâr Emîr Süleyman b. Bayezid (halledallahu sultanehu ve evzaha alâ el-âlemine burhanehu) hazretinin hassulhassı idi, bilhayri vel-ihlâs cümletülmülûk ol idi¹². Memleket üstüne fermanı makbûl idi. Unsur-ül-Maâli'nün Kabusname maânisinden sormuş, görmüş ki sözleri iğen nasuhdur ve nasihati tükenmez fütuhdur; mülâzimlerinden emîr-i mükerrerem Kara Hüsamullah (bir kelime okunamadı) ed-din Hasan Bey kân-ı ulûm hizmetine işaret kılmış ki ben zaif-i nahif Ak Kadı Oğlu anı farisiden Türkiye tercüme kıldum. Eğerçi ki ben bilürüm kim bunun gibi işden âciz kulum kim şevagil-i havadis-i rûzgâr fırsat etmezdi; hem kulacum bu meblâğa ermezdi. Lâkin anun

¹⁰Bu fotoğrafı rahmetli Hasan Fehmi Turgal getirtmişti.

¹¹Şimdiye kadar bence bilinmeyen bu tercümeyi bana muhterem hocam Bay Kilis'li Rifat haber vermek lûtfunda bulundu. Kendisine minnetlerimi tekrarlarım.

¹²Cümletülmülk olmalıdır. Bak. Lâtifi Tezkeresi, İkdâm neşri, s. 162; Zihni rahmetullahi aleyh, Sultan Bayazıt oğlu Sultan Mehmet Kefelivasına mutasarrıf iken defterdarı ve cümletülmülkü ve iftiharı idi. Bak. ayrıca Yahya Bey, Yusuf ve Züleyha, basma s. 24, alttan 8'inci beyit: "Görür kim cümletülmülk oldu", İnas-Göremez Yusuf'unu mefhar-i nâs.

işareti bize beşaretidi; ana muhalefet kılmak hasaretidi; şürû ettüm, eğerçiki katı cesaretidi; maksud hemen bir itaatidi; cehdetdüm, şol-kadar ki vüs-i takatidi; dile getürdüm şunu ki hüsn-i ibadetidi; ruşen şöyle kim gayetidi. Haktaâla kolay getirdi sehil zaman içinde bitirdi, el-hamdü lillâhi veliyyülhamd.

Bu tercüme hakkında bir fikir vermek için, kitabın sonunda "cenk oyunu"nu anlatan yirminci bap alınmıştır (Ek II). Baştanbaşa karşılaştırmamakla beraber bu tercümenin aslına uygun olduğu söylenebilir. Mercimek Ahmed'inkinde olduğu gibi Ak Kadı Oğlu bunda kendiliğinden ilâveler yapmamıştır. Aldığımız parçanın son tarafında, metne göre, altı yedi satır eksiktir¹³.

Mercimek Ahmed b. İlyas Tercümesi¹⁴:

İkinci Murat adına yapılmış olan bu tercümenin önsözünde Mercimek Ahmed, tercüme edenin adını vermeksizin, İkinci Murad'ın ağzından, kendinden önce Kabusname'nin "bir kişi" tarafından Türkçeye çevrildiğini, fakat bu tercümenin "ruşen" olmadığını, "hikâyetinden halâvet" bulamadığını anlatıyor. Burada kendinden önce yapılan tercümelerden hangisini kastedtiğini bilmiyoruz.

Mercimek Ahmed'in tercümesi, kendisinin de "Kabusname'i Türkiye tercüme etdüm, şöyle ki bir lâfzı aralayup geçmedüm, belki aklum erdigince bâzı müşkilce elfazını dahi bastile şerhetdüm" demesinden anlaşıldığı gibi genişleterek yapılmış bir tercümedir. Kendince müphem gördüğü yerleri aslının tercümesini verdikten sonra bir ikinci

¹³Ankara Maarif Kütüphanesi J.3/3'te kayıtlı olan tercümenin de Ak Kadı Oğlu'nun olduğu anlaşılıyor... Önsözün büyük bir kısmı eksik olduğu gibi içinde de bazı baplar ya hiç yoktur (2, 7, 12, 14, 15, 34, 35'inci baplar) yahut tam değildir. Ak Kadı Oğlu'nun adı bulunan sayfa eksik olmakla beraber İnkılâp müzesindeki nusha ile karşılaştırıldığı zaman bunun aynı olduğu görülmektedir.

¹⁴Bu tercümenin 1928 Hicret (1880 M) yılında Abdülkürün Şirvânî delâletiyle (Kazan) şehrinde basılmış olduğunu Sait Nefisî (Kabusname, Emîr Unsur el-Maâli Keykâvus b. Kabus. ... Tahran 1312 Şemsi, Matbaa-i Meclis, mukaddeme) söylüyor.

cümle ile ve yahut bir ata sözüyle daha ziyade açtığı gibi bazı defa da istitratlarla bir mevzu üzerinde tercümeyi bırakarak, durduğu görülmüyor.

Bu tercüme hem Türk nesrinin, hem de tercümenin güzel bir örneğidir. Tercümede bu günün ifade şeklinden ayrı inşa edilmiş cümlelere rastlamamızın bir sebebi de, Mercimek Ahmed'in aslın cümle inşasına gösterdiği sadakattir.

Bu neşirde ancak üç nüshadan faydalanılmıştır. Bunlardan biri Ankara, Maarif Kütüphanesi'nde J. 5/37 numarada kayıtlıdır¹⁵. İkinci Bay Faik Reşit Unat'ın elinde bulunan nüshadır¹⁶. Üçüncüsü İnkılâp Müzesi'nde, rahmetli M. Cevdet'in kitapları arasındadır (küçük boy 87)¹⁷. ...

Mercimek Ahmed tercümesinin bu neşrinde, eserin dili olduğu gibi bırakılmış, yalnız bu günün söylenişi esas olarak alınmıştır: Açık yerine açık; sarı yerine sarı; yumuşak yerine yumuşak gibi. Fakat bu gün kullandığımız kelimelere ve şekillere dokunulmamıştır.

Bu gün kullanılmayan, yahut herkes tarafından bilinmeyen Türkçe kelimelerle Arapça ve Farsça kelimeler için kitabın sonuna bir lûgat-ça konmuştur.

Bu gün bırakılmış olan ifade şekilleriyle, ihtisasla ilgili tabir ve ifadeler, birer rakamla işaret edilmek suretiyle, elden geldiği kadar açılmaya ve çözülmeye çalışılmıştır. Yalnız bu soydan kelime ve ifadelerin mânası, metinde, hemen verilen yerlerde ayrıca not çıkarılmasına lüzum görülmemiştir. Bir de tıb gibi, müneccimlik gibi

¹⁵Hangi tarihte yazıldığı belli değildir. Güzel bir nesihle yazılmıştır, imlâsı bozuktur.

¹⁶Kendi nüshasını, bu neşri hazırlarken kullanmak üzere bana vermek lûtfunda bulunan sayın Bay Faik Reşit Unat'a teşekkürlerimi tekrarlarım. Bu nüsha 995 Hicret (1586) yılında yazılmıştır. Metni Maarif Kütüphanesi'ndeki nüsha ile hemen hemen birdir.

¹⁷Bunlardan başka İstanbul, Kuruosmaniye Kütüphanesi'nde 4096 numarada kayıtlı bir nüsha daha vardır. Fakat şimdi orada olmayan bu nüshadan faydalanmak mümkün olmadı...

Labusname'nin yabancı ülkelerdeki Türkçe nüshaları hakkında Bak., Rieu, British Museum, Türkçe yazmalar kataloğu, s. 116/17.

birleşmiş bulunuyor. Bir de kırk dört bap içinde kırk dört ayrı mevzuun işlenmesi, ahlâk, sanat, muâşeret adabı, siyaset, askerlik, ticaret gibi bir cemiyetin temellerini kuran konular üzerinde, başta-kilere ve halka kılavuzluk etmiş olan fikirlerin canlı bir sergisi olan bu kitabın kendini öne süren ehemmiyeti hesaba katılmıştır.

Nazmizade'nin Düzeltmesi:

Mercimek Ahmed'in tercümesini, Üçüncü Ahmed zamanında, Bağdat valisi vezir Hasan Paşa'nın, sırf türkî-i kadîm olmağla bu zemanede müstamel ve meşhur olan Türkiye çendân çesban olmayup dilpesend ve faidemend olmamağla tekrar tashih ve tenkih olunup zebân-ı zemâneye mutabık ve fehm-i hâs ve âma muvafık türkî ile tecdit olunur ise metrûk iken âleme mergûb ve endâhte-i zâviye-i nisyân iken matlub ül-kulûb olur idi, şeklinde işareti üzerine Nazmizade Murtaza tarafından 1117 Hicret (1705 M.) yılında gözden geçirildi ve tercümenin sonunda dua kısmında "Hak sübhanehu ve taâlâdan rica ederim ki bu fakire ve bu kitabı tahrir edene ve okuyana ve bir gez görene ve bâzı ibaratın ıslâh edene ve her kesin fehmine göre zeman lûgat ve istimaline göre suret-i cedit verene..." denmesinden anlaşılacağı gibi Nazmizade artık kullanılmayan veya kullanılmadığını sandığı Türkçe kelimelerin yerine Arapça ve Farsça kelimeler koymak suretiyle değiştirmiş olduğu için burada yeni bir tercüme akla gelmemelidir. Nazmizade'nin düzelttiği, daha doğrusu değiştirdiği bu tercüme hakkında bir fikir vermek için, kitabın sonuna ondan ayrı bir bâb alınmıştır (Ek III)¹⁹.

Benim bildiğime göre bizde şimdiye kadar Kabusname'den, Hıfzı Tevfik, Hasan Âli, Hamamizade İhsan'ın (Türk Edebiyatı Nümuneleri, s. 243)'nde önsözden ve Kuşirevan'ın nasihatleri, aşk ve âşıklık

¹⁹Nazmizade'nin üzerinde işleyip değiştirdiği tercümelerinden iki tanesi Üniversite Kütüphanesi'ndedir. (Halis Efendi 2739 ve Rıza Paşa 2314).

Nazmizade bundan başka kardeşi ile Vassaf'ın güç lûgatlarını hallederek bunların Türkçe karşılıklarını bulup koymak suretiyle bir eser daha meydana getirmiştir. Ancak bulduğu Türkçelerin çoğu "Etrâk lisan-ı kadimî olmağla" ortada maruf olan tabirlere uymadığından "türkî bir lûgat aranmak lâzımgelse zahmet çekildiğinden" tezkere sahibi Salim tarafından o devrin diline göre yeniden toplanıp yazılmıştır (Salim tezkiresi, s. 620).

baplarından birer küçük parça verilmiş; M. Fuat Köprülü, Millî Edebiyat Cereyanının İlk Mübeşşirleri (s. 15/16)'nde "şiir ve şairler" hakkındaki bâbın ilk satırlarını almıştır. Ahmed Cevat Dilemre, On dördüncü asır yazmalarından nümuneler başlığıyla 7, 8, 9, 10, 11, 12, 14, 20, 21'inci bâpları, bazı kelimelerin ve ifade şekillerinin izahlarını vermek suretiyle neşretmiştir (Türk Dili, Belleten, Seri II, Sayı 5-6, sonteşrin 1940).

Birinci Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresi yayınlarından "Türk Ziraat Tarihine Bir Bakış" adlı eserde fâzıl üstadımız muhterem Bay İhsan Sungu, Kabusname'nin Mercimek Ahmed tercümesinin Maarif Vekilliği Umumî Kütüphanesi'ndeki yazma nüshalardan atlara ait 25'inci bâbından dört sayfanın fotoğrafını ve bunların Türk harfleri ile transkripsiyonunu neşretmiştir (1938).

Kabusname'nin tahlili, edebiyatımızda büyük bir yer tutan bu soydan eserlerle karşılaştırılması, Türk cemiyetinin muayyen bir devrinin türlü telâkkilerinin bu esaslar vasıtasıyla araştırılması kendi başına bir iş sayılarak bu mevzu hiç girilmemiştir.

Son olarak okuyanlardan bu kitabın artık eksik kusurlarının bağışlanması ve yanlışlarının düzeltilmesini dilerim.

Mercimek Ahmet. Kabusname (İstanbul: Maarif Matbaası, 1944), I-XIII.

"", İstanbul 1944

2.11.2 Dede Korkut'un Kitabı'ndan "OĞUZ BEYLERİ^x"

Arız (Alp)¹ - Yazacı-oğlu Selçuknamesinin başındaki Oğuznamede², "doksan deriden kürk olsa topuğunu örtmeyen, dokuz deriden şebkülâh olsa tülügün³ örtmeyen, doksan koyun dovgalık⁴, on koyun öyüncük yetmeyen, dokuz yaşar cüngün⁴ silküp atan, kıynağında gökte dutan, at başın yalmırıp bir kez yudan Efrasiyab-oğlu Alp Arız Bey" ve Dede Korkut kitabında ise "altmış erkek derisinden kürk eylese topuklarını örtmeyen, altı ögeç derisinden külâh etse kulaklarını örtmeyen, kolu budu hıranca, uzun baldırları ince, Kazan Bey'in dayısı at-ağızlu Aruz Koca" diye sıfatlamaları sıralanan Aruz Koca, altmış kırkıl sakallu kocanın ulusudur⁶. Dış Oğuz beylerinden olup Salur Kazan'ın dayısıdır, toplantılarda hep onun sol yanında oturmaktadır. İki oğlu vardır: Kıyan Selçük ve Basat.

Bayındur Han, beyleriyle seyrana çıktığında, yolda rastladıkları bir yığınağa, atından inip tepince mahmuzu dokunur, yığınak yarılır, içinden çıkan oğlanı, Tepegözü eteğine sarıp alır, evine getirir. Fakat Tepegöz büyüyünce ona kan kusturur.

Kazan Han'ın Dış-Oğuz beylerini çağırmadan, evini yalnız İç-Oğuz beylerine yağmalatmasına darılarak baş kaldırmış, Salur Kazan'ın inağı ve Dış-Oğuz'dan kız aldığı için onların güveyi olan Beyrek'i yalan bir haberle aldatıp yanına çağırtmış, kendileriyle birlikte

^xBeylerin adları, alfabe sırasına konmuştur.

¹Osman, Tevârîh-i Cedîd-i Mir'ât-ı Cihan'ın Bahrü'l-Ensâb adlı kitaba dayanarak verdiği bilgiler arasında geçen Dış-Oğuz beylerinden "Uruz Han"da bu olacaktır. Gerek Dresden, gerek Vatikan yazmalarında kimi yerlerde, Arız'ın adı "Uruz" olarak yazılmıştır, bu bir sürçmeden başka bir şey değildir.

²Topkapı Sarayı Kütüphanesi, Revan Köşkü, sayı: 1390.

³"Tülük (tuluk, tulum)" kaşla kulak arasındaki yerde olan saçlar, şakak üstüne dökülen saç, şakak.

⁴"Dovga (Tovga)" kuzu eti, un ve turşu ile yapılan bir aş.

⁵"Cüng", yük taşıyan deve (Sengulâh, 215 v.).

⁶Osman, aynı yer, s. 24, st. 182-3.

Kazan Han'a karşı ayaklanmaya katılması teklifini kabul etmediği için onu öldürmesi üzerine, Beyrek'in öcünü almak üzere yapılan çarpışmada, Kazan Han'ın karımı olarak döğüşmüş ve Kazan Han tarafından mızraklanarak atından düşürülmüş, Kazan'ın kardaşı Kara Güne tarafından başı kesilerek öldürülmüştür.

Arız'ın tarihî bir kimse olması mümkündür⁷. Hiç değilse kendisi eski destan geleneğindeki dev kahramanlara özgü bir dış görünüştedir. Onunkine benzer mübalâğalı tasvirler Orta-Asya Türk'lerinin kahramanlık destanlarındaki en eski anlatım yoludur. Bunlara Özbek'lerin Alpamiş'ında ve Kırgız'ların Manas destanında daha çok düşman kahramanlarının, korkunç devlerin tasvirinde rastlanmaktadır. Bunlardan biri elli kişiyi kuşatabilen bir kuşak kuşanmaktadır. Ötekinin giydiği kavuşlar (deri ayakkapları) doksan büyük öküz derisinden yapılmıştır; üçüncüsünün giydiği kalpak altmış çift-arşın, yollu pamuk bezindendir; başka kahramanlar da buna benzer biçimde anlatılmaktadır⁸.

Oğuzname'de Alp Arız'ın babası olarak gördüğümüz Efrasiyab (Tuna Tekin) kültü ve kahramanın destanı Orta-Asya Türk'leri arasında şüphesiz geniş ölçüde yayılmıştır. Efrasiyab, Türk ve İran rivayetlerine göre Hazer Denizi'ni kuzeyden ve güneyden dolaşmıştır. Türk destanlarında Efrasiyab'ın oğlu Alp Arız Demirkapı'yı, yani Doğu-Kafkasya'daki Derbendi açmıştır. Eski Türk rivayetlerinde kimi kahramanlar hakkında "Demürkapuyu depüp (kapup) alan" diye bir tabir kullanılmıştır⁹. Bu tabir eski Türk'lerin Hazer Denizi'nin kuzeyinden gelerek Kafkasya'yı açmalarına ait hatıralarla ilgili olsa gerektir. Yedinci yüzyılda yaşayan Saka hükümdarı olarak kabul ettiğimiz Tuna Alp (Efrasiyab), Edil (Volga)nehri tarafından gelerek Demirkapı üzerinden Asya'ya geçmiş ve oradan İran-Horasan yolu ile Buhara yakınındaki Beykend ve Çu havzasının yukarı taraflarında bulunan Koçungar-Başı mevkiine dönüp gelmiştir. Oğuzhan'ın seferlerine ait Oğuz destanındaki rivayetler de buna benziyor¹⁰.

⁷Divan-ı Lûgatü't-Türk'te bir erkek adı olarak "Avruz" geçmektedir. (I, 88¹¹).

⁸Jirmunskiy, Kitab-ı Dede Korkut ve Oğuz Destanı Geleneği, Belleten Ankara 1961, XXV, s.625.

⁹Bkz. metin, s. 27³⁵, 73¹.

¹⁰Ahmet Zeki Velidi, On Mubarakshah Ghurî, Bulletin of the School of Oriental Studies, London, Institution, vol. VI, 1930-32, s. 853 v.d.; aynı yazar. Umumî Türk Tarihine Giriş, I, İstanbul 1946, s. 103.

Firdevsi, şehnamesinde İran-Turan çarpışmalarını anlatırken, Efrasiyab'a büyük bir yer ayırmıştır. Alp Arız burada, Efrasiyab'ın oğlu değil, kardaşı olarak gösterilmiştir, adı Agrîres şeklinde geçmektedir¹¹. Her ikisi de Turan kumandanı Peşenk'in oğludur. Bu bölümde İran hükümdarı Minuçihr'in ölümü üzerine Peşenk'in İran'a karşı savaş açmak istemesi, oğlu Efrasiyab'ı yanına çağırarak ona öğ almak sırasının geldiğini söylemesi, Efrasiyab'ın hazır olduğunu bildirerek babasından derhal İran ordusuyla çarpışma emrini alması, savaş hazırlıkları yapıp bittikten sonra akıllı ve doğru yol gösterici Arız'ın saraya gelmesi, babasına, karışıklık sıralarında öğ alma kitabını okumanın doğru olmayacağını, soğukkanlılığı elden bırakmamak gerektiğini, yoksa ülkede karışıklık çıkacağını söyleyerek onu uyardığı, fakat babasının bunları dinlemediği anlatılıyor. Peşenk, ona Efrasiyab ile birlikte İran'a giderek kardaşına destek olmasını buyuruyor ve savaşla ilgili başka buyruklar veriyor. İki ordu birbirine yaklaştığı zaman Türk Pehlevanı Barman¹², meydana çıkıp er dilemek arzusunu gösterince, akıllı Arız, ağabeyi Efrasiyab'a, "bu döğüşte Barman'a bir kötülük gelecek olursa, sınır bekçilerinin cesaretleri kırılır ve ordunun plânı bozulur, onun için biz bu işe önce henüz adı sanı belli olmayan birini seçelim de sonra pişman olup parmağımızı, dudağımızı ısırmayalım" diye bir düşüncede bulunuyor, fakat Efrasiyab ağrına giden bu sözü dinlemiyor. Yapılan savaşlarda İran hükümdarı Nevzer, yanındaki yiğitlerle birlikte Efrasiyab'a tutsak oluyor ve birçok baturların İran'lılar tarafından öldürüldüğünü haber alınca öfkesinden ve acısından o da Nevzer'i öldürüyor. Öteki tutsak yiğitleri de öldürmek üzere katına getirdiklerini haber alan Arız, heyecanla bunlar için aman dileyor. Onlar zaten savaş dışı olmuşlardır, diyor, tutsakları öldürmenin doğru olmadığını, bir mağarayı zindan haline koyarak onları oraya tıkacağını, başlarına akıllı kimselerden bekçiler koyacağını anlatıyor. Efrasiyab da bunun üzerine canlarını bağışlıyor. İran başbuğu Zal, Nevzer'in öldürüldüğünü duyup da ordusuna öğ almak için hazır olmaları buyruğunu veriyor, bunu Sarı'da zindanda bulunan İran pehlevanları öğreniyor. Arız'a haber gönderip, İran'lılar bu yana yönelirlerse, Efrasiyab'ın buna kızacağını ve öfkesini onları öldürmekle alacağından korktuklarını bildiriyor; bundan ötürü kendilerini bırakması için

¹¹Aşağıda "Agrîres" yerine "Arız" alınmıştır.

¹²Divanı Lûgatü't-Türk'te bulunan Efrasiyab'ın oğlu olduğu söyleniyor (III, 272¹).

yalvarıyorlar. Fakat Arız, bunu doğru bulmuyor, kardeşinin bu yüzden kendisine kin beslemesini önlemek için başka bir çare düşünüyor. Zal, Sarı'ya yönelecek olursa, kendilerini ona teslim edeceğini söylüyor. Zindandakiler, bir elçi göndererek, durumu Zal'a bildiriyorlar. Zal, seçtiği kahramanlarla ve ordusuyla Zabül'den Âmil'e doğru yola çıkıyor. Bunu haber alan Arız, ordusunu yola çıkarıyor. Bütün tutsakları orada bırakıyor. Zal'ın kahramanları gelip tutsakları kurtarıyor. Arız, Âmil'den Rey'e gelince, Efrasiyab ona "Senin yaptığın nedir? Bal ile ebucehil karpuzunu karıştırmaktan kastın ne?" diye çıkışıyor, "bir savaşçı akıllı ile iş görmez, o bütün şerefi ancak savaşta arayıp bulur" diyor. Arız'ın, kimseye kötülük etmemek gerektiğini söylemesi üzerine de kızıp onu öldürüyor¹³.

Avşar Bey¹⁴ - Osman'ın Tevârîh-i Cedid'i Mir'at-ı Cihan'ında¹⁵ Bahrü'l Ensâb'a dayanarak, Bayındur Han'a ayrılmış olan bölümde adları sayılan Dış-Oğuz beylerinden biri. Avşar, Oğuz'ların yirmi dört boyu arasında, gerek sayıca çok olmaları, gerekse tarihte tuttukları yer bakımından çok önemli olan bir ilin adıdır. Oğuz geleneğinde Avşar'lara, Üç-Ok'lardan daha soylu sayılan Boz-Ok kolunda yer verilmiş olduğunu, yine orada bu kabîlenin hükümdar yetiştiren boylar arasında gösterildiğini görüyoruz. Kâşgarlı Mahmut, bu ili, Oğuz boyundan altıncı olarak yazar ve damgasının şeklini de verir. Ona göre Afşar, bu Oğuz boyunun ilk atalarının adıdır. Türlü kaynakların söylediğine göre¹⁶ Avşar, Oğuz Han'ın üçüncü oğlu Yıldız Han'ın büyük oğludur ve kelime "işini çabuk yapan, itaatli" anlamına gelmektedir¹⁷. Anadolu'nun orta ve batı bölgelerinde Afşar adını taşıyan birçok yerler vardır. Afşar'ların türlü adlar taşıyan oymaklarına bugün Türkiye'nin birçok bölgelerinde ve küçük azlıklar halinde Afganistan ve Sovyet Azerbaycan'ında hâlâ rastlanmaktadır.¹⁸

¹³Firdevsi, Şehname çevirisi, Necati Lûgal, Millî Eğitim Bakanlığı klasikleri, İstanbul 1945, c. I, s. 366 v.dd.; Atsız, Türk Edebiyatı Tarihi, II. Baskı, İstanbul 1943, s. 11 v.dd.

¹⁴Bu ada Avşar, Avuşar ve Afşar biçimlerinde rastlanmaktadır.

¹⁵Atsız yayımı, İstanbul 1961, s. 24, str. 178-179. Burada "Avşar" olarak harekelenmiştir.

¹⁶Reşidüttin, Câmîü't-Tevârîh; Yazıcı-oğlu, Selçukname; Ebülğazi Baha-dur Han, Şecere-i Terakime.

¹⁷Ebülğazi'ye göre anlamı "İşini yaldam işlekçi"dir, aynı yer s. 35, str. 600.

¹⁸Daha çok bilgi edinmek için Bk. Fuat Köprülü, Avşar maddesi, İslâm Ansiklopedisi; Faruk Sümer, Avşar'lara dair, Fuat Köprülü Armağanı,

Basat¹⁹ - Dış-Oğuz beylerinden Aruz-oğlu Basat, Aruz tarafından beslendiği için "imdi kardaşuz, kıyma bana" diye onu kardaşı sayan Tepegöz'ün sorularına verdiği karşılıkta kendini şöyle anlatmaktadır:

Kalarda koparda yerim Gün-Ortaç
Karanu dün içre yol azsam umum Allah
Kaba alem götüren hanımız Bayındur Han
Kırış günü önden depen alpumuz Salur Kazan
Atam adını sorar olsan kaba ağaç
Anam adını der isen kağan aslan
Menüm adımlı sorar isen Aruz-oğlu Basat²⁰

Onun için kullanılan sıfatlar da şöyledir:

Avucuna sığmayan Elüklü-oğlu,
Erdil teke boynuzundan katı yaylı
İç-Oğuz'da, Dış-Oğuz'da adı belli
Aruz-oğlu hânım Basat²¹

Dış-Oğuz'un İç-Oğuz'a baş kaldırması üzerine, ölümcül yaralanan Beyrek, Salur Kazan'a öcünü bir an önce, "ağca-yüzlü görklümü Aruz-oğlu Basat gelüp almadan" almasını vasiyet eder²².

s. 453 v.dd.; aynı yazar, Oğuz'lar, Ankara 1967, s. 256 v.dd.

¹⁹Basat adını "Bisat" ve "Busat" okuyanlar da vardır. Jirmunskiy "Bisat" ve Ali Sultanlı, Dede Korkut Hakkında Kayıtlar, III. makale, s. 3, 1959, s. 4 ve Yazıcı-oğlu Oğuznamesi. Basat okunuşunun daha eski olduğunda şüphe etmemelidir. Çünkü en eski kaynak olan Dürerü't-Tîcân'da "Basat"tır.

²⁰Bk. metin, 113, str. 10-16.

²¹Bk. metin, 108⁹.

²²Bk. metin, 149, str. 28-30.

Basat, kendisini tanıtırken de söylediği gibi, bir aslan tarafından emzirilip büyütülmüştür. Bir gün Oğuz otururken üstüne yağı gelir, geceleyin Oğuz ürküp göçer, kaçup giderken Aruz Koca'nın oğlancığı düşer, bir aslan götürüp besler onu. Oğuz Han'ın ilkıcısı, bir gün gelip, sazdan bir adam çıktığını, ün urduğunu, apul apul yürüyüşünün adam gibi olduğunu, at basıp kan sömürdüğünü haber verir. Aruz, "bu, belki ürküp kaçtığımız vakit düşen oğlancığımdur" diyerek atlanıp aslan yatağına gelir, aslanı kaldırıp oğlanı tutar. Fakat ne kadar getirselers oğlan yine aslan yatağına döner. Bunun üzerine Dede Korkut, kendisine insan olduğunu, hayvanlarla düşüp kalkmaması gerektiğini, yahşı at binip yahşı yiğitlerle eşip yortmasını öğütler ve ona Basat adını verir.

Oğuz'ların daha IX.-X. yüzyıllarda Sır-Derya boylarına gelmelerinden önce mevcut en eski hikâyelerinden biri, belki de Basat'ın Tepegöz'ü nasıl öldürdüğünü anlatan hikâyedir²³. Rossi, Basat'la Tepegöz'ün mitolojik maceralarını, aşağı-yukarı zamanın dışında olduğu için, tarihî saymamakta, bundan dolayı Basat'ı tarihte aramamaktadır²⁴.

Ebu Bekr b. Aybek El-Devâdârî'nin hicrî VIII. (XIV.) yüzyılın başında yazdığı Dürerü't-Tîcân'da onun Tepegöz'den ilkin nasıl haber aldığı, sonra onu niçin öldürdüğü başka türlü anlatılmaktadır: Oğuz'lar içinde yetişip de atıcılıkta kendisini kimsenin yenemediği bir kız vardır. Basat bu kıızı yenip aldığı ve babasına mustu vererek getirdiği zaman babası ona "ben de sandım ki Tepegöz'ü öldürdünüz" demiş. Bunun üzerine, Türk'ler arasında yetişmiş itibarlı, ünlü, güçlü, yürekli "Urus-oğlu Basat" bunu duyunca birçok kurnazlıklar düşünmüş ve sonunda Tepegöz'ü öldürmüştür²⁵.

Tahrânî'nin Kitab-ı Diyarbekriyye'sinde Basat "Bisüt Han" adı altında geçmektedir:

²³Jirmunskiy, kitab-ı Dede Korkut ve Oğuz Destanı Geleneği, Belleten, Ankara 1961, XXV, s. 618.

²⁴Rossi, Giriş, s. 31.

²⁵OŞG, XLI, v.d.

Bisüt Han yüz yirmi dört yıl saltanat sürdü, Moğol askeri babasının evine saldırdığı vakit anası ona gebe idi. Kaçarken doğurdu ve onu yolun üstüne atarak savuştu. Yaşlı bir kadın onu aldı, özenle besleyip büyüttü. Yürümeye başladı, kadın onu dört ay inek sütüyle besledi. Babası tekrar ülkesine döndüğü zaman onun varlığını öğrendi ve çocuğunu kadından geri alarak adını "Bisüt" koydu²⁶.

Adnan Erzi, doğru olarak, Bisüt hakkında anlatılan hikâyenin, Dede Korkut kitabındaki Basat'ın macerası ile büyük benzerlik göstermekte olduğuna, her iki metnin karşılaştırılmasından Basat ile Bisüt'ün aynı kimse olduğuna şüphe bırakmadığına dikkat ve Ebu Bekr Tahrânî'nin, Bisüt hakkında duyduğu veya okuduğu menkabeye -eserine yakışır bir şekilde- daha realist ve tarihî bir veçhe vermek istediğine, Dede Korkut'taki yağı yerine bu masalda Moğol askerini, aslan yerine de yaşlı bir kadını koyduğuna, Basat adının "Bisüt" olarak bozulmasını da sonraki bir halk türetmesinin mahsulü olduğu ve Basat'ın ana sütünden yoksun olarak büyüdüğünü ifade ettiğine işaret ediyor²⁷.

Tepegöz hikâyesinin, Güney-Anadolu'da, Türkmen boyları arasında yaşayan şeklinde, Basat "Busat" olarak anılmakta, Tepegöz'ün de, Kitab Diyarbekriyye'de Bisüt için söylendiği gibi bir "sütlü davar" tarafından emzirilerek büyütüldüğü anlaşılmaktadır²⁸. Bu rivayet Oğuz geleneği ile ilgilidir. Çünkü "tek-gözlü" tipini Pusat yani Basat ile birleştirmektedir. Bu Pusat, aslan avına çıktığı sırada bir masal dağı olan Kaf Dağı'nda Tepegözlerin ülkesine düşmüş, bu Tepegözlerden birini almış, yurduna getirmiş ve insan olarak yetiştirmek istemiştir.

Sözü tamamlamak için, Prof. Zeki Velidi Togan'ın, Moğol tarihi kaynaklarından, İlhanlı'lar devrinde doğudan gelen Uruğların çoğunun orduda ayrı "hezare (ming)" ler, hattâ tümen çıkardıklarını, bunlardan birinin de "Bisüvüt Uruğ'u" olduğunu söylediğini ekleyelim²⁹.

²⁶Ebu Bekr Tahrânî, Kitab Diyarbekriyye, Türk Tarih Kurumu yayımı, Ankara 1962, c. I, s. 21.

²⁷Akkoyunlu ve Karakoyunlu Tarihi Hakkında Araştırmalar, Belleten, 1954, sayı: 70, s. 179 v.dd.

²⁸Ali Rıza Yalman, Cenupta Türkmen Oymakları, IV, s. 32-34; OŞG, LXXIII; Jirmunskiy, KN, s. 215.

²⁹Umumî Türk Tarihine Giriş, İstanbul 1946, I, s. 239.

Yazıcı-oğlu Oğuzname'sinde "Yedi yıl Elbürz"e sefer kılan, kayup dönen, Kıyan Busat kardeş kanın alan, it Depegözü öldürüp ad koyan "Urulmuş Han" diye geçen alkışta, Tepegöz'ü öldüren Basat değil, onun kardeşi "Urulmuş Han" olarak gösterilmektedir. Ayrıca Basat'ın kardeşi olup Tepegöz'ün elinde helâk olan Kıyan Selçük'ün "kıyan" sıfatı da burada Basat'a verilmiştir.

Tarihte, belli kişilerden "Basat" adını taşıyanlar da vardır. Çepni beylerinden bir Pirî Bey oğlu Busat tanıdığımız gibi³⁰ XVI. yüzyılın ikinci yarısındaki kürt beylerinden birinin adının da "Basat" olduğunu biliyoruz³¹.

Bay Bura - Türk folklorunun en yaygın hikâyesi veya destanı olan Bamsı Beyrek'in babası. Hikâyede türlü yerlerde "Kam Bura, Bay Bura Bey, Bay Bura Han" diye geçmektedir. Zeki Velidi Togan bunu "Bay Börü" diye okumak ve bununla "Börü tekin" arasında bir ilgi kurmak istiyor. Bu adın, birçoğlarıyla birlikte, XI. yüzyıl ve daha önceki zamanlarda kullanılmış bir ad olduğunu, tanık göstermeden ileri süren Faruk Sümer, başındaki "bay" kelimesini bu sıfatı taşıyan öteki beyler gibi, Bura Bey'in de servet sahibi olmasıyla ilgili görüyor³².

Bayındur Han - Yazıcı-oğlu Oğuzname'sinde, Bayındur Han'ın adı bir alkış içinde "Bayındur Han şeylanlu Oğuz", "Bayındur Han devletlü" ve "Bayındur Han devletlü yedi devletün versün" diye geçer. Böylece onun, devleti ve mutluluğu temsil ettiği anlaşılır. Dede Korkut kitabında ise onun unvanları ve sıfatları "Hanlar Hânı Han Bayındur", "Boz-atlu Kam Gan oğlu Han Bayındur" ve "Ağ alınlu Bayındur Han"dır³³.

³⁰ Faruk Sümer, Oğuzlar, s. 322.

³¹ Aynı yazar, aynı yerde, s. 410.

³² Bkz. aynı yer, s. 375 ve 381.

³³ Bkz. metin, türlü yerlerde, yalnız bir yerde, Kazılık Koca-oğlu Yegenek boyunda (VII), Yegenek'in Bayındur Han'a hitabında kullandığı sıfatlar, Dede Korkut kitabında Salur Kazan için kullanılan sıfatları andırmaktadır: "Alan sabah sapayerde dikilende ağ ban evli, atlasıla yapılanda gök sayvanlı, tavla tavla çekilende şahbaz atlı, çağıruban dâd verende yol çavuşlu, yağ tükülende bol ni'metlü, kalmış yiğit arhası, beze miskin umudu, Türkistanın direği, türlü kusun yavrısı, Amıt soyunun aslanı; Karacugun kaplanı, devletlü Han (s. 99). Bir yerde de "padişahlar padişahı" diye geçer (s. 149).

Bayındur bir yerde "Kam Han", üç yerde de "Kam Gan-oğlu" diye anılmaktadır. Atsız, burada "kam" ve "gan"ın iki ayrı kelime mi, yoksa "kamgan" şeklinde yalnız bir isim mi olduğunu kestirilemeyeceğini söyledikten sonra bu kelimenin Gök-Türk kağanlarından ünlü İlderis Kutluğ Kağan'ın kardeşi ve onun yerine geçen Kapağan Kağan'ın adını hatıra getirdiğine işaret ediyor ve "Kamgan"ın bu ismin başka bir söylenişi olması ihtimalini ortaya atıyor. Dede Korkut'ta insan adı olarak Kabakkan=Kabukkan'da geçmekte ve Karamanlı Nişancı

Oğuz'un "kaba alem götüren Hânı"dır. Buyruğunda yirmi dört sancak beyi vardır; İç-Oğuz beylerine o hükmeder; akınların sonunda, kuşun ala-kanını, kumaşın arusunu, kızın gökçeğini, dokuzlama çargab çukayı" ona pencik çıkarırlar. Ağ meydana kurulmuş bir ağ ban evde oturur³⁴. On iki hikâyeden altısında, olay onun meclisini anlatan bir sahne ile başlar. Başka hikâyelerde de onun adı bir münasebetle geçer. Bayındur Hân'ın, hikâyelerde, eski destan geleneğine dayanan bir desteği yoktur. Dede Korkut kitabında soy adından başka onunla ilgili olarak, işlenmiş bir konu olmadığı gibi, özel bir adı da yoktur. O, burada, büsbütün ikinci plânda bir hükümdar olarak gösterilmiştir. Yerini, Oğuz alplarının başbuğu sıfatıyla onun beylerbeyi ve güveyisi durumunda bulunan Salur boyundan Kazan Alp almıştır³⁵. Bununla birlikte hikâyeleri bir bütün halinde onun kişiliği birleştirmekte ve kitabın on hikâyesi onun adıyla ilgili bir daire teşkil etmektedir.

Mehmet Paşa tarihinde Osman Gazi'nin beşinci göbek atası olarak sayılan Kabak Alp'ı hatırlattığını söylemektedir (Bkz. Dede Korkut, Yücel, İstanbul 1939, sayı: 48, s. 308). Yalnız "kam" kelimesi, Bamsı Beyrek hikâyelerinde de "Kam Bura" şeklinde geçtiğine göre (s. 31, str. 1) bunun daha çok bir unvan olduğu ve "Kamgan"ın tek bir ad olamayacağı anlaşılmaktadır.

³⁴Bkz. Kitab Diyarbekriyye, c. I, s. 24.

³⁵Yalnız, burada eski Türk hükümdarlığının bir tür çift-hükümdarlık olduğu hatırdan çıkmamalıdır. Hakan, birliğin ve adaletin sembolüdür. O âdeta halkın gözünden uzak yaşamakta ve öyle hüküm sürmektedir. O yalnız manevî hususları idare ediyor. Onun yanında asıl iş gören bir başbuğ ve kahraman vardır. Hikâyelerde harekete hiç karışmayan Bayındur Han bundan dolayı Oğuz'ların en büyük hükümdarı olarak görünüyor, hareketi kahramanlar yapıyor ve onların arasında en çok Kazan Bey'in adı geçiyor (Bkz. Walter Ruben, Ozean der Maerchen Ströme, Teil I, Helsinki 1944, s. 271; Zeki Velidi Togan, Ibn Fadlan's Reisebericht, Eşk. 93^e ve 94^a).

Yazılı kaynaklarda o, Akkoyunlu soyunun atası olarak görülür. Kitab-ı Diyarbekriyye'de onun için oldukça etraflı bir bilgi verilmektedir:

"Padışah Bayındur Han - Onun padişahlığı zamanında bütün İran, Rûm, Şam, Mısır, Efirenc, Hitâ ve Deşt-i Kıpçak ele geçirildi. Bacanak onun büyük kardeşi idi. Sayram'da onu kendisine kaymakam yaptı, ve kendisi Karabağ kışlağına ve Gökçe-Deniz yaylalarına yöneldi ve büyük bir kurultay kurdu ve büyük bir toplantı düzenledi. Büyük toy verdi ve altundan çok büyük bir otağ kurdu ki Türkçede buna "ban ev" derler. Ve bu toyda yüz yirmi bin erkek koyun ve dokuz bin kısrak ve on sekiz bin sığır kırdırdı. Ve Türkçede "Göl" denilen üç havuz yaptırdı, birine, şerbet, birine süt ve birine süzme bal doldurup sebil etti. Altun ve gümüş hesapsız, beş yüz tane kıymetli taşlarla işlemeli kemer ve kemerden daha çok parlak ve gümüş kılıçlar o toyda armağan etti. Ve ülkelerini de kabiliyetlerine göre oğullarına dağıttı ve ondan bir kaç gün sonra da hakkın davetine icabet etti". Burada anlatılan toy, Dede Korkut'taki toy tasvirlerinin benzeridir.

Bahrü'l-Ensâb adlı bir kaynağa dayanarak Bayındur hakkında bilgi veren bir başka eser, Tevârih-i Cedid-i Mir'ât-ı Cihan³⁶, "Der Beyan-ı evsaf-ı Bayındur Han" diye ona ayırdığı bölümde şöyle anlatmaktadır:

"Gök Alp Hânun kaçankim eceli yetişüp dünyadan gitti, oğullarından Kaydur Han, Turmuş Han memleketlerini taksim edüp her biri bir vilâyete han oldu. Karındaşları Bayındur Han taallukatıyla Horasan'dan azimet edüp Anı'ya, Kars'a geldiler. Gürcistan keferesiyle cenk edüp Tiflis'i aldılar. Andan Demirkapu'ya varup Küstasek meliki muhasara edüp Demürkapu'yu alup başını kesti. Ol tarihte İsa aleyhis-selâm göğe çıkup bizüm Peygamberimizden nişan yoğudu. Anlar din, mezhep bilmezlerdi, amma Hakka ikrarları vardı. Oğuz tayfası derlerdi. Kazan Han derlerdi, Bayındur Hân'ın veziri idi ve hem damadı idi. Aralarında Taş-Oğuz, İç-Oğuz beyleri anılurdu... Cümle doksan bin asker idi... Oğuz kavlince bunlar bir tayfa idi. Bayındur Hân'un askeri idi. Bizim Peygamberimiz dünyaya gelmezden mukaddem bunlar kırk yıl Gürcistan keferesiyle cenk (ü) cidal edüp dokuz tümen Gürcistan beylerinden haraç aldılar. Kaçankim Server-i Kâinat Muhammed

³⁶Atsız yayımı, s. 24.

Mustafa Sallallahu ve Sellem Efendimüzi vâkıasında görüp iyman getürdü... Sonra Bayındur Hân'un evlâdından Uzun Hasan memelek-i Acem'de padişah olduğunda İslâm dini Acem'de üstüvar oldu".

Saltukname ise Osmanlı'ların soyunu Bayındır Hân'a bağlamaktadır³⁷. Hacı Bektaş vilâyetnamesinde de o, Oğuz'ların padişahı olarak geçiyor³⁸. Şecere-i Terakime Salur boyundan Ögürcük Alp'in, Irak'ın güçlü halkı Bayındur ili beyinin hükmünü tutmadığı için bozuştuklarını, Ögürcük'ün Salur ve Karkın boylarından bir topluluğun başında Şamahı'ya geldiğini, orada da duramayup İtil Irmağı'nı geçerek Yayık Suyu'na ulaştığını, o zamanlarda oralarda yaşamakta olan Kang'lîlerle bir süre oturduğunu, sonra Kanglı hanıyla bozuşarak Mangışlak'a gelip Kara Han denilen yerde üç yıl kaldığını, Kanglı'ların Hânı Gök Tonlu'nun onun yerini öğrenip üzerine atlandığını, Ögürcük'ün de bunu işitip Balhan Dağı'na gittiğini anlatmaktadır³⁹. Bundan ve yukarıda geçen öteki kaynaklardan, Bayındur'ların, daha sonra XV. yüzyılda adlarını verdikleri Akkoyunlu İmparatorluğu'nu meydana getiren, yüzyıllar önce bu imparatorluğun ülkelerini kâfirlerin elinden alıp yurt edindiklerini anlatan bir destan gelenekleri olmak gerektir⁴⁰.

Akkoyunlu Türkmen'lerin Hükümdar soyunun çıktığı Bayındur boyunun, Yakın-Doğu'da hâkim bir yer tutmakta bulunduğu sırada (XIV. yüzyılın ortasından XV. yüzyılın ortasına kadar) ancak, Oğuz'ların destan kahramanı olarak Bayındur Hân'ın adı destanlarda yerleşmiş olabilir. Bayındur'lar, XV. yüzyılda Ahlat'da hükümet etmişlerdir ve Gordlevski, Ahlat'da Bayındur Hân'ın ve onun oğlunun menkabe de yaşayan türbesini ziyaret etmiştir.

Bugün Kars ile Revan çevrelerinde, Türk'lerle Ermeni'ler arasında kullanılan önemli bir tabir, Bayındur Han adının hâlâ yaşamakta olan

³⁷Adnan Sadık Erzi, aynı yer, s. 199.

³⁸Abdülbaki Gölpınarlı yayımı, s. 73; Adnan Sadık Erzi, aynı yerde, s. 186.

³⁹Kononof yayımı, s. 67; Faruk Sümer, Oğuzlara ait destani mahiyette eserler, DTF, XVII, sayı: 3-4, 1959, s. 393.

⁴⁰Bu konunun münakaşası için Bkz. Faruk Sümer, Oğuzlara Ait Destani Mahiyette eserler, s. 393 v.dd.; Pertev N. Boratav, Türkiyat Mecmuası, XIII, s. 46 v.dd.

hatırasını saklamaktadır. Birisinin devlet işi görülmeyip de daha büyük makama baş vurması bildirilince "Bayındır yolu verdi" veya "Bayındır yolunu gösterdi" denilmektedir. Çok canlı olarak yaşayan ve yaygın olan bu tâbir mecaz olarak devlet kapısında görülmeyen bir işin daha büyük makama havalesi ile çıkmaza girdiğini anlatmak için kullanılmaktadır⁴¹.

Begil - Dede Korkut'ta, (IX) hikâyede, ilk savaşına çıktığını okuduğumuz genç kahraman Emren'in babasıdır. Bu hikâyeye, ordasını kâfirlerin sardığı ağır yaralı babası Begil'i, oğlu Emren'in kâfirlerin elinden nasıl kurtardığını anlatmakta olup Begil'in hikâyesiyle başlar. Hanlar Hânı Bayındur Han tarafından gücendirilmiş olan Begil, bir feodal devir destanının çok tipik bir kişisidir. Tabîî olarak böyle hakaret görmüş kahramanlar güç zamanlarda yurdun kurtarıcısı olurlar, Firdevsi Şehnamesinde Rüstem ve İsfendiyar gibi. Feodal ilişkiler bakımından Begil ile Bayındur Han arasındaki anlaşmazlığın sonuna kadar açıklanmayan sosyal nedenlerden olduğu akla gelebilir. Destanda Begil'e "bey" değil, "yiğit" sanı verilmektedir⁴². Begil, üç yüz altmış altı alpin çıktığı avda, yay kurup ok atmadan, kementle geyikleri avlar, semizini boğazlar, arığının kulağını delip bırakır. Beylerin avladığı geyiklerin kulağı delik olsa "Begil sevincidir" diye ona gönderirlerdi. Atı kara yeleli kazılık attı. Bu Oğuz kahramanının adı kitapta bir tek hikâyede geçmektedir. Bu bakımdan, Begil ile oğlu Emren'in daha yeni kişiler olmaları düşünülebilir⁴³.

Zeki Velidi Togan Begil adını Bükil (=Bügil) okuyor ve bunun Türkmen'lerdeki Vükil kabîlesi olabileceğini düşünüyor. Bu adı Arapça sanarak "Vekil" diye okuyanların bulunduğu ve bunun yanlış olduğuna da işaret ediyor⁴⁴. Bu isim bugün de halkta yaşayan adlardandır⁴⁵.

⁴¹Kırzioğlu M. Fahrettin, Dede Korkut Oğuznameleri, s. 78 v.d.

⁴²Jirmunskiy, KN, 229 v.d.; aynı yazar, Belleten, s. 617.

⁴³Aynı yer.

⁴⁴Hocamın 4.7.1936 tarihli mektubundan.

⁴⁵Tahmasib, Dede Korkut boyları hakkında, Azarbeycan Şifahi Halk Edebiyatına Dair Tetkikler, Bakü 1961, s. 5.

Şamil Cemsidov⁴⁶ Begil-oğlu Emren'in hikâyesinde Oğuz'un, yani destandaki kahramanların yaşadığı yerlerin daha da belli olduğunu göstermektedir. Ona göre kitapta geçen olayların geçtiği yerler, Berde-Gence-Gürcistan serhaddi istikamet çizgisinin arkasındadır. Çünkü Begil'in Oğuz'dan göç edüp Gürcistan serhaddine gittiği yolda Oğuz ile Berde arasında bir şehir olsaydı, onun adı mutlaka geçmek gerekti, diyor.

Beyrek - Dede Korkut'un kendisine koyduğu ad Bamsı Beyrek'tir. Metinde iki yerde "Boz-Oğlan" diye geçer⁴⁷. Yazıcı-Oğlu Oğuznamesinde "Ban hisarından parlayup uçan, altı batman som demürü ayağında kıran, apıl apıl yürüyende boğalayın, zıvıl zıvıl zıvlayanda yılanlayın, on altı yıl Bayburt hisarında dutsaklık çeken, baldırı-uzun Baldırşa'dan hakkın alan, yüce yerden alçak yere göz göze den Bay Bura-oğlu Bey Barı Yiğit"⁴⁸ diye alkışlanmaktadır. Dede Korkut kitabında ise "Parasun Bayburt hisarından parlayup uçan, ap-alaca gerdeğine karşı gelen, yedi kızın umudu, kalın Oğuz imrenesi, Kazan Beyin inağı, boz-aygırlı Beyrek" diye nitelenmektedir. Kızkardeşinin anlattığına göre de "bilekleri kunt kunt, yürüyüşü apul apul, duruşu aslan gibidir, kanrılarak bakar". Bey-oğlu bey olan Beyrek'in yayını kendisinden başkası çekemez. Kazan Bey'in emektarı ve inağı ve Kara Budağ'ın musahibidir. Bayburt hisarına yapılan saldırıda, Yeğenek'le birlikte kâfirin sancağını, tuğunu kılıçlayıp yere salan odur. Kardeşinden üstün saydığı, başına beraber tuttuğu bir boz-aygırı vardır. Yedi kızkardeşini, kazanılan savaşın sonunda yedi yiğide verir, düğünleri beraber olur, "Kemal ve Cemal iyesi" olduğu için

⁴⁶Kitab-ı Dede Korkut kahramanlarının Yaşayış yerleri hakkında, Azerbaycan İlimler Akademiyası, Republika Elyazmaları Fondunun Eserleri, Bakü 1961, tom. I, s. 123.

⁴⁷Bkz. metin, s. 33, str. 8-9.

⁴⁸Prof. Zeki Velidi Togan, bunu Bay Bura-oğlu Barıbek diye okuyor (Bkz. On Mubarakshah Ghurî s. 853). Jirmunskiy ise "Bay Büre-oğlu Barı Bey" diye okuyor (s. 240). Kırzioğlu "Bay Bura oğlu Barı Yagan Bek" diye okuyor (Dede Korkut Oğuznamelerini bırakan kimlerdir? 29 Ocak 1966'da Ankara Türk Dil Kurumu'nda yaptığı konuşma). O burada Bay Beyrek'in tarihî kimliğini de göstermeye çalışarak birtakım görüşler ileri sürüyorsa da bunların üzerinde durmuyoruz.

Oğuz'da "nikapla gezen" dört yiğitten biri de Beyrek'tir. Salur Kazan'ın tutsak olup oğlu Urüz'un çıkardığını anlatan hikâyede (XI) karını olarak karşısına çıktığı sırada Salur Kazan'ın kim olduğunu sormasına" Parasarun Bayburt hisarından parlayup uçan, adahlusunu ayruklar alurken tutup alan" diye karşılık verir. İç-Oğuz beylerinden olan⁴⁹ Beyrek, kendilerinden kız aldığı Dış-Oğuz'un Salur Kazan'a karşı ayaklanmaları üzerine Kazan'ın dayısı Aruz tarafından hiyle ile çağırılıp getirilir ve Beyrek Kazan'a karşı ayaklanmaya katılma teklifini şiddetle teptiği için Arız tarafından öldürülür⁵⁰.

Bamsı Beyrek hikâyesi, Dede Korkut hikâyelerinden Türk dünyasında en yaygın olanıdır. Bu hikâye, Bayburt halkı arasında bugün bile zevkle dinlenmektedir. Hattâ onun, Duduzar köyünde bulunan mezarı herkese gösteriliyor⁵¹.

Bu mezarın Birinci Dünya Savaşı'na kadar yerli müslüman ve ermenilerce saygı ile ve yatır gibi ziyaret edildiği söyleniyor. Bayburt'un Almışka köylüleri arasında şu rivayet yaşamaktadır: "Seferberliğe (1914-1918) kadar komşu ermenilerden zengin ve eski bir aile kendilerini Bey Böyrek hikâyesinde geçen Bayburt padişahının torunları sayar ve bununla övünürlerdi. Bu ermenileri komşuları olan biz müslüman Türk'lere "bizim ulu dedelerimiz, sizin ulu dedelerinizden Bey Böyrek'e bir kız vermişti, sizler de bizim kızımızdan doğan türemeler

⁴⁹Bkz. Tevârîh-i Cedîd-i Mir'ât-ı Cihan, s. 24.

⁵⁰Jirmunskiy, kökü bakımından bu Dış-Oğuz'ların isyanını tarihî saymaktadır.

⁵¹İslâm Ansiklopedisi, Bayburt maddesi, Fahrettin Kırzioğlu'nun bana lûtfedip bildirdiğine göre, türbe Duduzar'da eski müslüman mezarlığının batı-güney ucunda ve kayalığın üzerindedir. Dört köşe olan türbenin güney ve kuzey duvarları dıştan 765, doğu (kapılı) ve batı 714 cm.dir. Üzerini 1957'de Bayburt'lu bir hacı, çimento hatıl ve çinko saca onartmıştır. Lahid de çimento sıvalı tuğla ile yapılmış olup, batıdan doğuya doğru boyu 540 ve eni 110 cm.dir. Ortası açık ve toprak doldurulmuş olup üstünde yeşil renkli yekpare bir keten örtü vardır. Çevre köylerden ziyaretçiler gelir. Duduzarlı yaşlılar ve halk, bu türbedeki Gazi'nin daha uzun boylu olduğunu ve eskiden daha uzun olan lahdin, onarımlar sırasında dizden aşağısının doğudaki duvar altında, ayağının da dışarıda kaldığını söylerler. Dizden yukarısı 540 cm.dir.

olduğunuzdan biz sizlere dayı düşeriz, sizler ise yeğenlerimiz sayılırsınız⁵²" derler.

Böyrek, Şeyh Süleyman Efendi'nin Çağatay Lûgati'nde, Türk'lerden bir boy olarak verilmektedir. Bugün Kıpçak kabilesinin oymakları arasında Beyrek'de yer alır. Fakat herhalde kabilenin küçük bir oymağı olacaktır. Kırgızlar'ın bölündüğü on bölükten biri olan Karmışlar'ın türlü oymakları arasında Beyrek'de vardır.⁵³

Tanınmış folklorcu Cahit Öztelli'nin bana lûtfettiği bilgiye göre, Ankara'ya 100 km. uzakta bir Beğrek Dağı vardır. Kızılırmak bu dağın eteğinden geçiyor. Ankara-Kırşehir şosesi üzerinde bir de Aşıklar Köyü vardır, halkı da Türkmen'dir. (Bkz. Seyyah Kandemir, Ankara Vilâyeti, Türkiye Seyahatnamesi, s. 257, 260 v.dd.).

Bican Bey - Beyrek'in beşik-kertme nişanlısı ve sonra eşi olan Banı Çiçek'in babası. Bartold onun Oğuzname diye bilinen Atasözleri mecmuasında da geçtiğini, bu mecmuada 75 sayılı atasözünde, Kitab-ı Dede Korkut'ta olduğu gibi üçyüz altmış altı bahadurdan söz edilmekte olduğunu 5 sayılı atasözünde, Bican'ın ideal bir bey olarak gösterildiğini, 6 sayılı atasözünde ise onun yiğitlik örneği olarak belirtildiğini⁵⁴ söylüyorsa da bu, adı geçen mecmuadaki Bilecin () kelimesinin yanlış okunmasına dayanmaktadır (Bkz. yazma, ypr. 1^b, str. 8). Bamsı Beyrek hikâyesindeki (III.) bu Bay Bican Bey adının geleneğe bağlı olduğunu şüpne ile karşılayabiliriz. Çünkü Orta-Asya destan rivayetlerinde bu ad geçmez. Ancak Oğuz boyundan bu adı hatırlatan "Bican" adlı bir Türk oymağı bildiğimiz gibi, Akkoyunlular zamanında Bican Bey adında bir beyle,⁵⁵ Sultan Yakub'un oğlu genç

⁵²Bkz. Pertev N. Boratav, Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği, Ankara 1946, s. 65.

⁵³Bkz. Y.R. Vinnikov, Güney Kırgızistan Topraklarında Kırgızlar'ın Bünyeleri ve Yerleşmeleri, Kırgız Arkeolojisi-Etnoğrafya Araştırma Gezilerinin Eserleri, I, Moskova 1956, Sovyetler İlimler Akademisi yayınlarından, s. 159 v.d.; Aristof, Türk Kabîleleri ve Uluslarının Etnik Teşekkülleri Hakkında Notlar ve Sayıları üzerinde Bilgiler, 1896, s. 364 v.d.

⁵⁴Bartold, Türk Destanı ve Kafkas, s. 119.

⁵⁵Kitab Diyarbekriyye, I, s. 145.

hükümdar Baysungur'un atabeyi olan Sofu Halil'e karşı başka beylerle de birleşerek onu yenip öldüren Diyarbekir valisi Süleyman Biçen Bey'i de tanıyoruz.⁵⁶ Bu ad günümüzde de Azerbaycan'da halk arasında yaşayan adlardandır.⁵⁷

Boğaç Han — Sokakta oynarken ansızın karşılaştığı bir boğa ile döğüşerek onu yenip öldürdüğü için Dede Korkut tarafından kendisine "Boğaç" adı verilen bu kahraman, genç Oğuz cılasunlarından biridir. Babanın, savaş arkadaşlarının tezvirlerine kanarak, bir genç yiğit olan oğlunu nasıl öldürdüğünü anlatan "Dirse Han-oğlu Boğaç Han hikâyesi" (I.) nin kahramanlarına öteki Dede Korkut destanlarında rastlanmamaktadır. Hikâyeleri birbirine düğümleyen Bayındır Han'ın varlığına rağmen bu konunun destanlara sonradan sokulmuş olması mümkündür.⁵⁸

Câm-ı Cemâyin'de⁵⁹, Boğa adında üç kişi vardır, bunlar Can Boğa, Baş Boğa ve Kızıl Boğa'dır. Baş Boğa ile Kızıl Boğa'nın adları "boğa" ile ilgilidir. Baş Boğa'nın adı doğduğu zaman hazır bulunan baş-boğa'nın kurban edilmesi dolayısıyla kendisine verilmiştir. Kızıl Boğa'nın bu adı alması ise, babasının "kızıl boğa"yı avladığı gün doğmuş olmasındandır. Baş Boğa, âlemi korkutan bir kuduz kurdu öldürmüş ve bir biserek azgın deveyi çomakla haklamıştır. Bunlardan Baş Boğa'nın bizim Boğaç Han'la ilgisi düşünülebilir. Ziya Gökalp, Boğaç Han'ın Oğuz Han olmak ihtimalini ileri sürüyor ve bu görüşünde, her ikisinin de babalarıyla mücadele etmesine dayanıyor.⁶⁰

⁵⁶İslâm Ansiklopedisi, Akkoyunlu'lar maddesi.

⁵⁷Tahmasib, aynı yerde, s. 5. Yazar bu adı "Beycan" diye okuyor.

⁵⁸Jirmunskiy, Belleten, 617.

⁵⁹Hasan b. Mahmut Bayatî Câm-ı Cemâyîn, Ali Emiri yayımı, İstanbul 1331, s. 24 v.dd.

⁶⁰Türk Medeniyeti Tarihi, İstanbul 1341, s. 83 v.d. ve 203.

2.11.3

ZİYÂFET SOFRALARIÖNSÖZ

Elden geldiğince sadeleştirerek ve gerekli açıklamalar yapılarak okuyucuya tanıtmaya çalıştığımız bu kitap, "Mevâidü'n-nefâis fi Kavâidi'l-mecâlis", çok yönlü bir yazar olan Gelibolu'lu Mustafa Âli'nin eserlerinden biridir. Yazmayı, İstanbul'da Bayazıt'ta sahhaf rahmetli Raif Yelkenci bulmuş ve rahmetli Prof. Cavid Baysun bunu faksimile olarak yayımlamıştır. Cavid Baysun, Tarih Dergisi'nde (C. 1 sayı 2, İstanbul 1950, s.388-400) kitabı tanıtmak üzere yazdığı incelemede, onu türlü bakımlardan ele almıştır.

Âli bu eserini, daha önce yazdığı "Kavâidü'l-mecâlis" adlı kitabını genişleterek meydana getirmiştir. "Kavâidü'l-mecâlis" çağının bilginlerince çok değerli ve önemli bulunmuş, yalnız kısa oluşu yüzünden, yeterli görülmeyerek, yazarından bunun genişletilmesi istenmiştir. Nermin Pekin, "XVI. Asırda Bir Adâb-ı Muâşeret Kitabı" adlı yazısında (Kubbealtı Akademi Mecmuası, İstanbul, Nisan 1973, yıl 2, sayı 2, s. 60-68) "Kavâidü'l-mecâlis"i tanıttığı gibi, "Mevâidü'n-nefâis fi Kavâidi'l-mecâlis"e de kısaca değinmiştir. Rahmetli Atsız, "Âli Bibliyografyası" kitabında (İstanbul 1968, Milli Eğitim Basımevi, s. 46) "Kavâidü'l-mecâlis"in Süleymaniye Kütüphanesi, Reşit Efendi Kitapları arasında, 146 numarada bulunan ve 119 b-142 a yapraklarını kaplayan yazmasını müellif nüshası olarak göstermiştir.

Âli, hazırlamakta ve yazmakta olduğu türlü konulardaki eserleri arasında "Mevâidü'n-nefâis fi Kavâidi'l-mecâlis"ini yazmaya da yol bulmuştur. O, 1006 (1657) sıralarında, Tevârih-i Âli Osman yazarı, Hasancan-oğlu şeyhülislâm Sâdeddin Efendi'nin "Kavâidü'l-mecâlis"i genişletmesi yolundaki öğütlerine uymuştur. "Kavâidü'l-mecâlis"teki on bölüm yerine, genişletilmişinde yüzdört bölüm vardır. Bu görgü kitabında Âli, denebilir ki, o çağdaki Türk toplumunun türlü sınıflarını, önemlerine ve toplumdaki yerlerine göre üzerlerinde durarak sıralamıştır.

Yazmanın Özellikleri: Cavid Baysun'un da belirttiği gibi elimizdeki yazmanın hemen her sayfasında birçok imlâ yanlışlarıyla karşılaşmaktayız. Onun "Bazı kelimelerin doğru okunup anlaşılmadığı için, bir resmi yapılmak suretiyle yazıldığına bile ihtimal vermek mümkündür" demesine biz de katılıyoruz. Gerçekten, Âli'nin, elimizde olmanın kitabının aslındaki doğrusu ile uzaktan, yakından bir ilgisi ol-

madığı, hiçbir anlam verilememesinden anlaşılan birtakım yanlış okunmuş, bu yüzden yanlış yazılmış, daha doğrusu uydurulmuş, sözcükler bu yazmada sık sık karşımıza çıkmaktadır. Bunun örneklerine, sunduğumuz bu kitabın "Açıklamalar Bölümü"nde birçok tanıklar verilmiştir. (Bkz. 21, 39, 57, 69, 245, 329, 480 ve başkaları)....

Yazmanın, Bursa Kitaplığı'nda bulunan çok eksik ve karışık bir nüshası da, bu yanlışları bulup düzeltmek yolunda bize hemen hiçbir yardım sağlamamaktadır. Ondan, ancak kimi eksik yerlerin bütünlenmesinde yararlanılmıştır. Bunların sayısı da, faksimilede (Mevâidü'n-nefâis'in Bursa Nüshasının Farkları bölümünde (S. 257-268) görüleceği üzere çok olmadığı gibi önemli de değildir. Bu durum karşısında, gücümüz yettiğinde, yazmanın eksiklerini gidermek, aslı ile hiçbir ilgisi kalmamış olan sözcüklerin doğrularının ne olabileceğini düşünüp bularak düzeltmek gibi çetin bir iş bize düşmüştür. Bu, ne çok zaman ve emeğe mal olmuştur? Ne çok kitap ve sözlük karıştırmak, tek bir sözcüğün üzerinde ne kadar durup düşünmek gerekmiştir? Bu güçlüklerin içinden çıkacağını umduğumuz kaç yetkilinin kaç defa kapısı çalınmıştır? Yeri gelmişken, bu yolda benden, değerli yardımlarını esirgemeyen bilgili ve bilgin arkadaşlarım Abdülbaki Gölpınarlı'ya, Arapça Profesörü Nihat Çetin'e ve Hacı Yakup Bey'e, kitapta geçen birtakım gemi adlarının düzeltilerek doğru okunmasında bana yardımcı olan kitaplardan ilgili sayfaların fotoğraflarını göndermek lutfunda bulunan arkadaşım Prof. G.M. Meredith-Owens'e unutmadan teşekkürlerimi tekrarlamalıyım.

Çağının geleneğine uyarak yazarın kitabına koyduğu adı ben, konusunun XVI. yüzyıl Türk toplumunda geçerli görgü kuralları olduğuna dayanarak "Görgü ve Toplum Kuralları Üzerinde Ziyafet Sofraları" diye karşıladım.

Eserin Dili ve Üslubu: Eski metinlerin dili üzerinde, onlara bugünün okuyucusunun gözüyle bakarak bir yargıya varmak yanlıştır, sanıyorum. Âli, edebiyat sanatlarından uzak durduğunu, mümkün oldukça okuyucunun yadırgayacağı sözlerden kaçındığını, "Sözün hayırlısı, söz bakımından kısa, anlam ve kavram yönünden zengin olandır" ilkesine bağlı kaldığını söyledikten sonra "Rûz-ı merre edâlar ile inşâyı münâsip gördüm, beynennâszebân-ı vuku deyü itibar olunan elfaz ifadesini şâmil gördüm" diye yukarıdaki sözünü bir defa daha açıklıyor.

(Yazma, s. 9). Onun "Zebân-ı vuku" dediğini biz bugün "Konuşulan dil, yazılan dil" diye anlamalıyız. Bunu genelleyemezsek de, XVI. yüzyılın okur-yazarlarının çoğunun - kitabı istinsah edenin yaptığı ağır yanlışları aklımızdan çıkarmayarak - bu kitabın dilini anladıklarını düşünebiliriz. Bu bize, o çağın bir bakıma, toplumun malı olan kültürüne, yazarların yanında okuyucuların da ortak olduğunu anlatır. Her kültürün, o kültürün içinde ayrı ayrı yer alan her konunun, kendine has bir dili vardır.

O çağın hemen bütün adı-belli yazarlarında görüleceği üzere, Âli de secileri, başka bir deyişle düz yazıda ayakları, "Mevâidü'n-nefâis" boyunca sürdürmektedir. Bir yanıyla yapmacık görünen bu üslup, öte yandan, ayakların yardımıyla, bize çoğu yerde, metni sürçmeden izlemek ve anlamak yolunu açar. Yalnız, onun kullandığı üslubun, göze batan ve kulağa çarpan yanı, dilinde ve benzetmelerinde, pek de azımsanmayacak sayıda, aşırı ve çıplak olmasıdır. Bizim bugün, bu benzetmelerin, en olmayacak, en gereksiz yerde bile, böylesine açık-saçık ortaya dökülmesine şaşıtığımız da oluyor. Kitabı okurken, oralara gelince, yanımızda bir başkası olmasın diye ürküp çevremize bakıyoruz. Âli'nin bu tutumunu bence iki sebebe bağlayabiliyoruz, sanırım. Birincisi, ister aydın tabakadan, isterse halk katından olsun, Türk'ün gerçekleri anlatırken sözünü sakınmadığıdır. Bugün bile Anadolu'da, yalnız erkeklerin değil, kadınların da, bizim ayıp, çıplak saydığımız sözcüklerden ve deyimlerden dillerini esirgemediklerini, bunları adlı adıyla söylediklerini işitip durmaktayız. İkincisi, Âli'nin yaratılışı bakımından, bu türlü açık-saçıklara düşkün olduğudur. En ciddi yerlerde bile, nitekim kitabının değerini anlatırken, dönüp dolaşıp bu türlü sözcükler kullanarak ve benzetmeler yaparak, dilini güçlendirmeye çalıştığını görüyoruz. Ama üslup, yalnız onun alâmet-i fârikası değildir. Ak kâğıtlar üzerinde, kara kalemlerini oynatan daha nice yazarların daha sık, ya da daha seyrek, bu kâğıtlarını böylesine kirllettiklerini, eski metinlerle düşüp kalkan herkes bilmektedir.

Âli, başka benzerlerinde de olduğu gibi, kitabına yer yer manzum parçalar serpiştirmiştir. Bu parçaların manzum olduklarını belirtmek üzere nazım, şiir, mesnevî, beyt, rûbaî, kıt'a gibi birtakım başlıklar konmaktadır. Âli'nin kitabında bunların arasında en çok rastladıklarımızdan bir tanesi "Bedihîyye"dir. Bu, kalemsiz, kâğıtsız, hemen oracıkta, ayak-üstü söylenmiş manzume demektir. Bundan, yazarın,

sırası geldikçe sözünü bir defa da hemencecik bir manzume ile berkitmek sitediği anlaşılır. İkinci başlık "Li-münşiihi"dir. Bu da, bu başlıktan sonra gelecek parça, yazarın kendisinin, demektir. "Mevâidü'n-nefâis"te, bu başlık altında birçok yerler boş bırakılmıştır. Bundan anlıyoruz ki, Âli, oralara, sonradan uygun parçalar yazıp serpiştirmeyi düşünmüştür. Ama nedense bu boşlukları doldurmaya zaman, ya da imkân bulamamıştır. Kitabın, onun ölümünden kısa bir zaman önce yazıldığı düşünülürse bunun sebebi anlaşılır. Kitapta yer alan kimi manzum parçaların, Âli'nin daha önceki eserlerinde de bulunduğunu ve onlardan bu kitaba aktarıldığını da söyleyelim. Kitapta geçen, Türkçe, Farsça, Arapça manzum parçalar düz yazıya çevrilerek verilmiş, bunlardan Türkçe olanların asılları sayfa altlarına alınmıştır. Gerek Farsça, Arapça manzum parçalar, gerekse bu iki dilde geçen düz yazıların, bunlardan hangisinde olduğu, "AÇIKLAMALAR"da belirtilmiştir. Kitapta sırası geldikçe âyetlere, hâdislere, özdeyişlere de yer verilmiştir.

"Mevâidü'n-nefâis fî kavâidi'l-mecâlis"in Önemi: Bu kitap XVI. yüzyıl Osmanlı İmparatorluğunu türlü yönlerden tanımak için, Cavid Baysun'un da işâret ettiği gibi, eşine güç rastlanır bir kaynaktır. O, bir yandan devlette, büyüklü-küçüklü görevler yüklenmiş olan kimseleri tanıtmakta, bir yandan da, abartmalar bir yana bırakılırsa, onları eleştirmektedir. Türlü zenaatleri işleyenler, doğru ya da eğri yolda yürüyenler bir bir ele alınmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu içinde yer alan, ayrı kandan gelme ulusların seciyyeleri, özellikleri, öğülecek ve yerilecek yanları bu kitapta belirtilmektedir. Bu arada "Türk" ve "Etrâk" diye adlandırdığı, İstanbul ve başka şehirler dışında yaşayan Türkleri de, aşağı-yukarı o çağın hemen hemen genel anlayışına uyarak küçük görmektedir. Onları, şehirlerde yaşayan ve okur-yazarlardan ayrı bir sınıf saymakta, köylerde ya da göçebe halinde yaşayan ve milletin asıl mayası olan bu insanları kaba, bilgisiz ve görgüsüz diye nitелеmektedir. Buna karşılık şehirli, okur-yazar olanları da "Rûmî" diye adlandırmakta, onları bütün başka soydan ve kandan olanlardan üstün bularak övmektedir.

Kitabı kaplayan yüzdört bölüm içinde, padişahın sarayına alacağı görevlileri, uşakları, karavaşları, devlet hizmetinde kullanacağı kimseleri nasıl seçeceğinden, seçmesi gerektiğinden tutun da, büyük-lere, misafirlere, kimsesiz ve öksüz çocuklara, hiçbirini ayırd

etmeden kadınlara ne yolda davranılacağına kadar her konuda kalem oynatan yazar, hâfızları, imamları, kadıları, dervişleri, şâirleri, sâzendeleri, hânendeleri; bir toplantıda nasıl oturup kalkılacağını, okunan şiiri dinlemenin, yapılan sohbe kulak vermenin, söze karışmanın, ya da karışmamanın yol-yordamını, hepsini, hepsini, kimi sık, kimi seyrek elekten geçirmiştir. Bu bölümlerin içinde bir hamamda soyunmuş olarak bulunan kimselerin, demek ki kılık kıyafetlerine bakmadan, kim olduklarını, hangi meslekte bulunduklarını firaset yoluyla çıkarılabileceğini anlatan meraklı bölümler de vardır. Vergi memurlarının hesaplar üzerinde nasıl oynadıklarını anlatan bölüm de dikkate değer kısacası yazar, bu kitabında doğrularla birlikte yalancıları; nâmuslularla birlikte ahlâksızları, haydutları, hırsızları, dolandırıcıları, ayyaşları, esrarkeşleri; doğru yolda gidenleri, yoldan çıkmışları, toplum içinde kötü gözle bakılan sapıkları da rahatça sergilemekten geri durmamıştır...

xx

Burada bir önemli noktaya değinmek istiyorum. Yukarıda da söylediğimiz gibi, yazarlarında olsun, halkında olsun, Türk'ün bir gerçekçi yanı vardır. Eğer bir nesne, bir iş, bir olay gerçek ise, toplumda yaşayan, var olan, güzel, ya da çirkin, ama bu bir vâkıa ise, bunu ört-bas edecek yola gitmemişlerdir, ne yazarken ne söylerken. Daha açık söylemek gerekirse, ayıp, çirkin, çıplak konuları olduğu gibi anlatmakta bir sakınca görmemişlerdir. Bundan ötürü, kitabı hazırlarken, onun orasında, burasında, anlatım gereği, ya da konu gereği, yazarın adıyla sanıyla söylediklerini çıkarıp çıkarmamak üzerinde bende ve bunu gördüğüm arkadaşlarda bir tereddüt uyanmıştır. Sonunda, bunları çıkarmakla bir yandan kitabın zedeleneyeceğini, bütünü bozulacağı kaygısı, bir yandan bunları görmezden gelmekle, toplumda var olan bir gerçeğin yok edilemeyeceği şuuru, beni bunların olduğu gibi verilmesi kararına götürmüştür. Şunu hemen söyleyeyim ki, Âli'nin kitabında bu çeşitten sözcüklere, benzetmelere, nüktelere(!) yer vermekle okuyucuyu yoldan, ya da baştan çıkarmak gibi ters bir amacı kesin olarak yoktur. O, sağlıklı olmasını istediği toplumun, hastalıklarını da dile getirmiştir, o kadar. Nitekim bu benzetmelerden birini, bir kız-oğlan-kıza eserini, gerçek bir ere rastlayarak kızlığını ona teslim etmesini dilerken yapıyor. Bir tanesi, bir devletin idaresini eline geçiren türedilerin, halkın kızlarına ve oğlanlarına tecâvüzlerini, bir başkası, paranın nizâmı baştan çıkartmakta

iyi anlaması için okuyucuya yardımı olacağını umarım. Ama hemen şunu eklemeliyim: Kitaba koyduğum bu iki ana-bölüm, ondaki bütün güçlükleri çözmeye yine de yetmeyecektir. Çünkü kitabı sadeleştirenin de, içinden çıkamadığını açık açık belirttiği yerler vardır; çözdüğünü sandığı daha başka güçlükler, belki de hâlâ olduğu yerde yatmaktadır. Onun dileği, yanlışların, eksiklerin bağışlanmasından çok, bunların gösterilmesi, düzeltilmesi, tamamlanmasıdır. Böylece okuyucu karşıdan bakmaktansa, katlanılan zahmete bir katkıda bulunmuş olacaktır.

"Mevâidü'n-nefâis fî Kavâidi'l-mecâlis"i, Cemil Yener, günümüz Türkçesine çevirerek yayımladığını söylüyorsa da (Hünkâr Kitapevi, İstanbul, 1975), kitabı kaplayan türlü yanlışlar ve atlamalar yüzünden bu yayımın metnin aslıyla bir ilgisi kalmamıştır. (Bkz. Orhan Şaik Gökyay, Kumsal-I, Türk Dili, Haziran 1976, Sayı: 297, s. 415 v.dd.; Kumsal-II, Ağustos 1976, Sayı: 279, s.318 v.dd.)

Bizi eski eserlerden, onların dilinden çok, araya giren yüzyılların, o yüzyıllarla birlikte toplumun değişen yanlarının ayırdığını unutmamak gerektir. Kaldı ki, bizi, bugünün kitaplarından bile uzak tutan engellerin arasında, onların dilinden öte, okuyucusuna göre daha başka nice etkenler vardır, sayılmaya kalkılsa.

ELLİÜÇÜNCÜ BÖLÜMARİFANE TOPLANTILAR KONUSU ANLATIR

Arifane ile olan sohbetlerde, yani birkaç kişi bir yere gelip birer miktar akça çıkarmakla olan toplantılarda, her kişiye, "akçalığın kadar söyle" denilmesi sıradan adamlara vergidir. Bu ne, insanların değerlerini bilenlerin makbulüdür, ne de onların sözüdür. Çünkü saygı gösterilmesi gereken kişi her yerde sözü dinlenir ve üst köşede oturur olagelmıştır. Herkes akçasına göre ağırlanır, demiş kimse varsa yanılmıştır.

YAZARIN KENDİSİNİNDİR

"Arifleri arifane doyurmaz, bunun aslı ariflere açıktır. Herkesin şanı eşit değildir, kişiye akça şan vermez, kardaş. (X)"

ELLİDÖRDÜNCÜ BÖLÜMBADE MECLİSİNİ ANLATIR

Gizli değildir ki içki meclisi olan toplantıda mutlak güzel gûyende ve hânende takımından olan, el üstünde gül-yanaklılar, sonra saki adıyla hizmette ve toplantıda bulunanların görüp gözetmekte ve mîr-i meclisin mizacına uygun harekette elinden geleni yapmak üzere ve aranan tüysüz-türüzsüz birinin elbette bulunması gerektir. Safa sofrasında ayak üzerine durmak (492) işinin başka hizmetlilere verilmiş olması yeğrekdir. Şu şartla ki kelleler kıızışıp da ürkeklikler bade ateşiyle yumuşadıktan sonra onlara da ara-sıra kadeh sunulsun. Hâtta iltifata lâayık olan emektarlara mîr-i meclisin elinden kadeh verilmeli ki iltifat görenlerin meclisinde bulunanlarla birlikte oturmadığından bir bakıma gönlü hoş olsun. Özellikle gözceğizine getirip

(X) Pür etmez arifânı arifâne (494)
Bunun aslı ıyandır arifâna
Değildir herkesin şanı beraber
Kişiye akça şan vermez birader

(493) aykırı hareketler ve iltifatlar gördükte görmezlenmesi saklanmış olur. İçki sohbetlerinde börekler ve ağır yağlı yemekler doğru değildir. Pilav kısmından başka yağlı yemeklerin de değmede doğru görüldüğü yoktur. Çünkü hükema katında, zariflerin kanununa ve akıllı kimselerin düşüncelerine göre, içki meclisinin ayrılmaz yiyeceği, yarı-pişmiş kebab ile ekşili çorba, kavurmalar ve köfteler gibi hazır yemekler, hele denizden çıkan balık türünün çeşitleri ile bavurya, istiridye, istakoz, teke ve midye makulesi sonsuz mezelerdir. Bundan sonra, içki meclislerinde, aşırı derecede dolular içmek, henüz içki meclisi karışmadan ve dostların kelleleri kızışıp sohbe koyuluştan dolu vurmuş meyveli ağaca dönüp her kişi hele dili diline dolaşıp kusmak, akıl ve idrak ve edeplerinden kalıp susmak, ayak takımından olan beyinsizlerin, çoğu meclis yol-yordamının nidüğünü bilmezlerin, kişiyi kötü yola kılavuzlayan şeytanların işidir. Zarifler bölüğüne ne gerektir, ne de onlara yakışan haldir. Şanı-yüce cömertlerin ve unvan sahibi olarak anılan büyüklerin ve safa ehlinin meclislerinde kırk-elli kadar mezelikler, fıstık, fındık ve kavrulmuş badem bol bol olmalı. Sofra, balık yumurtası, havyar ve pastırma türünden yiyeceklerle dolup taşmalı. O mevsimde bulunan türlü meyvelerle meclis donatılmalı; hele vazolara çiçekler konmalı ve gül zamanı ise, taze gül yaprakları ile o bezm süslenmelidir. İnce yaratılışlı olanların şanınin büyüklüğü bu türden gerekli nesnelerin bulundurulmasını ister.

NAZIM

YAZARIN KENDİSİNİNDİR

"Her yoksul anlamaz, içki meclisi, âyîn-i Cem'dir. Bunda padişah-ça bir hal, başka bir âlem vardır. Her harabat içinde ömrü boyunca hiçbir yüce meclis görmemiş ham sofı nice sersem vardır."(X)

(X) Her kedâ fehmi eylemez âyîn-i Cemdir Bezm-i mey (497)
Bunda bir şâhâne tavr u başka âlem vardır
Müddet-i ömründe hergiz bezm-i âli görmemiş
Her harabat içre zahit nice sersem vardır.

Gençlik Mustafa Âli, Cöngü ve Toplum Kuralları Üzerinde Ziyafet
Sofraları, Mevâidü'n-nefâis (i) Kavâidü'l-mecâlîs, 2 c (İstanbul:
Yerrem Yayıncılık, 1978), 15-22, 158-159.

2.11.4

KÂTİP ÇELEBİ

Hayatı

Kâtip Çelebi'nin hayatına dair bilgimizi, başlıca kendi eserlerinde buluyoruz. Süllemü'l-Vusûl ile Mîzanü'l-Hakk adlı eserlerinin sonunda kendi hal tercümesini vermiştir. Bu iki esaslı kaynaktan başka, Fezleke, Cihannüma, Keşf-üz-zunun gibi eserlerinde, sırası geldikçe, hayatından ve anılarından söz etmektedir. Bu son eserlerine serpiştirilmiş olan notlar, büyük bir yekûn tutmasa da, onun bir yönünü aydınlatmak bakımından önem taşırlar. Bütün bu notlar bir araya gelince, onun hayatına, çalışma tarzına, eserlerine ait tam bir çerçeve meydana çıkmaktadır.

Asıl adı Mustafa, babasının adı Abdullah'tır. Geleneğe pek uygun olmayarak, yalnızca babasının adını bildirmekle yetinen yazar, şehrin bilginleri arasında Kâtip Çelebi ve daire arkadaşları arasında da Hacı Halife diye anılmaktadır. Annesinin söylediğine göre, 1017 Zilkadesinde (Şubat 1609) İstanbul'da doğmuştur. Evleri de İstanbul'da idi. Babası Enderun'a dahil olup, saraydan silahdarlık zümresine bağlı bir vazife ile چراغ edilmişti; o bu göreve kanaatle seferlere gidip geliyordu; dindar bir zat idi; bilginlerin ve şeyhlerin meclislerine devam ediyor, gecelerini bile ibadetle geçiriyordu.

Kâtip Çelebi, beş ya da altı yaşına geldiği zaman, babası kendisine Kırım'lı İmam İsâ Halife'yi hoca tuttu. Bu hocadan Kur'an okumayı, tecvîdi, namazın şartlarını öğrendi. Sonra Mesih Paşa Dârül-kurrâsı'nda ondan okuduklarını ezbere dinletti. Zekerîyya Ali İbrahim Efendi ile Nefes-zade'den ders gördü ve Kur'an-ı Kerîmi yarısına kadar ezberlemekle yetindi. Daha sonra bir başkasından, İlyas Hoca'dan, Arap gramerini okudu. Böğrü Ahmet Çelebi diye tanınan hattattan yazı dersleri aldı. Ondört yaşına geldiği zaman babası ona aylığından ondört dirhem harçlık bağladı, ve kendi yanına aldı. Böylece Divan kalemlerinden Anadolu Muhasebesi Kalemi'ne şagird oldu. Oradaki halifelerden birinden hesap kurallarını, erkam ve siyakat yazısını öğrendi ve az zamanda bu halifeyi geride bıraktı. Ordu (1628/24) yılında, Abaza Paşa isyanını bastırmak üzere, İstanbul'dan ayrıldığı zaman

o da babasıyla birlikte Tercan Seferine gitti. O tarihte silahdar alayında idi. Kayseri yakınlarında, Abaza ile savaşın kızıştığı bir sırada, 1033 (1624), yüksek bir yerden bu savaşı seyretmek fırsatını buldu. 1035 (1625/26) yılında Bağdat seferine katıldı. Orada, dokuz ay süren kuşatmada, savaşın bütün cilvelerini gördü. Kıtlik yüzünden düşmana yenilince, ümitleri kesilip de geri dönerlerken, herkesle birlikte büyük sıkıntılar çekti; ama el ile gelen düğün bayram, diyerek avunmaya çalıştı. İslâm askeri bu yolda çektiği meşakkati hiçbir tarihte çekmiş değildir, diye geri çekilmenin tasvirlerini kısaca veren Kâtip Çelebi, Musul'a geldiği zaman 1035 (1626) babasını kaybetti; onun arkasından, bir ay sonra da amcası, Cerrahlu menzilinde öldü. Bunun üzerine Kâtip Çelebi, Diyarbakır'a geldi. Babasının arkadaşlarından biri kendisini Süvari Mukabelesi'ne yerleştirdi. 1037 (1627/28) de Erzurum'da bulundu. Yetmiş gün süren bu neticesiz kuşatmadan sonra, Tokat'a göçülürken yollarda korkunç sıkıntılar çekildi. Birçoklarının soğuktan eli ayağı donup kesilmiş, birçokları da ölmüşlerdi. Kâtip Çelebi hiç bir tarihte görülmedik musibet içinde daha birçok acılar ve sıkıntılarla karşılaştı. 1038 (1628/29) de bir aralık İstanbul'a gelerek Kadızade'nin derslerine devam etti. Kadı-zade'nin düzgün ve etkin bir dili vardı; halkı ilme ve cehalletten kurtulmaya teşvik ediyordu. Kâtip Çelebi, onun güçlü etkisi altında kaldı; bu zat onu kendisine bağladı ve ilim yolunda teşvik etti. Daha yüksek bir öğrenime ulaşmak için, önceleri edindiği temel bilgileri onunla müzakereye başladı. 1039 (1629/30) da Hüsrev Paşa ile yine sefere çıkıncaya kadar, Kadı-zade'nin va'zını ve derslerini dinledi. Aynı yılda Hüsrev Paşa'nın maiyyetinde, Hemedan ve Bağdat seferlerine katıldı. Bu sefer sırasında uğradıkları ya da alıp ele geçirdikleri yerlerin anısına, hem Cihannüma'da, hem Fezleke'de dönmektedir. Hemedan seferinden sonra 1040 (1630/31) yılında, Hüsrev Paşa, ordu-suyla Bağdat'a indiği zaman, o da beraberdi. Bağdat'ın kuşatılması 22 Safer 1040 (30 Eylül 1630) da başladı. Orduya, genel kurala aykırı olarak emir verilmiş ve bu yüzden çadırlar kaldırılıp, metrisler ardında ordugâh kurulmuştu. Herkes çadırının önünde metris yapıp çukur kazmıştı. Kâtip Çelebi'de, kelek tulumlarını yığıp Mukabele defterini bu yığınların ardında açar, öyle çalışırdı. Geceleri de çukur kazıp mezar gibi içinde otururdu. 1041 (1631/32) de tekrar İstanbul'a döndü ve yine kadı-zade'nin derslerine devam etti. 1043 (1634/35) de

Veziriâzam Mehmet Paşa'nın serdarlığında, asker kıslamak üzere Haleb'e çekildiği zaman, Kâtip Çelebi Halep'ten Hicaz'a gitti. Mekke'yi ziyaretinden dönüşünde, ordunun Diyarbakır'da bulunduğu sırada, kışı bu şehirde kimi bilgilerle sohbet ve tartışma ile geçirdi. 1044 (1634/35) de IV. Sultan Murat'la Revan seferine gitti. On yıl kadar, ordu ile türlü seferlerde bulunduktan ve böylece hacc ve gazâ işi tamam olduktan sonra, kendisini büsbütün ilm-i şerîf tahsiline vermek üzere İstanbul'a döndü. İstanbul'da kendisine kalan küçük bir mirası kitaba verdi. Halep'te oturduğu sırada sahhaf dükkânlarında gördüğü kitapları inceleyerek adlarını yazmaya başlamıştı. Daha çok tarih, hal tercümesi ve ölmüş büyük ve ünlü adamlardan söz eden kitapları okumaya içten bir meyli vardı. 1043 (1637/38) de akrabasından zengin bir tacirin ölümü üzerine, kendisine düşen birkaç yük akçalık mirasın üç yük kadarını kitaba verdi; geri kalanla Fatih Camii'nin kuzey yönünde, Fatih Camii ile Sultan Selim Camii ortasında bulunan evini onarttı; aynı tarihte evlendi. IV. Sultan Murad'ın Bağdat Seferine, kendini okumaya ve yazmaya vermek yolundaki azmi dolayısıyla, artık katılmadı. Fazileti ve ihatasıyla ünlü A'reç Mustafa Efendi'nin derslerine devam etti. Bu zâtı, şimdiye kadar derslerinde bulunduğu bilgilerin hepsinden daha yüksek bir bilgiye sahip bularak, üstad edindi. O da Kâtip Çelebi'ye öteki öğrencilerinden ayrı bir yakınlık gösterdi. Bu hocası ona aruz, astronomi gibi türlü bilimlerde ana kitapları okuttu. 1049 (1633/34) da Ayasofya dersiâmı Abdullah ve 1050 (1649/41) de Süleymaniye dersiâmı Keçi Mehmet Efendi gibi tanınmış kimselerin derslerini dinledi. 1052 (1642/43) de başka bir hocadan, Vâiz Veli Efendi'den ve daha sonra Ermenek müftüsü Molla Velîyüddin Efendi'den fıkıh ve mantık dersleri okudu. On yıl kadar geceli-gündüzlü, kendisini tamamiyle incelemeye ve araştırmaya vermiş olan Kâtip Çelebi, bir kitabı okurken kendisini unuttur, odasında güneşin batmasından doğmasına kadar mum yanardı ve bundan hiç bir usanç duymazdı. Bu zaman içinde öğrenciler de kendisinden ders görmekte idi. 1055 (1649/46) de Girit seferi dolayısıyla haritaların nasıl yapıldığını ve bu konuda yazılan eserlerle çizilen haritaları bütünüyle gördü. Bu sırada Mukabele başhalifesi ile arası açıldı. Kâtip Çelebi, geleneğe göre yirmi yıl hizmetten sonra halifelîğe sıra gelmesi gerektiği halde, kendisine hâlâ nevbet gelmediğini ileri sürerek terfiini isteyince, Mukabele başhalifesi ölünceye kadar kendisine terfi sırası

gelmeyeceği karşılığını verdi, o da işinden çekildi. Üç yıl kadar memuriyet hayatından uzak ve münzevi yaşadı. Bu yıllarda, yine kimi öğrencilere türlü konularda ders verdi. Bir ara, hastalandı; bir yandan bilimdeki tedavi çarelerini ve yollarını öğrenmek, öte yandan, rûhânî yollardan kendisine şifa aramak maksadıyla, tıp kitaplarını okuduğu gibi, dua ve rûhî telkin yoluyla tedavi çarelerini gösteren birtakım eserleri de okudu. Halktan uzaklaşıp Allaha yakınlaşarak arı-duru bir gönülle edilen duaların ve yazılan muskaların şifalı tesirinden emin bulunuyordu. 1057 (1647) sıralarında Ahmet Rûmî-oğlu Mevlana Mehmet ile kendi oğluna hendese, hisap ve astronomi okuttu; onlara takvimin nasıl yapıldığını gösterdi. 1058 (1648) yılından sonra Takvimü't-tevârîh adlı eseri dolayısıyla, Şeyhülislam Abdürrahim Efendi'nin veziriâzam Koca Mehmet Paşa'ya söylemesi üzerine kendisi ikinci halifelîğe getirildi. Bu Abdürrahim Efendi, onun yakın dostu ve devlet işlerinde sırdaşı idi; netekim Mizânü'l-Hakk'ın faydalı bir eser olduğuna dair bir de fetva vermiştir. Kâtip Çelebi, geçimine yetecek olan bu para ile kanaat ederek, daha fazlasını istemedi. Birçok eserlerini bu son yıllarda yazdı. Şeyh Mehmet İhlâsî'nin yardımıyla kimi eserleri de Latince'den dilimize çevirdi. 1067 yılı sonlarında, Zilhicce'nin 27. cumartesi günü (6 Ekim 1657), sabah kahvesini içerken, fenalık hissederek, fincan elinden düşmüş ve birden ölmüştür. Mezarı, Zeyrek Camii'ne varmadan, mektebin altındaki sebilin bitişiğinde, küçük bir avludadır. 1953'de kendisine yeni bir mezar yaptırılarak bir de kitabe yazılmıştır. Kâtip Çelebi'nin ölümü hakkında en inanılır kaynak, Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bevan Köşkü kitapları, 1624 numaradaki Cihannüma yazmasıdır. Çünkü bu yazmayı onun terekesinden 1069 (1658/59) yılında, demek ki onun ölümünden sonra, satın alan Mehmet İzzetî b. Lutfullah'ın gerek Kâtip Çelebi, gerekse onun nasıl öldüğü hakkında verdiği bilgi, dediğine göre, kendisinin gördüklerine dayanmaktadır. Kâtip Çelebi'nin hayatı hakkında bilgi veren gerek yazmalar, gerekse, Batıda ve Türkiye'de basılmış olan eserler Şerefüddin Yalt Kaya'nın Keşfü'z-zunûn'a yazdığı önsöz ile Adnan Adı-var'ın Osmanlı Türklerinde İlim adlı eserinde ona ayırdığı sayfeler bir yana, hemen hemen Kâtip Çelebi'nin Mizânü'l-Hakk'taki otobiyografisini tekrarlamakla ya da çevirmekle yetinmişlerdir.

Kâtip Çelebi (~~Türkiye İş Bankası 232/57 (Ankara 1982), 1-6.~~
Yaşamı, Kişiliği ve Yapıtlarından Seçmeler (Ankara: Türkiye
İş Bankası Yayınları, 1982), 1-6.

3.

K İ Ş İ L İ Ğ İ v e Ö Ğ R E T İ C İ L İ Ğ İ

Orhan Şaik Gökyay meraklı, çalışkan, hırslı fakat en önemlisi kendi kültürüne âşık bir edebiyatçımızdır. Hani çok sevdiğimiz yemeği ille de sevdiklerimizle paylaşmak isteriz ya, işte Orhan Şaik Gökyay'ın yaptığı en önemli iş, bence, bu sevdiği âşık olduğu kültürü kendi milletinin insanlarına tanıtmaktır. Bu bakımdan görevini hakkıyla yapmış bir araştırmacıdır. Edebiyatın her dalında(şiir, makale, kitap ve çeviri) eser vermiş olan Orhan Şaik Gökyay'ın araştırmacılığı kadar kişiliği ve hocalığı da dikkate değer özellikler taşımaktadır. Burada yine Orhan Hoca'dan dinlediğim bir hikâyeyi nakledeceğim: " II. Mahmut devrinin ünlü devlet adamlarından Hâlet Efendi, maiyetinde çalışanlardan Osman Efendi'yi hiç sevmez oradan oraya sürermiş. Osman Efendi kişilik sahibi birisi. Kendisine yapılanları anlar ama görevini de muntazam bir şekilde yerine getirirmiş. Birgün bayram ziyareti için Hâlet Efendi'yi ziyarete gelmiş. Hâlet Efendi, onu kapılardan karşılamış; izzet ve ikramda bulunmuş ve giderken de tekrar kapıya kadar geçirmiş. Yanında bulunan adamları buna şaşmışlar ve sormuşlar: 'Efendi Hazretleri, siz Osman Efendi'yi hiç sevmezsiniz, bu ağırlamak niye?' O da 'Ben onun canını alırım istesem ama, ne yapayım ki, üzerinde bir Osman Efendi'lik var; işte bir türlü onu alamam, demiş". İşte Orhan Şaik'in de kimse Orhan Şaikliğini alamamıştır. Kendisini sevenler olduğu kadar muhakkak ki sevmeyenler de olmuştur. ^{ama} Orhan Hoca'nın kişiliği karşısında yapacaklara birşey yapamamışlardır, alamamışlardır.

Onu hem öğrencisi olarak uzun yıllar tanıyan hem de daima yakınında bulunduğum için kişiliğini yıllar içinde daha iyi değerlendirme imkânına sahip olan birisi olarak bu konuda da bir-iki söz söylemek isterim.

Dünyanın en zevkli, en zevkli olduğu kadar da en güç işi olan öğretmenlik, her öğretmen olanın başaracağı bir meslek değildir şüphesiz. Öğretmede bilgi kadar sabır, sabır kadar anlayış ve hepsinin ötesinde sevmeye duygusunun yer aldığı bir gerçektir. Bunlara sahip olmayan biri resmî olarak öğretmen olabilir ama öğretmede başarılı olamaz ve bir öğretmen olarak öğrencileri tarafından sevilmez.

Öğretici olmada insanın kişiliğinin de büyük bir rol oynadığı hepimizin malumudur. Orhan Şaik Gökyay'ı bütün yayınlarını bir tarafa bırakarak bir "hoca" olarak değerlendirdiğimizde başarısının şu ilkelere dayandığını saptarız:

1. Orhan Şaik Gökyay, her öğrencisi tarafından aşırı sevilmiş, devam-
lı çevresinde bir sevgi çemberi oluşturmuştur. Bunu da kişiliğinden kaynaklanan sevecenliği yanı sıra öğrencisine olan saygısında aramak gerekir. O her öğrencisine aynı değeri vermiş, tembeli ile çalışkanını bir tutmuş ve sonuçta tembeli de çalıştırmasını ama onu kırarak değil, sevgi çemberine alarak, sayarak, kendisine değer verdiğini hissettirerek, gerektiğinde onun seviyesine inerek yapmayı başarmış bir hocadır.

2. Bu sevgi ve saygı ilkesini sadece öğrencilerine değil, ilişkide bulunduğu yerli ve yabancı herkese uygulamıştır. Kendisine yazılan ve sorulan herşeyi büyük bir ciddiyetle araştırmış ve cevabını bulunca da hemen yakınındaysa söyleyerek uzağındaysa yazarak bilgi vermiştir. Evini ve bilgi dağarcığını herkese açık tutmuş, müşküllerin halledilmesi için "hallal-ı müşkilât" olmuştur.

Gençler için, sorularının halledilmesinde bir bilgi kaynağı olan Orhan Şaik Gökyay çoğu zaman bu müşkülleri halletmek için kendi işini bırakmış, Göztepe'deki evinden İstanbul'a kütüphanelere gelerek bu öğrencilere bizzat yardım etmiştir.

3. Hiçbir işini kimseye, özellikle öğrencilerine yüklememiştir.
4. İleri yaşına rağmen hiçbir şekilde sağlık üzerine konuşmamış, kendisine "Nasılsınız Hocam?" sorusu yöneltilince "Ben daima iyiyim. Sen de iyi misin?" diye cevap vermiştir. *Bu davranışıyla da insanların kendi dertlerini, özellikle bilim çevresinde, ön plana almamasını öğretmeye çalışmıştır.*
5. Öğretmekten hiç bıkmamış, hattâ tam tersine öğrencilerle birlikte olmayı bir iksir gibi düşünmüş bu yüzden de 1922 yılında öğretmenliğe başladığı yıldan bu yana öğreticiliğini sınıf içinde ve sınıf dışında sürdürmüştür. *Öğrencilerine de bu tutkuya ve aşkı aşılamaya çalışır.*
6. Mizaç olarak insanları çok seven bu sevgisinden dolayı da daima onlara "Verici lik" yanını sunan Orhan Şaik Gökyay, yolda, otobüste veya herhangi bir vasıtada veya nerede olursa olsun muhakkak yöresinde olan kişilerle hemen dost olur; onlara kendini sevdendirir.

Kısaca Orhan Şaik Gökyay'ın hocalıktaki başarısı "Sevmek ve Saymak" olarak özetlenebilir. Öğrencilerinin gözünde Orhan Şaik sevginin de ötesinde bir mitolojik kahramandır. Herkes onun hayat anlayışına, yaşama ve çalışma gücüne, neşesine, nüktelerine hayrandır.

Ben bu kitapta benim gibi bir çok öğrencisi olan Orhan Şaik Gökyay'ın diğer öğrencilerini de onun için bir-iki söz etmekten mahrum etmek istemedim. Tabii ki öğrencilerinin hepsini bulmak imkânsızdı. Benim tanıdığım kişilerden Orhan Şaik Gökyay'ın kişiliğini ve hocalığını tanıtan yazılar istedim. İşte size onlardan bir demet.

Bu yazılar Orhan Şaik'in kişiliği ile sıkı sıkıya bağlı olduğu için "kişiliği ve öğreticiliği" kısmından hemen sonraya alınmıştır ve kitabın son bölümü olarak polatlanmıştır.

en eski öğrencisinden en yeni öğrencisine kadar

4. ÖĞRENCİLERİ NE DEĞİLER

4.1

ORHAN ŞAİK GÖKYAY'DAN HATIRALAR

Orhan Şaik Bey, 1923-24 yıllarında, Samsun'da, bana hocalık etmişti. Eski hocalarım arasında O'nu, daha iyi hatırlıyorum.

İnce yapılı idi. O vakitler bana, şimdi olduğundan daha uzun görünürdü. O günden bu yana çok zaman geçti. Yaşlı bir adamın bütün ömrü kadar: 65 sene!

Bu seneler zarfında görüşme fırsatı olmadı. Bir kaç yıl önce, "Topkapı Sarayını Sevenler Derneği"nin bir toplantısında karşılaştık. Ben, kendimi hatırlatmaya çalıştım. Evvelâ bana inanmadı; bazı sualler sorarak beni, âdeta kontrol etti.

Gözümün önünde, çok uzak senelerden kalmış, fakat netliğini kaybetmemiş bir kaç hâtırası var.

x
x x

O devrin Samsun'undaki yeni mektebimiz, "İstiklâl Nümune Mekteb-i İptidaîsi" kuruluş halinde idi. Her sene yeni bir sınıf ilâve ederek, Lise haline getirilmek isteniyordu.

Samsun'un "Eski Mezarlığı" yanında, küçük bir konağı işgal ediyordu. Avlusu, kavruk, askerî talimgâh gibi bir yerdi. Fakat, bitişiğindeki "Eski Mezarlık" tap taze bir ağaçlık, fundalık ve pırnallık idi. Bu Mezarlık, şimdi, Samsun'un büyük parkıdır: Hasan Umur'un Belediye Reisliği sırasında, Eski Mezarlığı, park haline getirmişler.

Mektebin avlusu ile Mezarlık arasında hudut vazifesi gören bir tahta perde vardı. Ama, her tarafı sökül-dökük olduğundan avludan oraya rahatlıkla geçerdik. Maksadımız, genç ağaç sürgünlerinden çubuklar keserek oynamaktı. At yapıp üstüne binmek, Kâzım Karabekir'in "Şarkılı İbret" kitabındaki şiirlerini okumak:

Küçücük süvari_
Uçuyor kuşvari
Hendek mendek dinlemez_
Hoplar geçer beklemez
Benim atım yaramaz
Hiç yerinde duramaz
Rap,rap,rap,rap,rap,rap.

Fakat, Orhan Şaik Bey'in bize tertip ettiği başka bir oyun vardı: Orhan Bey, eski Türk hayatına hayranlık duyan genç bir "milliyetçi" idi. Çubukları kesip "cirit" yapar, bize ciritle oynamayı öğretirdi.

Bir çocukla yaptığı konuşma'yı hatırlıyorum: Herkese kestiği çubuk aynı boyda, aynı güzellikte olamazdı. Bir arkadaşımızın çubuğunu normal boyda tutabilmek için, ucuna doğru çatallaşan dalın bu kısmını da muhafaza etmek lâzım gelmişti.

Bunu beğenmeyen arkadaşımıza, Orhan Bey, uzun uzun o çatalın faydalı olduğunu, "kuyruklu" ciridin, düz gitmesine yarayacağını anlatmıştı!

Sonradan öğrendiğime göre, bu "cirit oyunu"nu, tehlikeli diye, bizzat kendisi yasak etmiş.

x
x x

Bir gün, bize yaptırdığı çeşitli izci oyunlarından birisinde, ip kesmek için çakı lâzım olmuş. Orhan Bey, etrafındaki çocuklara bakıp: "Çakısı olan var mı?" diye sordu.

Benim cebimde, kırmızı yuvarlak tahta saplı, uzun üç köşe ağızlı, çakı niyetine beş kuruşa satın almış olduğum bir "şey" vardı. Fakat ağzı ile sırtı arasında fark olmadığından herhangi bir şeyi kesmesine imkân yoktu. "Çakısı olan var mı?" sualine cevap vermedim. Ama Orhan Bey -kim bilir neden?- yüzüme baktı: "91, çakını ver!" dedi. Biz, Mektepte, numara ile anılırdık ve ben 91 idim. Eğer bana: "Çakın var mı?" diye sorsa idi, tabii, "yok" diyecektim, ama "çakını ver!" deyince, cebimden, kırmızı tahta saplı nesneyi çıkarıp uzattım. Etrafımızdaki çocuklarla beraber, O'da güldü. Fakat çakıyı, kesmek için, sicimin üstüne sürdüğü vakit, suskunluğumun mânasını anladı: Benim çakım, suyu bile kesmezdi. O zaman, daha çok güldü.

x
x x

Bir defa Hocamın (O zamanların "Muallim Bey'i" önünde, son derece mahsup oldum:

Sınıfta idik. Tahtaya bir "Avrupa-Asya" haritası asılmıştı. Ortaya sordu: "Anadolu neresi?".

O senelerde, "Anadolu Edebiyatı" yeni başlamıştı. Kimse cevap veremedi. Bana döndü, "sen söyle" dedi.

Harita üzerinde Türkiye küçük bir yerdi. Ve ben, Anadolu ile Türkiye arasında bir fark olduğunu, hayâl meyâl biliyordum, ama iyice kestiremiyordum. Tereddüt içinde kıvrılırken imdadıma yetişti. Elindeki tebeşirle, Batum'dan İskenderun'a doğru bir çizgi çekti, "Anadolu burasıdır" dedi ve ilâve etti: İnsan, Vatan'ını bilmez mi?

X
X X

Eski bir konak yavrusu olan Mektebimizin geniş bir sofası vardı. Bazen Hocalar, bizi, orada toplayıp konuşma yaparlardı.

Bu konuşmaların mevzuları çok değişik olurdu. Meselâ bir defa, diğer bir öğretmenimiz, Halil Bey, bize, dişlerin nasıl yıkanacağını, bir ibrik ve tas yardımı ile, amelî bir tarzda anlatmıştı. Onun üst çenesindeki iki kesici dişi arasında bir çürüklük olduğu için, oradaki siyahlık ortadan kaldırılamazdı ama, kendi ifadesine göre, dişler muntazam fırçalanırlarsa, bem beyaz olurlardı.

Bir gün yine bizi, sofa da topladılar, Orhan Bey kürsü gibi bir yere çıktı ve bize anlattı:

İngiliz'ler, "Halife" sıfatını taşıyan bir zâtı başımızın üstünde tutmak ve bunu, münasip saydıkları zamanda, bir çivi gibi beynimize çakmak istiyorlardı. Fakat biz, bu Halifeyi atıp başka bir şey yapmıştık.

Orhan Bey'in Cumhuriyet'ini ben (yedi-sekiz yaşlarında idim), anlayamadım. Zaten, bir sene kadar önce, Halil Bey, bize, Padişahlığın kalktığını fakat Halifeliğin devam ettiğini anlatmak istemiş, hattâ çocuklarla, yumuşak bir münakaşa içine de girmişti: Hitab ettiği küçük çocuklar arasında, Padişah taraftarları da vardı. Halil Bey onlara, Halifenin muhterem bir kişi olduğunu, ama, işlerimize karışmaması icab ettiğini anlatmak istiyordu.

Benim ise, Padişah, Halife, Cumhuriyet arasında kafam iyice bulaşmıştı, hepsi o kadar.

X
X X

En iyi hatırladığım şey, Orhan Bey'in "heyecanı" idi: O, "çivi"yi kafamıza nasıl çakmak istediklerini, hareketleri ve jestleri ile anlatmaya çalışıyor, genç alnının çizgileri buruşuk buruşuk oluyordu: Bugün gibi görüyorum.

O zamanların Orhan Bey'inden bende kalan en kuvvetli tesir: Bu kadar sene sonra devam ettiğini memnuniyetle gördüğüm "Yakışıklılığı" idi.

Şimdi, 65 sene evvelki günlerini hatırladığım Hoca'ma baktığım vakit, demek ki, diyorum, bizim hayranlıkla sevdiğimiz "Muallim Bey" imiz, o zamanlar, adetâ, benim gibi bir çocuktu: Benden bir kaç yaş büyük ve çok yakışıklı...

X
X X

Kendimde, ihtiyarlık alâmetlerini şiddetle hissetmeye başladığım bir zamanda, yeniden temas kurduğum "Muallim Bey", beni, yeni bir hayata döndürüyor: Bana, "Gençlik" in neşesini, heyecanını, canlılığını yaşıyor.

Bir insan "Hocasına" ne kadar çok şeyler borçlu olabilir, diye düşünüyor ve şaşırıyorum. Halbuki ben de bir Hocayım.

Demek ki, Hoca olmak, her zaman "Orhan Bey" olmak değil.

Prof. Dr. Ziya Unur ZU.

4.2

BANA GÖRE ORHAN ŞAİK BEY

Öğretmenin kötüsü hiç olmaz; hele bu, Orhan Şaik Bey olursa! Gerçekten, onun da kötü yönleri var mıdır? Diye çok düşündüm. Yok işte!

Sınıf önünde, mensur veya manzum neyi kıraat ederse, hem okuduğu eserin hem de kendisinin daha bir büyüdüğü hissedilirdi. Tabii konuşurken, ders takrir ederken de, bizde aynı duyguları uyandırırdı.

Şiir, ideolojik yönünü hiç kaale almadan onun indinde yalnızca şiirdi. "Sınıf" görüşü, mutlaka büyüklüğünün ŞAHİKASI'ydı. Öğrenci ayırımı yapmazdı. Edebiyata en elyak öğrenci ile en kabiliyetsiz (benim gibi) olanın arasında hiç fark yokmuş gibi davranır; eşitlik yaratan bu davranışıyla hiçbir öğrencinin kırılmamasını temin ederdi. Olacak iş mi?

Hâl ve hareketiyle giyimi ve duruşuyla zarif ve vakur... Asla pantolon cebine sokmadığı elini ceketinin cebine değişmez bir tarzda yerleştirir başını bir tarafa hafif eğerek o ne güzel takrir ederdi. Öğrencilerini hiçbir zaman bilmiyor durumuna düşürmeyen bir tutum içinde "-Sen oku!" değil; "Haydi, okuyalım"larla Hâmid'i anlatabilmek için Finten'den parçalar okurken öğrencilerin coşkusunu fark edip bir dersten öbürüne geçişlerle yüklü bir kitabın bitivermiş olduğunu görürdük. Okuduğumuz devrenin müsait zamanı ve zemini içinde edebiyat tarihimizin değerlerini aynı metod ile işleyerek edebiyat atmosferinde öğrencilerini toplayıverir, bizlere de şahsiyet tevcihini ihmal etmezdi.

Bursa Erkek Lisesi'nin ikinci sınıfına kadar, parmaklarımin arasında kalem yerleştirmeye gayret sarfetmiş ne kadar öğretmenim olmuştur? Fakat, kalem tutuşumun en büyük ustası olan Orhan Şaik Gökyay için yazmakta başarısızım! O büyüğü tarif ve tavsif, benim kalemimle mümkün değildir. Duyduğumu ve düşündüğümü dilime, dilimden gelse kalemimle kağıda dökkebilmeye kaabiliyetim kalmamış. Orhan Şaik Bey'i ne ile târif edeyim? O her yönüyle okyanus, ben ondan bir zerre...

Benim gibi bir beceriksiz öğretmenlik yapmak talihsizliğine uğrayan hocamın iftihar edebileceği öğrencileri hiç de az değil. Bu da benim gibilerin tesellisidir.

Binlerce, onbinlerce ödeşilmez emeği geçen, Hocam için birşeyler yazmakla onun önünde en etin imtihanın heyecanını yaşıadım. Ululuğu-na ve hoşgörüsüne sığınıyorum.

Amasra, 28 Şubat 1989

Bursa Erkek Lisesi 1935-38 dönemi öğrencilerinden 1225 numaralı
Agâh SİMBERK.

1940'lı yılların ortalarında çok soğuk bir Şubat sabahı, uzun boylu genç bir adam Galatasaray Lisesi'nin idari kısmına çıkılan yan kapısından içeri gidiyordu. O soğuk havaya rağmen şapka giymemişti. Yeni kirlaşmaya başlayan kısa kesilmiş saçları rüzgarda uçuşuyordu. Üzerinde kahverengi balıksırtı İskoç kumaşından bir ceket vardı. Etrafına bakmadan, emin adımlarla dimdik yürüyordu. Yüzündeki sert hatları yumuşatan sevgi dolu bir çift göz hemen farkediliyordu.

Okulda bir fısıltı dolaştı. Orhan Şaik Gökyay gelmiş dediler. O zamanlar onu pek tanı mıyorduk. Bizim için sadece "Bu Vatan Kimin" şiirinin şairiydi. Gariptir, hiç bir şiiri ezberleyemediğim halde, Bu Vatan Kimin şiirinin bazı mısralarını farkında olmadan tekrarladım. Orhan Şaik Hocanın hikayesi de bir anda anlatılmaya başlandı. Ankara'daki Konservatuvar Müdürlüğü'nden Galatasaray'a geliyordu. Hükümetle bazı sorunları olmuştu. Türk Milliyetçiliği'nin bayrak adamı olarak tanınıyordu. O zaman da liderlerin etrafında bir garip tipler vardı. Rahatsız olmuşlardı. Devrin alacakaranlık siyasi hayatında pırıl pırıl fikir adamlarına yer yoktu. Görevinden alınmış, uzun sorgulara maruz kalmış ve işsiz bırakılarak yıldırılmaya çalışılmıştı. Orhan Şaik Hocanın hem kendisi, hem de arkadaşları için çok acı çektiği söyleniyordu. Bizler için inançları uğruna mücadele etmek, dostluk ve arkadaşlık en çok saygı duyulması gereken fikirlerdi. Gençliğimizin bütün heyecanıyla bu haksızlığa isyan etmiştik. Millete mal olmuş bir Vatan Şairi'ne, bir fikir mücahidine reva görülen bu durum içlerimizi kinle doldurmuş ve onu hemen sevmiştik.

O Şubat sabahından sonra birkaç defa daha onu Galatasaray Lisesi'nin avlusunda görmüştüm. Paltolar içinde titrediğimiz o soğuk kış günlerinde hep sırtında aynı kahverengi ceketle başı açık geziyordu.

İki yıl kadar sonra 11. sınıfa geçmiştik. Edebiyat hocamız Orhan Şaik Bey'di. Birden ona yapılanları hatırladık ve heyecanlandık. Galatasaray'da çok şöhretli hocalarımız olmuştu. Bunların arasında meşhur romancılar, üniversite hocaları hatta Osmanlı Devleti'nde nazırlık yapmış olanlar vardı. Ancak Orhan Şaik Bey'in öyküsü bizde başka bir yer etmişti. Onu bir öğretmen, bir şairden çok, bir fikir adamı olarak görüyorduk. Fakat kısa sürede yanıldığımızı anladık.

O güne kadar rastladığımız en disiplinli hocamızdı. Sanki doğuştan hoca olarak yaratılmıştı. Son derece dikkatli ve sert bir tutumu vardı. Fakat kırıcı değildi. Bir şeyler öğretmek için o derece büyük uğraş gösteriyordu ki, ona hayran olmamak elde değildi. O sene hem divan edebiyatını, hem de halk edebiyatını okuyorduk. Açık söylemek gerekirse hocamızın bütün çabalarına rağmen divan edebiyatını sevmiyorduk. Osmanlıcanın yabancı kokulu çapraşık yapısı, çok makyaj yapmış yaşlı bir kadının yüzü gibi sinirlerimize dokunuyordu. Özellikle şiirleri okurken devamlı lügat kullanmak zorunda kalmamız bizi edebiyat dersinden nefret ettirmişti. Metinlerin dilini anlayamadığımızdan gençliğimizin bütün coşkusuyla bu edebiyatı reddediyor ve bunun için son derece mantıklı sebepler buluyorduk. "Bizim dilimiz halk şairlerinin dilidir" diyorduk. Orhan Şaik Hocamızın günümüzde konuşulan dile göre pek az düzelterek derlediği Dede Korkut Hikâyelerindeki dil bile bize daha yakın diyorduk. Hocamız bu haksız direnmemizin tamamen farkında idi. Çok üzülüyor, fakat bize bunu belli etmemeye çalışıyordu. İnanılmaz bir sabır ve soğukkanlılıkla divan edebiyatına karşı koymamızı kırmaya çalışıyordu. Şiirleri büyük bir ustalıklarla okuyor ve adeta onları olduklarından daha güzel bir hale getiriyordu. Bu sessiz mücadele üç ay kadar sürdü. Bizlere yavaş yavaş hakim olmaya ve derslere karşı ilgimizi arttırmaya muvaffak olmuştu. Herdeyse, Baki'nin, Nedim'in, Fuzuli'nin şiirlerinden zevk bile almaya başlamıştık. Yine de ben Şeyh Galip'e gelinceye kadar bu karşı çıkmayı sürdürmüştüm. Fakat o başkaydı. Şiirleri divan edebiyatının karanlığında bir kutup yıldızı gibi parlıyordu. Bir garip, izahı güç ışık bizi kendine çekiyor ve hayal alemlerine alıp götürüyordu. O sıralarda Fransız edebiyatını okuyor ve onların etkisi altında kalıyorduk. Şeyh Galip'deki o efsanevi duygusallık karşısında batı edebiyatı bize artık eskisi kadar doyurucu görünmüyordu.

Zannediyorum, Orhan Şaik Hoca'da beni ilk defa o zamanlar farkettiler. Şeyh Galip hakkında gösterdiğim ilgi onun birdenbire dikkatini çekmiş, şaşırtmıştı. O, Divan Edebiyatı'nın en zor anlaşılan şairlerinin başında geliyordu. Belki de bu zorluk beni cezbetmişti. Bilemiyorum.

Bu vesileyle Hocamızla ders dışında birkaç defa görüşme imkânını buldum. Bu kısa konuşmalarda onun ne kadar hassas bir insan olduğu hemen anlaşılıyordu. En ufak bir söz bile onu incitiyor ve büyük bir

hüzüne sevk ediyordu. O içi dışı bir, coşku içinde, samimi bir insandı. Daha doğrusu her konuda samimiyetin ta kendisiydi. Sizden de hep bunu istiyor ve bekliyordu.

Ertesi yıl, Galatasaray'ın 12. sınıfına geçmiştik. Edebiyat hocamız yine Orhan Şaik Bey'di. Artık eskisi kadar birbirimize yabancı değildik. Hoca da bizlere karşı daha az mesafeli davranıyordu. Derslerin birdenbire daha renkli geçmeye başladığını farkettilik. Serbestçe fikirlerimizi söylüyorduk. Hatta ufak tefek tartışmalara bile gidebiliyorduk. Onu tanıdıkça hayranlığımız artıyordu. İnanılmaz bir öğretme isteği vardı. Ders kitaplarının dışına çıkıyor, günün şairlerinden konuşabiliyorduk. Şiirin her nevini bize sevdirmeye çalışıyordu. Şiirleri sanki kendi yazmış gibi hissediyor, bize de aynı heyecanı aktarmayı başarıyordu. Onun için öğretmek sanki doğal bir olaydı. Bu nedenle hocalığı son derece tabii ve etkileyiciydi.

Galatasaray'dan ayrıldıktan sonra, 1950'li yılların ortalarında şimdi Hukuk Profesörü olan bir arkadaşım ile birlikte Lâleli'den Beyazıt'a doğru o eski bulvarda yürüyorduk. Karşıdan gülerek Orhan Şaik Hoca bize doğru geliyordu. Yine her zamanki gibi neşeli ve heyecan doluydu. Bizleri görünce gerçekten sevindiği yüzünden belli oluyordu. Zaten Hoca'nın her şeyi doğaldı. Yapmacık hiç bir şeyi sevmezdi. Bir süre trafiğe aldırmadan o güzelim eski ağaçlı yolun ortasında konuştuk. Yahya Kemal Beyatlı Beyefendi'yi Cerrahpaşa hastanesinde ziyarete gidiyordu. Hastanenin bulunduğu Kocamustafapaşa semtine kadar üç-dört kilometrelik yolu yürümeyi düşünüyordu. Zaten yürümeyi daima severdi. Yıllar onun dinçliğinden hiç bir şey alıp götürmemişti. Yine başı açık ve üzerinde İskoç tipi spor bir ceket vardı. Bu defa ceketinin İngiltere'den alındığı belli oluyordu. 1950 yılından sonra Londra'da Talebe Müfettişi olarak çalıştığı yıllarının hatırasıydı.

Hastaneye kadar kendisine refakat etmeyi teklif ettik. Böylece konuşmamızı biraz daha sürdürebilecektik. Memnuniyetle kabul etti. Fakat sonradan yolda aklımıza geldi. Yahya Kemal Bey'e bizi de götürmesini rica ettik. Birdenbire ciddileşti. Büyük Şair sürprizlerden hiç hoşlanmazmış. Daha önce haber vermeden kimseyi kabul etmezmiş. Hele şimdi rahatsız olduğu için bu konuda büsbütün titizleşmiş, Hoca bunları bize anlatıyor ve ısrar etmememizi istiyordu.

Fakat sonunda bizleri kırmadı. Götürmeyi kabul etti. Orhan Şaik Bey hep böyleydi işte. Kendisinin üzüleceğini bile bile kimseyi kırmazdı.

Büyük Şair gerçekten de bizi iyi karşılamadı. Fakat Orhan Şaik Hoca'ya karşı çok büyük bir hürmeti vardı. O zaman çok duygulandık ve Hocamızla iftihar ettik. Bizlerin değer yargıları hissi olabilir-
di. Ama hiç bir şairi beğenmeyen Yahya Kemal Bey gibi birinin ona "şair dostum" demesi, her türlü övgünün üstündeydi. Hocamıza alışılmışın üzerinde bir ilgi gösteriyor ve her haliyle onun şiirine karşı olan saygısını belli etmeye çalışıyordu.

Bizim habersiz gelerek sebep olduğumuz o ilk dakikalardaki buz gibi soğuk hava geçer geçmez, Marmara'ya bakan o hastane odasında iki büyük şair, iki büyük dost, koyu bir sohbe daldılar. Sadece şiir konuşuluyordu. Zaten Yahya Kemal Bey için dünya^{da} şiirden başka hiç bir şey yoktu. Onları ne kadar dinlediğimizi hatırlamıyorum. Zaman o kadar çabuk geçiyordu ki isyan etmek elde değildi. Ancak akşamın alaca karanlığı çökmeye başlayınca, müsaade isteyip kalktık. Yahya Kemal Bey hocamızdan biraz daha oturmasını rica ediyor, bir dosttan değil, büyük bir şairden ayrılmak istemiyordu.

Orhan Şaik Hoca bir Şair olarak hep zirvede kalmasını bilmiştir. Yerli yersiz mısraları bir araya getirip şiir diye edebiyat pazarına sürmeye hiç bir zaman tenezzül etmemiştir. Bu şerefli davranışı her zaman takdir görmüştür. Ketekim yıllar sonra, Atatürk'ün Anıt Kabir'inde yapılacak ışık ve ses gösterilerinin şiirlerini yine ondan yazmasını istediler. Böylece Hocamız İstiklâl Savaşı'nın destanını buram buram Anadolu kokan en coşkulu sesiyle Türk Edebiyatı'na armağan etmiş oldu. Bir defa daha görüldü ki, kahramanlık şiirlerimizin tek ve unutulmaz şairi olarak kalmıştı.

Hocamızın eğitimden ayrılması da kendine has bir biçimde olmuştur. Mevzuatımızdaki yaş haddi dolayısıyla Eğitim Fakültesi'ndeki görevi sona erince, son derece heyecanlandı ve telaşa kapıldı. Talebelerinden onu ayıramazlardı. Yine mücadele etti. Eğitim kurallarmızın üstüne çıkılarak ona özel izin verildi. Böylece bir kaç yıl daha Üniversitedeki kürsüsüne devam etme imkânını buldu.

Hoca'da gelecek nesillere eserler bırakmak, onlara Türk Edebiyatı'nı tanıtmak ve sevdirmek isteği bir tutku halindedir. Dünya'nın maddi nimetlerine hiç aldırmadığı için hayattaki yegane mal varlığı olan mütevazî evinin kütüphanesinde devamlı olarak çalışır ve yeni eserler verir. Bazan bir kelimenin kaynağını bulmak için günlerce uğraşır, gidip o sözün geldiği yörelerde incelemeler yapar, yaşlı insanlarla konuşur ve tatmin oluncaya kadar araştırmalarını sürdürür. Bu araştırma azmi ve arzusunu onu Anadolu'daki küçük bir köyün Öğretmenliğinden, Edebiyat Fakültesi'nin en unutulmaz asistanlığına kadar yükseltmiştir. Ülkemizde Türkoloji bilim dalını kurmuş olan Prof. Fuat Köprülü bile bu araştırma azminden son derece etkilenmiş ve onu yanından ayırmak istememiştir.

Hoca en basit bir yazıyı bile kaleme alırken son derece titizlenir ve sabahlara kadar uyumaz. Onun ilmi araştırmaya karşı özel bir saygısı vardır. İnceleme yapmaktan garip bir zevk almaktadır. Çalışmak sanki onun için vazgeçilmez bir yaşam biçimi olmuştur.

Orhan Şaik Hoca'yla zaman zaman bir araya geliriz. Görüşmelerimiz bazan onun evinde, bazan da Boğaz'da veya Gülhane Parkı'nda bir kahvehanede olmaktadır. Bu toplantılarımıza çok defa eşi Ferhunde Hanım da katılır. O da Hocamız gibi hayatını eğitime adanmıştır. Bir kaç yıl önce emekli oluncaya kadar, Eğitim Fakültesi'nde İngilizce öğretmenliği yapmıştır. O, tam anlamıyla erkeğin arkasındaki kadındır. Hoca'nın çalışmalarını destekleyerek kolaylaştırır, evde sorun çıkarmaz, gezilerde iyi arkadaşır, güzel yemekler yapar ve son derece kültürlüdür. O geldiği zamanlar sohbetlerimiz biraz daha renklenir ve Hocamız biraz daha nüktedan konuşmalar yapar.

Hoca bir zamanlar nargile içmeyi severdi. Gittiğimiz kahvehanelerde onu tanırlar ve bu isteğini bildiklerinden hemen nargilesini hazırlayıp getirirlerdi. Garsonlara da özel olarak tenbih edilirdi. Nargilenin ateşi katiyen söndürülmez, kömür ateşini tazelemek üzere komilerin biri gider biri gelirdi. Bu saygılı ikram tarzı, Hoca'yı neşelendirir ve büyük bir zevkle uzun uzun nargilesini fukurdattırdı. Her işte yaptığı gibi nargilesini de içerken usulüne uygun hareket etmeye itina gösterirdi. Böyle günlerde Hocamız daha bir başka olur ve bizlere edebiyattaki kavgalarını, yeni yazdığı kitapları büyük bir coşkuyla anlatırdı. Hoca'nın o sakin ve hoşgörülü hali, edebiyattaki münakaşaları söz konusu olunca tamamen değişmektedir. Türk

diline o kadar sahip çıkmaktadır ki, yapılan en ufak bir kelime hatasını bile affetmez. Bu konuda son derece kavgacı ve hatta kırıcı olabilmektedir. Onun Türk diline bağlılığı sanki bir nevi ibadet şeklindedir.

Hocanın bu bitmeyen öğretme arzusunun kaynağı hiç şüphesiz sevgidir. Sadece insanları değil, yeni filizlenen dallardaki kuşları, kırlardaki hayvanları, gökteki bulutları, denizlerin köpüklerini, velhasıl bütün doğayı sever. Bu sevgiyi sanki bütün dünyaya yaymak istercesine imkân buldukça, Türkiye'nin her köşesine ve yabancı ülkelere gezilere gider. Herkesle konuşur ve onlara evrensel sevgiyi aşılama çabası. Bu gezilerinden her dönüşünde de yeniden tazelenen bir şevkle masasının başına oturur ve gelecek nesillere yeni eserler vermeye başlar.

Düşünüyorum da, Orhan Şaik Bey'i bir fikir adamı, bir hoca, bir şair ve bir araştırmacı olarak anlatmaya çalışmak çok eksik kalmaktadır. Dostluk ve arkadaşlığı bir tavizler dengesi olmaktan çıkarıp gerçek yerine oturtan, bu hissin karşılıksız, hep kendinden bir şeyler verme demek olduğunu sergileyen hayatından örnekler sunmakta yeterli değildir. Ona belki asrımızda nadir rastlanan bir efsane adam demek daha doğru olacaktır.

A. Vedat Alpaslan
Teşvikiye 1 Kasım 1988.

7-4

ORHAN ŞAİK GÖKYAY HOCAMIZ

Sanat kurumlarının kuruluşları bir senfoninin ilk motifleri ya da bir destanın ilk mısraları gibidir. Eserin gelişmesi, doruğa ulaşması ve bütünleşmesi hep bu ilk motiflerin, ilk mısraların sağlamlığına dayanır: Ankara Devlet Konservatuvarı'nın kuruluş yılları en sağlam, en soylu ve en doğurgan mısralarla başlayan bir küçük destan gibi idi. Hindemit'ler, Ebert'ler, Protorius'lar, Orhan Şaik Gökyay'lar bu destanın ilk satırlarının, ilk temel taşlarının yaratıcılarıydı...

Bir işin değerini belirleyen, o işin yapılışındaki amaçlardır. Atatürk'ün birçok kez söylediği YENİ RUH- YENİ SOSYETE'nin vazgeçilemeyecek koşullarından biri idi Konservatuvar. Tarihe bakış açımızı, çağın gereklerine göre geliştirip, değiştirmek zorundaydık. Tarihsel akışın dışında kalamazdık; tarihe katılmak ve katkıda bulunmak zorunda idik; kendimizin olduğu kadar başka ulusların kültür değerlerinin zengin mirası ile aydınlanmak ideallerimizin en önde gelenlerinden biri idi. Değerler hiyerarşisinde (insanlığın yaratma eylemi olarak tanımladığımız kültür'ü) toplumumuzun içindeki lâayık olduğu yere oturtmak, gerçekliğin en yoğun ışıltısı olan sanatı, bütün sırları üretken kılan sanatı, halkımıza ulaştırmak bütün Konservatuvar yöneticilerinin ve öğrencilerinin vazgeçilmez ülküsü idi. Bu düşüncelerin ve hayallerin ekilip, boy verdiği bir soylu toprak idi o yıllarda Devlet Konservatuvarı'mız.

Çalkantılı bir biçimde biten ilk yılın sonlarına doğru Konservatuvar müdürlüğüne Orhan Şaik Gökyay'ın atandığı haberini almıştık. Hepimiz merak ve biraz da kuşku ile bekliyorduk yeni yöneticimizi. Konservatuvarın Konser Salonu'nda bize yaptığı ilk konuşmayı, aradan 40 yıl geçmiş olmasına rağmen, bugün gibi hatırlıyorum. Uzun boyu, sade ve temiz giyimi, kararlı ve sevecen bakışları, konuşmasındaki kendine özgü tavır ve uslûbu ile hepimizi çekivermişti kendine. Evet, biz bir savaşa bir güzellik ve iyilik savaşına girmiş gibi hissediyorduk kendimizi; bu savaşta bize yol gösterecek, bizi yönetecek birine ihtiyacımız vardı. O'nu bulmuştuk, O'da bizi bulmuştu...

II. Dünya Savaşı'nın acımasız tahribatını izleye izleye yol alıyorduk. Orhan Şaik Bey bir yandan öğretim üyelerini Konservatuvarın

kuruluşundaki ilke ve amaçlara ters düşmeyecek bir biçimde aydınlatıp, yönlendirirken; diğer yandan gecenin geç saatlerine kadar bizlerle toplu veya münferit konuşmalar yapıyor, bizi aydınlatıp, güçlendiriyordu. Anlayış, tasarım ve hayal gücümüzün sınırlarını zorlayıp, aşmamıza yardımcı oluyordu. Hiç unutmuyorum, bestelenecek olan yeni Konservatuvar Marşı'nın sözlerini (ki bu sözleri kendisi yazmıştı) bizlere okurken, sözcüklerden oluşan bir ışık yağmuru görür gibiydik. Özel ve genel konuşmalarında en küçük bir ideolojik beyan veya telkinine tanık olmamıştık. Konumuz her zaman sanat ve kültürün yansız, tarafsız ikliminde dolaşırdı; bir iyilik-doğruluk-güzellik yarışması olan sanatın...

Yıllar birbirini kovaladı. Hatta Konservatuvar ilk mezunlarını verdi. O da, biz de çok mutluyduk. Sonra karanlık ve üzücü günler geldi peşinden: Anadolu'muz bu güngörmüş, dert ve acı çekmiş Anadolu'muz, türküler yakar bazı gerçekleri aydınlatmak için:

Bizde âdet böyledir
Aman bizde âdet böyledir
Güzeli ağlatırlar
Çirkini söyletirler...

Evet, "bir insanın, bir insana ettiğini, bir yılan bir başka yılan etmez"miş... Hapis, sorgular, sualler, baskılar birbirini izledi. Sonra serbest bırakılmıştı... O karanlık günlerinde daha önce bize de dinlettiği Kastamonu'lu Aşık bir mektup yazmıştı Orhan Şaik Bey'e; mektup şu sözlerle bitiyordu:

Dağdan dağa aşma ile yol olmaz
Altın yere düşme ile pul olmaz...

Aydın Gün

4.5

ORHAN ŞAİK AĞABEY

Orhan Şaik Ağabey'in Orhan Şaik Gökyay olduğunu ilkokulda "Bu vatan kimin?" şiiriyle öğrendim; hem şaşırdım hem sevindim. Ama kimseye bir şey söyleyemedim sanırım. Benim ona karşı duyduklarım sınıf içine sığabilecek gibi değildi. Orhan Şaik Ağabey benim için coşku-
lu büyük bir kahkaha, çocukluğumun hoş sadası idi. Bu sadanın berrak-
lığı ve gürül gürül akışı dünyamı aydınlatırdı. Önce uzaktan sesi ve
gülüşü duyulur, arkasından kendi gözükürdü. O kadar da güzel görünüş-
lü idi ki, çocuk kalbimle hafifçe utanırdım. İşte sanırım dört buçuk
yaşlarında iken Sirkeci Emniyet Müdürlüğü II. Şube koridorlarında
onu pijaması ile görünce bu yüzden çok utanmıştım.

Bu beğeni her ne kadar benim duygularımdan kaynaklansa da, asıl
bu kişiliğin beni cezbeden tarafı babamın ona karşı takındığı tavır-
dı. Her zaman "Hoca" olan ve köşesindeki sandalyesinde veya koltu-
ğunda kurularak hep etrafındakilere bir şeyler anlatan babam Zeki
Velidi Togan, Orhan Şaik Ağabey'in etrafında dolanırdı. Babamın bo-
yunun kısalığını gövdesinin iriliği kapatır, hele otururken bu ufak-
lığı daha çok kaybolurdu; ama otursa da ayakta da dursa farketmez,
içten ve coşkuyla "Orhan!" diye seslendiği zaman, babamın yüzü sevgi
ışığıyla dolar ve bu sevdiği dostuna iştiyakla bakardı. Sanırım hep-
imiz Orhan Şaik Ağabey'in hem sesinin hem de şiir gibi Türkçesinin
etkisinde kalırdık. Kendisi güzel bir İstanbul Türkçesi ile konuşa-
masa da, Farsça ve Almanca şiirlere karşı ilgisinin gösterdiği gibi
"güzel dil"den çok hoşlanan ve özellikle şifahi bir gelenek içinde
büyümüş olan babam sanırım Orhan Şaik Ağabey'in Türkçesinde bütün
aradıklarını buluyor, onu vesileler icad ederek konuşturuyor, güldü-
rüyor, ona "İlâhi Hoca" dedirtiyor ve keyif keyif keyifleniyordu.
İşte yılların verdiği uzun bir dostluk sonucunda da, herhalde iki
çocuğundan sonra üçüncü çocuğu gibi baktığı ve kimseye değiştirmeye
izin vermediği, el değdirmeyeceği Hatıralar'ını (1968) Orhan Şaik Ağa-
bey'e teslim etti. 1967 yılbaşında Uludağ'da babam Hatıralar'ın son
sayfalarını bana yazdırmıştı. Not aldığı Ece Acendası gibi ufak def-
terlerine bakar, sonra durur söylemeye başlardı. Sanki olayların
olduğu zamana geri giderdi. Yıllar yılı kapattığı bu duygu haznesine
geri gitmek, bazen sevinçli, bazen hüzünlü fakat tümüyle duygusal

olan bu yılları yeniden yaşamak onun için ne kadar kolay oldu bilmiyorum. Bildiğim bu duygulara geri dönüşünün ürünü Hatıralar'ı ancak Orhan Şaik Ağabey'e emanet edebilmesi idi. Ben bu konuyla ilgili ne sordum, hatırlamıyorum ama bana "o bu dili iyi biliyor. Yalnız bilmiyor, seviyor da. Onun gibi birisinin bu işi yapması ne güzel" diye cevap verdiğini hatırlıyorum. Ben de içimden "demek zahir öyle" dedim sayılır.

Dili güzel bilmek Orhan Şaik Ağabey'in güzel yaptığı ve babamın hayranlığını uyandırdığı tek şey değildi ki... O, İngiltere'de o zamanki deyimle talebe müfettişliği yaptığı sırada, o sıralarda orada bulunan başka Türklere göre çok daha zevkli eşyalar, nesneler almıştı. Babam beğeniyle anlatmıştı. Sonra evini güzel yaptı. Uzun zaman kütüphanesindeki rafların ne kadar mükemmel olduğunu duyduk. Bütün bu beğeniler içine Ferhunde Hanım'da girerdi. Onu daha az görürdük, ama uzaktan da olsun beğenirdik. Onun da güzel şapkaları vardı. Tam bir münevver kadın modeli idi. Hiç bir şeyi ihmal etmiyordu. İşte bütün bu beğenilerin sonucunda Hatıralar'a onun şekil vermesini istemesini o zaman doğal karşılamıştım. Sonraki yıllarda ise bunun büyük dostluk ve sevgi nişanesi olduğu kadar iftihar vesilesi de olduğunu Hatıralar'ın önsözündeki "Kitabın Doğu Türk şiveleri tesiriyle yazılmış olan aslını Türkiye Türkçesi bakımından gözden geçirmek ve baskı tekniğinin başarılı olmasını temin etmek zahmetini de edib ve şairimiz Orhan Şaik Gökyay üzerine aldı". ifadesinden anladım.

Bir yıl önce Orhan Şaik Ağabey'in burada Boston yakınında Duxbury'de Şinasi ve Gönül Alpay Tekin'lerin evinde kaldığını duyduğum zaman, hemen koşturdum. Çok alışık olmadığım bu yollarda gece vakti araba kullanırken, Orhan Şaik Ağabey'e, çocukluğuma ve babamla hatıralara koşuyordum. O beni büyümüş buldu "İsenbike çok büyüme!" dedi. O zaman, insan ancak böylesine coşkuyu herhalde tam büyümeden yaşatabilir diye düşünerek kendisine sorguyla baktım. Durduk ve ikimiz de kahkahalarla güldük.

İsenbike Togan-Arıcanlı

Boston

25 Kasım 1988

4.6

HOCAM ORHAN ŞAİK GÖKYAY

Daha ilk derste, biz üç yeni Yüksek Öğretmenli. sanatkâr jestle-
rin refakat ettiği harikulâde bir "intonation"la ürpermiştik:

Doğmuştu içimde ta derinden
Yıldızları mai bir semânın...
Hazzıyla harap idim edânın,
Hâlâ mütehayyilim sadânın
Gönlümde kalan akislerinden

Aradan otuz dört yıl geçti. Kulağımı bir musikî gibi hâlâ doldu-
ran bu ses, bana şiir ezberleme ve okumanın nasıl üstün bir meziyet
olduğunu, edebiyatta başka hiçbir şeyin insan sesi ve hafızasının
yerine geçemeyeceğini öğretti.

Hocam Orhan Şaik Gökyay, ilk dersinden sonra da zihinlerimizde,
hafızalarımızda ve ruhlarımızdaki fetihlerine devam etti.

Yine Yüksek Öğretmen Okulu yıllarıma ait unutamadığım bir hatıram
vardır: Bir Divan şiiri gecesinde, Hocam, sahneyi dolduran heybeti ve
bütün salonu nefessiz bırakan ses hakimiyeti ile bazı şiirler oku-
muştu. İki tanesini hemen ertesi günü biz de ezberlemiştik: Rehayî'
nin ^{meşhûr} ~~mühemmes~~ ve Kanunî'nin meşhur gazeli. Eminim aynı hocayı bulsa-
lar, bugünkü Üniversite Türk Edebiyatı öğrencileri de aynı heyecanı
duyacaklardır.

Rehayî'nin:

Hemen ağlayû geldim âleme ağlayû gittim ben
San ol nîlüferim kim sûda bittim sûda yettim ben

Ve Kanunî'nin:

Stanbûlum Karamanum diyar-ı milket-i Rum'um
Bedehşanum u Kıpçakum u Bağdadum Horasanum

beyitlerinin bulunduğu şiirler nasıl okunursa genç hafızalarda yer
eder, bunu o gün ve diğer günlerde Hocam'dan öğrenmiştik. Eski şii-
rimizi başka türlü sevdirep benimsetmenin ikinci bir yolunu bilmi-
yorum.

Fakat zamanla edebiyatın Hocamda nasıl bir bilgi, ilim ve kültür olduğunu anlayacaktık. Edebiyat ilmi ile edebiyat kültürünün aynı şeyler olduğunu zannedenler aldanırlar. Bir yığın kuru kitabî bilgiyi zihinde depolamak ve ilmi denen can sıkıcı bir üslûpla yazıp dökmek belki ilimdir, ama edebiyat ilmi değildir. Objesi de, süjesi de insan olan yani hayal, duygu, heyecan ve rüyayı araştıran bir sahada bizzat insanı tanımadan, insan hallerini bilmeden, hülâsa az çok veya tam sanatkâr olmadan hakikî edebiyat araştırması yapılamaz. Buna edebiyatı bir bütün olarak, eski ve yeni diye ayırmadan, çok geniş bir perspektiften görmenin ve kaynaklara kadar gitmenin zenginliğini ilâve ediniz. Edebiyatın ilmi kadar edebiyat sanatının ve kültürünün de derinliği daha iyi anlaşılır. Orhan Şaik Gökyay bütün bunları şahsında mezc etmiştir.

Bu bakımdan şair, edip, araştırmacı ve kültür adamı Orhan Şaik Gökyay, üniversite dışında olmasına rağmen, bana çok hususî bir ilim adamı tipi olarak görünmüştür. Artık üniversitede yıllanmış olan bizlerden hiç birimizin rekabet ve aşma iddiasına cesaret edemeyeceği bu tip bugün, kelimenin tam manasıyla "emsalsiz"dir. Hem nesil, hem de muhteva olarak Türk Edebiyatı ilmi, yeni yetişenlerin bütün gayretlerine rağmen, Orhan Şaik Gökyay'ın tek başına temsil ettiği o kültür ve bilgi derinliğinden mahrumdur. Aynı sahada bir üniversite hocası olarak bunu itirafta fazilet buluyorum. Çok güzel bir Türkçe ve Osmanlı Türkçesinin, Arapça, Farsça, Almanca ve İngilizcenin neredeyse bütün kaynaklara hakim kıldığı bir "vukuf", ciltlerle kitap, sayısız rakam dizilerini zorlayacak kadar çok makale, bütün zihnî ve uzvî melekeleri zinde tutan bir tecessüs ve enerji, hiç yorulmayan bir dikkat Orhan Şaik Gökyay'ı zamanımızda "müstesna" ve "emsalsiz" yapan vasıflardır. Bu vasıfları karşısında, başka herhangi birisinin onun "kâ'b"ına bile erişmek iddiasını sadece gülünç bulurum.

Fakat bir hicranımı da söylemeliyim. Avrupa'da ilim sadece üniversitenin ilmi değildir. Tesadüfen üniversite dışında kalmış olan büyük zekâlar ve araştırmacılar, en azından toplumun kültür çevrelerinde ve üniversite muhitlerinde itibar görürler. Kısakançlık ve rekabetin oralarda hükmü yoktur. Böylelerini şu veya bu şekilde değerlendirmek onlara sadece şeref verir. Bizde ise "kaziye ber-akis"tir. Ne kadar temenni ederdim ki, üniversitelerimizden biri Türk Edebiyatı araştırmalarına yarım yüzyıldan fazla emek vermiş olan Orhan Şaik Gökyay Hocamıza "Fahrî Doktorluk" unvanını tevcih etsin. Profesör talebelerinin kendisine hâlâ muhtaç olduğu bir hocaya bu tevcih bir

Muhterem eşi Ferhunde Gökyay Hanımefendi'den dinlemiştim: Hocam, Galiba Viyana kuşatmasının 300. yıldönümü dolayısıyla katıldığı toplantılardan sonra bir grup Avrupalı Türkologla Kanunî'nin Zigetvar'daki türbesine gider ve orada Bakî'nin meşhur mersiyesini sonuna kadar okur. Yabancılar hayret ve hayranlıkla, hatta bir nevi huşû içinde dinlerler ve bu kadar vecitli okumanın sırrını çözemezler. Bu noktada, Hocam, hemen müdahale ederek:

" -Elbette öyle okuyacaktım. Çünkü kendimi cihan padişahının huzurunda hissediyordum". Bir devrin, bir saltanatın ve bir padişahın azametini bu kadar ruhunda duymak ve bu azameti dört yüz yıl sonra bile şahsî bir ruh hâli yapmak, kendini millî tarih, millî kültür ve millî ruh ile "identifier" etmek, aynîleştirmek demektir. Hocam ve Hocamız Orhan Şaik Gökyay sadece bu davranışıyla bir kültür nasıl önce "temessül" ve sonra "temsil" edilir, neden ondan hiçbir taviz verilemez ve niçin onda hata, kasıt ve gaflet affedilmez, bütün bunları cihan padişahı Kanunî ve Bakî'nin şiiri kadar azametli bir örnekle yalnız hafızalarımıza değil, ruhlarımıza da nakşetmiştir.

Prof. Dr. Birol EMİL

Orhan Şaik Bey, her şeyden önce hoş-görü sâhibi, sabırlı bir öğretmendir. Yüksek Öğretmen Okulu'ndaki öğrenciliğim sırasında (1956-1960/61) hemen her zaman Fakülteden yorgun argın döndükten sonra geceleri, yaptığımız Osmanlı Türkçesi derslerimizde biz karşımızda bir öğretmenden daha çok sevecen bir dost, bir arkadaş bulurduk. Bizim başarımız adına kollarını gayretle sıvamış, bizim için uğraşan bir dost. Ayrıca herkesin yüreğine bir kâbus gibi çöken Osmanlı Türkçesi dersleri, Orhan Bey'in sâyesinde yer yer şiirlerle süslenmiş bir oyun sahasına dönerdi. Çünkü Orhan Bey, bir Arapça kelime kökünden artık Osmanlı Türkçesinin malı olmuş bir yığın Arapça kelimelerin türetilmesi, mânalandırılması gibi bir aktivitenin genç ruhumuza yaptığı baskıyı çok iyi bilir ve bizi derin anlayışla ve mâhir hocalık ustalığı ile yönetirdi. Öyle ki zaman zaman kelime türetme yarışları bile yapacak kadar heyecanlanırdık. Ve bu arada masa üzerine yığılmış lügatler arasında kaybolduğumuzun farkına bile varmazdık.

Çalışma zamanı çalışma, eğlenme zamanı da sonuna kadar eğlence olurdu Orhan Bey'le. Belki de bu yerinde duramayan Hocamızı biraz da bu yüzden çok severdik. Geceleri Yüksek Öğretmen Okulu'ndan yürüyerek Tepebaşı'ndaki bir tiyatroyu seyretmek için onunla gitmez miydik? Yine Tepebaşı'ndan yürüyeye yürüyeye, gördüğümüz tiyatro eseri üzerindeki düşüncelerimizin münakaşasını onunla yaparak ve duygularımızı onunla paylaşarak geç vakitlerde Çapa'ya onunla dönmez miydik? Yüksek Öğretmen gibi, yatılı okul kaideleri çok sıkı olan bir okuldan tiyatroya gitme izni, bize ancak Orhan Bey'in bizimle ilgilenmesi, bizim için fedakârlık yapması ile gerçekleşmez miydi?

Bütün bunlar yıllarca sonra (25-30) 1986 yılında Hocam'la ve eşi Feriunde Hanım ile beraber bulunduğum Macaristan Osmanlı Tedkikleri Kongresi'nde yeniden gözlerimin önünde bir bir canlandı. Macaristan'da, Pecs'te (Peçuy) ve Budapeşte'de geçirdiğimiz bir hafta sırasında Orhan Şaik Bey'in ne kendisinin ne de etrafındaki genç öğrencileriyle olan ilişkisinin değişmediğini sevinçle ve imrenerek seyrettim. Aynı sevecen, aynı hayat dolu insan... Aynı yüreği büyük insan! Yüreğimize sevgiyi aşıl原因, olan bitene, geçmişe olumlu gözlerle bakan

insan. Orhan Bey ber-mutad kendisini devamlı hayata doğru iten, bitmez tükenmez enerjisiyle Budapeşte'de hepimizi gölgede bırakacak bir çeviklikle doluyor, bizim tarihimizle ilgili en ufak bir yeri, en küçük bir bilgiyi gözden kaçırmıyordu. Kendi tarihinden ve milletin- den daha doğrusu geçmişinden gurur duyduğu o kadar apaçıktı ki etrafındaki genç öğrencilerine de kendiliğinden bu duyguları iletiyordu. Kısaca şunu söyleyebilirim: Orhan Şaik Bey, Pecs'te (Peçuy) ve Budapeşte'de bir mıknatıs gibiydi, yerli ve yabancı bizler de kendiliğinden ona doğru çekilen küçük parçacıklar...

Bir yıl sonra 1987 yılında, bu sefer de Princeton Üniversitesi'nde Kanunî Sultan Süleyman yılı münâsebetiyle düzenlenen bir konferansta karşılaştık. Orhan Bey'de Türkiye'den gelen bilim adamlarıyla birlikte bir bildiri ile bu konferansa katılmıştı. Orhan Bey yine aynı şekilde yeni tanıdığı genç Türkologları, Osmanlı tarihçilerini, eski öğrencilerini bir mıknatıs gibi kendine çekmiş ve bir gece Princeton Üniversitesi'nin gotik taklidi binalarından birinin, dışı kadar alımlı bir salonunda bir şiir gecesi hazırlanmıştı ve o gece, eski şiirimizi bilmeyenlere, bilmek istemeyenlere ve sevmeyenlere bu şiiri tanıtmış ve sevdirmiş, eskiden beri bu şiirin âşinası olan benim ve eşim Şinasi Tekin gibi, Nurhan Atasoy, Filiz Çağman ve Esin Atıl gibilerimizi ise sonsuz heyecanlara sürüklemişti. Orhan Bey o gece kendi şiirlerinden de bir kaç tanesini okumuştur. Kuvvetli duyarlılığa, zengin bir ses harmonisine sahip olan şiirleri muhakkak ki bize eski şiirimizden daha yakın ve daha mûnis gelmişti. Ben Hocamın bir şâir olduğunu bilirdim. "Bu Vatan Kimin?" şiirini çocukluğundan beri Türkiye'de okumayan kim vardır? Ama onun bu denli çok sayıda ve Vatan duygusunun dışında duyarlılığa sahip şiirleri olduğunu o gece öğrendim. Kendisi şairliğini çok ender ortaya koyduğu için bu tevazu çoğu defa bize onun aynı zamanda iyi bir şair olduğunu unutturuyor. Aslında şu noktayı hiç gözden kaçırmamak gerekir: O iyi bir şair olduğu için o gece eski şiirimizi okurken bizi böylesine heyecanlandırmakta başarılı olmuştur! O gece o salonda bulunanlar yine onun oradaki varlığı dolayısıyla, âdeta görünmeyen bağlarla birbirine bağlanmıştı. Hepimiz, onun hem fizikî, hem de ruhî ve bilgisel aktivitelerinin büyüüne kendimizi kaptırmıştık.

Konferans sonrası Orhan Bey'le beraber Boston'a dönmüştük. Onu evimizde bir kaç gün olsun misafir etme şerefine ve mutluluğuna nâil olduk. Hocalığı ne kadar sevecenlik dolu ise, misafirliği de hiç yükünü hissettirmeyen başlı başına bir zerafet örneği idi. Ne yazık ki onu yanımızda fazla alakoyamadık. Ayrılışından bir kaç gün sonra Cambridge'de bana her zaman Boğaz'ı hatırlatan ve bu yüzden de gözlerimizi ne zaman ona çevirsem, içimde kaybolan geçmişi yakalayamamanın hüznünü bana daima hissettiren Charles nehrinin kenarında arkadaşım İsenbike Arıcanlı-Togan ile yürürken ona Orhan Bey'in bu canlı, büyü, sevecen kişiliğinden söz ediyordum. İsenbike'nin birden bire şöyle konuştuğunu duydum: "Bana kalırsa Orhan Ağabey bir rüzgârın hafif veya kuvvetli sallantılarıyla iki yanına salınarak, her devirde ayakta kalmasını bilmiş haşmetli bir söğüt ağacına benzer!" Birden bu güzel ve doğru benzetme karşısında nefesim kesildi. Bu cümle, gerçekten de Hocamız, büyüğümüz, dostumuz Orhan Bey'i en iyi şekilde ifâde etmekteydi. Uzun bir zamanın akışı içinde değişen Türk toplumundaki gelişen sosyal yapı, siyasî ve özel-kişisel yaşantılar içinde Orhan Bey hep kendisi olarak, kişiliğinden en ufak bir fedakârlık yapmadan yaşamış ve toplumumuzun haşmetli bir söğüt ağacı olarak ayakta kalmıştı. O, bu uzun hayatı boyunca neler yaşamamıştı ki! Onun bu yaşantılarını, düşünce savaşlarını, hayatını dört başı mamur olarak yazacak olanlara bırakıyorum. Burada yalnız şunu belirtmek istiyorum ki bütün kritik sosyal ve siyasî durumlar, olaylar içinde Orhan Bey sadece kendisinin doğruluğuna inandığı hususlara, düşüncelere bağlı kalmıştır. Onun belki de, kişiliğinin en kuvvetli yönü doğruluk ve mükemmellik duygusunu en derinden yaşayan bir insan olmasıdır. Öyle ki doğruluk duygusunun gerektirdiği şekilde hareket etmemenin değersizlik olduğunu bilen Orhan Bey, böyle bir yaşantıyı yaşamayı daima reddetmiştir. Bu durumu kendi tecrübelerimle yıllar önce tesbit etmişim. Bu tecrübelerimden bir tanesini burada anlatmakta hiç bir sakınca görmüyorum.

1978 yılının yaz aylarından birinde idik. Kardeşim Günay Kut, eşi Turgut Kut, eşi Şinasi Tekin ve ben İstanbul'a mahsus güzel yaz günlerinden birinin öğleden sonrasında onunla Bayezid'deki Simkeşhâne'de bulunan bir kahvehanede buluşmuştuk. Hocamız bir nargile ısmarlamıştı. Bizler çaylarımızı içerken, o da keyifli keyifli nargilesini çekiyor, zarif nükteleriyle meclisimizi aydınlatıyordu.

Bir başka muhterem Hocamızın adına hazırlanan TUBA III'e (Türklük Bilgisi Araştırmaları) girecek yazıların temininden söz ediyorduk. Orhan Bey, duyguları yoğun ve güçlü insanlara mahsus bir kesinlikle:

- Ben onu hiç sevmem; benden öyle bir şey istemeyin çocuklar, demişti. O zaman ben yavaşça Orhan Bey'in kulağına eğilerek:

- Ama Hocam, onun bir âlim olarak değerliliğini kabul edersiniz değil mi? diye sorunca,

- A!! O başka iş! Dedi. O zaman ben,

- Nasıl oluyor da bu ilmi ilgilendiren ve tarafsız olmayı gerektiren bir meseleyi, kişisel duygularınızın etkisiyle kestirip atıyorsunuz?

deyiverince beni, elâ gözlerinin içi gülerek, dikkatle süzdü ve az düşündükten sonra

- Haklısın, ben de yazacağım! Diye cevap verdi.

O anda Hocamla nasıl iftihar ettiğimi, onu nasıl daha çok sevdiğimi anlatmama bilmem lüzum var mı? Zira kişisel duygularını bilim hayatında bilimsel meselelere kılavuz eden insanları değiştirmeye çalışmanın tıpkı Don Kişot'un yel değirmenleriyle çarpışması gibi boşuna olduğunu çoktan farketmişim. Ama benim Hocam Orhan Şaik Bey, bütün bu durumları aşmış bir insandı!

Aynı zamanda bir şair olan Orhan Bey'i şimdiye kadar bir öğretmen ve bir dost olarak dilim döndüğünce anlatmaya çalıştım. Şimdi de onun ilmî kişiliğinden Türk kültürüne ve edebiyatına yaptığı hizmetlerden bahsetmek istiyorum.

Fakat bu yazının dar sınırları içinde Orhan Bey'in ilmî faaliyetlerinden gereği kadar söz etmek imkânı olmadığı için onun ilmî kişiliğinin hakkını veremeyeceğimi biliyorum. Böyle bir araştırmayı yapabilmek için Orhan Bey'in eserlerini tek tek ele almak, muhteviyatını incelemek, Orhan Bey'in bu eserlerdeki yöntemini, vermek istediği şeyin ne olduğunu bulmak gerekmektedir. Bunu yapmak ise daha uzun bir araştırmayı gerektirir. Ben bu yüzden Orhan Bey'in Türk kültürü ve edebiyatına ait ilmî faaliyetlerini kuş bakışı anlatmaya çalışacağım.

Onun Türk kültürüne yaptığı hizmetleri başlıca üç alanda toplamak mümkündür: 1. Tenkit, 2. Metin neşri, 3. Türk edebiyatının eser-

lerini ve dolayısıyla Türk kültürünü halka indirmek.

Bunlardan ilkinе bakacak olursak bu alanda Orhan Bey'i harekete geçiren gücün daha önce de belirttiğimiz gibi doğruluk, mükemmellik ve düzen duygusu olduğunu görürüz. Bu duygular ve bu duyguların yaşantıları Orhan Bey'de o kadar kuvvetlidir ki bunlar kişisel ilişkilerinde bir güzellik meselesi^x olarak ortaya çıkarken bilim hayatında acımasız tenkitler olarak karşımıza çıkarlar. Herhangi bir araştırmacının yaptığı bir dikkatsizlik veya yanlışlık onu ifrata varan bir tenkite götürebilir. Çünkü ortaya konan bilimsel eser artık mükemmel olmaktan çıkmıştır. Çeşitli dil ve edebiyat dergilerinde (Türk Dili, Tarih ve Toplum gibi) çıkan bu türden tenkit yazılarının bir kısmı "Destursuz Bağa Girenler" adlı bir kitapta bir araya getirilmiştir! Fakat bu tür yazılarıyla Orhan Bey'in yaptığı hizmet çok önemsenmesi gereken bir hizmettir. Zira onun bu tavrı dolayısıyladır ki bilimsel yazı yazarlarımız ve metin neşredenlerimiz, yazdıkları yazılarda ve hazırladıkları metin neşirlerinde daha dikkatli olmayı, bildiklerini sandıkları ve tahmin ettikleri kelime manalarını tekrar tekrar lûgatlarda aramayı yani kılı kırk yarmayı öğreniyorlar. Doğrusu ben her metin hazırlayışında, Orhan Bey'i, ne kadar uzakta olursam olayım, karşımda hep ciddi bir hâkim gibi düşünürüm!

İkinci kategorideki eserleri onun en önemli ve yapıcı hizmetleri arasında yer alırlar. Orhan Bey metin neşri için gerekli bütün bilgileri kendisinde toplamış bir alimdir! Kuvvetli bir Arapça, Farsça bilgisi, Osmanlı Türkçesine olan derin nüfuzu, ve bu dile olan hakimiyeti apaçık ortadadır. Zamanımızda metin neşri için böyle teçhiz edilmiş olanlarımız pek azdır. Bu yüzden de giderek metin neşrinin önemini inkâr etmek ve metin neşri yapmadan özet yahut da seçmeler yaparak meseleleri çözme yoluna gitme ve dolayısıyla tarihi ve edebi eserlerin kendileri ortada olmadan bilimsel tenkitler, çözümlemeler yapmak, bir takım neticelere varmak temayülleri vardır. Oysâ metnin kendisi tam ve doğru bir şekilde elde olmadan doğru neticelere ve çözümlere varmak imkânsızdır. Bugün Batı, kendi eserlerinden hareket ederek bir takım yeni sentezlere ulaşıyorsa, bunun sebepleri kendi

^xOnca güzel ve iyi olan, mükemmel, doğru ve ölçülü olandır. Tabiat manzaraları daima mükemmel ve ölçülü, güzel insanlar ölçülü ve genç olanlardır!

eserlerini defalarca, notlarla tam olarak yayınlamış ve bu meseleyi artık kapamış olmasından ileri geliyor. Orhan Bey bu durumu ve metnin kendisinin önemini farketmiş bir bilim adamıdır. Bu yüzden bütün bilgisini bu yolda seferber etmiştir. Eserlerinden Kabus-Kâme, Hisâle-i Mi'mâriyye ve Dede Korkut zengin filolojik notlarla dolu tam metin neşirleri olmakla bu sahada Türk araştırmacılarına hangi yolda ve nasıl çalışacaklarını gösteren en güzel örneklerdir.

Orhan Bey, A. Gölpınarlı, A. Ateş, R.R. Arat ve Ali Nihad Bey gibi ciddi ilk metin neşri yapan âlimlerimizin arasında yerini almıştır.

Orhan Bey'in, kültürümüze üçüncü hizmeti, Eski Türkçe metinleri bugünkü Türkçeye çevirme faaliyetleridir. Bu sahada Orhan Bey, araştırmacı olarak ilim sahasındaki hizmetini aşmış, halkın da eski eserlerden istifade etmesini, başka bir deyişle kütüphane köşelerinde unutulmuş veya sadece araştırmacıların faydalanmasına sunulmuş eserleri herkesin okuyup anlamasını sağlamıştır. Onun bu amaçla hazırlanmış en önemli eseri M. Âli'nin "Ziyafet Sofraları"dır.

Orhan Bey'in eserlerinin tam bibliyografyası, kişiliği ve sanatı hakkındaki bilgiler, TÜBA'nın 6. ve 7. sayılarında bulunmaktadır: Kendisine olan minnettarlığımızın bir nişânesi olmak üzere bu derginin^x 6. ve 7. sayıları bir Armağan olarak Orhan Şaik Gökyay'a ithaf edilmiştir. Bu Armağan sayıları, Princeton Üniversitesi'nde Kanuni Sultan Süleyman yılı münasebetiyle düzenlenen konferanslar sırasında Türkiye Cumhuriyeti Washington Büyükelçisi'nin de hazır bulunduğu bir toplantıda kendisine törenle takdim edilmiştir!

Gönül Alpay Tekin

^xTürklük Bilgisi Araştırmaları. Journal of Turkish Studies. Yayınlayanlar: Şinasi Tekin-Gönül Alpay Tekin (Harvard University, C. 1, 1977); Önce Fahir İZ ile Ş. TEKİN tarafından çıkarılmaya başlanan bu dergi, Amerika'nın ilk Türkoloji Dergisi olup, yurt dışında Türkçe yazılara bu kadar çok yer ayıran tek ilmi yayın organıdır. Şu sıralarda 13. sayısı hazırlanmaktadır.

4.8

ORHAN ŞAİK GÖKYAY

Orhan Şaik Bey, eski edebiyatımızı iyi bilen ve sayısı artık gittikçe azalan edebiyatçılarımızdandır. Araştırma ve çalışma gücü açısından da az rastlanan genç-yaşlılardan. Bence, bilginliği ozanlığına ağır basar. Gerek kişiler, gerekse yapıtlar karşısında Orhan Şaik Bey'in titiz, güç beğenen, eleştiren bir yaklaşımı vardır, denilebilir. Öğrencileri, onun çocukları gibidir; sever, kızar, iğneler, alay eder ve onlarsız edemez.

Kendisi, 1955-59 yılları arasında, İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu'nda dört yıl süre ile hocam oldu. O zaman Yüksek Öğretmen Okulu, Çapa'daki güzel, çinili binaıydı. Gündüzleri Üniversite'ye gider, geceleri Yüksek Öğretmen Okulu'nda eğitim-öğretimle ve anabilim dalımızla ilgili ek dersler alırdık. İşte Orhan Şaik Bey, bu ek edebiyat derselerimize gelirdi. Sınıfta üç kişiydik! Bu yüzden derslerimiz daha çok özel ders ve söyleşi havasındaydı. Orhan Şaik Bey, Fakülte'de edebiyat tarihi olarak okuduklarımızın metin örneklerini bize tanıttırdı. Her sözcüğün anlamı üzerinde büyük bir titizlikle durur, "metni anlamadan hiçbir şey yapamazsınız" derdi. Başımız sıkışınca hemen kendisine koşardık. Hiçbir sorumuza ilgisiz kalmaz, ya anında yanıtlar, ya açıkça bilmediğini söyler, ya da yanıtını buluncaya kadar araştırırdı. Öğretirken öğrenen, araştırmacı hocalardandı. Edebiyatı öğretmekten çok, sevdirmeyi amaç edinmişti. Bol bol ve güzel şiir okurdu. O yıllarda çalışmalarını Dede Korkut Hikâyeleri üzerinde yoğunlaştırmıştı. Belki de bu yüzden, benim gözümde Dede Korkut Hikâyeleri ile Orhan Şaik Bey neredeyse özdeşleşmiş gibidir.

Hoş bir rastlantı, kendisinden önce kızkardeşi sayın Meserret Ergin, İzmir Kız Lisesi'nde edebiyat öğretmenim olmuştu. Kendimi şanslı sayarım; çünkü öğretmeni bol bu değerli aile, bana yalnızca bir öğrenci gibi değil, aileden biri, kızları gibi davranmışlardır. Yıllardır Orhan Şaik Bey'in İzmir'e gelişleri, çoğu kez, hepimizi yeniden bir araya toplayan güzel bir fırsat olur. Daha uzun yıllar bu fırsatların sürmesi dileğiyle!

Dr. Güler Güven

1960'lı yılların içinde Çapa Eğitim Enstitüsü'nde öğrenci olarak iki mutluluğu bir arada yaşadım. Bir taraftan İstanbul'u tanımak, sevmek, bir taraftan o Türk Edebiyatı'mızın en büyük şairlerinden biri olan "Bu Vatan Kimin?" şiirinin şairi ve Türk Halk Edebiyatı'nda en büyük otorite olan Orhan Şaik Gökyay'ı tanımak, sevmek.

Sanıyorumki hep aynı duygular içinde, kız-erkek bir sürü öğrenci gerek okulda, gerek dışarda, anaç tavuğun etrafındaki civcivler gibiydik. Onun kanatları altına girmek için sanki yarış halindeydik. Orhan Bey'de bu durumdan son derece mutluydu. Zaman zaman çalışmasına ara verdiğinde, daha doğrusu bizleri özlediği zaman evden okula telefon ederdi. Saz çalan, şiir okuyan, şarkı söyleyen arkadaşlar hemen toplanıp koşa koşa evine giderdik. Evde bizler için hazırlık yapılmış olurdu. O Muhterem eşi Ferhunde annemiz de sanki Orhan Bey'in civcivlerini rahat ettirmek için çarpınır dururdu. Ve biz ta o zamanlar bu Orhan Bey'imizin arkasında, her yönüyle bize örnek olan dağ gibi bir Ferhunde annemizin olduğunu anlamıştık.

Şimdi düşünüyorumda acaba bizleri Orhan Şaik Gökyay'a bağlayan neydi? Evi arı kovana gibi öğrenci dolar taşardı. İsteyen evde yatabilir, yemek yer, para ister, isteyen evin üst katını kaplayan kütüphanesinde çalışabilirdi. Ama bu baba ve evlât yakınlığında aramızda güzel bir disiplin vardı. Mesela bir gün, Orhan Bey her zaman olduğu gibi Göztepe'den Çapa'ya gelmiş ve dersine vaktinde girmişti. Bizde üst kattaki yataktan bir alt kata inemeyip derse bir kaç dakika geç kalmıştık. Orhan Bey bize hiç bir şey demedi ama birimize derse başlamadan tahtaya şu cümleyi yazdırdı, "Yumuşak atın tekmesi sert olur". Bu olaydan sonra bir daha Orhan Bey'in karşısında kusur işlemek için birbirimizle âdeta yarış ettik.

Evet, neydi bizi ona bağlayan? Bilmem bu sorunun cevabı şu olabilir mi?

Bir gün Fikirtepe'ye yeni taşınan okulumuzdan Orhan Bey'le çıkıp Göztepe'ye gidecektik. Tam okul kapısından biraz uzaklaşmıştık ki, birden Orhan Bey geriye dönüp okula şöyle anlamlı bir baktı. Ben, Hocam ne oldu? diye sordum.

- Kudret içimden ne geçti biliyor musun?
- Ne geçti Hocam?
- Şu okul benim olsa ve bu kadar da çocuğum olsa, dedi.

Evet biz hep onun çocuklarıydık ve ben biraz daha şanslılardandım. Onlara daha rahat anne ve baba diyebiliyordum. Mezun olduğum gün ise bana özel muamele yapılmış ve eve yemeğe davet edilmişim. Yalnız gelmem tembih edildiğinden yemekte, Ferhunde annemiz, ben ve Orhan Bey vardı. Annemiz şahane bir sofra hazırlamıştı. Orhan Bey'de bu mutlu günümüzü kutlamak için mahzenden kaliteli bir şarap getirmişti. On beş, yirmi yıl önce bu şarabı bir parlamenter dostunun verdiğini ve ona bu şarabı dünyada en çok sevdiği kişi ile içeceğini söylediğini ondan gayriihtiyari bu şarabı alıp tekrar bıraktığını, beni de çok sevdiği için tekrar aldığını söylemişti.

Anne, baba ve oğul o gün epeyce sohbet ettik. Bana gideceğim Ortaokulda bilgimin on yıl yeteceğini ama yine de çok çalışmam gerektiğini ve okul kütüphanesindeki kitapları okumamı tembihledi. Bir de idareciliğe özenmememi ve çok iyi öğretmen olmamı ayrıca öğretmenin aynasının öğrenciler olduğunu daima o aynaya bakarak çalışmamı önerdi. O gün buna benzer bana söylenen nasihatları dinlerken, mutluluktan mı veya o yıllanmış şaraptan mı bilmem benim başım dönmeye başlamıştı. Orhan Bey kendi eli ile yaptığı sade kahveyi içirip sonra beni okula kadar getirmişti.

İşte bence Orhan Bey'in büyüklüğü eski ve yeni edebiyatın temsilcisi olmasından veya Halk Edebiyatı, Dede Korkut, Kâtip Çelebi üzerinde otorite oluşundan ve şairliğinden ziyade, onun esas büyüklüğü mütevaziliğindendir. Onun esas büyüklüğü öğretmenliğinde, gençlere sevgisinde ve güvenindedir. Onun büyüklüğü gençleri, eski ve yeni edebiyat bahçelerinin güzellikleri için gezdirip onları yunurmasındandır.

Bizlere edebiyatı siz öğreneceksiniz ben sadece yol göstericiyim derdi. Dili en güzel konuşanın köylümüz, esnafımız ve sade vatandaşımız olduğunu, onların kullandığı güzel Türkçe'ye kulak vermemizi öğütlerdi.

Ama yinede o, öğretmenliğinin büyüklüğü içinde, şiir sevgisi başta olmak üzere, bir sürü edebiyat bilgilerinin özünü ve inceliğini

sanki kafamıza sıringa ederdi. Her hafta sınıfımıza değişik konular-
da kariyer sahibi kişileri getirir, ufak paneller, konferanslar dü-
zenlerdi. Hele Orhan Bey, Kars'lı Halk Şairlerini toplayıp getirdiğin-
de yer yerinden oynamış, İstanbul'lu sanat severlere ve bizlere unu-
tamadığımız mutlu anlar yaşatmıştı. İlk defa gördüğümüz bu ozanların
sonradan günlerce etkisinde kalmıştık.

İşte yirmi iki yıl sonra Orhan Şaik Gökyay'la ilgili anılar. Daha
nice güzel anılar var geride. Ben bu yaşayan en büyük edebiyatçımızın
ve canlı tarih olan Hocamızın bilgi hazinesinden yeterince faydalana-
madığımız için üzgünüm. Bu Halk Edebiyatı çeşmesinden kana kana su
içemedik.

Kudret Ünal

Eski bir öğrencisi

4.10

TANIDIĞIM ORHAN ŞAİK GÖKYAY

Orhan Şaik Gökyay ile tanışmam 1982 yılında Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi'nde Osmanlı Türkçesi derslerimize gelmesiyle başladı. Hocamız, bizlere yalnız Osmanlı Türkçesi değil, disiplini, arkadaşlığı, birbirimizi sevip saymayı öğretmişti.

Kendisi son derece hoşgörülü ve neşeli bir kişi olup, her konuya ve tartışmaya açıktır. Bizlerle beraber olduğu dört yıl boyunca derslerinin bir sohbet havası içinde geçtiğini söyleyebilirim. Bütün öğrencilerini sevip sayar. Kimsenin isteğini reddetmez. Öğrenci eğer doğru bir fikir ileri sürmüştü bunu kabul eder ve sevinir veya ileri sürülen fikirlerin yanlışsa asla küçümsemez. Her zaman öğrencilerinin yanındadır. Bizlerin sevgisinin ve vefasının kendinin en büyük belki de tek gücü olduğunu söyler. Başarılar ve mutluluklar içinde olmamızı bilmek onun en büyük mutluluğu olmuştur. Öğrencilik yıllarımda ve mezun olduktan sonra da hocayı hep yanıbaşımdaydım.

Aşırı duygusal ve heyecanlı bir kişi olup, acı haber duymak istemez. Onun bu duygusallığı şiirlerine de yansımıştır. Mesela, herkesin daha ilkokul sıralarında okumaya başladığı "Bu Vatan Kimin" şiirini gece geç bir saatte eve giderken resmî bir dairede bayrağın unutulduğunu görerek yazmıştır. Ona göre, Türk milletinin esas harkası kahramanlıktır. Kendisi, içinin asker olduğunu söyler. "Tarihte askerleri, savaşları okuyoruz. Çanakkale ve İstiklâl Harplerini yaşadık. O sırada bütün millet kahramandı, bütün millet vatanperverdi, bütün millet şairdi."Biz de onlara katıldık" diyerek büyük bir alçakgönüllük gösterir. Bir keresinde Hocanın "asker ve bayrak gördüğüm zaman hâlâ gözlerim yaşarır" dediğini hatırlıyorum. Bu yüzden kahramanlık şiirlerini aşk şiirlerinden üstün tutar. Vatan sevgisini "Tükenmeyen, paylaşıldıkça artan bir sevgi varsa bu da vatan sevgisidir. Çünkü bunun kıskançlık tarafı olmaz. Olsa bile o da birbirimizden daha çok sevmeye özenmektir" diyerek ifade eder.

Gençliği halkın arasında geçmiştir. Bu yüzden halkın dilinin bizim ana dilimiz olduğunu, onu öğrendiğimiz zaman Türkçenin kaygılarından kurtulacağını söyler. Buna en iyi örnek, üniversiteye gittiği sırada birer araştırma konusu olabilecek Dede Korkut'taki kelimelerin yarısından çoğunu sözlük kullanmadan bilebilmesidir. Kendisi bu-

nun sebebini halkın arasında bulunmasına ve halkın da bu dili konuşuyor olmasına bağlar.

Çalışmayı çok sever, ara vermeden saatlerce çalışır. Kendisinin bu çalışma hızına etrafındakilerin de katılmasını ister. Yanlışlara tahammül edemez. Son derece titiz bir kişi olup, yapılanları ve yaptıklarını devamlı bir tenkit kontrolünden geçirmeden rahat etmez.

Yorulmayan, bıkmayan bir enerjisi vardır. Davetli veya görevli olarak yurtiçi ve yurtdışında araştırma ve incelemelerde bulunmuştur.

Yürümek ve seyahat etmek en büyük hobisidir. Mecbur kalmadıkça otobüse binmez. Kendisi Kastamonu'da öğrenciyken Arif Nihat Asya ile birlikte hafta sonunda Ilgaz dağlarını yürüyerek geçtiklerini, dönüşte köyde kaldıklarını anlatır. Hatta Samsun'dan başlayan ve Kavak, Kavza, Vezirköprü, Bafra yoluyla Samsun'a ulaşan turu yedi günde tamamlamış, yurdumuzun bütün şehirlerini görmüştür.

Hocanın tabiat sevgisine de değinmeden geçemiyeceğim. Yağmur, kar, lodos gibi tabiatın cilveleri hoşuna gider. Hiç şikâyetçi olmaz. Evinin geniş bahçesinde ağaçlar ve çiçekler bir uyum içindedirler. Hayvanları çok sever. Pek çok da hayvan beslemiştir.

Hayatı, kitapları, konferansları ve hizmetleriyle dolu olan kimseden birşey istemeyen ve şikâyet etmek âdeti olmayan, şairlik, yazarlık ve öğretmenlik vasıflarını şahsında toplayan müstesna bir şahsiyettir. Hocayı yakından tanıyanlar ona yakın olmaya, onunla birlikte bulunmaya ve anlattığı şeylere doyamazlar. Hiçbir zaman büyüklüğünü hissetmemiş ve hissettirmemiştir. Geniş kültürü, hayat tecrübelerinin zenginliği, işlek zekâsı ve duyarlı kalbine rağmen mevkîe, şöhrete itibar etmemiş, insanları mevki ve zenginlikleri ile değil yurduna ve milletine hizmeti ölçüsünde değerlendirip, fazileti her zaman ölümsüz bilmıştır.

Ömrünü okumak ve okutmaya adanmış hocamız, iyi vatandaş ve iyi insan olmak isteyenler için güzel bir örnektir.

2.11

BİR DERSTE ORHAN ŞAİK GÖKYAY

Türkçe öğretmenimiz Yaşar Bey, bir hafta önceki derse misafir olarak Orhan Şaik Bey'i getirene dek kendisini yalnızca "Bu Vatan Kimin?" adlı şiirinden tanıyordum. Ancak bu şiir bile O'nun hakkında bazı önyargılar edinmeme yetti. Örneğin şiirin coşkulu bir dille yazılması, bende Orhan Şaik Bey'in canlı ve dinamik olması gerektiği düşüncesini uyandırdı. Netekim bu görüşümde yanılmadığımı, dersimin ilerleyen dakikalarında anladım.

Orhan Şaik Gökyay, etkileyici ve kibar konuşmasıyla bizi ilk anda kendine bağlamayı başardı. Bizim seviyemize inmeyi çok iyi beceren bir insan; sanki yılların eskitemediği bir tecrübe değil de bir arkadaşımızdı kırk dakika boyunca. Alçak gönüllü, hoşsohbet ve zeki bir yazar. Bilgisini bizimle paylaşmak, sahip olduğu şeyleri bize aktarmak istiyor. Konuşmalarından edebiyata ve doğaya büyük hayranlık duyan bir kişi olduğunu anladım. Zaten kendisi edebiyat ve doğanın bir bütün oluşturduğunu, doğayı tanımayan, tabiat hakkında bilgi ve deneyim sahibi olmayan birinin edebiyatı anlayamayacağını da vurguladı.

Bir ders boyunca güzel, neşeli ve öğretici konulardan bahsetti ve bundan da Orhan Şaik Bey'in üzüntüleri, yaşları sevmeyen, hayat dolu bir insan olduğu sonucuna vardım. Ayrıca bize nasihati hiç sevmediğini anlattı. Sanki bizim düşünce ve hislerimizi bize anlatıyordu bunu söylerken. Orhan Şaik Gökyay'ın konuşması sırasında kullandığı bir benzetme çok ilgimi çekti. Aynen şöyle dedi: "Ben, sözlükleri mezarlıklara benzetirim. Oradaki kelimeler ölüdür. Onlara canlılık verenerse şair ve yazarlardır." Bu benzetme ve açıklamalar çok hoşuma gitti.

Son olarak da Orhan Şaik Gökyay'ın bize bir şeyler öğretmek, yararlı bilgiler vermek isteğine bir örnek vermek istiyorum. Dersten sonra kendisinin yazdığı "Dede Korkut Hikâyeleri" adlı kitabı kendisine imzalatmak istedim. Bara bir şartla imzalayacağını, kitaptan iki hikâye okuyup anlamadığım bölümleri kendisine sormam gerektiğini söyledi. Yalnızca bu olay bile O'nun ne kadar düşünceli ve insancıl biri olduğunu göstermeye yeter...

S. Nur Atalay

Özel İzmir Amerikan Lisesi

İZMİR-AMERİKAN KOLEJİNDE KONUŞMA

Türkçe öğretmenimizden her ders dinlerdik, kendi Türkçe öğretmenin neler dediğini, yazdığını, söylediğini. Kimdi bu "Hoca"? Doğrusu hepimiz çok merak ediyorduk. Ben kim olduğum hakkında bir fikre sahiptim. Birkaç şiirini okumuştum. Mükemmel. Yanılmıyorsam Sabahattin Ali'nin şiirlerinin yayınlandığı Çağlayan'ın yöneticisi de o idi. Vay canına desenize...

Acaba bize nelerden bahsedecekti? Yaşından hiç beklenmeyen bir dinçlikle sahneye çıktı ve konuşmaya başladı. "Size bahsedeceklerim sıradan şeyler." Daha başından, sıradan bir konuşma olmayacağı belli. Sonra bizimle sohbe başladı. Genelde herkes bizim kafamıza birşeyler sokmaya uğraşır, ama sohbet ederek hem bize hoş zaman geçirmeyi, hem gönlümüzü almayı hem de birşeyler vermeyi akıl edemez. Hiç hazırlıksız karşımıza geçtiğini söyledi. Söze nasıl başlayacaktı?

Sevgi... Zaten herşey onunla başlamaz mı? Söze sevgiyle başladınız mı konuşun konusabildiğiniz kadar. Bana sorarsanız biri bana sevgiden bahsetsin sabaha kadar dinlerim. Konuşmayla gittikçe daha çok ilgilenmeye başlıyordum. Konudan konuya atlandı, konu şiire geldi. "Ben divan edebiyatını çok severim". Hop.... Ben doğrusu pek sevmem. Bana sorarsanız divan edebiyatı "idim"lerin "idüm", "ettim"lerin "itdüm", "eyledim"lerin "eyledüm" yapıldığı bir Türkçe katliamıdır. Bu önyargıyla dinlemeye devam ettim. Şiire verilmesi gereken ses. Bence her şiirde bir melodi vardır, çünkü şiirle müziği karıştırdığım çok olmuştur. Ama divan edebiyatını ölü kelimeler olarak değerlendirip onların ifade ettiği anlamı yani şiirin sesini bir kenara itmiştim. Eve gittiğimde divan edebiyatı antolojisini bir daha baştan dikkatlice okumaya, kendi kendime karar vererek, konuşmayı dinlemeye devam ettim.

40 dakika nasıl geçti anlamadım bile. Bir sonraki ders de kalsak ne olurdu sanki? Emindim ki karşımda gerçek bir öğretmen duruyordu. Öğrenciyle arkadaş olabilen ve gerçek birşeyler verebilen, öğrenciyi sevdiğini hissettirebilen bir öğretmen. Karşısında şapkanızı çıkartmazsınız da ne yaparsınız?

Bunu kendisine de söyledim. Bana "Nereden biliyorsun gerçek bir öğretmen olduğumu" dedi.

- Şiirden pek anlamayız ama öğretmenin hasını ayak sesinden çıkartırız biz.

Ve sizi çok seviyoruz.

Emine Aslı Mavi
İzmir-Amerikan Koleji

KAYNAKÇA VE KISALTMALAR

- Koç, Gültekin. "Orhan Şaik Gökyay". Basılmamış mezuniyet tezi. Ankara Üniversitesi, Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi 1972-73.
- "Adamlar Adamlar". Türkiye Yazıları, 8 (Kasım, 1977). 41-42.
- Öztürk, Ülkü. "Orhan Şaik Gökyay'ın Ozanlığı". Basılmamış mezuniyet tezi. Ankara Üniversitesi, Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi, 1979-80.
- İvgin, Hayrettin. "Orhan Şaik Gökyay". Antoloji Aylık Şiir Dergisi, 12 (Aralık, 1981), 38-58.
- Öztürk, Ülkü. "Orhan Şaik'in Bibliyografyası". Journal of Turkish Studies. Türklük Bilgisi Araştırmaları (Orhan Şaik Gökyay Armağanı I), VI/1982 (1984), X-XVII. Bu makale aynı yazarın tezinden alınmıştır.
- Kut, Günay. "Orhan Şaik Gökyay". Journal of Turkish Studies. Türklük Bilgisi Araştırmaları (Orhan Şaik Gökyay Armağanı), VI/1982 (1981), 1-IX.
- Maden, Said. "O.Ş. Gökyay'ın Şiir Dünyası". Journal of Turkish Studies. Türklük Bilgisi Araştırmaları (Orhan Şaik Gökyay Armağanı) VI/1982 (1984), XVII-XX.
- Feritoğlu, Özden. "Orhan Şaik Gökyay. Hayatı, Bütün Şiirleri ve Şiirlerinin İncelenmesi". Basılmamış Mezuniyet Tezi. Atatürk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, 1987-88.
- "Orhan Şaik Gökyay", Gergedan, sayı 9, Kasım, 1987, 38-40.
- DBG: Destursuz Bağa Girenler. İstanbul: Dergah Yayınları, 1982
- ED : Türk Dili. Ankara: Ekim, 1951 →
- EF : Türk Folkloru. İstanbul, Ağustos, 1973 →
- TFA: Türk Folklor Araştırmaları. İstanbul, 1949 →
- TFAY: Türk Folklor Araştırmaları Yıllığı. Ankara, 1974 →
- TT : Tarih ve Toplum. İstanbul, 1984 →

چاغلایان

اداره خانه سی
بالیکسری قایدان لڑاده اولتندہ دائرہ مخصوصہ

آدرس: بالیکسری - چاغلایان مجموعہ سی

ملکزمہ موافق آثار مع المنونہ درج
اولنور. درج ایدلہ بن اوراق اعادہ ایدلن

آبونہ شرائطی

سہ لکی : ۱۸۰ غروش

آتی آبانہ : ۱۰۰

ادبہ بسہ کونہہ برہینار ، ادبی ، علمی ، مجموعہ

نسخہ سی (۷,۵) غروشدر

۱۵ کتون اول ۳۴۱ - صالی

پیل : ۱ - صائی : ۵

قرہ سی شہید جوہر قلدی بود اسی طبعہ سنک بنوایہ ایلک کیریشتری
(باشلرندہ کی سربوشلر پووا طرفندن ویریشلدر.)

مندرجات

مصححہ	روحی ناجی	جہو مثال	[شعر]	مجهول
قارشى قارشيه	[شعر]	بر جواب	[شعر]	عارف نہاد
عشقہ، قادیہ دائر [غربدن اقتباسلر]	...	سینہ مادہ ...		برہی
سیاح	[شعر]	مکتوب	[حکایہ]	نکین
حدوشہہ چوجئلرینہ [آبہ مکتوبلر]	روحی ناجی	غزللر ، قطعہلر و کان یازیلر ...		
	کوکل قیزی			

اداره خانہ سی
بالیکسری قایدان زادہ اوتلندہ دائرۃ خصوصہ

آدرس: بالیکسری - چاغلايان مجموعہ سی

مسکمزہ موافق آثار مع الممنونہ درج
اولنور. درج ایدلہ بن اوراق اعادہ ایدلن

آبونہ شرائطی

سنہ لکی : ۱۸۰ غروش

آتی آبانہ : ۱۰۰ د

چاغلايان

اودہ بسہ کونڈہ برہمقار د ادبی ، علمی ، مجموعہ

میل : ۱ - صانی : ۷ - ۱۵ کانون ثانی ۱۹۲۶ - پنجشنبہ - نسخہ سی (۷,۵) غروشدر

قرہ سی شہید جہو قلدی بوداسنک جنوب میرہ سندہ کوردنشی

مندرجات

سولہ !	[شعر]	روحی ناجی	تولدیکم کیجہ	[آہ مکتوبلر]	کوکل قیزی
« ناغورہ » تریہ جی	[تعلیمی ترجمہ لر]	الیزابت واکن	فرانس ادبیاتہ برانظر		علی شوکت
شیمدی ! ..	[شعر]	روحی ناجی	آتشدن قدح	[شعر]	اسعد عادل
سودام جان ویرکن	[شعر]	اورخان شائق	فلسفہ عالمہ برانظر		حیدر محمد
بر جتہ لر	[ادبیات عربیہ دن]	ابولعلا نہری	آلمان ادبیاتدن		موسن
دجلہ نک ملالی	[شعر]	اورخان شائق	قادیئہ ، عشقہ دائر	[غریب دن اقتباسلر]	...
کوکل	[شعر]	بحرہ حبسی	غزللر ، قطعہ لر ، کلن یازیلر		...

کلامک نسخہ مزیدہ : کنج و قیمتلی شاعرمن طاهر قرہ اوغوز بکک « صوقیزی » عنوانلی بلور برمنشورہ سی واردر .

اداره خانہ سی
بالیگری قایدان زادہ اوتلندہ دائرہ مخصوصہ

آدرس: بالیگری - چاغلايان مجموعہ سی

مسلکمزہ موافق آثار مع المثنویہ درج
اولنور۔ درج ایدلہ بن اوراق اعادہ ایدلن

آبونہ شرائطی

سنہ لکی: ۱۸۰ غروش

آتی آیلنی: ۱۰۰ »

چاغلايان

اونه بسہ کونڈہ برہینار « ادبی ، علمی » مجموعہ

میل: ۶ - صائی: ۹ - ۱۵ شباط ۱۹۲۶ - بازار ایرتسی نسخہ سی (۷,۵) غروشدر

مندرجات

خطاب	[شعر]	روحی ناجی	آناطولیدن کیش	[شعر]	اسعد عادل
ایزجیلکہ دائر		کاظم نامی	قسمت کوئی	[شعر]	روحی ناجی
مائی !	[شعر]	حسین عونی	دون کیجہ	[آہ مکتوبلر]	کوکل قیزی
استمداد	[شعر]	بحرم حسی	فرانسز ادبیاتہ بر نظر		علی شوکت
دون .. بوکون	[شعر]	اسعد عادل	صوک مرہم ، صوک شفا		اکرم یاور
دیاسز کوکال	[شعر]	اوزخان شائق	اختیار بر قیزک خاطرہ لری	[حکایہ]	م . تکیں

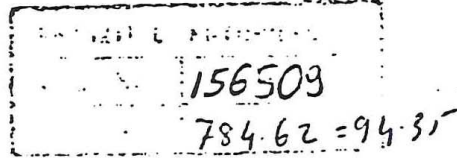
DEVLET KONSERVATUVARI MARŞI.

Müzik:

N.Kâzım Akses.
U.Cemâl Erkin.

Söz:

OrhanŞaik Gökyay.

Devlet Konservatuvarı Yayınları. N°1.

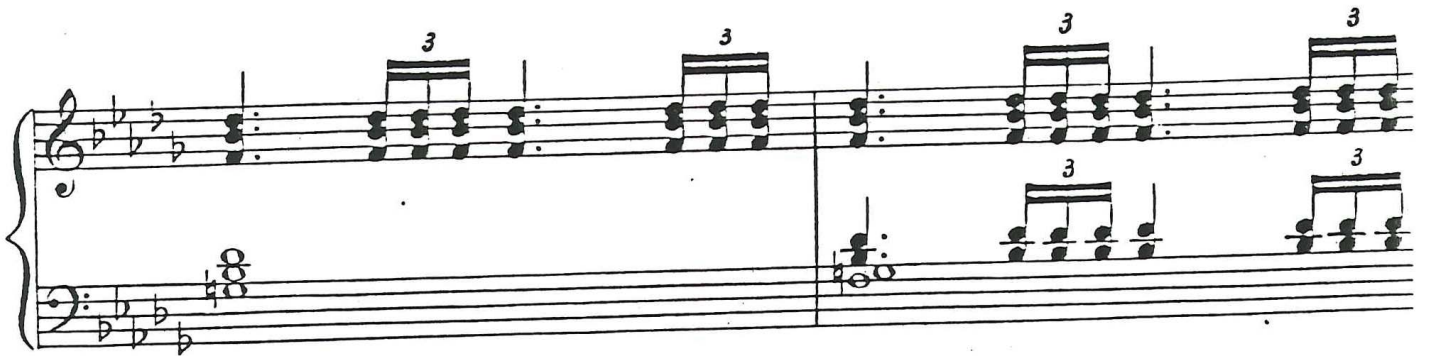
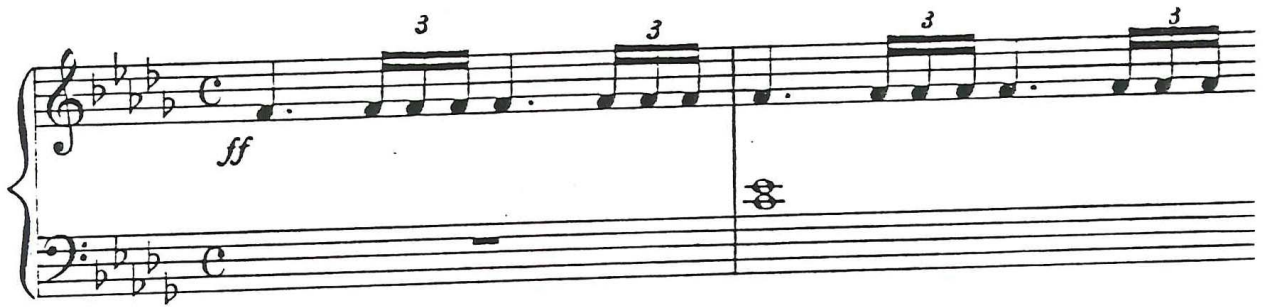
DM.4243 - 61

ANKARA. 1954.

KONSERVATUVAR MARŞI.

Müzik:
Necil Akses Ulvi Erkin

Söz:
Orhan Şaik Gökü

Şah . la .

cresc.

fff

nıp şu dağ . la . rın kö - pü - ren su . la . rın .

dan tu . tu - şan gö . nül . . le . . re ses ver . . .

dik za - man za - man şah - la i - çi - miz -
çal - ka ... nır

de uş ... ka çar ... pan bir um ... man il ...
m.g.

ham o - lur ça - ğıl ... dar şar - kı - mız - da bu va ...
(b)

1. 2.

1. 2.

tan çal-ka tan Va-tan sen - -

1.

den a-lıp - la sa - na ver-di-k ar - ma - ğan

2.

2.

ğan su-yun .. dan top-ra-ğın .. dan gö-ğün - -

den bay-ra-ğın .. dan su-yun dan .

Şahlanıp şu dağların köpüren sularından
 Tuluşan gönüllere ses verdik zaman zaman
 Çalkanır içimizde ufka çarpan bir umman
 İlham olur çağıldar şarkımızda bu vatan

Vatan, senden alıp da sana verdik armağan
 Suyundan, toprağından, göğünden, bayrağından

Kuşların, hür göklerde, konuştuk dillerinden
 Görünmez oğaçların ses verdik dallarından
 Seslerden kanatlarla geçtik de illerinden
 Bahar aldık, renk aldık vatanın güllerinden

Vatan, senden alıp da sana verdik armağan
 Suyundan, toprağından, göğünden, bayrağından.

Orhan Şaik Çökyay